1915 4 oct-dec

TABLA DE MATERIE

a

VOLUMULUI XXXIX

(ANUL X, NUMERELE 10, 11 şi 12)

I.—Literatură

II.—Studii.—Articole.—Scrisori din ţările romîne şi din străinătate.

TABLA DE MATERIE

a

VOLUMULUI XXXIX

(ANUL X, NUMERELE 10, 11 și 12)

I.—Literatură

II.—Studii.—Articole.—Scrisori din țările romîne și din străinătate.

III.—Note pe marginea cărţilor

IV.—Documente omeneşti

V.—Cronici

VI.—Miscellanea

VII.—Recenzii

VIII.—Revista Revistelor

1915. ANUL X. OCTOMBRE, NOEMBRE ȘI DECEMBRE. NO. 10, 11 ȘI 12.

Viața Romînească

REVISTĂ LITERARĂ ȘI ȘTIINȚIFICĂ

SUMAR

IAȘI
Redacția și Administrația : Strada Lăpușneanu
1915

VIAŢA ROMINEASCĂ

REVISTĂ LUNARĂ

CONDIŢIILE DE ABONARE

Abonamentul incepe **numai** *cu No. 1 (Ianuar) şi No. 6 (Iulie) ale fiecărui an* şi se plăteşte *intotdeauna* **anticipat.**

Abonaţii cari nu-şi vor achita abonamentul *in mod direct*, vor trebui **să suporte cheltuelile de incasare**, *4 lei pe an, 2 lei pe ½ de an.*

Preţul abonamentului este:

IN ŢARĂ:

Pe an	18 lei
Pe jumătate de an	9 l i
Un număr	2 lei

Pentru invăţători, preoţi de sat, funcţionari săteşti, studenţi şi elevi, abonamentul costă 15 lei pe an, 7.50 pe jumătate de an.—(Aceştia pot plăti in trei rate a cite 5 lei trimise cu anticipare).

IN UNGARIA ŞI BUCOVINA

Pe an	18 coroane
Pe jumătate de an	9 coroane
Un număr	2 coroane

IN BASARABIA

Pe an	8 ruble
Pe jumătate de an	4 ruble
Un număr	1 rublă

IN STRĂINĂTATE

Pe an	22 lei
Pe jumătate de an	11 lei
Un număr	2 lei 50 b.

PENTRU AUTORI

Se aduce la cunoştinţa autorilor că manuscrisele primite la redacţie nu se inapoiază; in schimb, acei autori ale căror lucrări urmează să se publice in revistă, vor fi inştiinţaţi, despre aceasta, cel mult intr'o lună dela data primirii manuscrisului.

Odată cu trimiterea manuscrisului, autorii sînt rugaţi să ne comunice şi onorarul dorit; in caz contrar, acesta se va fixa de către Direcţiunea Revistei.

Viaţa Romînească

Viaţa Romînească

Revistă literară şi ştiinţifică

VOLUMUL XXXIX

ANUL X

IAŞI

Redacţia şi Administraţia: Str. Lăpuşneanu

1915

Ianci

Scenă din războiul Galiției

„Mai spune-mi ceva, Teofil", mormăi copilul, „domnu' Mitică", grămădindu-se cu spatele în covoru-i cald.

Flăcăul bucovinean zîmbi spre soarele palid de toamnă care se lăsa în pîcla munților; și, pe vîntul domolit, prinse o frunză fluturătoare de păr, roșie ca sîngele, și începu s'o mestece. Opri după aceia, cu degetele rășchirate, un fir lung de funigel care venea răpede, tremurînd și întortochindu-se. Livada șoptea acum în juru-le încet și misterios.

„Ce pot să-ți mai spun ? vorbi flăcăul ; nu mai știu nimica ; făr' decît îmi aduc aminte de-o noapte cînd am fost în patrulă..."

Și pecînd soarele însîngera nourii culcați pe munți și pîclele se făceau violete, Bucovineanul începu iar a spune ceva din războiul Galiției.

„A stat vîntul ; l-a priponit împăratul... observă el într'un timp...

— Care împărat ?

— Împăratul lor, a vînturilor... Și s'a încălzit și sara : acuma-i vreme bună de clacă... Vezi mată cum a încremenit pe amurg ulmul cel bătrîn ? Parcă ascultă ceva, de departe... Eu socot că va fi auzind cum bat tunurile acolo pe unde-am fost eu..."

Copilul își ațintì ochii spre sămincerul cel din veacuri, care scria cu ramurile-i nenumărate linii negre și încîlcite pe

vîlvoarea asfințitului. I se părea că-l vede acum întăia oară.

„Așa acolo, pe unde mergeam noi în sara ceia, urmă Teofil, era un pîrău de munte; și pe-o măgură, de-asupra lui, era un ulm ca acesta. Mai nainte, cînd bătea vîntul, mă gîndeam că-și fac semne unul altuia... Da' atuncea, în noaptea aceia de Faur, stătea neclintit și ulmul acela... Și numai pîrăul s'auzea țîrlind: parcă-i părea bine de ceva. Noi eram zece: toți flăcăi din Bucovina. Numai al unsprezecelea, sergentul, era neamț; dar știa și el moldovenește."

Copilul privea copacul fantastic și asculta glasul moale al lui Teofil; și dintr'odată fantazia-i fierbinte îl duse în munți necunoscuți, într'o noapte de iarnă, la pîrăul Ulmului, care țîrlia vesel: parcă-i părea bine de ceva. Și vedea limpede pe Teofil și pe tovarășii lui, cum umblă feriți și tainici, cum se opresc și-și fac semne ca muții, și-și pun unii gura la urechea altora. Domnu' Mitică zîmbi, apoi deodată deveni serios, căci domnu' Franț, sergentul, ridicase o mînă în sus, se oprise, și-și răpezise capu' nainte, parcă-l trăgea cineva de urechi. S'au oprit toți. Și Teofil, cu foarte multă fereală, își armă pușca...

„Nu e nimica, zise domnu' Franț. Măcar că-s fierar și toată ziua îmi bat ciocanele în cap, tot am ureche bună. A trecut pesemne un iepure și ne-a făcut semn cu urechile să n'avem nici-o grijă...

— L-am văzut și eu, cași dumneata, răspunse Nicuță Capră dela Cîmpulung; dar n'avea vreme, părea cam grăbit!"

Teofil începu să rîdă și-și puse iar pușca pe umăr.

Se opriră o clipă. Tovarășul lui Mitică privi în urmă. Acolo, în deal, erau întăriturile și tunurile, și spre rîpă sîrmele ghimpate, încurcate în ramurile copacilor doborîți. Este acolo o poartă ascunsă, pe unde s'au strecurat cu toții spre pîrău și spre pozițiile Rușilor. Merg așa cercetînd pîrăul, poate trec și dincolo, și intră iar, prin altă parte, printre sîrme. Oamenii duc războiul în partea aceasta ca niște fiare viclene.

Soarele topise în cîteva zile de moloșag omătul de pe malul de miazăzi al pîrăului. Umblînd printr'o iarbă subțire și mătăsoasă, uscată și rămasă necosită din vremea verei, — pașii nu li se auzeau: călcau parcă pe lînă. La o răritură de stejăriș se opriră și se întoarseră cătră miazănoapte; la cîteva sute de pași de-acolo, în omătul cenușiu, începeau întăriturile Muscalilor. Stătură neclintiți, cu urechea la pîndă. Nu se auzea nimic, nicăeri. Ca niciodată, luptătorii și tunurile cele neadormite se hodineau. Și 'n noaptea slab luminată de secerea lunii, era o liniște ca 'n vremea frăției dintre oameni.

Dar la cîteva zeci de obraze de-acolo, domnu' Franț, care deși era fierar de meserie, însă avea ureche fină, iar ridică un braț în sus și-și lungi gîtul înainte. Domnu' Franț păru chiar înfricoșat cînd întoarse capul și făcu semn tuturor flăcăilor lui să se aștearnă la pămînt.

„Muscalii!" șopti el și se ghemui pe salteaua de iarbă uscată.

Lui Teofil începu să-i bată inima. În adevăr erau Muscalii. Și nu erau departe. Erau dincolo de sihla subțire a pîrăului. Erau niște oameni cum-se-cade și fără gînduri rele, căci vorbeau destul de tare. Și se îndeletniceau cu o lucrare însemnată, căci se îndemnau și parcă-și da fiecare părerea în felurite chipuri. Toate acestea se lămuriră încet încet, prin murmurul pîrăului, cînd patrula lui domnu' Franț, trăgîndu-se pe brînci, se apropiè deplin de locul cu pricina. — Teofil gîndi:

„Mi se pare că se năcăjesc să facă o punte peste pîrău..."

Și după glasuri numără pe dușmani pînă la șapte-opt oameni.

„Sîntem noi mai mulți; n'avem de ce ne teme".

Poate că aceiași socoteală își făcea și sergentul, căci deodată se sculă în picioare, se apropiè bine de pîrău, își alese locul, și trăgînd dela cingătoare o granată, o așeză răpede în praștie, îi aprinse fitilul și o cumpăni spre dușman. În clipa cînd o aruncă, și cînd fitilul, ca o țigară aprinsă, făcu un cerc iute peste rîpă, Teofil și tovarășii lui părură a zări grupa de oameni cari lucrau liniștiți și fără grijă de ceia parte a apei. Deodată clipi un ochiu fulgerător și o pocnitură spăimîntătoare cutremură valea. Sergentul se lăsase iarăși în iarbă.

Stăteau neclintiți cu toții, așteptînd. Pîrăul începu a șopoti iarăși ușurel. Glasurile tăcuseră dincolo. Numai deodată, în liniștea nopții de Faur, un vaet straniu, profund și dureros izbucni, un vaet de durere crudă.

Iarăși se făcu tăcere. Patrula aștepta. Nimeni nu se clintea dincolo. Numai vaetul porni din nou.

La un semn al sergentului, Teofil și alți trei tovarăși coborîră răpede la apă. Acolo găsiră două grinzi subțiri aruncate peste pîrău. Și tocmai cînd voiau să treacă, c'o tresărire năprasnică în coșul pieptului, zăriră umbra șovăitoare a unui oștean drept în fața lor, la malul cellalt. Atunci înțeleseră că lucrătorii au fost zdrobiți, că unul singur a rămas cu cărnurile

rupte, şi cere ajutorul lor. Cum s'au întins peste grinzi, cum l-au putut trage peste apa destul de adîncă,—în clipa aceia de înfiorare şi de frică de surprindere nu şi-a dat nimene sama. Şi 'ndată ce avură pe prins în mijlocul lor, cu mîna stîngă ruptă şi moartă, se grăbiră să se retragă spre şanţuri.

Dar dacă domnu' Franţ avea auzul subţire,—şi Teofil avea vederea foarte bună. Căci nu departe de acolo zări ceva mişcîndu-se în tufele mărunte de stejar.

„Cine-i ?" strigă el scurt. Şi cercetaşii risipiţi îşi pregătiră armele.

Un om se ridică cu braţele în sus, c'un răcnet sugrumat: „Nu trageţi! Sînt prieten!"

Cînd se apropiară puştile cu ţevile aplecate, umbra părea o tufă în deplina stăpînire a vîntului. Mînile mai ales aveau un tremur nervos, şi ochii îi luceau, parcă erau frecaţi cu fosfor.

„Cine-i? întrebă ameninţător domnu' Franţ, pe nemţeşte.

— Prietin!

— Cine eşti?

— Sînt morarul dela Sedliţa.

— Treci înainte; du-ne la moară!"

Subţire, nalt, fantastic şi încovoiat, morarul dela Sedliţa porni înainte cu o grabă nemaipomenită. Patrula abia se putea ţine de el, şi purta mai mult pe sus pe prizonierul rănit.

„Nu-i departe, domnii mei!" zicea el, clănţănind cu groază. Şi după vorbă, cu toţii înţelegeau că aveau de-aface cu un om din neamul lui Israel.

„E Ovreiu galiţian... zise sergentul Franţ către oamenii lui. Cum te chiamă?

— Iancl. Eu sînt un om cunoscut. Toată lumea din partea locului poate garanta pentru mine..."

După cuvîntul lui, moara în adevăr nu era departe. Era o şandrama urîtă de bîrne, plecată într'o parte, aşezată pe un crac al pîrăului, la o margine de sat părăsit. Locul rîpos, către linia de luptă austriacă, ferea de tunuri şi de vîforurile atacurilor „cotlonul" acesta în care-şi găsise sălaş de iarnă un om sărac şi năcăjit. Căci după căciula-i jerpelită şi după caftanu-i subţire, soios şi numai flenduri, se vedea că tovarăşii lui Teofil aveau de-aface cu un om care niciodată nu se împărtăşise din bunurile lumii acestia.

„Vai de capul meu! sînt cel mai sărman dintre oameni!"

zicea el, strecurîndu-se printre dîmburile care-i adăposteau de vedere moara.

Bătu la uşă. O mînă nevăzută deschise. Cînd intrară în cocioaba afumată şi se aprinse o gazorniţă săracă, ca o steluţă într'un pustiu, sergentul se uită în juru-i:

„Cine-a deschis? întrebă el.

— Nevastă-mea... răspunse Ovreiul, privindu-i cu blîndeţă şi cu bunătate. După ce-a deschis, s'a suit iar pe cuptor, unde stă la căldură cu cei patru copii,—să-mi trăiască!..."

Apoi privi spre prizonier. Omul avea obrazul răvăşit şi gemea într'una. Iancl îl arătă cu degetul:

„Ce-aveţi să faceţi cu dînsul?

— Il luăm cu noi. Are nevoie de îngrijire".

Ovreiul ofta c'un fel de uşurare; apoi se uită spre sergent cu un zîmbet de admiraţie.

„Am văzut cum ai aruncat granata!" vorbi el, ridicînd în sus barba-i rară şi roşcată.

Atunci domnu' Franţ păru a-şi aduce aminte de o mulţime de lucruri.

„Mă rog, ce-ai căutat tu acolo, în puterea nopţii?" întrebă el deodată, scurt.

Iancl începu să se uite nedumerit în juru-i.

„Eu? Eu n'am căutat nimica. M'am aflat acolo din întîmplare.

— Aşa? Foarte bine! Mergi cu mine la comandament.

— La comandament? ce să fac eu la comandament? întrebă cu nevinovăţie morarul, ridicînd palmele în dreptul umerelor.

— Vei vedea!" răspunse scurt Neamţul.

Atunci, zîmbind cu dulceaţă, omul scoase dintr'un faldur al caftanului soios o hîrtiuţă ş'o întinse între două degete domnului Franţ. Acesta o desfăcu, o ceti cu puţină nedumerire întăiu, apoi o strecură înapoi Ovreiului şi zise liniştit: „Bine!"

Iancl întrebă, zîmbind viclean:

„Ai văzut?

— Am văzut. Eşti omul nostru. Dar tot nu 'nţeleg ce căutai noaptea la malul pîrăului.

— Vrai să ştii? răspunse vesel morarul. Pot să-ţi spun, căci nu-i mare lucru. Eu am avut o înţelegere cu un soldat de dincolo. El trebuia să vie să-mi spue la ureche ce mai este pe la dînşii. Fac cu el şi puţintel gheşeft. Ii duc un ga-

lon de șlibovită și el îmi aduce cîteva ruble. Omul sărac nu poate trăi fără o leacă de negustorie. Vai de capul nostru!

— Hm!... mormăi sergentul, mîngîindu-și mustața groasă și privind lung la morar. Tot ai să mergi cu mine să-ți dai samă!

— Bine; merg".

Patrula se pregăti de plecare. Doi oameni eșiră cu prizonierul afară.

„De cînd stai tu aici? întrebă sergentul pe morar.

— De mult. Pe mine m'a apucat aici războiul. Au trecut toți peste noi.

— Și de ce n'ai plecat și tu?

— Da' unde să mă duc? Fac și eu o slujbă: pîne pentru guri flămînde. Mai fac și oleacă de negustorie, cum am spus; vin și soldați dela noi de cumpără; și pot să pun deoparte un ban. Am băeți pe care trebue să-i învăț, fete cărora trebue să le adun zestre... E greu! Cînd începe tunul și pornesc atacurile, mă rog și eu la Dumnezeu să ne cruțe viața, ca să putem ajunge o zi mai bună..."

Un suspin tînguitor răzbătu de după horn. Ochii Ovreiului lunecară lucind într'acolo. Nicuță Capră se amestecă și el în vorbă:

„Cunoaștem noi moara asta și pe negustor, domnule sergent. Am venit odată de-am schimbat o hîrtie de douăzeci de coroane: solda la patru oameni,—ș'am luat ș'o garafă de rachiu: cinci coroane!"

Domnu' Franț rînji, privind pieziș pe morar:

„Așa, *herr* Iancl? O jumătate de litru de rachiu cinci coroane?"

Morarul oftă, c'o adîncă oboseală în priviri:

„La așa vreme nu-i scump, domnii mei, și în asemenea locuri... Și eu mă lupt aici, și trăesc cu primejdia vieții mele, și nu sînt un om așa de viteaz ca dumneavoastră!"

Incepu să rîdă apoi, cu puțină bunătate și cu puțină viclenie și se arătă gata să cinstească pe ostași cu rachiu foarte bun și foarte întăritor la vreme de iarnă,—cu plată bineînțeles, căci vremurile în zilele noastre sînt foarte grele și sărăcia multă!

Și după ce-și vîrî capul după cuptor și șopti cu dragoste cîteva cuvinte de mîngîiere și încurajare nevestei și pruncilor, se cufundă undeva, într'un cotlon al tăcutei lui mori și eși, ținînd strîns la piept cu ghiarele, o sticlă cu băutură găibuie, pecînd domnu' Franț se scociora într'o cartușieră, căutîndu-și solda.

Mihail Sadoveanu.

Războiul european în contra alcoolului

Sînt veacuri de cînd știința higienii duce o luptă aprigă cu economiștii politici ai diferitelor țări, pe tema alcoolului și a alcoolismului.

Sînt veacuri de cînd diferitele ministere de finanțe orbite de venitul în bloc, pe care îl aduce fabricația alcoolului și diferitele taxe pe vînzarea en gros și cu amănuntul, nu și-au dat osteneala să se convingă că ceia ce ia statul cu o mînă în mare,—și îi ademenește ochii,—dă cu cealaltă înzecit cu țărîita, fără să-și dea seama că este victima unei iluzii de miraj financiar, și că, dacă s'ar face cu colaborarea oamenilor competenți o serie de anchete, radiind în toate ramurile economiei unui stat, ori care ar fi el, și în special a țării romînești, s'ar constata că operația fiscală asupra alcoolului este o operație ademenitoare pentru budgetul statului la prima vedere, dar dezastruoasă după o cercetare mai scrupuloasă și amănunțită: de oarece, ceia ce cîștigă cu dreapta, e departe de a-i ajunge să plătească ceia ce cheltuește cu stînga și îl duce în mod lent dar sigur la ruină. Cum ruina unui stat are un caracter polimorf, ea nu se poate repara cu ușurință nici prin credite nici prin împrumuturi la momentul necesar.

Dacă ar fi să întrebuințez o comparație, aș zice că legătura între stat și alcool se poate asemăna cu acele căsătorii în care bărbatul ademenit de venit, ia o femeie cu zestre mare, fără să ție seamă că pretențiile ei întrec cu mult venitul zestrei și pentru satisfacerea lor e nevoit să se împrumute, îndrumîndu-se spre ruină.

In materie de alcoolism budgetul pierderilor unui stat, își întinde ramificațiile în cele trei mari despărțăminte care reprezintă viața lui întreagă și anume: *sănătatea publică*, *energia națională* și *prosperitatea socială*.

Sănătatea publică este alterată întăiu prin îmbolnăvirea cronică a consumatorului de alcool; și vorbesc totdeauna de consumatorul abuziv. Inutil să mai număr seria de boale care îl pîndesc, cunoscute astăzi de toată lumea, și care cînd nu-l omoară, îl transformă într'un infirm prematur; iar al doilea prin alterațiunea morbidă ce o im-

primă progeniturii lui. Astăzi ne mai suferind nici o contradicție faptul bine cunoscut că aproape tot contingentul de epileptici și degenerați il dau părinții alcoolici.

Energia națională. Prima calitate care dispare dela individul dedat la alcoolism este voința, pentrucă mai toți își dau seamă de mizeria vițiului lor, dar le lipsește voința necesară pentru a se putea scutura de dînsul. Ori unde nu e voință, energia nu poate fi decit micșorată cantitativ și calitativ.

Pe de altă parte timpul destinat activităţii este scurtat prin orele petrecute în localurile de băuturi, și prin acelea petrecute în stare de ebrietate, la care se adaugă acele petrecute la poliție, inchisori, spitale, etc..

Vedem dar că în proporție cu numărul alcoolicilor, energia și prin urmare productivitatea unui stat, în toate ramurile lui de activitate, poate să sufere diminuări în proporții colosale.

Energia unei națiuni se mai găsește în strînsă legătură cu puterea de natalitate a ei. Se înțelege foarte ușor cînd ne gîndim că fiecare nou născut este un factor viitor de energie națională, al cărui debit nimeni nu-l poate prevedea, mediocru sau colosal, dar care în orice caz va fi totdeauna ceva. Ei bine, alcoolismul este un factor distrugător al energiei in ființă ca și a celei viitoare, de oarece o distruge în fașe provocînd sterilitatea, avorturile și mărind mortalitatea în primii ani ai copilăriei.

Lucrurile acestea dacă nu au fost cercetate de aproape par exagerări ale oamenilor de știință, care cu toate acestea sînt singurii în măsură de a se convinge de ele; în timpuri normale și de veacuri cer credit opiniei publice.

A venit însă și pentru dînșii timpul de apoi, a venit momentul cînd pot spune cu inima îndurerată: „à quelque chose malheur est bon"; au venit momente de grea cumpănă cînd în viitoarea războiului de distrugere, pentru salvarea vieții țării lor, opinia publică, cu cei ce se găseau la cîrmă, trebuia să se asigure și să scompteze fiecare minunt de producție națională, să asigure integritatea energiei poporului și să verifice cauzele defectului, acolo unde el se constată.

Groaza morții a făcut să se găsească și oamenii în stare să îndrepte răul și mijloacele necesare pentru îndreptarea lui. În războiul actual națiunile cuprinse de spaima distrugerii au făcut în cîteva zile, ceia ce nu au vrut să facă în o sută de ani, și anume au luat toate măsurile ca să-și asigure concursul *integral* al energiei lor.

Cea dintăi măsură care a fost dictată de conștiința patriotismului a fost acea contra alcoolismului.

Ce satisfacție pentru higieniști!

În unele țări în care prin felul organizației lor, care încă nu a atins culmile progresului, opinia publică ia mai puțină parte la treburile statului; cu toată dificultatea financiară a momentului, măsura a

fost luată pe de-a'ntregul: *monopolul și prohibirea complectă a consumației alcoolului.*

Cu mîhnirea în suflet că progresele organizației sociale au fost în altă parte o piedecă parțială la combaterea francă și hotărîtă a răului, zic pentru a doua oară: „à quelque chose malheur est bon" și închid incidentul.

În țările în care am zis că opinia publică și, ipso facto, acea a fabricanților, a debitanților de băuturi spirtoase și a bețivilor ia parte însemnată la mersul treburilor statului, pericolul alcoolismului a fost totuși oficial recunoscut, însă numai în teorie, de oarece atunci cînd a fost vorba să se ia măsuri practice în contra consumației alcoolului, guvernul a întîmpinat rezistența celor lezați la pungă, dar avînd cuvînt în regularea afacerilor statului. Guvernele au fost nevoite să ia măsuri timide și insuficiente.

În unele țări cu tot exemplul dat de sus, chestia consumației alcoolului se găsește în așteptarea unui moment mai emotiv, care să aducă cu dînsul uitarea de sine, și deocamdată se mulțumește cu *pregătirea opiniei publice*, ca să poată suporta viitoarele măsuri energice.

E probabil ca războiul să se termine înainte ca educația opiniei publice să fie făcută în acest sens și energia națională să nu se poată manifesta în toată vigoarea ei, nici chiar atuncea cînd viața țării e în pericol. Ce va fi în timpuri liniștite!

Prosperitatea socială. — Cel mai mare inamic al ei este alcoolul. Lupta lui e fără preget pentru detronarea prosperității și întronarea *mizeriei sociale*. Cum poate fi altfel cînd am văzut că provoacă boalele și infirmitățile, cînd alterează sănătatea individului chiar dela concepția lui, dînd un mare contingent de epileptici și degenerați, viitori clienți ai azilurilor și pușcăriilor, cînd predispune direct pe vițioși la crime și delicte, reducînd familiile și copiii, rămași fără sprijin, la cerșetorie; cînd alterează energia și distrage dela munca productivă; cînd ordinea socială întreagă este periclitată de consumația excesivă.

Ce exemplu mai bun putem să avem decît familiile rămase fără sprijin pe urma revoltelor țărănești dela noi din țară. Revolte care desigur nu dădeau atîtea victime de o parte și de alta, dacă administrația ar fi avut cu un moment înainte luminoasa idee de a închide toate cîrciumele din sate cum au făcut-o ceva mai tîrziu. Toate aceste neajunsuri și mizerii care ating pe individ din cauza alcoolismului, au necontestat o repercutare asupra statului, repercutare care—pusă în balanța financiară—cîntărește mult mai greu de cît avantajele aparente ale încasărilor fiscale.

Pentru mine, viitorul este al acelor țări care fabrică mai puțin alcool potabil.

Să facem acum o mică anchetă asupra măsurilor ce s'au luat in diferitele țări beligerante în contra consumației alcoolului.

*

In Franța chestia alcoolismului e vinturată de multă vreme și ea a scos țipete de alarmă și din gura lui Pasteur, Würtz și alți savanți; totuși nu s'au luat măsuri în contra consumației alcoolului.

La începutul războiului actual, cele dintăi măsuri au fost luate de generalii comandanți de armate pentru zonele militare.

Declanșamentul acestor măsuri a fost dat de următoarea întîmplare: sosește seara în orașul X un Regiment; soldații și gradele inferioare au umplut circiumele și cafenelele. Adouazi de dimineață un soldat într'un acces de delir absintic, înainte de a porni în marș, pune pușca la ochi și omoară doi cai și un camarad.

Prima victimă de războiu a armatei franceze a fost făcută de inamicul alcool.

Atunci îngrijorați de neajunsurile alcoolismului pe frontul de luptă, generalii comandanți de armate și între cei dintăi generalul Gallieni, atunci comandant al regiunii fortificate a Parisului, actualmente ministru de războiu, au dat ordonanțe prin care se interzice servirea alcoolului în zona militară de comercianți ca și de necomercianți. Delicvenții urmează să fie judecați de tribunal, de poliție sau de tribunalul militar. Recidiviștilor li se vor ocupa prăvăliile militărește, pe tot timpul duratei războiului.

Adevărata anchetă și campanie antialcoolică însă, a început în Franța din momentul cînd s'a simțit insuficiența munițiilor și s'a văzut că fabricația cu tot imboldul și extensiunea ce i s'a dat, nu merge mînă în mînă cu prevederile teoretice. Comisiuni de anchete s'au instituit care să cerceteze la fața locului și în toată țara cauza acestui defect la aparatul de aparare a țării, defect care poate periclita existența ei. Unul din promotorii acestei campanii este Jean Finot și iată cum își începe raportul: „Pentruca să realizăm o victorie promptă și complectă asupra Germanilor din afară, trebue să ne debarasăm cît mai repede posibil de marele inamic din interior, adică de alcoolism".

Arătînd nevoile producției de muniții, spune mai departe fără înconjur și cu sinceritatea pe care ți-o impune pericolul momentului, dar desigur și cu o mare durere în inimă, că:

„Alcoolismul ne pune din nenorocire într'o stare de inferioritate evidentă față de Germani". Acest strigăt de alarmă, așa de puțin măgulitor pentru Franța, nu-și găsește legitimarea în aceste momente de cenzură, de cît în dorința redeșteptării naționale față de marele pericol ce o amenință. Ancheta făcută asupra alcoolismului de un amic al lui Finot, și *cu concursul tuturor Camerelor de Comerț dintr'un departament*, la 125 de patroni de uzine sau președinți de sindicate dă niște cifre, spune autorul, care „fac să se cutremure chiar aceia care cunosc gravitatea pericolului și știu la ce trebue să se aștepte; și dacă ar trebui să se facă deducțiuni asupra întregei Franțe, după acest departament, care aparține celor mai puțin alcoolizate, se ajunge foarte ușor la constatări înspăimîntătoare".

Cred că în ceia ce privește claritatea și sinceritatea expunerii situației, autorul anchetei nu lasă nimic de dorit, nici în cele ce a spus pănă acuma, nici în cele ce va spune de acuma înainte, căci el continuă în chipul următor:

„Aproape toți patronii au observat că alcoolismul a crescut de cînd a început războiul. Beția atinge aproape o treime din bărbați; iar femeile beau cam tot atîta ca bărbații, fiii și părinții lor".

Aproape toți patronii au răspuns la anchetă că, dacă ar vrea să fie rigizi față de bețivi, ar trebui să concedieze aproape o treime din lucrători. Unul dintr'înșii a mers mai departe și a declarat că mai mult sau mai puțin „75% din uvrierii lui adulți sînt alcoolici".

O altă anchetă făcută în arondismentul Epinal asupra rolului pe care îl joacă alcoolul în prosperitatea socială a dovedit că alcoolismul produce 9/10 din cazurile de mizerie socială.

Intre alte anomalii ancheta mai constată un fapt îngrijitor că în departamentul Vosgilor ca în multe altele, zice autorul, sînt circiumari care îndeplinesc și funcția de primar sau ajutor de primar. Își poate cineva închipui ușor cum veghează aceștia la observația prescripțiilor referitoare la excesele de beție.

Noi Romînii, constat cu bucurie, că în această privință sîntem în progres. La noi acest fapt este un motiv de revocare.

Autorul spune în concluzie că din această anchetă „se poate ușor întrevedea că rasa franceză este fatalmente expusă dispariției, dacă nu se vor lua măsuri energice și prompte de salvare națională"..

„Fabricația munițiilor și a tunurilor chiar, se găsește grav amenințată de alcoolism, care—protejat—se lățește și se mărește peste tot". Producția generală a tuturor uzinelor care lucrează pentru stat, „este foarte compromisă prin excesele de alcoolism. Acelaș lucru se petrece în toate ramurile de activitate națională, de unde scumpirea și raritatea produselor și a hranei".

Ancheta fiind împinsă mai departe în porturile mari franceze, pentru a se constata efectul dezastruos ce-l are alcoolul asupra muncii, mai cu seamă într'un moment cînd se cere pentru salvarea țării o muncă intensivă, iată ce s'a aflat dela comisiunile porturilor compuse pentru porturile mari dintr'un general ca președinte, un ofițer superior de marină, președintele Camerei de Comerț și alte cîteva notabilități; comisiune care supraveghiază activitatea porturilor:

„Actualmente activitatea porturilor ar fi trebuit să fie incomparabil superioară celei din timp de pace, şi nu e de loc aşa".

„Lucrul este aşa de mediocru din cauza ravagiilor pe care le produce zilnic alcoolul, încît guvernul s'a văzut nevoit să recurgă la prizonierii germani".

Prin unele porturi s'a văzut atunci o mişcare de redeşteptare a demnităţii de om şi de francez. Confederaţiile şi cercurile sindicale ale lucrătorilor au adresat guvernului petiţii cerînd să ia măsuri coercitive contra alcoolismului; zicînd în ele textual:

„Dîndu-ne satisfacţie, d-le Guvernator, nu numai că veţi îndoi produsul mînei de operă, dar veţi readuce pacea în căminuri şi veţi reda putere şi sănătate oamenilor".

In sprijinul aceleiaşi teme, că alcoolismul este un pericol naţional, citez un fragment din scrisoarea pe care colonelul Giuseppe Garibaldi a adresat-o lui Jean Finot cu un moment înainte de a părăsi Franţa:

„Daţi-mi voe cu toate astea să adaug că Franţa, ca şi multe alte ţări, se găseşte sub ameninţarea alcoolismului. —Cunosc ravagiile lui. — Energia voastră naţională, viziunea limpede a datoriilor de mine, vor permite de sigur Franţei să învingă cît de curînd acest rău".

Liga Franceză pentru *Educaţia morală* a adoptat următoarea rezoluţie:

„Fidelă misiunii generale pe care i-o dau statutele, atrage atenţia tuturor cetăţenilor asupra pericolului cel mare la care flagelul alcoolismului expune naţiunea şi asupra imenselor daune fiziologice, economice şi sociale pe care le impune ţării. Prin urmare ea face un susţinut apel la conştiinţa individuală şi invită pe fiecare să facă aşa ca, prin exemplul lui, să evite un aşa de mare pericol". Pe de altă parte emite următoarele deziderate:

1) Ca vînzarea băuturilor alcoolice destilate să fie complect prohibite.

2) Ca pentru moment privilegiul aşa zişilor bouilleurs de cru (cultivatori fabricanţi de alcool din fructe) să fie suprimat cît mai repede.

3) Ca autoritatea publică de toate gradele să vegheze cu vigilenţă la aplicaţia exactă a tuturor legilor.

Odată alarma sunată în contra alcoolului, mii de scrisori sînt adresate guvernului, jurnalelor care au îmbrăţişat cauza luptei antialcoolice şi campionilor acestei campanii, atît de prin colţişoarele lumii civile, cît şi de prin fronturile militare. Doctorul Raoul Brunon, directorul şcoalei de medicină din Rouen, zice într'un raport al său:

„Privilegiul de necrezut al distileriilor libere de alcool (bouilleurs de cru) este una din cauzele alcoolismului în Normandia, ţara merelor, unde muncitorii se plătesc în parte cu alcool.

„Abuzul alcoolului care *nu costă nimic* şi care *e făcut ca să* aducă aşa rele înspăimîntătoare şi conduce Normandia la moarte, în cît dacă

lucrurile nu se vor schimba Normandia va dispare cum au dispărut sălbaticii din Ţara-de-foc".

Alţii cum am zis semnalează guvernului creşterea alcoolismului în timpul războiului între femeile mobilizaţilor şi chiar printre copii, în proporţii foarte alarmante.

Sosesc scrisori multiple dela comandanţii de armate, plîngîndu-se de vecinătatea cîrciumelor care sînt în afară de zona militară, dar în proximitatea ei, cerînd guvernului extinderea măsurilor de prohibiţie pe toată ţara.

In Franţa ca şi la noi, interesaţii de orice categorie au căutat să atribue alcoolului virtuţi, care să-l facă mai simpatic gîtlejului opiniei publice, şi să-l salveze ori de cîte ori consumaţia lui a fost ameninţată printr'o lege sau prin vre-o dispoziţie prohibitivă.

La noi, dacă s'ar lua desbaterile Camerei, cînd s'a prezentat proectul Carp, care lovea în fabricaţia ţuicei, se vor citi teorii de ocazie prin care valoarea nutritivă a ţuicei se ridică la nivelul pînei noastre cea de toate zilele. Iar mai tîrziu cînd s'a prezentat un proect de descărcări a berii pentruca să fie pusă la îndămîna consumatorilor rurali, şi cu modul acesta să se substitue dezastruosul rachiu,—măsură care nu poate de cît să beneficieze de aprobarea tuturor higieniştilor,—prin discursurile interesaţilor, berea a fost prezintată ca cea mai periculoasă otravă, iar proectul dat de rîpă; iar fabricanţii de bere în minoritate faţă de numărul considerabil al fabricanţilor de alcooluri în mare şi în mic, au căzut victime. Acelaş lucru s'a petrecut în Franţa cînd viticultorii ca să scape de criză au reuşit să decreteze prin organele reprezentative că vinul este cea mai bună şi mai higienică băutură,—ori, cum statul trebue să se ocupe de aproape de higiena soldatului, e nevoit să introducă vinul în armată.

Oricît de puţin fructuoase au fost campaniile duse în contra alcoolului, ele au făcut totuşi opera picăturii de apă care cade într'una pe aceiaşi piatră, aşa că alcoolo-filii prevăzînd că tema lor în curînd nu va mai putea fi susţinută cu mijloacele de care au făcut uz până acuma au început a recurge la subterfugii ca să salveze macar o parte dacă nu mai pot totul.

Diplomaţia alcoolo-filă a hotărît să separe alcoolul aşa numit natural, adică fabricat din fructe, a cărui consumaţie vor să facă să se creadă că este foarte higienică, de alcoolul artificial fabricat din grîne, secle etc., care singur, pretind ei, ar putea fi dăunător sănătăţii. Această teorie a încercat să fie servită Camerei franceze chiar în aceste momente grele de către Barthe, deputat din Herault, căruia d-rul Hartmann, profesor la facultatea de medicină din Paris, îi răspunde printr'o scrisoare în Le Temps, zicînd între altele:

. . . .

„Să zici că consumaţia seculară a spirtoaselor naturale este de o inocuitate incontestabilă atîta vreme cît e exclusivă, este să enunţi o

eroare: această consumaţie nu este inocentă de cît dacă este moderată. (Eu aş adăuga că şi aceasta este încă o chestie individuală N. A.) Să zici că valoarea higienică a alcoolului natural este incontestabilă, este să avansezi o a doua opinie pe care faptele o contrazic; abuzul alcoolului, chiar natural, este din cei mai periculos. Pentru a ne convinge e destul să vedem efectele dezastruoase pe care le-a produs abuzul alcoolului de cidru, care e un produs natural, în cîteva din provinciile noastre.

„Peste tot unde populaţia a băut cantităţi exagerate de alcool oricare ar fi natura lui, industrial sau natural, tuberculoza, dezordinele mintale, decăderea individului sub toate formele, au luat o dezvoltare colosală".

In acelaş sens răspunde scrisorii lui Barthe, Paul Cazeneuve senator şi membru naţional asociat al Academiei de medicină.

Insfîrşit alarma a fost dată din toate colţurile ţării şi de toate păturile sociale, de militari ca şi de civili, în contra acelui mare duşman al Franţei, alcoolul pe care Finot îl numeşte: Les Allemands de l'intérieur.

Primul rezultat al acestor strigăte de alarmă a fost apariţia unui număr de ordonanţe prefectorale prin care se prohibea consumaţia alcoolului. Ele au dat naştere la conflicte cu electori influenţi şi interesaţi. Multe au căzut în disuetudine sub presiunea electorală a membrilor şi chiar a preşedinţilor de consilii generale, depozitari de alcool.

Pentruca să pue capăt acestor conflicte de interese, apărute pe arenă sub masca conflictelor de atribuţii, guvernul s'a simţit nevoit să supue chestiunea Curţei de Casaţie, care s'a pronunţat în favoarea actelor prefectorale şi a dat guvernului platforma unui proect de lege prin care se autoriză prefecţii să limiteze sau să interzică complectamente consumaţia alcoolului în localităţile unde *se lucrează pentru apărarea naţională*. Jean Finot, făcîndu-se interpretul indignării celor mulţi pentru aceste jumătăţi de măsuri într'o scrisoare adresată lui „Le Temps" zice:

„Din tot acest mare sgomot, nu va rămînea decît *un beau geste* şi o nouă victorie a întrepozitarilor şi a debitanţilor, care au făcut să se simtă puterea lor".

Şi cum poate să fie altfel într'o ţară în care toată puterea emană dela naţiune, în care sînt 1.200.000 de distilerii libere (bouilleurs de cru), 500.000 de vînzători de vin, 480.000 de debite de băuturi spirtoase şi în general 3.000.000 de interesaţi de aproape sau de departe la vînzarea şi producţia alcoolului?

Cum vreţi ca puterea alcoolului să nu fie mai mare în Franţa de cît în alte ţări cînd proporţia debitelor de băuturi în această ţară este de 1/80 locuitori, cuprinzîndu-se şi copiii de sîn, faţă de Germania unde proporţia este de 1 la 245 locuitori şi unde se consumă mai cu seamă bere;—Anglia 1 la 430, America 1 la 380 şi Suedia 1 la 3000.

Indignarea lui Jean Finot şi a tuturor celor care au dus campania antialcoolică este necontestat legitimă, cînd vedem că după atîta sgomot făcut de constatările alcoolismului, după atîta teroare naţională ce a inspirat pericolul lui, după curagioasele trîmbiţări ale guvernului că va lua cele mai straşnice măsuri în contra consumaţiei lui,—rezultatul a fost că a capitulat în faţa celor interesaţi, a retras proectele iniţiale, le-a modificat, cedînd fiecărei intervenţii şi a ajuns la urma urmei să voteze o lege de prohibire a consumaţiei şi fabricaţiei absintului, o altă lege pentru limitarea numărului debitelor de băuturi, cu atîtea excepţiuni şi posibilitate de eludări încît mai toată eficacitatea ei dispare, şi legea prin care dă drept prefecţilor să limiteze sau să suprime în totul consumaţia alcoolului în toate localităţile unde se lucrează pentru apărarea naţională.

Asta pentru cine îşi dă seama se cheamă că alcoolismul nu a fost învins şi că Germanul din năuntru s'a aşezat şi el în tranşee ca şi Germanul din afară.

* * *

Să vedem acuma care este situaţia războiului antialcoolic de pe frontul englez.

Campania antialcoolică din Anglia pornită din masa naţiunii, a fost imediat îmbrăţişată cu convingere şi energie de Lloyd George, care primise nu mai puţin de 150000 de scrisori de încurajare pentru această campanie. Exemplul bun a fost dat cel dintăiu de Rege şi Curtea întreagă, care a ordonat să se pue sigiliile pe pivniţele Curţii şi a interzis consumaţia vinului şi alcoolului la mesele Curţei pe tot timpul cît va dura războiul.

Cardinalul Bourne, Arhiepiscopii din Cantorbery şi York, preşedintele consiliului bisericii libere, au adresat către naţiune apeluri de abstinenţă pentru tot timpul duratei războiului. Ministrul de finanţe, energicul om de guvern Lloyd George, cu o necontestată autoritate, propune în Cameră un proect de impozit prohibitiv al alcoolului, proclamînd în expunerea de motive că dintre cei trei inamici cu care trebue să lupte Anglia adică: Germania, Austria şi alcoolul, acesta din urmă este cel mai de temut.

Cu aceiaşi franchetă însă, cu o lună de zile mai tîrziu, acelaş ministru de finanţe mărturiseşte în plină Cameră că atunci cînd a dat ţipătul de alarmă, prezintînd proectul de impozit prohibitiv asupra alcoolului, „nu şi-a dat seama de pericolul la care se expunea ridicînd mîna asupra problemului spinos al alcoolismului".

In definitiv Lloyd George a trebuit să reducă proectul bazat pe o abstinenţă generală, la un proect care are drept bază urcarea impozitului asupra alcoolului, proect pur fiscal şi de loc moral şi economic, pentrucă beţivul are să-şi plătească totdeauna costul viţiului lui ori cît ar fi de urcat. A rămas, zice guvernul, ca opinia publică să fie pregătită pen-

tru o lege mai drastică și pentru o abstinență prin convingere și persuasiune. Insuccesul acestor apeluri educative se poate întrevedea dela început, pentrucă fără voință în cazurile acestea nu văd ce s'ar putea obține,—ori tocmai voința și moralul acelora către care se adresează, sînt anihilate prin alcool.

E totuși surprinzător cum o țară care atingînd cel mai înalt grad de civilizație originală, vreau să zic necopiată, a menținut totuși măsurile fizice coercitive, cum e biciul pentru școală și bastonul pentru poliție,—măsuri în unanimitate aprobate de toate clasele sociale, fără ca să jignească ideile înaintate ale civilizației, măsuri grație cărora pretind că mențin disciplina și zelul școlar, curățenia străzilor și lipsa apașilor,—n'a găsit cu toate acestea, în momente așa de grave, energia necesară să impue măsuri coercitive contra beției, acest colosal delict moral și patriotic, ai cărui autori morali sînt fabricanții și debitanții de băuturi spirtoase.

Lui Lloyd George pentrucă a retras proectul prohibitiv, i se pot acorda la rigoare circumstanțe ușurătoare, avîndin vedere că în timpul acestei perturbații universale, o perturbație în țară, pe care dînsul ar fi presimțit-o, ar fi fost dezastruoasă,—mai cu seamă că, se zice, agitatorii germani, aceiași care sub masca socialismului reușiseră deja să dezlănțuiască în Anglia, într'un moment cînd era așa de mare nevoe de cărbuni în Anglia și'n lumea aliată, faimoasele greve miniere, pîndeau să se servească de acest nou episod economic ca de o armă pentru a întinde răzvrătirea și mai departe; dar însă unde nu i se poate acorda vinei lui nici o ușurare este că cu atîta bunăvoință și promtitudine a înlocuit proectul primitiv patriotic și moral, cu un proect pur și simplu fiscal, uscat și antipatic, nelăsînd să treacă din primul proect în cel de al doilea, cel mai mic rest din intențiile și convingerile la care a fost nevoit să renunțe, să presupunem, cu părere de rău; nelăsînd cea mai mică urmă din sentimentele superioare și simpatice care animau prima concepție.

Mă explic:

Un plan de campanie antialcoolică, persuasivă și educativă, la care pretinde că conlucrează Lloyd George cu cel de al doilea proect al său, nu poate să aibă alt mecanism decît acela ca, grevînd cu impozite mari alcoolurile potabile, să degreveze în acelaș timp vinul și berea,—băuturi care, în prima etapă a campaniei antialcoolice, sînt destinate să substitue pe nesimțite și cu infinit mai puțin pericol, alcoolul din consumație. Iar în a doua etapă a campaniei, etapă pe care—trebue să o recunoaștem—n'a întreprins-o încă nici o țară, să se înlocuiască și aceste băuturi inutile și chiar dăunătoare prin abuz, sau să se micșoreze consumația, după concepția momentului. Asta se va vedea mai tîrziu, sau trebue să ne preocupe pentru moment.

Această măsură aplicată din timp, cu spiritul caracteristic de pre-

vedere al rasei germane, a făcut ca această țară, deși în războiu ca toate celelalte, nu s'a găsit nevoită să voteze nici o lege coercitivă în contra alcoolismului.

Ca un nou sprijin principiului substitutiv în combaterea lentă a alcoolismului, aduc răspunsul pe care l-a dat d. Motta, președintele Confederației helvețiene, care—răspunzînd interpelării congresului acestei confederații asupra măsurilor antialcoolice, cari trebuesc luate din timp—a zis că: „guvernul elvețian duce campania antialcoolică încă dela 1888 pe baza principiului grevării alcoolului potabil cu impozite mari și degrevării vinului și a berei, măsuri care pînă în ziua de astăzi au dat cele mai bune rezultate, diminuînd cu mult consumația alcoolului potabil".

Dar aceiaşi plîngere și aici ca și în Franța, ca și la noi: „pericolul cel mare îl prezintă așa zisele distilerii libere în jurul cărora se formează adevărate focare de alcoolism". Ca și în jurul fabricanților de țuică la noi și a bouilleurilor de cru în Franța.

Revenind la proectul englez reproșăm lui Lloyd George că, luînd de temelu experiența altor țări, nu trebuia să lovească cu aceiași măsură fiscală alcoolul potabil ca și vinul și berea, dacă avea pretențiunea ca prin această lege să ia o măsură educativă în contra alcoolismului și pregătitoare pentru alte măsuri mai drastice. Neavînd această prevedere nu putem spune nici măcar că opera lui Lloyd George are meritul unui bun început.

* * *

In Rusia lucrurile sînt mult mai simplificate, monopolul alcoolului exista deja dinainte de războiu, iar odată cu decretarea mobilizării s'a decretat și prohibirea debitării și consumației alcoolului, atît pe loc în localurile de consumație, cît și transportat acasă. Nu s'a făcut nici o excepție, nici pentru restaurante, nici pentru hoteluri.

Pentru a ne da seamă însă de cît era de înrădăcinat și de vulgarizat acest vițiu în Rusia, e suficient să reproduc o corespondență din Petersburg adresată lui „Le Temps" în August 1915, în care spune că guvernul ducînd o luptă aprigă contra alcoolismului de doi ani, alcoolicii inveterați au găsit mijlocul să-și îndestuleze vițiul, năpustindu-se pe apa de colonie și pe alcoolul denaturat nepotabil, anihilîndu-i prin diferite procedee parte din substanța denaturată.

Ca să puecapăt acestui abuz, guvernul a hotărît să se pue pe sticlele cu alcool denaturat etichete cu inscripția *otravă* și cu un cap de mort. Asemenea a luat dispoziții ca alcoolul să se denatureze prin diferite procedee, care să se succeadă din timp în timp pentru ca să nu se dea răgaz celor interesați să descopere formula și să-i găsească antidenaturantul.

*

La noi în țară situația alcoolismului este aproape aceiași ca și în Franța, în mai puțin că nu avem absintismul și că nu ne găsim astăzi în stare de războiu, dar ne găsim în iminență.

Avem și noi fabricanți de spirt, avem fabricanți de alcooluri potabile, licheururi etc., dintre care mai toți au la Direcția sanitară dosarul lor de falșificări toxice, avem fabricanții noștri privilegiați de țuică (les bouilleurs de cru ai Franței), avem fabricanții noștri de bere, în general mari industriași, și mai avem un mare număr de cultivatori de vii. Avem pe lîngă asta o puzderie de agenți distribuitori în detaliu și otrăvitori ai națiunii în acelaș timp, care sînt circiumarii.

Proporția lor este aproximativ de 1 la 343 locuitori, fiind cuprinși și copiii de sîn.

E foarte greu la noi în țară să obții date statistice, și de multe ori cînd le ai—e bine să te ferești de ele ca să nu-ți falșifici raționamentul; așa că nu pe ele îmi voiu baza cele ce voiu spune mai la vale, ci pe lucruri pe care le cunoaștem în mod pozitiv și fără statistică, fapte din care putem trage oarecare concluzii logice, care fac mai mult decît toate statisticele dubioase. Așa: știm pozitiv că avem în țară 17.500 circiume; într'o proporție dar de o circiumă la 343 locuitori; mai știm că în general comerțul circiumelor este unul din cele mai prospere la noi și că prosperitatea lor nu poate fi datorită altei operațiuni decît consumării băuturilor spirtoase de acea clientelă de 343 locuitori care se alimentează dela o circiumă. Pentruca circiumarul să poată prospera cu o clientelă relativ mică consumația trebue să fie mare, prin urmare procentul alcoolicilor la noi este o cifră care merită să atragă atenția guvernanților.

Deși cifra care reprezintă la noi raportul între numărul circiumelor și acel al locuitorilor pare mai favorabilă decît cea din Franța și chiar cea din Germania, să nu ne lăsăm însă înșelați de aparențe, pentrucă această cifră nu reprezintă exact numărul tuturor localurilor unde se debitează alcool; la dînsa mai trebue adaos cei cîteva mii de fabricanți de țuică, care nu numai că cei mai mulți dintre dînșii se alcoolizează personal, dar mai fac în jurul lor totdeauna un cerc mai mult sau mai puțin restrîns de alcoolism. În această situație se impunea de mult măsuri de îndreptare, dar caracteristica psihologiei noastre guvernamentale a fost și este lipsa simțului de prevedere. În toate ocaziile s'a văzut că, după cum zice proverbul, ne apucăm să îngrășăm porcul în ziua de Crăciun. Deși de multă vreme se cunoștea pericolul alcoolismului, în special la țară, deși se cunoștea că factorul stimulent al celor mai multe dezordini a fost și este alcoolul, au trebuit să vie revoltele țărănești de tristă memorie,—cînd prin măsura închiderii circiumelor, aplicată din nenorocire cam tîrziu, s'a reușit mai bine a se pune stavilă întinderii focului, decît prin gloanțe,—pentruca guvernul să vie cu o lege antialcoolică: legea monopolului circiumelor rurale și limitarea numărului lor, proporțional cu un anume număr de locuitori. Cele două măsuri cu adevărat efective din lege, pentrucă toate celelalte s'au transformat cu ușurință în mijloace șicaniere puse la dispoziția administrației și a electorilor. N'am văzut nici o lucrare publicată prin care să se arăte efectul acestei legi dela aplicarea ei, ceia ce ar fi făcut dovada eficacității ei și ar fi impus tuturor guvernelor următoare, respectarea. Pentru această lege ca și pentru toate cele cu scop economic, financiar, educativ, moral etc., guvernele ar trebui să se simtă obligate de a da după cîțiva ani de aplicare o dare de seamă asupra rezultatelor obținute, pentru a se cunoaște de toată lumea, de cei care fac și de cei care vor face politică, utilitatea lor. Atunci numai nu se vor modifica legile existente cu atîta ușurință, și nici vor cădea în disuetudine după schimbarea fiecărui guvern.

Negăsind nici o asemenea dare de seamă, zic, am căutat eu singur prin mijloacele pe care mi le permitea situația mea oficială, de mai anii trecuți, să fac o anchetă pe lîngă medicii de spitale rurale, medicii de județ și medicii de plasă, precum și pe lîngă cîțiva judecători de ocoale rurale, cu privire la efectul aplicării legii monopolului circiumelor. Răspunsul a fost aproape unanim că s'au împuținat cu mult o parte din crimele datorite beției, plăgile prin lovire, prin cădere, actele medico-legale, o anume categorie de delicte și o anume categorie de boli spitalicești. Vedem dar că printr'o anchetă indirectă se constată o îmbunătățire în starea sanitară și în ordinea publică. Aș fi ținut să am o idee de ceia ce s'a cîștigat pe cale economică; pentru asta ar fi trebuit făcută o anchetă pe la diferitele ateliere și stabilimente industriale: cum o astfel de anchetă însă nu a fost făcută, sînt nevoit să renunț de a da cetitorilor aceste date atît de prețioase. Judecînd prin analogie însă sînt convins că și în această ramură de activitate s'a realizat un cîștig simțitor.

*

Spre încheere, aruncînd o privire retrospectivă asupra acestei campanii antialcoolice europene vedem că afară de Germania, nici o țară nu și-a pregătit terenul din timp și pentru această luptă. Ca și cu fabricarea munițiilor unii au căutat să facă în ultimul moment ceia ce alții pregăteau de zecimi de ani și au reușit mai mult sau mai puțin, dar alții nu au reușit nici atuncea.

Trebuește bine reținut însă din acest conflict, deși pe majoritatea frontului lupta e încă indecisă, iar pe alocurea a învins alcoolul, că de data asta în balanța discuției pentru prohibirea consumației lui, pentru întâia oară nu s'a pus chestiunea fiscală, deși momentul financiar este mai dificil ca ori cînd. Acest motiv dar nu se mai poate invoca pe viitor. În timpuri normale, cînd soluțiile pentru echilibrarea bugetului sînt mult mai ușor de găsit. Nu se va mai putea nimeni ascunde după acest deget. El este pentru totdeauna exclus dintre piedicele ce se pun de-a curmezișul prohibirii consumației alcoolului.

Pe de altă parte tot în această campanie acordul a fost general că alcoolul este un pericol național atît în timp de pace cît și în timp de războiu; este un dușman periculos în contracăruia trebue dus un războiu fără preget. Teoriile alcoolului alimentar, higienic și netoxic, au căzut așa ca să nu se mai poată ridica nici după încheerea păcii.

Acestea sînt trofee dobîndite prin sînge și în general recunoscute, și care nu vor suferi pe viitor nici o discuție. Rămîne dar bine stabilit că ceia ce a împiedecat pe guvernele respective să aplice pe de-a întregul legea prohibirii consumației alcoolului, nu a fost și nu este nici o chestie de principii higienice, morale sau economice,—asupra lor toată lumea e de acord,—ci e vorba numai de interesele meschine ale fabricanților și ale tuturor celor interesați de aproape sau de departe la vînzarea alcoolului, avînd glas direct sau indirect la conducerea trebilor statului. Exemplu trist desțăbiciune națională, inerent consumației alcoolului.

Să luăm măsuri din timp, pentrucă paza bună trece primejdia rea.

Dr. Tatușescu
Docent universitar

În toamna tîrzie

Vrai tu să ne 'ntîlnim desară, spune...
Să stăm la gura sobei singurei,
Cu mîna mea 'ntr'a ta, iar ochii mei
Din ochii tăi comori de vis s'adune?

Îți voi desprinde 'n ondulații brune
Mătasa pletelor de funigei
Și peste umere, parfumul ei
În bucle mari de umbre ți-l voi pune.

Apoi, sub raza din privirea ta,
Tristeța frunții mele voi lăsa
Să 'și limpezească 'ntunecații nouri...

Și 'n toamna neagră, roz buchet de Mai
Vom împleti din sufleteștii ecouri...
— Să ne 'ntîlnim desară, spune, vrai?

Sonetul unui cinic

A travers des ombres qui passent,
L'homme veut toujours changer de place.
Baudelaire.

Am toate viciile, Doamna mea:
Beau vin, fumez, joc cărţĭ, iubesc femeia;
Dispreţuiesc lumina şi de-aceia
Deschid în noapte ochĭ de cucuvea.

Cu toate-aceste nu's făptură rea:
Deşi mai mult mă 'ncîntă Salomeea,
Fecioarei preacurate din Iudeia
Închin pe vecĭ a vieţiĭ mele stea.

Iar cînd va fi în clipa cea supremă,
Să-mĭ cînt şi eu a lebedei poemă,
Ca cel din urmă umilit creştin,

Sătul de-a viciului poezie
Şi lacom de nemărginit senin,
Sorbi-voi a virtuţiĭ inerţie.

Amurg de Noembrie

Cad frunze 'ngălbenite, cad mereu...

...Şi vîntul geme 'n toamna 'ntîrziată
Şi fiecare frunză scuturată
Cuprinde-o lacrimă din pieptul meu.
Mă simt strein de tot ce mă 'nconjoară,
De mine însumĭ chiar, mă simt strein...
Şi-al zilei trist şi 'ntunecat declin
În giulgiul său de nourĭ mă 'nfăşoară.

O negură de corbĭ se 'nalţă 'n stol
De pe-un copac cu ramurĭ despoiate
Şi 'ntr'un potop de strigăte stacate,
Sfidînd amurgul, se topeşte 'n gol.

Îmĭ amintesc de vremea de 'nainte,
De fluturĭ şi de florĭ îmĭ amintesc...
Şi cum pe drumurĭ singur rătăcesc,
De tine, draga mea, mi-aduc aminte:
Cum te-aşteptam în braţe să te strîng
Pe banca din aleia solitară,
Pe cînd în străvezia primăvară,
Privighetorile cîntau în crîng!
Era pe-atuncĭ speranţă 'n orice rază
Şi dor în orice floare şi era
Atîta poezie, draga mea!

...Şi văd cum toate-acum se 'nmormîntează.

Iar peste moartea sufletului meu,
Ucis şi el de-a Firiĭ grea durere,
Încet se lasă noaptea şi 'n tăcere,

Cad frunze 'ngălbenite, cad mereu...

Mihai Codreanu

Femei, între ele

II

O poveste a ochilor! Găsesc eu vreuna?

Cum ziceam, cred că viețile cele mai cenușii, mai palide, mai sterpe ca și cele mai senine, au totuși uneori măcar presimțirea lucrurilor ce li s'ar fi putut întîmpla. Nu e nimeni căruia schimbîndu-i-se un singur resort la macazul existenței să nu fi putut fi pus deodată în fața unor împrejurări violente.

Un locuitor din Louvain, un pacinic belgian, un metodic cetățean, instrument banal de mediocritate civilizată. Toată viața lui e un drum bine pavat, curat, spălat pe pietrele lui cenușii, ca și casele tihnitei Belgii, și deodată împrejurări fac din el un erou, și din viața lui care părea destinată unei îndrumări calculate cu milimetru, o sbuciumată, o vijelioasă aventură.

Vin cutremure care pun omul cel mai banal în fața adevăratei vieți. Trebue să fie dureroasă încordarea forțelor lui mici, ca să se poată înălța până la puterea evenimentelor... Dar mai cumplit, să simți în tine energii flămînde, care strigă și cheamă viața, și să rămînă pe veci paralizate din lipsa de împrejurări.

Departe, ca printr'o pînză, uneori mai clar, și uneori așa de aproape că tresare ca și atinsă de ele, trec pe dinaintea unei femei ce stă închisă în cetatea zadarului, trec posibilitățile.

Ele sînt la mine așa de învăluite, așa de vagi, încît nu-mi recheamă decît imagini imprecise.

Din toate aceste treceri de lumini pe lumina primă, și de umbre în umbra fundală, mi-a rămas întipărit cu un amestec de

scîrbă, de teamă, de straniu și de violență, un caz foarte caracteristic într'un fel oarecare.

Ședeam în orașul P., oraș de provincie mai curățel ca multe. O gară veche și mare. O piață în fața ei, din ea două alei de plopi ce apucau spre lături; o arteră de stradă largă și plantată, cu aspect de mic bulevard care ducea în centru, străzi mai dosnice în rază și incinta mahalalelor strînse, care cercuiau tîrgul. În centru o piață cu clădiri vechi; strada comercială scurtă și fără nici o animație; un edificiu superb de arhitectură căzut exact în mijlocul orașului ca din lună, cu turnul lui ca un minaret, cu pendula mare care măsura ore plictisitoare deasupra orașului cu viață puțină. Case bune, trotuare frumoase. Seara lumină proastă, cernută încă printre pomi deși. În general un lux de plantație care iarna desfrunzea trist orașul. O Episcopie veche cu aere de mănăstire și de părăsire în acord cu evlavia obosită a enoriașilor, și un bulevard minunat, larg, aerat, însorit, legat cu o șosea frumoasă, mărginită de așternuturi de gazon vecinic primăvăratic, fraged, nou, umed, cu boschete de liliac, cu privighetori; cu tei din belșug care otrăveau Maiul cu parfumuri tari, tei a căror crengi înflorite cu două feluri de ciorchini aurii, se întindeau până la mînile trecătorilor și le lăsau nevrut între degete îmbătătorul talisman a două steluțe, sau a unei crenguțe poleite; cu mărgărite mari, largi, ale căror frunze albe spuneau desluşit: mult, puțin... la nebunie.. Natura deabia delicat desmerdată de mîna omenească. Pe urmă, pădurea-parc... flori... bănci... alee, lac, grotă improvizată, fauni de teracotă și statui equestre de ipsosuri ruginite închipuind bronzul, sau mucezite ca fierul, care nu reușeau să urîțească glorioasa simfonie verde; și mai în fund drumul îngust cît două trăsuri alături spre inima pădurii, sub povara pomilor, unde aerul se schimba, se împrospăta brusc și unde o fericire nouă te spăla fără vrere de orice necaz. Miez de pădure!

În tîrgul ăsta am stat cîțiva ani. Făcînd o clasare a vremurilor mele după localități, e tocmai timpul și locul de trecere între inconștiența de mine sub micimea împrejurărilor mele, și deșteptarea vie, dureroasă, tumultoasă a ființei interioare. Sînt florile vieții mele lăuntrice. Întâi cețoase, apoi tremurătoare de lumini nesigure, rumenite de presimțirea depărtată a soarelui, orbite de lumina lui încă necunoscută. Un timp de tranziție.

Aveam casa pe una din străzile frumoase cu zid verde de pomi ce-i mohorau pe o parte vederea. Mi-aduc aminte cu

preciziune şi indiferenţă de scara majestoasă, cu pretenţii de coloane dorice.

Peste drum vecini, şi o gură de apă. Aşa era acolo. Apă rea de puţuri şi la distanţă guri de apă bună, din cringul cel frumos, pentru incendiu şi pentru nevoia edilitară de a stinge praful abundent.

Intr'o zi la ceasul greoiu, la ceasul vid cînd ţi-e capul apăsat şi plictiseala uscată a verii aşternută peste tot, am tras storul de zăbrele, şi m'am uitat cum scot apă cu tubul de cauciuc pompele greoae de stropit. Una... două... trei... mari, înnalte, cenuşii, cu pîntec rotund; cu cai puternici cu gîturile groase, cu picioarele oable şi tari. A doua zi, a treia, venea se vede cam la aceiaşi oră rostul să trag peste arsura nesuferită a soarelui perdeaua... Şi stam cu mîna pe sfoară un moment, mă distram privind pompele.

Odată ochii mei traşi ca de o chemare, s'au ridicat spre acei care, sus, pe un scăunel de fier, în vîrful sacalelor mînau caii de pe o capră suspendată. Erau oameni, bieţi oameni care dormitau moleşiţi de lene şi căldură până ce cu încetul prin cauciucul gros se umplea pompa.

Erau acolo verile foarte calde, săcetoase, ferbinţi ca o ediţie atenuată a climelor deprimante din colonii.

Cînd pompele erau pline, auzeam un zgomot de capac închis, glasul silnic al omului scotea un mormăit, şi apoi porneau încet; din sita lor se scurgeau stropi iscodind ţărîna, pe urmă auzeam cum au dat drumul, şi evantaliul de apă scornea, apoi murdărea praful gros. Stropeau.

Mai rămăsese una acum, trasă la canal. Imi propusesem cu acele gînduri strîmte, cu acele distracţii stupide ce ne creăm uneori: „cînd va fi gata şi asta plec dela fereastră". Plec, unde? In casă pe vre-un scaun, căzută ca de plumb, sau pe vre-un colţ de canapea ca o stană de piatră. Aşa erau atunci, tîrgul, ceasul, drumul şi creerul meu, adormite de acel somn treaz, mai înced ca somnul adevărat.

Căruţa de fier greoae pe care descifram o firmă engiezească şi „London" în litere mari, negre, nu mai pleca. M'am uitat sus pe scaunul cel strivit al caprei. Dormea se vede, omul... Dar nu.

Prin perdeaua de soare prăfuit am văzut doi ochi care aveau o expresie ciudată, neaşteptată, care-ţi dau gestul de a te

şterge tu la ochi, de a trece mîna pe frunte. Şi ceia ce priveau, eram eu.

Am scăpat şnurul perdelei şi storul cu ciocnet de lamele s'a trîntit. Printre zăbrelele lui, la adăpostul primejdiei neaşteptate, vedeam omul. Un chip hidos, ce nu era chip aproape, cu părul smuls, cu faţa păroasă şi neregulată, cu gîtul şi pieptul goale şi negre, cu cămaşa pămîntie şi cu un simulacru de haine ce atîrnau în zdrenţe.

Un fioros cerşetor, un „gueux", de drumul mare, cu ameninţarea, cu crima acelei priviri, şi dacă nu ar mai fi avut-o, o biată mizerabilă, netrebnică creatură, un milog, una din acele ruşini ale societăţii, dar mai ales ale creaţiunii.

Cum primeau, cum lăsau pe astfel de oameni liberi, salariaţi?—trebue să mă fi întrebat vag—dar mai ales nu cugetam nimic; idei, sensaţii, erau ceva amorţit, lipsit de nobleţa şi de libertatea gîndirii.

Şi omul ţinea ochii neclintit pe geamul dinapoia căruia nu mă mai puteau vedea. Chipul acela care n'avea trăsături nici linii ale feţei era ceva murdar, animalic, cu acea privire care ca un foc sinistru licărea în întunericul ei desordonat, şi asupra înţelesului căreia nu mai era îndoială...

Deşi băgam de seamă pentru întăia oară, era sigur că trebue să fi fost zile multe decînd pîndeau acolo... şi o revoltă grozavă mă cuprindea de această nemernică urmărire.

Sînt lucruri certe, mai reale ca orice dovadă, ca orice cuvînt, totuşi ştiindu-le cu o mie de părţi din noi, rămîne o miime de dubiu. „Nu e oare numai o părere?" Dubiul ăsta reprezintă dorinţa noastră poate de a ne înşela speranţa fragilă împotriva răului şi protestarea penibilă împotriva sarcasmului adevărurilor mute. Agăţată de această îndoială am căutat zilele următoare să mă conving că aiurez. Am regăsit categorici, persistenţi, ochii pironiţi, plimbaţi ca două felinare de iad, după paşii mei ori în ce parte a casei, a curţii mă duceam. Fixitatea lor neclintită, un fel de voinţă latentă şi stupidă, depăşea orice închipuire. A mai crede că mă înşel era absurd. Mici, ascunşi sub stufful sprincenelor, pe acea monstruozitate care se apropia de chi ul omenesc, aveau un fel de pozitivă conştiinţă obscură, cuprindeau puţinul uman din fiinţa aceia, şi întreg instinctul animalic, într'o putere, într'o încordare spăimîntătoare.

In adevăr, nu poţi fără ridicol sau stîngăcie, povesti ceia ce pot oglindi ochii, ceia ce nu e, dar este totuşi...

Mărturisirile cele mai clare, afirmările cele mai positive, tăgăduite de buze, neîngăduite de raţiune, apar în privire. În ochii vre-unui criminal împotriva căruia nu se pot găsi probe dar pe care îl copleşeşte evidenţa presumpţiilor, acea voce a adevărului, mută şi elocventă, străluceşte batjocoritoare o clipă, ca o revanşă a legilor şi canoanelor. Mărturisire neîndoioasă a crimei care scapă de sub pedeapsă.

Ce neliniştitor mister adună astfel din miraculosul mecanism al fiinţei, această superlativă putere în fluidul unui reflex, unui miraj şi el impalpabil, a cărui cercetare ca atîtea altele, ride ironic de „ceia ce se poate şti" ?

Acum, gîndesc toate astea. Atunci stam ca prinsă într'un cerc oprimant sub impresia unei frici nelămurite, unei ruşini imprecise, unei scîrbe violente şi unei involuntare curiozităţi.

La miezul acela fierbinte al zilei, pe trupul jilav de căldură, un fior de frig mă scutura umezindu-mi pielea cu o răceală de spaimă.

De multe ori mă ascundeam, şi alteori protestam împotriva mea, mă certam cu mine, vream să-mi probez că visez.

Eram în casa mea, în curtea mea, în plină zi, în mijlocul oraşului, între oameni.

Nu se petrecea nimic. Un schilav zdrenţeros, holbat cu idioţenie, sta mizerabil pe capra unei turbine. Astea erau faptele. Orice-ai fi spus în afară de asta era absurd, nebunie.

Dar eu trăiam clipe de spaimă.

Dacă prin pustiu, mi-ar fi eşit înainte un tigru, aş fi avut positivul sentiment al morţii, simţirea specială că voi fi peste un moment hrana bestiei. Era mai mult, mai rău ceia ce aşteptam acum. Era tigrul, dar printr'o aberaţiune degenerat dela primitiva nevoe a hranei, într'o depravare obscură a foamei, care punea în apropierea mea, o brutală, o bestială tragedie. De cînd ştiam, ştia şi cellalt că-i cunosc existenţa.

Ideile în capul acela erau simple, primitive, lente şi adînci ca cuele. Pe cînd mă mişcam cu gesturile obicinuite, oarecare, mi se părea deodată că labe late de fiară mă alungă din urmă.

O atmosferă de peşteră, ceva din suflarea grea a vizuinilor, rînceda duhnire a hirsutei vietăţi, rămînea toată ziua pe mine, împrejurul meu.

Şi ceia ce rămîne în adevăr interesant, e că discern perfect că nu din mine, din imaginaţie, din nervositatea mea erau acele impresii, ci dinafară, din enclava unei reale primejdii ş

presenţe. Haina mea subţire de vară, părea spartă pretutindeni, de ochii pîngăritori.

Înapoia lor nu exista imaginaţie, evocare, nici chiar embrionară. Cred şi acum că puterea lor de vedere, „construcţia" lor, putea rupe adăpostul vestmîntului. Eram aşa cum s'ar găsi fiecare din noi cînd ştiu eu ce dezastre, ce împrejurări violente, i-ar sfîşia hainele în plină lumină, i-ar desveli cu ultragiu prin batjocoră şi violentare corpul, ale cărui două singure nobleţe sînt vestmîntul sau nuditatea întreagă.

În visul ăsta urît, în obsesia asta degradantă, cu simţirea unui oprobiu, cu o complicitate iresponsabilă, mă învîrteam în ocupaţiile de toată ziua, care acum îmi păreau tot aşa de neînsemnate cum trebue să pară unui ciclon efortul culturii unui lan devastat.

Cum de nu era vizibilă oricui, ciudăţenia mea? Aş fi voit să mă întrebe, să-mi smulgă, să-mi ghicească cineva truda, ca să scap de asfixia hidosului secret. Fiinţa mea cerea, invoca se frîngea în aşteptarea unui ajutor neprevăzut. Noaptea nu mai dormeam. Auzeam cel mai mic zgomot. Zgomote de acelea pe care urechi neascuţite de groază şi de veghe le contestă cu revoltătorul „ţi se pare".

Cunoşteam lupta pe care o cunosc exploratorii locurilor virgine, lupta de pîndă şi de spaimă cu toate primejdiile nelămurite ce mişună în fauna oribilă a atacului nocturn, între om şi natură.

Mi se năluceau mîini păroase lunecînd dealungul zidului; închideam ochii ca să nu-mi apară figura hidoasă cu ochii grozavi, în sticla ferestrei.

Şi nu era halucinare, era presimţirea, traducerea în imagini a desluşitei priviri, a nedesluşitelor gînduri.

Uneori nu mai puteam suporta tăcerea. Vream un sfat, un ajutor, sau cel puţin evacuarea poverei în cuvinte. Cum să spui, fără să te ungi cu noroiul vorbelor tale, fără să dai altora o repulsiune prin împărtăşirea acestei mizerii nelămurite ?

Această fioroasă aventură nu putea eşi din tăcere, din taină, din noaptea ei nemernică.

Uneori cînd mergeam pe străzi, încrucişam temuta şi greoaia căruţă. Simţeam un cleşte în creştet, în ceafă, în frunte. Dar mă simţeam mai curajoasă, mai apărată. Sub aspectul aşa de schimbat, mai ales pentru o aşa fiinţă a toaletei felurite,— fără ezitare, ori unde, ochii mă recunoşteau, şi fără nici o disi-

mulare, cu ignoranța totală a oricărei bariere sociale, cu lipsa oricărei frici, cu inconștiența brută și calmă a unei adevărate bestii de pădure, mă priveau cu aceiași persecuție, cu acelaș animalic și insuportabil fel cu care leii uneori în circuri își aleg vre-o făptură din public, pentru a-i aduce omagiul crunt și supunerea fioroasă a Instinctului.

Părea că se ascunde sub pielea lui murdară un lup și nu i se văd decît ochii prin caverna mizerabilă a ochilor de cerșetor.

In nemișcata, în stupida ființă grămădită sub sdrențe, simțeam cum se învîrtește, cum ocolește, cum se rotește fiara. Și ca un pachet zdrențeros jigania ceia, cu o singură lumină, ochii, sta înțelenită cu acea putere pornită, cînd ceva imperios, rău, violent, scîrbos, se pregătește în laboratorul josnic al ființei.

Numai știu cînd am scăpat de năpasta asta apăsătoare. A dispărut într'o zi ciudata bestie omenească de pe greoaia căruță și de pe perspectiva vieții mele. Trebue să fi simțit atunci ceia ce simte un om cînd i se scot cătușele,—o liberare umilită și fără bucurie, ce nu cutează a crede încă în realitatea ei, și păstrează cîtva timp urmele și chiar apăsarea lor.

S'a luat cu încetul broboada asta de murdărie, s'a limpezit aerul și presimțirea vieții sălbatice a primelor vietăți și a naturii, a pierit, lăsînd loc micei existențe.

Cînd îmi aduc aminte îmi pare că am cunoscut iubirea ciudată a unei fiare, atît era de puțin deasupra animalității acea creatură degradată. Mă simt amestecată în unul din acele basme, cu dihănii mitice, iubind femei legendare.

. . . .

Povestisem cu ochii țintiți pe un cerc de soare care se muta cu culori felurite dealungul balustradei de piatră, și nu cutezam să ridic ochii; o ură, o dușmănie, o revoltă repulsivă, erau pregătite în mine, împotriva celei mai mici mișcări, unei umbre de privire, celui mai slab cuvînt de neîncredere sau mirare.

Spusesem ceia ce nu se spune! Acel adevăr puternic în care rar ni se arată fața hidoasă a vreunei dumnezeiri adverse; și orice ironie, orice meschină discuție, orice obiecție măruntă, deveneau crime împotriva acelui acord de împrejurări, care alături de aceste trei străine, deslegase glasul unei povestiri, asemeni graiului unei fîntîni blestemate.

Circonferența de soare acum dispărută la marginea coloanei, își înmulțea cercurile ei în culori de prismă solară în ochii mei osteniți de fixare.

Am ridicat capul cu un gest care mi-a părut că face zgomot. Terasa era tăiată drept în două de o diagonală de umbră.

Cu croșetul înfipt în lînă și lucrul rezemat pe genunchi, nemișcată, și cu un aer îngrijat ședea d-na Ledru; Mary cu mînile apucate de marginea scăunelului părea a nu simți că țigara îi arde degetele. Mamina era palidă ca un crin și bogata ramificare a venulelor sub transparența pielei o învinețeau.

E frig! am zis. Și nici una n'a părut a băga de seamă nonsensul cuvîntului.

Un acord al muzicei militare a sunat din mijlocul uverturei din Coriolan—se vede că cînta de cîtva timp. Terasa cu mulțimea ei se vedea parcă mai departe.

Mary s'a scuturat ca un căluț subt prima zăbală, și inundîndu-ne cu primul fum al altei țigări, a afirmat indiscutabil:

O aventură! după mine e ceva ce nu se poate ține minte decît dacă s'a petrecut în ajun. E în localitatea asta în afară de „tennis" o plictiseală supremă. E stupid să exiști în văgăuna asta dacă cel puțin nu faci băi.

Aura și Lilly, amicele mele care s'au măritat iarna trecută, fac băi. Conversația lor e consacrată exclusiv temperaturii, culoarei apei, confortului cabinei și memorabilelor gesturi ale băieșiței. E abrutizant. Spuneau, ca ceva nițel mai puțin banal, că vizita la doctor e un incident amuzant. Aura nemerise unul care până să te desmeticești—zice ea—te examinează complect. Aura se desmeticește, e drept, cam greu. Era indignată. Trebue să știți că e foarte rău „ca corp".

Lilly găsise unul care uza mai puțin de privilegiile meseriei. Hotărîtă să iau băile în serios m'am dus ieri dimineață la vizită.

Vila de colo albă și mică cu mușcate.

Un vestibul transformat în micuță sală de așteptare... Erau acolo veniți înaintea mea un domn care tușea, o pereche de sîrbi, bărbatul cu nevasta, și o bătrînă cu doi copii.

Am luat cu resemnare teancul de reviste și jurnale cu date antice, puse pe masă.

Din odaia de alături se auziau glasuri la consultație.

Imi căzuse în mînă tocmai o schiță care mi-a dat dorința tradusă în fapt de a te cunoaște. Un prim efect favorabil al rolului meu de pacientă. (Am mulțumit cu un surîs, desinvoltei

Mary. In adevăr așa ne cunoscusem în ajun, după ce ne observasem mai dinainte mult, dela distanță).

Eram adîncită în psichologie cînd ușa cabinetului medical s'a deschis. A eșit o doamnă tînără cu fața răvășită de vre-o boală cronică nemiloasă.

In prag doctorul, — alesesem natural pe cel cu examenul rapid, — scurt, gros, ciupit, cu capul lat, cu mîni mari și noduroase, a aruncat cu ochii mici o privire de o secundă împrejur. S'a adresat circular scurt, cu un glas gros și necioplit și arătîndu-mă: „Doamna are numai un cuvînt să-mi spue".

M'a luat înainte. Avea gust, și nu-și mesteca vorbele. Ii spusesem Aurei că nu poate fi examinat „prin surprindere" decît cine e prea molatic sau cine vrea. Era furioasă.

— Descrierea Domnișoarei Mary dacă nu era prea estetică era cel puțin clară. Mi se păru că văd tipul; numele, chipul, îl arătau Levantin de origină. Doctor în Romînia fiindcă așa venise vremea, putea fi negustor în Țarigrad. Ar fi vîndut pietre scumpe femeilor din seraiuri și femei pentru seraiurile Sultanilor.

Preciziunea ochilor mici și șireți, vorba scurtă, mojică și vicleană, celeritatea examinării și preciziunea evaluării erau tipice.

Mary urma:

— Un birou, un scaun, un divan de piele, un fotoliu, o vitrină cu fiole și instrumente și o fereastră cu perdeluțe frumoase și mușcatele ce se văd de afară. Imi zisese: „Doamnă". Tocmai căutam o farsă — histoire de s'amuser. —

A început foarte serios interogatorul. Nume, oraș de origină, doi copii, toate de fantezie. Am declarat o boală de nervi cu toate simptomele cu care ne amețește Lilly. Cel puțin plictiseala văetăturilor ei ar fi servit la ceva. Am descris cu complezență partea cea mai interesantă: „plîng, doctore, mereu fără cauză". Ochii căprii-deschis, perfect uscați, ai feței tăgăduiau în chip absolut acest privilegiu.

Mi-a spus: „Și nu le adunați într'o urnă? E păcat!" cu glasul cu care a-i zice: „să luați diseară un bulin". Era tare doctorul.

Am trecut la examen. Vream să probez Aurei ceia ce i spui mereu, — că e o gîscă.

Tot așa de serios doctorul s'a convins de perfecta mea sănătate pînă la talie. De două zile mă doare cumplit mijlocul.

E destul de interesant să te simți bolnav.

Un subit capriciu nervos a oprit examinarea aci. Doctorul n'a insistat. Mi-a dat buletinul de băi, cu indicații pe care le urmez cu aceiași convingere cu care s'a făcut a mă lua în serios.

Acum trec diminețile cu ușurință. Cînd văd pe Aura și Lilly le spui și eu toate peripețiile băii.

Dar n'am buletin decît pentru cinci băi.

Debilitatea mea nervoasă necesită absolut — mi-a spus doctorul — să viu să-l văd din nou. Intre 11—12, mi-a precizat, e lume mai puțină... Nu e de loc prost slutul ăsta. Totuși mi-a zis pînă la urmă „Doamnă" și a explorat numai cît am vrut eu. Aura făcea venin.

Azi dimineață la bufet mi-am oprit ochii pe o pancartă. Lista medicilor cu orele de consultație. La al meu scria: „In toate zilele dela 8—11". Cred și eu că e mai liber dela 11—12! Mă duc poimîne... „On meurt d'ennui"... Numai de nu ar afla pînă atunci mistificarea mea.

Doamna Ledru număra preocupat ochiurile de lînă cu coada croșetului. Mamina privea în vag ceva știut de ea singură, cu o așa intensitate că din ochii ei mari deschiși părea că se albăstrise aerul.

Am obiectat fără bunăvoință: — Miss Mary! Se decretase tacit numai Povești „ale ochilor".

Tocmai! răspunse Mary... firește că ale ochilor.

Am rîs cîte trei ușor, în gîtlej. Fata asta avea ceva franc displăcut, corectat de ceva franc simpatic. Am rîs puțin. Pe urmă am tăcut cu mirare. Insăși Doamna Ledru povestea.

— „Acum 20 de ani bărbatul meu chemat de lucrările unui funicular, m'a instalat pentru un sezon întreg la Caux. Eram îngrijitor de anemică. — „Nimic imposibil" păru a zice impertinenta țigară a lui Mary.

Otelul ca de obicei era plin. Toate naționalitățile, sporturi, excursiuni, muzică, dans și acele prietenii inseparabile, terminate odată cu sezonul. Eu stam complect izolată. Noi Elvețienii nu putem suferi invazia asta de paraziți; dar și eu eram o natură retrasă, timidă.

Mă distram privind, ascultînd. Un domn tînăr brun, înalt pe care l-aș fi crezut spaniol, atrăgea atenția tuturor prin deose-

bita eleganță a persoanei, a vorbei, a manierei; printr'o strălucire de spirit discretă totuși și de care el părea că nici nu-și dă seama.

In toate micile cercuri era deopotrivă amabil, corect, nu arata nici o preferință, și era favoritul tuturor. Eu eram într'o adevărată admirație; nu mai întîlnisem niciodată o persoană așa de perfectă; aveam impresia de plăcere consternată pe care mi-au dat-o Versailles și Florența. Cînta, mai ales, admirabil. Acum de cînd trăesc aci în Romînia nu m'ar mai surprinde atît, dar atunci acel fel ciudat de a transforma, de a transfigura printr'o interpretare pasionată și dureroasă bucăți pe care le auzisem de atîtea ori, mă uimea și mă încînta. Picta cu aceiași înlesnire și era un dansator fermecător. Eu nu dansam. E singura dată cînd, privind armonia perechilor care valsau, am invidiat acest amuzament.

Dar pictam, desenam cu oarecare îndemînare. Acest talent era mica mea mîndrie înainte de a vedea schițele pe care Domnul cel distins le făcea cu o nonșalanță de linii care reda totuși admirabil caracterul peisajelor.

De atunci ale mele îmi păreau rigide, precise, nesuferite cu toată exactitatea lor perfectă de proporții și detalii.

Aşi fi vrut să mi le corecteze acel artist, să-mi dea indicații. Dar nu îndrăzneam.

Cu preocuparea asta, timpul îmi părea foarte scurt și începusem, așa tăcută și timidă cum eram, să mă apropii de diferite grupuri. Tăceam și ascultam ce spun. De cînd stam acolo mută, ascultîndu-l și privindu-l cu admirație, educația perfectă a pictorului meu, care și azi îmi reprezintă ultimul cuvînt al gentilomului, îl făcea să mi se adreseze din cînd în cînd cu un cuvînt în timpul conversației, ușurînd astfel ceia ce situația mea de oaspe nechemat și mut avea cam genant. Cum avea prestigiu asupra tuturor, doamnele, domnișoarele îmi dau și ele acum un scaun, un salut pe care îl primeam și înapoiam cu aceiași tăcere. Timiditatea mea de atunci era aproape o infirmitate.

Dorința de a învăța secretul acelui larg, elegant „coup de main" în arta mea favorită, creștea pînă la proporții de idee fixă; nu mă lăsa să dorm.

Admirația mea se transforma uneori în plîns, în ură. Desigur că nu era așa greu să-mi realizez această dorință dacă o exprimam. Ireproșabilul fel de a fi, a celuilalt, nu-mi îngăduia

să presupun un refuz chiar dela o corvadă. Dar eu tăceam și mă îmbolnăveam de necaz. De altfel clima nu-mi priia. Anemia mea lua proporții. Amețeam mereu, și uneori leșinam. Tot otelul acum se ocupa de mine ca de o distracție nouă, dar eu primbam blocul meu pretutindeni cu speranța că domnul cel elegant va ghici singur ceia ce vream și nu îndrăzneam să-i spun.

Inventasem acum să mă uit la el, ca să înțeleagă. Trebue să-l fi mirat acea privire persistentă, rotundă, așa de concentrată uneori că mă dureau pe mine ochii și capul. Dar ori cît spirit avea și ori cît căutam să pui cererea mea în privire, nu putea ghici că vreau lecții de desen.

Otelele mari, aceste vaste sanatorii, se premenesc mereu cu plecări și veniri. Intr'o seară în sala de lectură, domnul meu și-a luat adio dela toți. Pleca adouazi dimineață. Eram sigură că mă va saluta și pe mine; asta mă intimidă și am eșit din sală înainte.

Am fost cam bolnavă zilele următoare și cînd m'am restabilit, mi s'a dat o cartă de vizită pe care o depusese „de plecare" pentru mine. Cît a stat nu-i prinsesem bine pronunțarea numelui. Am întrebat pe director de unde era, și mi-a spus că e un Romîn de familie nobilă.

Imi aduc aminte că anul acela am fost foarte rău. Consompțiune, din care am scăpat grație patriei mele, a cărei climă e un viatic, și a îngrijirilor devotate. N'am mai desenat de atunci.

Peste cîțiva ani bărbatul meu avînd cîteva oferte să se expatrieze, eu l-am determinat pentru Romînia. Am trăit aici retrași, cu obiceiurile noastre străine.

Intre muncă și casă, anii au trecut. Bărbatul meu e înmormîntat aci, și eu voi rămîne tot aci"...

Doamna Ledru lăsase lucrul pe masă și ghemul pe genunchi. I a lunecat pe pietre. L-am ridicat cu grabă și i l-am oferit cu un gest de omagiu care îi putea reaminti pe Romînul de odinioară.

Doamna Ledru l-a pus în coșuleț, a înodat un fir și a continuat a lucra cu aplicație.

Mary trăgea acum fumuri regulate, iar pe fața Maminei gîndurile așternuse o expresie de mirare plăcută, pe cînd degetele ei prea fine depănau un fir de mătasă ce părea ametist topit.

Ce fel de fire curioase și subțiri de mătase mînuesc uneori destinele! Cine ar fi putut crede că acel care înodase sta-

tornica şi simpla, burgheza şi calma existenţă a doamnei Ledru era un ghem de ibrişim albastru, ca cerul celor mai naive iluzii.

Ea cea dintâi nu ar fi înţeles nimic, cînd i ai fi pus dinainte oglinda subconştientului, şi în mersul neted şi chibzuit al paşilor ei subjugaţi, raţiunii reci a necesităţilor şi datoriei, i-ar fi aratat un străin brun care, cu condeiul unei priviri trecătoare, ar fi scris pe această hartă astrală cu mîna lui îndemînatecă, cu acel creion predestinat, cuvintele «expatriere vecinică» alături de schiţa micului monument unde odihnea inginerul elveţian Ledru, şi lîngă care, ca fiică vitregă a unei ţări cu ale cărei moravuri nu se putuse amesteca, Doamna Ledru îşi va avea pus de mîni străine în medalionul funerar, miniatura ei dela 24 de ani, cu coade groase şi castanii împrejurul frunţii şi cu singura graţie a anemiei şi naivităţii.

Îmi simţii un suflet de justiţiar suprem.

Pe tronul judecăţii din urmă văzui venind această culpabilă.

E sigur că pentru un amor neîngăduit de lege şi Biserică, un amor păcătos şi culpabil înafară de căsătorie, Marceline Ledru, cu gîndul vinovat de a regăsi pe complicele ei de crimă, a dus prin minciună şi tăinuire pe soţul ei în exil vecinic, l-a separat de patria şi neamul lui, şi s'a depărtat de patria ei, de familia ei. A dirijat prin şiretenie şi disimulare cariera lui spre o direcţie care reprezinta dorinţele ei culpabile. A adoptat un cer, un aer şi o patrie nouă pentrucă în ea trăia un străin pe care-l iubise nepermis şi vinovat.

A lăsat în pămînt străin corpul tovarăşului ei nedemn înşelat. A rămas mereu pervers fidelă acelei ruşinoase iubiri, aşteptînd moartea care prin fraudă o va aşeza alături de soţul ultragiat, lucrînd haine copiilor fără nume, copiilor ruşinei şi desfrîului, din ţara unde se născuse tovarăşul păcatului ochilor ei rotunzi.

M'am uitat urît împrejur ca nu cumva cineva să pue la îndoială cuvintele gîndului meu mut.

Ciudate jurăminte, solemne blesteme.

Un gust coclit de vechi dureri ascunse s'a urcat în mine. Da, aşa ar fi apărut neînsemnata, curata, naiva şi inconştienta povestire a doamnei Ledru trecută prin vre-o prismă obtuză.

Am rîs tare şi urît. O suferinţă a alterat chipul prea fin al doamnei M. Orice atingere a răului, cît de depărtată, durea acest instrument prea ocrotit în cristalul sipetului de virtuţi şi orgoliuri.

Doamna Ledru sclava unui devotament perpetuu neturburat de nici o umbră, doamna Ledru, din povestea ochilor căreia înţelesese probabil trecătorul ce-i spun şi ce-i cer — ea, tovarăşa răbdătoare şi văduva solitară — ea care nu ştiuse nici că a iubit — doamna Ledru atinsă fără discernămînt o lună din existenţa ei întreagă, de aripa sfîntă a idealului — apărea după anume criterii înaintea tribunalului suprem pentru crimă de adulter.

Văzui cu o desgustată grijă perindîndu-se spiritele înalte la scaunul dreptăţii. Toţi profeţii şi toţi cugetătorii cu biciul lor nemilos şi cinic.

Pe terasă soarele întors cu violenţă spre apus trimetea un incendiu pe colţul nostru. Doamna Ledru clipi cu nemulţumire.

Nu dură decît un minut, apoi departe pe orizontul dintre coline, pînze subţiri coraline se întinseră. Pe terasă capriciul luminei desenă la picioarele scării o cruce roşie. Mă liniştii.

Doamna Ledru cu coroana ei de coade şi micul ei chip neînsemnat şi anemic, ţinea ramura iertărilor şi palmul celor aleşi, din mînele dulcelui Christ atot Înţelegătorul.

Servitoarea cu o manta uşoară veni spre Mamina. Şi o rezemă pe scaun. Nu mi-e frig. Nu! — zisei — dar mie uneori îmi place să-mi fie frig. Mary se întoarse cu totul spre mine, şi mă privi cu ţigara în dinţi, ca pe un animal de speţă bizară..

Frigul conţine posibilitatea de a te încălzi, are deci perspectivă asupra fericirii, pe cînd caldul, şi-a extenuat puterile binelui

Mary scutură scrumul, cum şi ar fi scuturat dispreţul, pentru ce socotea ca drept paradox artistic.

— Firul de lînă mai regulat ca braţul unei maşini, se opri din mersul lui inexorabil.

Ironia lui Miss Mary mă angajă într'un supliment de explicaţie. — E foarte simplu, răspunsei ţigării ei sardonice. Cînd ţi-e frig vrei o desmerdare, o îmbrăţişare, o împreunare, braţele căldurii, vrei o haină, un şal de lînă, ceri, doreşti ceva. Şi dimpotrivă, la cald, pierzi şi arunci.

Miss Mary edificată asupra ireductibilei legături dintre vis şi realitate, păru vindecată de ironie.

Acul Doamnei Ledru îşi luă oficiul, după ce stăpîna lui se înfăşură prudent într'o pelerină de lînă de cămilă. Mamina îmi surîdea delicios.

Am surîs şi eu. Mai spusesem cuvintele astea cuiva, mai împărtăşisem sensaţia asta... Şi m'am învăluit în calda broboadă de lînă moale şi subţire a amintirii prieteneşti.

Pe terasă, unde soarele acum era o mîngîere fugară şi umbra îşi aşternea nuanţele ei suprapuse, tăcerea era plină de vorbe uşoare ce se pregăteau să sboare, moi ca trecerea scamelor de fulgi.

Hortensia Papadat-Bengescu

Biografia lui B. Conta

(Urmare)

Adăugiri şi îndreptări.

Prietenii şi admiratorii lui Conta.—In Iaşi Conta a locuit mai întăiu într'o casă din strada Hotinului, cu o grădină nesfîrşită, dar cu o intrare fără multă aparenţă. Anul următor s'a mutat în strada Cişmeaua Păcurari. Nu ştiu numerele caselor, dar le recunosc, deşi grădinile au dispărut şi păreţii s'au tupilat. După aceia în strada Anastasie Panu, în nişte case ale Statului, care se închiriau la licitaţie, iar în 1879 în Sărărie, casele Columb, apartamentul de sus. La 1881 Conta se stabileşte în Bucureşti, mai întăiu la otel Capşa, într'o cameră din etajul I, apoi în strada Stella No. 6, unde se stinge.

Amintirile mele personale sînt mai ales din ultimile două locuinţi din Iaşi. Odată mutat la Bucureşti, eu nu l-am văzut pe B. Conta decît în sicriu.

Până la 1879 Conta a trăit retras. Eşea foarte puţin, iar în zilele cînd avea curs la Universitate, sau întrun re la *Junimea*, nici nu primea pe nimeni. In schimb în celelalte zile, dela zece dimineaţa şi până seara tîrziu, era la el un *du-te-vino* neîntrerupt. Cei pe care i-am văzut mai des în casa lui, erau: Tasu, Pogor, Panu, Lambrior, V. Gheorghian, Caragiale, Naum, Hogaş, avocaţii Pandele Zamfirescu, Bejan, Gr. Macri, Roiu, fraţii Şendrea, artistul C. Stahi, profesorii C. Cobălcescu, Dimitrescu-Iaşi, Culianu, M. Pompiliu, Dospinescu, Beldiceanu, I. Negruzzi, Creangă, Eminescu, general Dabija, şi 'n genere toată *Junimea* afară de corifeii: d-nii P. P. Carp, Maiorescu şi Alecsandri.

Creangă care era prieten cu tatul lui Conta, de pe vremea cînd se găseau amîndoi la biserica Bărboi, „*marele mîncău*" cum îi ziceau prietenii nejunimiști, sosea foarte adesea în preajma prînzului: să fie sigur că găsește și pe tată și pe fiu!

— „C. C. Vasilică, am venit și eu cu prostii de-ale mele, să vezi și mătăluță ce scofală-i de ele". Și 'ndată adăoga: „...poi eu am nimerit-o ca prostu... las că vin altădată". Până ce Conta zicea: „Lasă, Domnule Creangă, stăm mai întăiu la masă și după aceia cetim". Și așa se făcea.

Poate că ajutorul lui Conta să se fi redus la ortografie și punctuație; poate să fi fost numai îndemn; dar fapt e că tot ce Creangă a cetit în *Junimea* a trecut mai întăi pe la Conta. Acest lucru mi l-au afirmat și tatăl meu și sora mea și Pr. Enăchescu.

Dar în 1881, cînd Conta fu nevoit să se retragă d'n minister din pricina protestelor împotriva proectului său de lege, cine făcuse mai mult tărăboiu? Cine alergase mai pătimaș prin toate ungherele ca s'adune iscălituri? –Creangă! Și totuși de îndată ce află că B. Conta e în Iași, avu curajul să se 'nființeze—tot în preajma mesei. Mai blajin ca oricînd, cu aceiași căutătură unsuroasă care simula umilința: — „Bine ai venit sănătoșel c. c. Vasilică!" și-și freca mînile respectuos, respectuos...

Conta l a poftit la masă, dar i-a vorbit foarte puțin. Sora mea, revoltată, pe cînd îl petrecea la eșire, i-a zis-o de-adreptul: „Uite, Domnule Creangă, după cele ce ai făcut, parcă n'ai mai avea ce căuta pe la noi"...

Și așa s'a isprăvit prietenia cea mare...

Pictorul Veruzi, venea la orice oră,—Conta dăduse ordin să nu-l supere nimeni,—și lua din garderoba acestuia tot ce-i trebuia. Pentru dînsul Conta a plătit în nenumărate rînduri—o spunea către tatăl meu, cînd începu a-l plictisi lucrul—și abonamentul la restaurant și hainele la croitor. După spusa marelui Caragiale, Veruzi nu era singur care făcea împrumuturi *à fonds et intérêts perdus* dela Conta, mai erau: prozatori, poeți, compozitori, politicianí și alții...

Cu Eminescu prietenia a rămas mult mai ceremonioasă. Mi-aduc bine aminte de marele nostru poet, cum l-am văzut întăia dată. M'au izbit pletele lui negre, prea unsuroase, după părerea noastră a copiilor, șuba enormă cu guler de vulpe, și ochii lui grozav de negri.

După plecarea poetului, unul din copii vom fi avut o purtare ireverențioasă, nu știu: — „Ce înseamnă asta, copii? Se poate? Dar știți voi cine e acesta? Țineți minte: acesta este Eminescu, cel mai mare poet romîn!"

Și asta se petrecea pe vremea regalității nediscutate a lui Alecsandri, prin 1875—76, cînd despre Eminescu nu credea nimene mare lucru, nici macar poetul însuși.

Grozavă prietenie a fost cu Panu, sora mea era și ca prietenă cu nevasta dintăi a lui Panu. O dată pe cînd se vorbea în casă despre dînșii, eu de colo ne 'ntrebată: „în locul matale, eu n'aș primi în casă pe Panu: prea seamănă a cine care mușcă pe la spate".

Apreciare de copil...

In „Amintiri dela *Junimea*" Panu își face o plăcere să abunde în erori asupra lui Conta. Spune bunăoară că acesta se pregătea de concurs prin 1874, cînd se întorsese din străinătate; că la această dată locuia în Sărărie; că la „Junimea" a intrat tîrziu de tot, prin 1879—80 [1]); că prin 1874—75 i-a cerut lui Panu un volum de Spencer „despre *care n'auzise încă*", iar doi ani *după aceia*—băgați de seamă, vă rog, nuanța!!—dînsul a scris etc. etc. [2])

Conta a fost numit la Universitate în 1872—decretul există și la noi—a locuit în Sărărie între 1879—1881, a intrat la „Junimea" în 1873—după o scrisoare din 1915 a d-lui Iacob Negruzzi adresată mie—și a publicat întăia sa scriere filosofică în 1875. In privința legăturii cu teoria lui Spencer, pasajul lui Panu trebue confruntat cu acel al lui Rosetti Tescanu. Și Tescanu și Panu au fost prieteni de-ai lui Conta; nu poate unul fi bănuit de parțialitate mai mult decît celalt.

„Vechii colegi ai lui Conta n'au uitat acea faimoasă conferință în care el schița în linii mari sistemul quasi-spencerian pe care avea să-l expue după zece ani: evoluția universală ondoliformă a plantelor, a animalelor, a omului, a societăților, a pămîntului, a lumilor, *totul din propriul său avut, fără să cunoască nici de aproape nici de departe pe maiștrii evoluționismului modern.* De-altminteri în 1867 Spencer nu era tradus în franțuzește, iar Conta nu învăță englizește decît la Anvers în 1870—71".

„Amintiri din *Junimea*" nu este o lucrare istorică, ci una literară, iar literatura, după definiția lui Emile Zola, pare mi-se, definiție admisă și de G. Panu, este: „adevărul trecut prin prisma personalității scriitorului", adecă raza de lumină deviată și alterată potrivit însușirilor prismei, sau, faptul obiectiv *deviat* și *alterat* potrivit însușirilor intelectuale și morale ale scriitorului.

Scena dela Buch în care Conta ar fi exclamat: „mă, Veruzi, tu nu știi cît aș da eu să fi zis cuvîntul care l-ai zis tu", scenă cu care Panu vrea să arăte că și Conta ar fi avut ceva de invidiat dela Panu și Veruzi, anume spiritul,—mie una îmi spune cu totul altăceva. Nu mai vorbim de cazul cînd vorba lui Conta ar fi fost o ironie...

Că nu va fi fost de duh Conta, tot ce e cu putință! Nu le-o fi avut omul pe toate! Dar noi, familia, nu știm să fi invidiat Conta ceva pe lumea aceasta: nici mărire, nici avuție, oricum, mai reale decît spiritul lui Panu... Sau poate că Panu prin spirit înțelegea pe cel practic...

1) Vezi pagina 136, vol. II.
2) Vezi pagina 182, acelaș volum.

Iată cum îmi explic eu scena dela Buch. Conta era om delicat, subțire. El ajuta pe Veruzi. Temîndu-se să nu-l jignească, să nu-l umilească, căuta să-l ridice în proprii lui ochi, exagerînd valoarea vorbelor de duh,—că doar atîta avea și bietul Veruzi!

Cum ar fi dus Conta modestia până acolo, ca să nu-și simtă superioritatea asupra lui Panu și Veruzi?

Cînd Panu s'a întors din străinătate,—unde fusese trimis de d. T. Maiorescu, amănuntul trebuește reținut, fiind că-și are importanța lui,—n'avea nici o carieră. Conta, ministru în cabinetul lui Ioan Brătianu, îi încredință direcția unei gazete din Iași. Se 'nțelege că dacă-i dădea fondurile, avea să-i fixeze și directiva. Ei bine, scrisoarea trimeasă pentru statornicirea politicei de urmat, Panu... a dat-o ziarului „Timpul", iar lui Conta, la izbucnirea scandalului pe tema acestei scrisori, i-a spus că Eminescu i-ar fi „furat-o" din palton într-o noapte, etc. Conta a crezut și a răcit prietenia cu Eminescu.

Cînd acesta a înebunit, puțină vreme mai tîrziu, V. Tasu s'a dus la Mărcuța să-l vadă. Toată vremea nu spunea decît atît: „ticălosul de Panu! m'a stricat cu Conta. Auzi? Să fur eu scrisori din palton... M'a stricat cu Conta, ticălosul de Panu!"

Acestea toate le știu dela V. Tasu.

Foarte strînsă prietenie era și cu dr. Taussig, ceia ce dovedește, odată mai mult, că lupta lui Conta împotriva împămîntenirii Evreilor în massă, nu era dusă pe tema urii de rasă, nici acea a deosebirii de religie, ci pe convingerea obiectivă, că Evreii, cu psihologia lor specială, datorită desigur umilinței la care au fost supuși atîtea veacuri, cu tendința lor de a se solidariza între dînșii și numai între dînșii, cu numărul lor copleșitor față de populația băștinașă, sînt o primejdie pentru țara romînească. Dovadă, pîrghia pe care le-o întinde în redactarea pe care o dă dînsul articol. 7 din Constituție, pîrghie menită a asigura și asimilarea lor însă, nu numai încetățenirea în mare număr, cum ar voi-o dînșii!

Intre hîrtiile rămase dela Conta găsim un proect de redactare a art. 7. Atragem atenția asupra punctului c din condițiunile care dau dreptul la împămîntenire.

De altfel cu 30—40 de ani în urmă, nu cred să fi existat în Romînia ura de rasă. Evreii erau primiți în toate casele, relațiile sociale și chiar căsătoriile între Evrei și Romîni erau lucruri îndestul de obișnuite, dovadă atîtea familii romînești, foarte onorabile, care se trag din Evrei trecuți la creștinism.

Tatăl lui Conta, antisemit din instinct, vedea cu ochi răi și prietenia cu Taussig și îngrijirea medicală pe care acesta o dădea cîteodată fiu-su.

Cînd B. Conta se afirmă ca antisemit, Taussig, în numele comunității evreești din Iași, îi oferi 100.000 lei, ca să lipsească,—boala îi oferea prilejul,—dela Cameră. Conta, fără să se înfurie: „socoteam că mă cunoști; ia-ți banii și să nu-mi vorbești niciodată despre această încercare, dacă vrei să te mai consider ca prieten".

— „Ești un prost!" sbieră Taussig. „In loc să iei banii și să te duci să-ți cauți de sănătate, te arunci singur la peire. Și pentru cine? Pentru niște dobitoci care nici pe tine nu te știu prețui, nici nu știu despre ce-i vorba!"

Dr. Taussig a oferit bani soru-mea, apoi tatălui meu, numai să găsească ei mijlocul de a opri pe Conta dela ședințe. Refuzul soru-mea a fost ceva mai sgomotos, iar al tatălui meu, brutal de tot. Dr. Taussig nu s'a lasat pare-se, bătut. Profitînd de faptul că B. Conta nu știa încă despre încercările cu ceilalți, care la rîndul lor nu cunoșteau propunerea făcută direct, și continua să-l primească în casă, i-a administrat niște inhalații așa de hazardate, încît i-a provocat o hemoptizie una cu moartea. Acum Conta *trebuia* să lipsească dela Cameră! Și totuși n'a lipsit...

Făcut-a intenționat dr. Taussig? Eu nu cred,—tatăl meu o credea.

Un prieten și sincer și demn a fost V. Tasu. La moștenitorii acestuia se găsesc parte din volumele de care B. Conta se slujea la cursul de Drept Civil, oferite de Conta însuși. După spusa acestuia, Tasu era pe atît de savant pe cît de modest și de cinstit.

Despre prietenia afectuoasă a marelui Ioan Brătianu, eu nu pot ști mare lucru. Ea s'a manifestat după strămutarea la București. O scrisoare, rătăcită printre hîrtiile de afaceri, prin care este invitat la Florica, semnată de către toți membrii familiei, dovedește cu prisosință și dragoste și stimă nețărmurită. Pe marele om de Stat l-am văzut în Iași de două ori în casa lui Conta. Anecdota asupra stabilirii raporturilor dintre dînșii, e autentică, o știu dela tatăl meu. Cînd marele Ioan Brătianu—și ce însemna puterea lui pe acea vreme?!—a trimis vorbă lui Conta că dorește să-l cunoască, acesta a răspuns simplu: „mă simt foarte fericit... Locuesc strada cutare, numărul cutare"...

Și marele Brătianu... a venit strada cutare, numărul cutare....

Pe cînd era în București, Conta scrie odată cam următoarele: „Brătianu și cu mine ne prezintăm la un concurs: el cu merele crețești din Muntenia, eu cu cele domnești din Moldova. Juriul, d-na Brătianu cu copiii și ceilalți membri ai *marelui partid* (aceasta era denumirea familiei sufletești a ilustrului barbat, în ea intra și Conta) se întrunește Duminica viitoare la Florica. Vezi de-mi trimete tot ce-i mai bun: e vorba doar de cinstea Moldovei".

Prietenii care au dat lui Conta ultimul sprijin sufletesc, ultimele servicii și ultimele mîngîeri, care au contribuit—deși în proporții osebite și deci cu rezultate foarte inegale—la cristalizarea amintirii lui, au fost d-nii Dimitrie Rosetti-Tescanu și Vasile Livianu. Intre dînșii s'au împărțit de către tatăl meu și bi-

blioteca—din gîndul pios ca volumele să nu se irosească printre librari—și manuscriptele. Cel dintâiu a luat tot ce se referea la filosofie, cel de-al doilea, tot ce privea dreptul. Amîndoi își luaseră obligația de a publica opera inedită a dispărutului.

D. Rosetti, odată apărută ediția franceză, a înapoiat familiei manuscriptele (*Metafizica* și *Primele principii care alcătuesc lumea*). Eu, în numele ei, le-am dăruit Academiei romîne. Un manuscript *Origine des Espèces*, în limba franceză, precum și scrisorile lui Conta către d. Rosetti au fost mistuite de incendiul care a distrus conacul din Tescani, în ziua de 7 Ianuarie 1907.

Domnului Livianu, că nu s'a ținut de cuvînt și n'a publicat lucrările de drept, nu-i putem face o vină. O fi avut omul nevoile și necazurile lui! Dar că a păstrat manuscriptele, chiar după ce ajunsese la convingerea că nu va face nimic, că a refuzat să le restitue familiei, care, orice s'ar zice, avea singură dreptul de proprietate, zădărnicind astfel orice încercare de a da publicului scrierile lui Conta în vremea cînd ele aveau și o valoare de noutate — pentru acest pacat eu nu-l voiu ierta nici odată și nu-l va erta nime!

In mai multe rînduri i-am oferit să suport toate cheltuelile publicațiunilor pe care le ar fi putut face. I-am oferit, pentru orînduirea materialului, munca tînărului Tasu, un licențiat strălucit al Facultății din București, fiul prietenului V. Tasu, apoi aceea a lui G. Kernbach. D. Livianu avea numai să supravegheze și să călăuzească...

In 1906, Academia Romînă [1]) reprezentată prin energia d-lui Dimitrie A. Sturza, la care apelasem eu în disperare, obține dela d. Livianu cîteva volume adnotate, cîteva însemnări de drept, cîteva caete de studii de ale lui Conta student și cîteva scrisori adresate acestuia cu prilejul publicării volumului „Teoria Fatalismului".

Aceasta este donația pentru care i se aduc d. Livianu mulțumiri într'o ședință publică din 1906.

Dat-a d. Livianu tot ce a primit în 1882?

Nu afirm nimic, întreb!

O scrisoare a d-lui Livianu, din 1890—o am la dispoziția oricui—spune: *„In afară de manuscriptul de Metafizică, eu nu mai am nimic din scrierile filosofice,* **căci împrumutînd operele pe care le posedam, am rămas fără dînsele".**

D. Livianu împrumuta... manuscripte!!

La atîta nesocotință cu ce puteam riposta? Cu violența legei? Primejdia pentru manuscripte devenia cu atît mai mare.

O ultimă încercare să reintru în posesiunea materialului încredințat d lui Livianu, am făcut-o în chiar iarna aceasta. Iată ce-mi răspunde fiul al doilea, d. Virgil Livianu, în numele tatălui său.

1) Vezi scrisoarea de donație din fruntea manuscriptelor de filosofie.

„Tatăl meu nu mai posedă dela B. Conta **decît** scrisorile personale ce acesta i-a adresat, care sînt proprietatea exclusivă a lui. Toate, dar **absolut toate** manuscriptele, precum și tot ceia ce mai poseda dela B. Conta, le-a depus, precum bine știți (...acest accent de impaciență e nostim!) la Academia Romînă, dela care posedă și scrisoare de mulțumire și primire".

Scrisoarea e datată din 25 Martie 1915. Luăm act de dînsa și deci și de declarația că familia Livianu nu mai are nimic dela Conta.

Donația Livianu se face în 1906.

Academia, vorbesc de Academia Romînă, pune tot acest material neorînduit la dispoziția publicului, deși nu-l înregistrează decît în 1913—la intervenirea mea.

Rămas-a intactă donația lui Livianu, așa cîtă a fost?

Nu afirm nimic, întreb!

Fără de noroc în viață, și după moarte Conta tot fără de noroc!

In afară de d. Rosetti-Tescanu, al cărui nume îl rostesc cu cea mai mare evlavie, în afară de d. Livianu, de abia cîțiva tineri care să cerceteze opera lui: d-nii Rădulescu-Pogoneanu, dr. Zosin, dr. Gusti, Coșălțeanu, Bălănescu, N. Săveanu, V. Scraba, T. Brăileanu și redactorii „Contemporanului". Iar editurile, făcute în scopul excluziv al speculei, tot cu oameni fără nici o pregătire în specialitate și fără nici un respect pentru munca pe care nu o pricepeau! Șaraga din Iași a scos 25.000 lei cu o ediție populară—poate vulgară vroia să-i zică—plină de erori. Un speculant de amintiri a vîndut 5000 exemplare a 3 lei, dintr'o broșurică pe care, din precauție, n'a depus-o în librării. C. Sfetea din București, desface o biografie falsă într'un volum intitulat fără rost „Opere Complecte de V. Conta".

După moartea tatălui meu, cînd, prin renunțarea fraților, am rămas singura moștenitoare a dispăruților, redactorii „Contemporanului" „admiratori ai lui Conta", au stăruit să cedez lui Ig. Haimann, editor din București, publicarea operei filosofice complecte, în limba romînă. Aveam 21 de ani. Contractul l-au făcut „admiratorii lui Conta", eu am iscălit. Am dat lui Haimann textul din „Convorbiri" al „Teoriei Ondulațiunii", și pe acel al „Teoriei Fatalismului", acesta din urmă controlat după ediția franceză și cu o serie de notițe în apendice, după adnotările făcute de către Conta pe un volum francez. La acel text lucrasem cîteva luni. Nu l-am mai văzut!

Haimann ținea însă ca publicarea să înceapă cu operele inedite. D. Rosseti, cu drept cuvînt, vroia ca acestea să apară mai întâiu în limba franceză. Din această pricină Haimann n'a vroit să mai publice, „admiratorii" făcuseră un contract prin care eu nu-l puteam sili și pe care nu-l puteam rezilia, și astfel am stat toți cu mînile legate până la împlinirea celor zece ani

dela moartea autorului. *Adouazi*, Șaraga își aducea în piață ediția lui.

Un singur punct luminos în acest traiu fără de noroc al lui Conta! Prietenia cu d. Rosetti-Tescanu. Cu o duioșie de frate, cu o admirație pe care numai mentalitatea sănătoasă a antichității a îngăduit-o, d. Rosetti a tradus în franțuzește și a publicat în editura F. Alcan din Paris, două volume: *Bazele Metafizicei* și *Teoria Ondulațiunei*. La cel din urmă a obținut o prefață de *Büchner* și a scris o biografie, după datele lui Livianu. Pentru dragostea-i admirativă, pentru munca lui evlavioasă, d. Rosetti-Tescanu nu poate fi răsplătit decît cu recunoștința întregului neam romînesc.

O Legendă.—Pe ce se întemeiază legenda că B. Conta a trăit în mizerie? In discutarea ei sînt de deosebit trei puncte:

1) Cînd s'a putut petrece faptul;

2) Cărei cauze s'ar datori;

3) Care sînt dovezile pe care se sprijină afirmarea că a existat.

Să fixăm mai întâiu limitele vremei cînd mizeria *ar fi putut* avea loc: vorbim, doar de un om, care a jucat și un rol politic în țara romînească!

Dela 1846—58 Conta trăește în casa părintească. Tatăl său e institutor, protopop, agricultor, negustor de cai de rasă. In asemenea gospodărie, ce să caute mizeria?

Dela 1864—71, elev, apoi pedagog la acelaș liceu, student în străinătate, trăind în văzul tuturora din banii părinților sau ai bursei.

Dela 1872—1882 Conta e profesor la Universitate, advocat de mîna întâi, deputat, ministru, membru la Casație.

In toți anii arătați *Conta își are viața asigurată*: sarac e una, în mizerie, alta. Rămîn anii din 1859—1864 și dela 1871—1872. Din acest răstimp iată ce știm pozitiv.

Matricolele Liceului din Iași, după cum am aratat și mai sus, îl înfățișează ca elev până la 1863. Pentru ultimii *trei ani*, avem mărturia colegului de clasă și de bancă, d. D. Lupu, cu care-și învăța zilnic lecțiunile, copil cu părinți chiaburi și care se îngrijeau de aproape de fiul lor, că *„V. Conta stătea la o gazdă și deși băet sarac, nu era în mizerie“*.

In 1863 Conta e în teatru, suflor și actor, cîștigînd 57 lei pe lună.

Vra să zică viața cu adevărat grea e din primăvara lui 1863 până în Septembrie 1864, cînd se reîntoarce la Liceu.

Dar dacă scotocim an cu an, lună cu lună, zi cu zi, viața tuturor oamenilor noștri de vază, la cîți n'am găsi momente asemănătoare?

Recunosc, o săptămînă de lipsă ajunge omului să moară! Dar și un an sau doi dintr'o viață de 36, nu îndreptățește formula comodă și nedreaptă în generalitatea ei: „a trăit în mizerie“, și nu îndreptățește ca o nesocotință din copilărie, ori a cui ar fi ea, să slujească la caracterizarea vieții întregi a omului harnic, vrednic și demn, care a fost dînsul. Căci asemenea formulă generalizatoare e o insultă pentru cine n'a fost nici infirm, nici idiot, nici leneș, nici înjosit, nici vicios! Nu trăim doar în țări unde pentru muncă cinstită să nu mai existe loc. Și e salbatecă ironia soartei, ca acest om, scrupulos și cumpătat, mîndru de cinstea și neatîrnarea lui, de chibzuiala și cumpănirea lui, care a asigurat cu cariere pe toți frații lui, pentruca nici unul să nu fie silit a cere sprijin cuiva,—și 'n această privință i s'a respectat dorința cu sfințenie!—ca acest om, zic, să inspire posterității compătimire, numai din greșala unuia sau altuia...

In Septembrie 1871, cînd i se suprimă bursa, Conta se stabilește în Gand, unde viața e mai eftină și unde trăește deocamdată din banii pentru întoarcerea în țară. Iși pregătește doctoratul în drept. In Octombrie încep simptomele ftiziei. Doctorii îl trimit la Pisa. Aci îl găsește d. Livianu și-l împrumută cu bani, până la sosirea celor ceruți familiei.

Un student care rămîne fără parale nu e o întîmplare tocmai nouă, dovadă prosperarea „Munților de pietate“ și rău a făcut d. Livianu că a dat ajutorului său asemenea proporții!...

Intr'o scrisoare a d-sale către soră-mea, d. Livianu întreabă „dacă suma de 500 galbeni pe care Conta a primit-o în Pisa, pe cînd era student, era dela tatăl său, sau dela vre-o rudă“.

Răspunsul a fost că era dela tata.

Vra să zică d. Livianu știe că B. Conta a primit dela familie 500 galbeni și că *numai* până la sosirea acestora a avut loc lipsa de care vorbește în biografie.

De altfel cum ar fi putut Conta să stea o iarnă în Pisa, să se 'ntoarcă în vară la Bruxelles, pentru doctorat, și să vie în țară, numai cu ajutorul d-lui Livianu, care și d-sa nu era pe atunci decît tot student.

De ce Conta a plecat din Gand înainte de a avea banii trebuitori? Poate din teama ca boala să nu se înăsprească în clima umedă a Belgiei. Poate pentrucă cerînd bani pentru călătorie, trebuia să spue adevărul, anume că e bolnav, lucru pe care l-a *tăinuit* până la întoarcerea în țară. Poate fiindcă știa pe mama pe moarte.

Repet: rău a făcut d. Livianu că a pus bazele legendei care învălue numele lui Conta.

Și ce lesne a prins această legendă!

Bogații au îmbrățișat-o fiindcă dînșii nu concep să se poată trăi lesnicios și demn, fără bani mulți... mulți... Necinstiții, ca să li se erte matrapazlicurile... Au admis-o rivalii, ca să-și simtă macar această superioritate asupra lui, aceia că nu știu ce-i ne-

voia... Au admis-o prietenii, ca să-l compătimească și să-l iubească mai mult...

B. Conta a trăit greu?—Ca cei mulți!... Bogații din naștere și oamenii cu noroc și escrocii îndemânatici sînt încă o mică minoritate pe lume. ...A trăit însă cinstit și demn,—cum nu fac mulți!

In fața sărăciei materiale a lui Conta, de ce nu se pune și această bogăție morală?

Rezultatele văzute ale acestei legende sînt deocamdată două:

1) Compătimirea publicului romîn și convingerea lui că dacă a exclamat odată sau de două ori: „bietul Conta!" și-a plătit pe de-a 'ntregul datoria față de dînsul. Pentru tot belșugul de daruri firești, pentru toate virtuțile cetățenești, excepționale în țara moravurilor orientale, cîteva dramuri de milă... Nu vine scump...

2) Insinuările perfide ale Evreilor, rămași dușmanii lui neîmpăcați, care încearcă să explice lupta dusă de Conta în chestiunea art. 7 din Constituție ca o contrazicere de neînțeles, ca o dovadă cel puțin de incoherență. Aceste insinuări, care se repetă de mai multe decenii, s'au cristalizat însfîrșit, prin condeiul celui mai autorizat intelectual evreu din țară,[1]) într'o afirmare precisă: „creerul lui Conta se va fi resimțit de mizeria în care dînsul a trăit... așa ne putem explica ideile lui... etc.. Dr. Zosin care e un psihiatru distins, ar face bine să întreprindă acest studiu"....

Viața de mizerie nu putea să aibă ființă decît în două ipoteze:

a) sărăcia părinților,

b) egoismul exagerat al tatălui său.

Cea dintâi cade dela sine, am văzut că tatăl lui Conta nu era om sarac. D-nii Livianu și Tescanu nici nu susțin, după cît știu, decît pe a doua.

Că tatăl lui Conta nu va fi fost un părinte duios și devotat, se poate. Toată atitudinea lui B. Conta însă, față de tatăl său, nu dovedește decît afecțiune. S'ar putea să nu fi păstrat nici un resentiment împotriva aceluia care se făcuse vinovat de ruinarea sănătății lui? Să-și fi stăpînit Conta până într'atîta acel resentiment? Purtarea lui să nu fi însemnat afecțiune, ci generozitate, uitare, ertare? Dar atunci cu atît mai vîrtos sîntem noi datori să ertăm! Singurul omagiu de adus unui dispărut este să-i respectăm vroința. Dece s'ar face d. Livianu răzbunătorul unui om, care n'a vroit să fie răzbunat?

Că d. Livianu a făurit legenda fără să-i calculeze urmările, poate chiar fără să bage de seamă, și că a făcut totul cu bune intenții, nu se îndoește nimeni! Dragostea lui pentru prietenul pe care-l vedea sbătîndu-se în ghiarele boalei, admirația pentru această inteligență mare, care se perdea din simplă neprevedere.. din simplă nesocotință!..

1) Vezi „Opinia" din Iași, No. din 17 Noembrie 1913.

Afirmarea d-sale scrisă cea mai tare este următorul pasaj: „Ca să-și poată cineva face o idee justă despre valoarea lui B. Conta nu este destul a-i ceti operele filozofice. Trebue a cunoaște bine suferințele și *mizeriile prin care a trecut din vrîsta copilăriei și până la moarte*".

Cuvîntul „mizerie" nu însamnă aci lipsă. Un analfabet singur l-ar lua cu acest înțeles. *La plural* el însamnă neajunsuri, necazuri, greutăți de tot felul, nemulțumiri, care pot fi datorite și boalei și muncii prea mari și mediului, puțin cioplit, în care a fost silit să trăiască, și trădărilor prietinilor, de care n'a fost scutit..

După moartea lui Conta, d. Livianu urmează timp de cîțiva ani o corespondență regulată cu sora mea: cere amănunte pentru biografie, dă seama de tot ce aude despre cel dispărut.

In fiece scrisoare el nu uită să trimeată *cele mai afectuoase salutări tatălui lui Conta*, iar într'una descrie cu- o mulțumire fără margini, cum, cu *amănuntele date de d-sa*, d. Rosetti are în Cameră o izbîndă strălucită: *„deputații în unanimitate au votat urgența"*.

Urgența pentru ce?—Pentru o pensie viageră tatălui lui B. Conta. Și cine se sbuciumă ca să i-o asigure?—d. Livianu. Ba nici macar nu era sarac tatăl lui Conta, motiv pentru care proectul nu trece mai departe. E drept că rude îndepărtate se însărcinaseră să ia în numele lui ceva acompturi...

Și totuși imediat ce tatul lui Conta moare, d. Livianu trimite familiei spre publicare o biografie în care îl zugrăvește ca pe un adevărat monstru... Biografia a fost, se 'nțelege, refuzată, până ce nu i s'au făcut simțitoare amendări[1]).

Vine întrebarea: crede d. Livianu în faptul pe care cel dintâiu l'a aruncat în public? Atunci cum de trimite timp de patru ani dovezi de considerație aceluia pe care-l socoate marele și unicul vinovat?

Nu crede?—Atunci dece aruncă învinuiri atît de grele? Căci toate afirmările din biografia d-lui Rosetti-Tescanu, sînt toate date de către d. Livianu. Care-i este psihologia? Intenții bune? Impresionabilitate? Bunătate de inimă? Cuget setos de dreptate?—Netăgăduit! Dar și ce impulsivitate și cîtă lipsă de control asupră-și! Cîtă lipsă de scrutare... Și ce păcat de bietul Conta! Ce păcat..

Dar să presupunem că faptul a existat și că legenda e un adevăr.

Ce cîștigă lumea exploatînd asemenea spuse? Ce folosește prelucrîndu-le, preschimbîndu-le, amplificîndu-le? Cu cît înaintează propășirea omenirii? Cu cît se mărește avutul sufletesc?

. . . . „Vor căta vieții tale
Să-i găsească pete multe, răutăți și *mici scandale*

1) V. volumul „Discursuri parlamentare"—Iași 1899.

Astea toate te apropie de dînşii. Nu lumina
Ce în lume-ai revărsat-o, ci păcatele şi vina.
. . . .
Toate micile mizerii unui suflet chinuit
Mult mai mult îi vor atrage decît tot ce ai gîndit".

Cel mai bun fiu al ţării nu poate da decît muncă cinstită, avînt, talent, jertfă de sine. Conta le-a dat. Ce i se mai cere? Suferinţa?—Suferinţa e a lui, numai a lui! Scruteze-i publicul activitatea de ministru şi acea de deputat, munca de profesor *şi* acea de cetăţean; cerceteze lucrările de drept şi cele de filosofie, cu care orice ţară s'ar făli, dar mîndria lui de „om" n'o jignească şi suferinţa lui n'o atingă! La acestea nu are drept!

Zece ani.—Activitatea socială a lui Conta, petrecută între anii 1872—1882, e de zece ani numai. Asupra ei, mie ca soră, nu mi se îngădue să fac aprecieri. Voiu arăta deci înlănţuirea faptelor, spicuind cîte ceva din spusele contemporanilor lui.

In Octombrie 1872 Conta printr'un concurs strălucit obţine catedra de *Drept civil* la Universitatea din Iaşi. Ca profesor el nu se mulţumeşte să reproducă textul unui autor, fie el şi celebru, ci face cercetări şi lucrări comparative ne mai făcute.

„In iarna anului 1874—75, în timpul celor patru luni cît a stat la Pisa, B. Conta a scris primul volum dintr'un tratat de drept civil, menit a sluji ca text de studiu studenţilor în jurisprudenţă. In acel volum era expusă în mod complect toată materia cărţii I din codicele civil, care tratează despre persoane. La întoarcerea în ţară, cufărul în care-şi avea manuscriptul s'a pierdut între Triest şi Viena şi cu toate reclamaţiile lui, nu i s'a mai dat de urmă. Fiindu-i silă a reface o lucrare deja terminată dar nimicită, concepu planul şi se decise a-şi prepara materialul pentru scrierea unui tratat pe larg de dreptul civil comentat în paralel cu vechile legiuiri ale ţării în codicii Caragea şi Calimachi şi în conformitate cu codicii civili ai celorlalte naţionalităţi care au adoptat sistemul codicelui Napoleon. Treptat dar cu prepararea cursului său şi-a preparat şi acest material care constă:

I. Din traducerea codului civil romîn în limba franceză.

Din textul codicelui Napoleon, primul volum din colecţiunea codicelor adnotate de Sirey şi editate de P. Gilbert, Conta a şters toate dispoziţiile care nu se găsesc în textul romîn şi a scris pe margine în limba franceză dispoziţiunile corespunzătoare

Notă.—Rîndurile de mai sus au fost scrise pe cînd Vasile Livianu trăia. Din Octombrie trecut dînsul nu mai este. Cu gînduri de evlavie să zicem: „Pace memoriei lui! D-zeu să-l erte!"

din codicele nostru. Tot aşa a făcut şi în privinţa articolelor modificate. Ştersăturile sînt astfel făcute încît părţile şterse pot fi cu înlesnire citite. Sub numărul fiecărui articol din codul francez a scris şi numărul corespunzător al articolului romîn.

II. A confruntat şi notat tot în acelaş mod pe textul francez al lui Martou toate deosebirile dintre codul romîn şi legea belgiană privitoare la materia privilegiilor şi a ipotecilor, însemnînd de asemenea sub numărul articolelor din legea belgiană, numărul articolelor corespunzătoare din codul nostru civil.

III. A confruntat codul Calimachi cu textul oficial al Codicelui civil austriac din provinciile Longobardo-Venete, după care a fost compilat cel dintâiu şi a notat toate deosebirile constatate între aceste două legi.

IV. A notat în colecţiunea legilor Moldovei, editată de Pastia şi în Regulamentul Organic al Moldovei, toate dispoziţiunile corespunzatoare din codul Calimachi, şi cu modul acesta a găsit în mare parte provenienţa deosebirilor dintre codul Calimachi şi codul civil austriac.

V. A confruntat codul Caragea cu vechile legiuiri şi ofisele domneşti dela Grigore Vodă Ghica până la Vodă Ştirbei, şi a găsit în parte provenienţa unor dispoziţiuni pe care le-a notat, care nu se găsesc în codicele Napoleon, nici le este indicată origina în adnotaţiunile codului nostru de B. Boerescu şi alţii.

VI. A întocmit planul general al acestei vaste lucrări până aproape de sfîrşit şi a rezumat o parte a titlului preliminar, după introducţiunea ce-l precede şi în care dă definiţiunea dreptului întemeiat pe teoriile lui sociologice.

Această importantă şi totodată obositoare lucrare, pe care a săvîrşit-o treptat cu prepararea cursului de drept civil, pe la anul 1875 şi până la 1879, n'a fost de nimeni cunoscută; după cum mi-a spus însuşi n'a aratat-o nimănui, nici a vorbit vre-o dată cuiva despre proectul ce-şi propusese. Mie mi-a vorbit de dînsa după ce s'a stabilit definitiv în Bucureşti (primăvara anului 1881) pe cînd îşi aranja biblioteca. Mi-a aratat succesiv traducţiunea codului nostru civil în limba franceză, făcută pe marginea celui francez din colecţiunea P. Gilbert, explicîndu-mi şi semnele convenţionale; pe Martou, pe marginea căruia a făcut aceiaşi lucrare; codul civil austriac, codul Calimach, codul Caragea, Regulamentul Organic şi colecţiunea legiuirilor publicate de Pastia în două volume.

Acest preţios material juridic strîns cu multă trudă, în decurs de mai mulţi ani, se păstrează intact. El poate fi cu succes utilizat, fie în scopul în care a fost adunat, fie pentru a servi la adnotaţiunea codului civil în corelaţiune atît cu vechile legiuiri ale ţării şi codicii Caragea şi Calimach, cît şi cu codicii civili afini codicelui Napoleon. Pe marginea codicelui civil romîn, ediţia oficială de care se servea la curs, sînt notate cu creionul în observaţiune şi în dreptul fiecăruia articol, dispoziţi-

unile aflate în alte articole, care controversează sau constituesc excepţiuni la dispoziţiunile conţinute în articolele adnotate.

In fine între lucrările lui juridice se mai găseşte şi începutul unui proect de cod comercial, scris pe cîteva foi volante. El consistă din cîteva articole numai, privitoare la definiţiunea calităţii de comerciant şi la enumerarea operaţiunilor care dau această calitate celor ce le săvîrşesc". [1]

Am făcut această lungă citaţie, care este şi un fel de inventar al lucrărilor de drept ale fostului profesor de drept civil al Universităţii din Iaşi, pentru a arata cît material manuscriptic se găsea în 1899 în posesiunea d-lui Livianu, material care astăzi trebue să fie la Academia Romînă.

Colaborarea la „Convorbiri Literare", începută la intrarea în „Junimea" în 1873, cu versurile „Viaţa", se continuă regulat de la 1875 — 80 cu lucrări filosofice: *Teoria Fatalismului, Teoria Ondulaţiunii* şi *Incercări de Metafizică.*

Ultima scriere a fost scoasă în volum şi prezintată la un premiu al Academiei Romîne. Concluziile dezorientatului raportor, un profesor de Fizică, pare-mi-se, i-au fost defavorabile, cu toate elogiile cunoscutului scriitor francez L. Paulhan, dela „Revue philosophique" şi acele ale marelui învăţat Schiff.

Tot în activitatea de junimist trebuesc socotite şi cele trei conferinţe ţinute la Universitatea din Iaşi, în ciclurile „Junimei". Despre dînsele nu avem altă ştire de cît titlurile anunţate în „Convorbirile Literare" şi articolele lui Eminescu din „Curierul de Iaşi".

Iată ce scrie Eminescu despre conferinţa „Fetişismul".

„Conta ca scriitor e din numărul acelor puţini, care nu reproduc numai idei nerumegate din cărţi străine, ci gîndesc mai cu seamă singuri; apoi d sa mai are talentul de a expune foarte clar materiile cele mai grele, fără ca prin această limpezime, obiectul să peardă ceva din însemnătatea sa. Aceste două calităţi rare *pretutindeni*, dar şi mai rare în ţara noastră, ne îndreptăţesc etc".

„După cum era uşor de prevăzut pentru cei care cunosc individualitatea intelectuală a acestui scriitor, prelegerea sa a fost foarte interesantă şi a ţinut încordată atenţia auzitorilor mai mult de o oră şi jumătate".

...„Cu această ocazie d-sa a desvoltat o sumă de cunoştinţe etnologice, încît fiecare propoziţie conţinea ceva nou: totodată a dovedit o cunoştinţă amănunţită a mitologiei populare romîne."

...„Dar tocmai din cauza bogăţiei de cunoştinţe desfăşurate cu această ocazie, sarcina unei dări de samă pe scurt, devine aproape cu neputinţă".

Iar după o reproducere succintă a fondului conferinţei, Eminescu închee: «Departe de a fi redat macar a suta parte din mulţimea faptelor aduse de prelector, şi tot aşa de departe de a fi reprodus cugetarea unitară care le pătrundea pe toate, ne mulţumim», etc.

[1]. Vezi Prefaţa din volumul: „Discursuri parlamentare", B. Conta Iaşi, 1899.

Doamna Emilia Humpel, născută Maiorescu, care asista cu sfinţenie la toate conferinţele „Junimei" spunea: „Conta şi Maiorescu pot sta alături de conferenţiarii cei mai străluciţi din ori ce ţară civilizată".

O notiţă găsită într'un carnet al lui Conta de prin anii 1875 —78 ne-ar face să credem că dînsul a fost cîndva administratorul şi directorul „Convorbirilor". Să fi înlocuit în vre-o vacanţie pe prietenul său, d. Iacob Negruzzi?

Sub titlul „Contrib." se văd trecute 19 nume cu sumele respective: d-nii Maiorescu şi Mavroieni cu cîte 100 lei; d. Leon Negruzzi cu 36; d-nii Pogor, Iacob Negruzzi, Conta, I. Buiucliu şi alţii cu cîte 50. Cîteva nume barate cu creionul, cele mai multe precedate cu semnul ×, iar de-oparte diferenţa dintre suma rezultată din numele cu × şi o altă sumă mai mică.

La 1878 Conta, care ura politica, după spusa d-lui Livianu, de oarece „vedea într'însa cauza de căpitenie a slăbirii caracterelor", dintr'un sentiment de revoltă împotriva celor ce se petreceau, atras şi de prieteni personali, aşa de numeroşi în perioada suişului repede al carierei lui, aşa de împuţinaţi odată pe culme, ia parte la formarea grupului politic, zis în glumă „al celor 8 şi cu Brînză 9" şi colaborează la gazeta «Steaua Romîniei». Două din articolele publicate în acest ziar au fost reproduse în volumul «Discursuri», editat de către familie în 1899.

De oarece articolele nu se iscăleau şi ori ce urmă din sus zisa gazetă a dispărut, e foarte probabil să se fi pierdut şi articole de-ale lui Conta. Unul „*O convorbire a unui alegător cu sine însuşi*"—sau ceva analog—apărut în vre-o 20 de numere din „Steaua Romîniei" şi pe care mi-l dăduse un cunoscut ca fiind al lui Conta, l-am pastrat vre o 15 ani. Cînd mi s'a spus că el se atribue şi unui politician obicinuit din Iaşi, l-am dat unei biblioteci populare.

Vîlvă mare a făcut articolul publicat în „*Presa*", gazeta lui B. Boerescu: „*Viitorul Romîniei pregătit de d-nii I. C. Brătianu şi M. Kogălniceanu*".

...„Articolul a fost bine apreciat de publicul cetitor. Cu toate că „*Presa*" a retipărit a doua zi numărul în care se publicase acel articol şi cu toate că el a fost reprodus de mai toate ziarele opoziţiei, totuşi n'a încetat de a fi căutat chiar după trecere de 2 săptămîni dela apariţia lui. La redacţia ziarului s'au primit scrisori de felicitare, de asemenea a primit şi autorul, atît dela persoane cunoscute, cît şi dela persoane necunoscute."

...„Şi Brătianu şi Kogălniceanu au recunoscut mai tîrziu în parte dreptatea aprecierilor lui, de aceia l-au privit cu simpatie, admirîndu-i logica şi sinceritatea combaterii."

In 1879, Conta este ales deputat al oraşului Iaşi în Con-

stituantă. Iată cum descriu d-nii Rosetti, Livianu și Panu, intrarea lui Conta în lupta politică și izbînda obținută în chestiunea articolului 7 din Constituție.

...„Congresul din Berlin socotise nimerit să adreseze Romîniei o scrisoare de înștiințare („*faire part*") vestindu-i nașterea unei puteri nouă, alianța israelită universală, înzestrată de către Europa cu dreptul de intervențiune. Romînia nu primi cinstea să ia parte la botez și răspunse părții a doua a notei respective printr'un energic *non possumus*.

„Numit deputat al orașului Iași, B. Conta dădu dovezi de un patriotism demn de ciobanii din Ghindăoani. Nestrămutat în părerile lui, pe care poporul romîn le aclamase, dînsul fu unul din șefii cei mai iubiți ai mișcării naționale; unul din aceia care au mers la datorie pe drumul drept, cu toate amenințările, cu toate cursele felurite ce i s'au întins, cu toate jertfele. Omul de Stat se sui la tribună, după cum profesorul se suise pe catedră, după cum studentul vorbise tovarășilor săi: modest, deși fără sfiiciune, deplin stăpîn pe dînsul și pe subiect. Improviza totdeauna cu cea mai mare înlesnire. Era ascultat cu cea mai mare băgare de seamă, oratorul acesta care cu o voce cam slabă și într'o vorbire corectă își exprima vederile puternic coordonate și niciodată banale. Cu neputință să fugi de elocvența mulțimii de fapte, orînduite cu artă și care interesau, convingeau, înlănțuiau" (D. Rosetti-Tescanu).

...„Nesusținut prin urmare de cît de micul grup din care făcea parte, combătut de ambele partide istorice, și contrariat pe lîngă toate și de boală, Conta nu se dete în lături și fără a mai ține socoteală de pericolele la care se expunea, a organizat întruniri publice, pentru a-și dobîndi popularitatea și a-și prepara tărîmul pentru marea luptă electorală. N'a mai ținut seamă de răul ce-i pricinuia eșirea din casă seara; n'a mai ținut seamă de tusea și hemoptizia ce-i pricinuia regulat vorbirea prea multă; n'a mai ținut seamă nici de gravele consecinți ce aveau pentru dînsul curentele din întrunirile publice. Se ducea la toate, și la toate lua cuvîntul".

...„În scurtă vreme deveni candidatul cel mai popular din Iași."

...„Guvernul, informat de aceste succese strălucite, luă noi măsuri ca să-l combată pe toate căile și prin toate mijloacele. Radu Mihai, pe atunci prefect al Capitalei și celebru în conducerea campaniilor electorale, fu numit prefect al județului Iași, cu ordin precis să nu combată nici o altă candidatură în afară de aceia a lui Conta.

„Noul prefect își desfășură toată energia și abilitatea. Asigurîndu-și concursul Israeliților influenți și bogați din localitate, crezu la început că reușita n'are să se împedice de serioase dificultăți, mai ales că mai avea în favoarea-i și concursul mutual al ambelor partide istorice. Conta ghici numaidecît scopul trimiterii lui Radu Mihai, de aceia, cu toată slăbiciunea în care se găsea, cu toate accesele tusei și ale emoragiei ce i pricinuiau

agitația și oboseala, desvoltă și mai mare activitate, decis să lupte, fără șovăire, până la cea din urmă scîntee a vieții. A luptat ca un erou. Faima cuvîntărilor sale, care au fermecat adunările publice, s'a răspîndit în toată Moldova și mulți proprietari mari, din deosebite județe, au venit înadins la Iași ca să-i ofere spontaneu concursul lor, influențînd pe lîngă rude, prieteni și cunoscuți în favorul filozofului antisemit. El se alese cu mare majoritate. Triumful lui a fost cu bucurie auzit de toată țara. Radu Mihai apucase să previe guvernul că nici o putere omenească nu se putea să împiedece alegerea lui Conta. Reputația ce își formase a decis pe un mare număr din colegiile electorale ale Moldovei, ca să recomande aleșilor respectivi de a urma cu punctualitate pe Conta în chestiunea isdraelită. Cu alte cuvinte ele au dat mandat imperativ deputaților ca în chestia isdraelită să procedeze conform părerilor lui Conta".

...„Discursul pe care l-a rostit în Cameră i-a cîștigat admirația nu numai a țării dar chiar a străinătății."

...„Ioan Brătianu care a ascultat acest discurs cu o atenție neclintită, a zis într'un cerc de prieteni: «Acum îmi pare bine, că n'a căzut Conta în alegeri. Ar fi fost păcat. Îmi pare rău că l-am combătut».

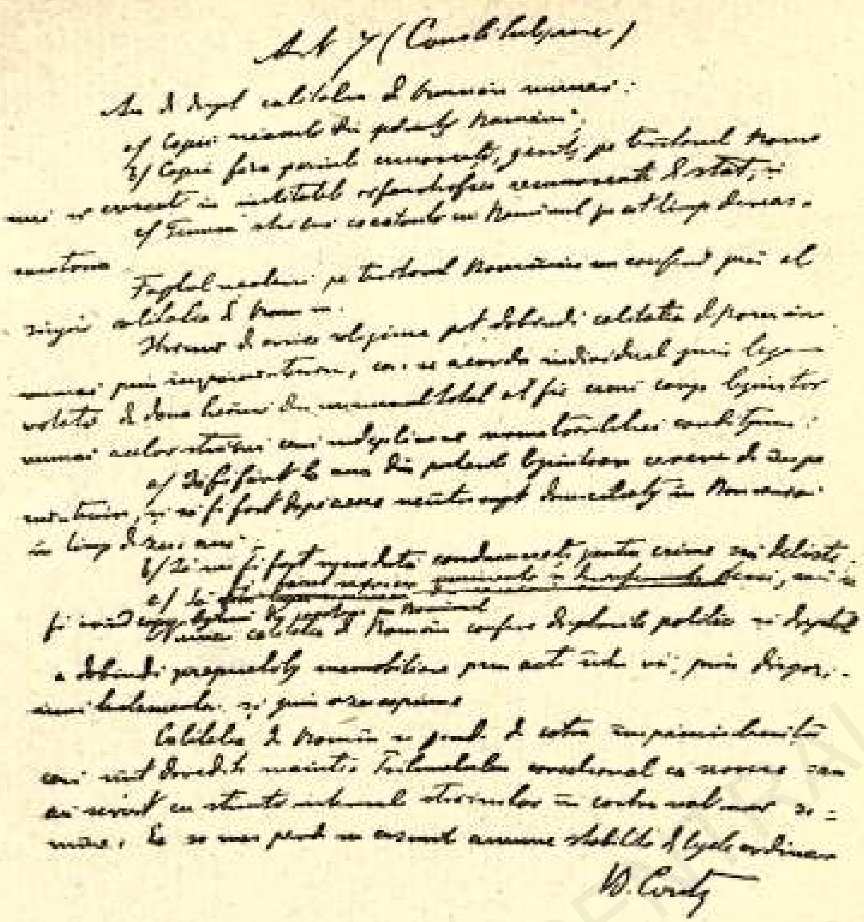
„Acel discurs a fost tradus și expediat guvernelor respective de către mai multe legațiuni din capitală. El a procurat lui Brătianu mijlocul să convingă diplomația străină că tot ce se putea face, este de a asimila pe Evrei cu ceilalți streini." (V. Livianu).

Iată ce zice și Panu, prietenul Evreilor.

...„Conta a devenit astfel idolul Iașului din cauza convingerilor sale antisemite. Bieții fracționiști rămaseră pe planul al treilea, luptători pe această chestie dela 1866; acest nou venit le luă locul și le fură simpatia publicului într'o singură campanie. Pentruce? Apoi—Conta era Conta.—Un om ca dînsul pe orice punea mîna se simțea. Chestia Evreilor devenise banală în discursurile liberalilor din Iași, ei se mărgineau a reedita aceleași clișeuri ori se țineau într'un cerc restrîns de vederi, servindu-se de aceleași fraze stereotipe. Le lipsea cultura pentru a-și reînoi materialul și nu aveau destulă inteligență pentruca să lărgească cîmpul mai departe. Vine Conta, vine și reînoește modul de a trata chestia evreiască. El combate pe Evrei în numele științii și a teoriilor absolute, iar fracționiștii văd cu mîhnire că acest partizan al ideilor lor, este în realitate un rival serios, de vreme ce îi bate în alegerile de revizuirea Constituției, chiar pe propriul lor teren".

Între hîrtiile lui Conta găsesc alăturatul proect de redactare al art. 7. Să fie acea definitiv adoptată de Constituantă?

După cum am spus și mai sus, punctul c al condițiunilor de îndeplinit pentru obținerea încetățenirii, în deosebi de interesant și de nou, este și de o însemnătate capitală.

In Constituantă Conta a vorbit și în chestiunea răscumpărării Căilor ferate. Despre acest discurs d. Rosetti-Tescanu spune: „cînd fu vorba de chestiuni financiare, Conta dovedi că nu-și pierduse vremea în școala din Anvers și că aptitudinele lui erau extraordinar de variate".

Iar V. Livianu: „s'a arătat tot atît de competent și în ramura financiară".

...„Conta nu și-ar fi desvoltat partea juridică, dacă nu se simția obligat a lua cuvîntul în chestiune personală, ca să răspundă la atacurile ministrului de finanțe (D. Sturdza). ...„*Respectul pentru auditor era atît de desvoltat în Conta, încît nimic nu l-ar fi decis ca să repete lucrurile odată spuse*".

Am reprodus această frază, deși nu se leagă numaidecît cu ideia pe care o urmărim, fiindcă ea oglindește o caracteris-

tică sufletească prețioasă, care deosebește pe Conta de imensa majoritate a oamenilor politici.

...„Și cu această ocazie Conta a primit numeroase telegrame de felicitare din mai toate orașele țării, întocmai ca și în rîndul trecut, cînd cu discursul în chestia isdraelită."

In Iulie 1880 Conta intră în Minister cu chemarea de a reorganiza învățămîntul. Decretul, care trebuia, conform înțelegerii cu I. Brătianu, să apară după întoarcerea lui Conta în țară —dînsul era la Ems—apăru cu mult mai curînd. Marele număr de competitori refuzați formară un curent ostil lui Conta, înainte ca proectul său de lege să fie elaborat.

Cînd proectul fu dat spre studiare autorităților școlare și prezentat Camerei, începură protestele, mai ales ale corpului didactic de toate gradele. Mișcarea mai vajnică a pornit dela Iași. Și totuși mă îndoesc ca cineva să fi cetit acest proect și să nu fi rămas subjugat de armonizarea dispozițiunilor de detail, de spiritul unitar care domină toate reformele parțiale, de vederile noui și adecuate nevoilor țării sale, pe care le cuprinde dînsul. Acest proect de reformă este opera proprie a lui Conta, fără nici un ajutor de al subalternilor.

„Conta n'a vrut să creeze dificultăți marelui Brătianu, deși pe acea vreme, acesta era îndestul de puternic ca să înfrunte curentul, și a demisionat. Proectul a fost retras și el din secțiunile Camerei de către titularul care a succedat lui Conta, dar a servit la foarte multe din reformele ulterioare,—bine înțeles fără să se arăte vre-odată isvorul inspirațiunii!"

Iată ce zice d. I. Rădulescu-Pogoneanu în teza sa de doctorat: „*Leben u. Philosophie Contas*", Leipzig 1902.

...„Proectul de lege care e încercarea unei reforme adînci în desvoltarea țării sale, are pentru istoria *ei* culturală o înaltă însemnătate teoretică, el cuprinde liniamentele *tuturor* reformelor ulterioare".

...„Trăsăturile principale ale acestei reforme... sînt nu numai un produs însemnat al spiritului său...ele arată și direcția sănătoasă a reformelor aduse mai tîrziu la îndeplinire, ba în parte și pe acea a celor ce sînt pe cale să vie"...

...„Proectul este o lucrare originală de mare proporție și de o valoare reală, lucrare conformă nevoilor, mijloacelor și circumstanțelor speciale țării sale. In acest proect Conta dovedește o cultură pedagogică serioasă, o pricepere rară a lipsurilor poporului său, dovedește înțelegere și simț practic în măsurile de îmbunătățire propuse, potrivite fiecare momentului.

...„Principalele dispozițiuni ale proectului său de lege sînt: lucrul manual, practica agricolă și grădinăritul cu pomicultura în cursul superior al școlilor primare; înființarea de școli primare în orașe, cu internate și grădini de copii; crearea de școli industriale pentru băeți și pentru fete, de școli profesionale, comerciale, agricole etc.

...„Aceste din urmă dovedesc prevederea lui Conta: ele e-

rau de cea mai mare însemnătate socială pentru un popor care pare puțin înclinat înspre negoț și întreprinderi industriale și care deși trăind din munca cîmpului, a rămas ceva în urmă cu agricultura".

„In tot proectul de lege respiră convingerea *că fiece țară trebue să-și întemeieze cultura pe propriile* **sale puteri**, că Statul e dator să trezească energia națională, acolo unde dînsa e adormită, s'o împuternicească unde e slăbită, s'o creeze pe de-a'ntregul, acolo unde lipsește; că orice țară trebue să-și organizeze învățămîntul **după** treapta culturală a momentului în care se află și după nevoile **specifice** ale poporului său".

...Cu reforma învățămîntului, Conta voise să creieze o clasă mijlocie"...

Cîte decenii au trebuit Romînilor ca să înțeleagă propunerile lui Conta din 1880! Și ce înfățișare alta ar fi avut țara noastră astăzi, dacă dăscălimea din acele timpuri, cu Panu și Creangă în frunte, ar fi avut o cultură sociologică mai întinsă!

Iată cum se exprimă asupra proectului de lege și un publicist care semnează: *„membru în comitetul internațional de pedologie"*:

„Toată direcția atît de frumoasă și de folositoare a pedologiei și a pedagogiei experimentale, așa cum se lucrează astăzi în tot occidentul și până la hotarele țării noastre dinspre Carpați și Dunăre, *noi ar fi trebuit s'o purcedem de mult și de sine stătători, ca o* **aplicație pe terenul pedagogic al spiritului psihologiei lui Conta"**.

Iar d. I. I. C. Bratianu, într'un discurs politic din 1913, vorbind despre Conta și ideile pe care acesta le-a pus în slujba țării, zice: „V. Conta, *poate* **cea mai mare inteligență pe care a dat-o neamul romînesc"**...

In scurtul timp cît a fost ministru, Conta a luat parte la un moment istoric—14 Martie 1881—și a creat următoarele instituțiuni:

1) școala comercială din Iași,
2) cea dintăi școală secundară de fete,
3) cel dintăiu inspectorat școlar,
4) cele două școli normale superioare, pentru formarea prof. secundari,
5) societatea dramatică.

Intr'un ziar din acele vremuri, cunoscutul publicist P. Grigoriu, asupra retragerii lui Conta din minister, zice: .. „Criticele furtunoase—ca să zicem așa—ce s'au pornit în țară numai din partea celor interesați în cauză"... „nici una din acele critici n'a fost serioasă și imparțială, nici una n'a fost bazată pe un fond moral, științific și demn de un corp de profesori"... „acea clică profesorală întreprinsese o campanie orbită de lupta pentru existență, se revoltase numai contra acelei părți a proectului, care trata și regula într'un mod sever și imparțial atribuțiile, salariile, perspectivele și penalitățile ce cădeau asupra celor chemați să propage lumina"... „Ei se revoltă cu pasiune și violență contra censurei și a frîului prevăzute în acel proect în îndeplinirea sacrei datorii de profesor, contra controlului pus asupra capacității profesionale"... „Nici unul nu scapă un rînd critic asupra binelui sau răului ce acel proect aducea învățămîntului în fond: aceasta ne-ar putea da o luminoasă idee despre sentimentele și rațiunea ce pun acești oameni în apărarea meseriei ca sinecură"...

...„Numele cel mare, demn de admirația generațiilor prezente și mai cu seamă viitoare, locul cel mai de cinste ce trebue să ocupe acest om în galeria ilustrațiunilor țării sale"...

...„Conta, prin scrierile sale filosofice, prin ideile sale nouă, originale—scîntei de geniu—atrăgînd atenția spiritelor înalte ale științii moderne, era așa de sus așezat, plutea într'o sferă atît de senină și eternă, încît căderea lui în contactul luptelor zilnice, în vîrtejul ambițiunilor meschine ale politicei militante și trecerea sa fugitivă prin cele mai înalte demnități ale statului, au conlucrat numai să-i amărască sufletul său nobil și curat." „Acest om nu s'a urcat la putere prin zemislire de jalbe oculte, colportate în taină de slugi lingușitoare și subsemnate în mod clandestin interlop de către popismul de jos și profesorașii învățămîntului primar etc."...

La retragerea din minister „Curtea de Casație, ca o contra manifestare împotriva cabalei vulgare a cărei victimă fusese ministrul, cheamă pe Conta în sinul ei. Dînsul nu putu fi de față decît un număr restrîns de ședințe, destule pentru a cîștiga stima savanților săi colegi". (D. Rosetti).

Istovit, desgustat, amărît de experiența făcută cu politica și cu prietenii, Conta se simte tot mai rău. In Decembrie 1881, după stăruința celor din jurul său, pleacă la Pisa, unde nu fusese de doi ani. Ultima locuință aci i-a fost Lung'Arno No. 6. La finele lui Martie se reîntoarce. Pe drum capătă o bronchită capilară. Boala durează trei săptămîni. Lîngă dînsul, numai sora lui și cîte un prieten. Cu ceasul într'o mînă, cu volumul de Patologie într'alta, el își urmărește declinul cu un eroism supraumân. Mercuri 21 Aprilie 1882, la ora 6 seara, se stinge, se stinge cu aceiași simplicitate măreață cu care a trăit, cu simplicitatea și măreția filosofului antic, care a scrutat necunoscutul fără să se înspăimînte, din simpla năzuință de a sluji omenirii. Din București corpul e transportat la Iași. Statul îi face funeralii naționale. Filosoful ateu e înmormîntat religios. Cinstea făcută de țară se primește așa cum dînsa înțelege s'o deie și nu condiționat! De altmintrelea B. Conta nu și-a exprimat niciodată vre-o dorință în ce privește ceremonia ultimă: se pare că nu-i dădea nici o însemnătate...

Familia a ținut totuși să-i respecte convingerile filosofice, cu altă împrejurare: în 1913, cînd i-a ridicat un mic monument pe mormînt.

Opera lui B. Conta.—In afară de lucrările de drept a căror enumerare s'a văzut mai sus, dela Conta au rămas următoarele:

1) *Théorie du Fatalisme*,
2) *Essais de Méthaphysique*,—

amîndouă traduse şi publicate de către autor, în editura Mayolez-Germer Baillère, Bruxelles—Paris, în anii 1877 şi 1880.

3) *Fondements de la Méthaphysique*
4) *Théorie de l'Ondulation*,—

amîndouă traduse şi publicate, după moartea autorului, de către d. Rosetti-Tescanu, în editura F. Alcan, Paris, 1890 şi 1895.

Cea dintăi lucrare e postumă, cea de-a doua numai în parte. Manuscriptul în limba franceză al *Teoriei Ondulaţiunei*, tradus de către Conta însuşi, a ars pare-se, tot la Tescani, odată cu cel din *Origine des Espèces*.

Familia lui Conta a publicat în 1888 două broşuri, pe care din pricina multor greşeli care se strecuraseră, le-a distrus în 1890:

1) *Origine des Espèces*
2) *Premiers principes composant le monde*.

Textul amîndurora era tradus de către B. Conta; ultima lucrare era şi inedită. Dînsele au fost publicate apoi ca Apendice la volumul *Théorie de l'Ondulation*.

In limba romînă:

1) *Incercări de Metafizică* (Introducere), Iaşi 1879.
2) *Discursuri parlamentare* (postumă) Iaşi 1899.

Despre soarta manuscriptelor şi a bibliotecei lui Conta, s'a vorbit mai sus.

Familia mai are în stăpînire:

1) Volume adnotate:
 a) *Théorie du Fatalisme. B. Conta.*
 b) *Principe universel du mouvement, P. Trémaux.*
 c) *Cours de Physique, 2 vol., Boutan et d'Almeida.*
 d) *Le darwinisme et les générations spontanées, de I. Rossi.*
2) Trei carnete mici cu însemnări, versuri, etc. (din care parte s'au publicat în „Contemporanul", parte rămase încă inedite.)
3) Cîteva foi volante cu texte şi cugetări,
4) Patru scrisori,
5) Ciorna unei Conferinţe ţinută în 1869 la societatea studenţilor din Bruxelles.
6) Cîteva pledoarii în rezumat.

O apreciare personală asupra lui Conta ca filosof nici nu mi-e îngăduită şi... nici n'ar avea nici o valoare... Să cităm deci pe a altora, şi cum, în viitoarea în care trăim, contactul cu străinătatea a devenit absolut cu neputinţă, cată să ne mulţumim cu citaţiile despre a căror existenţă găsim urme şi în ţară la noi.

...„Cetind osebitele părţi ale acestei cărţi, cu adevărat remarcabile, vedem că autorul este partizanul materialismului lui Büchner, Moleschott, Vogt, şi al pozitivismului lui Comte şi al discipulilor acestuia..." ...„recunoaştem că lucrarea d-lui Conta este plină de înţeles şi bazată pe o erudiţie adîncă şi solidă. Autorul are meritul de a fi înţeles în ce constau elementele teoriei fatalismului; dînsul are o cunoaştere desăvîrşită a argumentelor date de către ştiinţele naturale şi cele sociale; nu neagă faptul că materialismul e încă în copilărie...

Recomandăm lucrarea d-lui Conta, cetitorilor cu spirit matur şi imparţial.

Dr. Ed. Reich (Dir. Revistei Athaeneum)

...„Cartea d-stră aşa de bună şi precisă..." „am băgat de seamă multe lucruri ce m'au uimit, bunăoară ipoteza dv. asupra constituirii creerului. Sînt alte ipoteze pe care nu le pot admite, de pildă ceia ce spuneţi asupra nervului optic că are o fibră pentru a simţi înălţimea".[1])

Delboeuf

...„Rar am întîlnit până acum o carte de filozofie materialistă, mai clară, mai consecventă şi mai sinceră."

Tiberghien.

...„Cartea dv. îmi trezeşte un interes foarte viu. Aştept doritor noua dv. lucrare. Trebue negreşit să publicaţi în franţuzeşte excelentele dv. opere."...„Lucrarea dv. foarte savantă, plină de spirit într'adevăr filozofic. Sînt fericit că o am, ea este pentru mine un isvor de plăceri spirituale şi de studii serioase. E o operă excelentă" (despre „*Essais de Méthaphysique*".)

Dr. Reich

...„Naşterea şi istoria religiei, subiect foarte însemnat şi de actualitate şi interesant, îl tratează d. V. Conta. ...din punct de vedere al filozofiei materiatiste într'un mod care face să atragă atenţia cercetătorului realist, asupra micei cărţi aşa de bogată în idei. ...Acestei forme a panteismului îşi datoreşte naşterea idealismul subiectiv. Toţi filozofii speculativi dela Descartes şi Leibnitz, care sînt cei din urmă reprezentanţi ai monoteismului, până la Schopenhauer, Straitmann şi Conta... etc."

Büchner.

...„Un cugetător romîn ...V. Conta influenţat de Spencer, Darwin şi Büchner ...oarecare asemănare cu F. Lange".

F. Ueberweg-Heinze.

1) Multe din ipotezele lui Conta, concepute prin 1874—75, bunăoară acea relativ la diferenţiarea funcţională a elementelor din fiecare nerv de simţire specială şi acea relativ la distingerea fenomenului de conştiinţă psihogică de acel al stărilor sufleteşti observate, deci posibilitatea unei localizări a ei, sînt astăzi dovedite...

In Istoria Filozofiei, Heinze deschide cu V. Conta un paragraf nou, acel al filozofiei romînești.

...„Un gînditor genial, B. Conta, răspunde cu vrednicie obiecțiunii biogeniștilor care invoacă, împotriva abiogenezei, principiul lui Harvey: *omne ovum ex ovo*".

Dr. Romeo Manzoni.

...„Conta, .. gustul generalizărilor, puterea abstracțiunei, năzuința spre unitate, claritatea spiritului, originalitatea și adîncimea gîndirii"...

F. Paulhan.

...„Această carte (T. F.) se recomandă prin calități de ordine și de metodă, care-o pun cu mult mai presus, după părerea noastră, decît celebra lucrare a lui Büchner, *Forță și Materie*, cu atîtea ediții în Germania și în Franța. Autorul e tolerant, nu neagă din hotărîre, greutățile și complexitatea problemelor ce are de tractat; are o cultură filozofică pe care o găsim arareori la admiratorii lui Auguste Comte, și cînd vine prilejul știe să se scoale și împotriva maeștrilor pe care-i sue mai mult în nouri. Aceste sînt calități cărora sîntem fericiți să le facem dreptate cu atît mai mult cu cît ne îndepărtăm mai deplin și de punctul de vedere și de încheierile d-lui Conta.

...„Observații judicioase asupra fenomenelor morale; împotriva lui A. Comte, pe care-l combate cu multă putere asupra acestui punct, dînsul crede că observația internă nu e o iluzie numai; în aceasta se apropie de Engleji, pe care-i cunoaște și-i citează cu plăcere. Cunoaște de asemenea pe Kant și-l discută. Mai bine, el încearcă să explice dece *eul* este *nematerial* și *fără dimensiuni*, «pentrucă nu-i decît o funcțiune, o forță în activitate»". „E departe apoi de a se 'nchina în numele lui Darwin și a lui Haeckel..."

...„Toate aceste discuțiuni sînt serioase și bine conduse, ele dovedesc la Conta o aptitudine dialectică la care se alătură un spirit de observație ce i-au inspirat pagini foarte bune; în special acele asupra certitudinei și a credinței.

...„Totul e ingenios ...Ceia ce-i cu totul nou în această carte, bine compusă și scrisă clar, sînt sforțările lăudabile spre a împăca vechea metafizică materialistă cu psihologia experimentală".

Beurier
(*„Revue de Philosophie"*)

Numele lui B. Conta îl mai găsim citat cu elogii de *Haeckel, Schiff, Sergi, Littré, Rud. Eucken, Ch. Renouvier, L. Paulhan, Dessoir, Richet, Bouchard*—Prefața dela *Pathologie générale*,
B. P. Gruber, trad. Mazoyer, *Le Positivisme*
Rud. Eisler *Geschichte des Monismus*
" *Philosophenlexicon*
Büchner *Natur u. Wissenschaft*
(pg. 258—271 și 233)

...Și toate aceste laude sînt dela scriitori străini, care vorbesc de un nou venit în lumea lor, absolut necunoscut, și care, pe lîngă toate, locuește într'o țară grozav de îndepărtată și pentru care nu au nici o considerație... Prin 1877 abia de se știa despre existența țării, ca deslipită din imperiul otoman. Omul e om și savantul, care mai bine decît oricine, cunoaște valoarea muncii, și deci o prețuește pe a lui, își cruță și vremea și lauda. Numai Romînul, copleșit pare-se de conștiința inferiorității lui politice seculare, îmbrățișează fără alegere, tot ce-i străin, nesocotește fără alegere, tot ce-i romînesc. Națiunile *tari* nu-și risipesc admirația și îndemnul, la întîmplare, știind că-s pîrghii puternice pentru propășirea unui popor și le păstrează în primul loc pentru *ai lor*. Să fie Enescu al nostru francez, german, ori englez, atunci numai s'ar ști ce forță extraordinară înseamnează dînsul...

D. T. Maiorescu zicea adesea: „Păcatul cel mare e că V. Conta nu s'a născut în altă țară". Această exclamare, cam sibilică, eu am înțeles-o în felul acesta.

Și opera filozofică și acea de drept *nu* trebuesc judecate numai în forma lor fragmentară, ci și în complexitatea la care ținea autorul să le ducă, căci avem indicii destule pentru aceasta. Am văzut ce spune V. Livianu despre ținta autorului în lucrările de drept. Iată ce zice d. Rosetti, asupra celei din lucrările filozofice.

...„«*Incercări de Metafizică*» le-am trimes revistei „*Revue de Philosophie*", pentrucă găsesc cîteodată în ea idei analoage cu ale lui V. Conta și trebue ca dreptul lui de întîietate să fie bine constatat».[1]) ...Manuscriptul acesta este opera cea mai de căpitenie, căci aici adîncul cugetător își desvălue pentru prima dată tot geniul său, sub o formă sistematică.

„Într'această magistrală scriere, autorul vrea să contopească Cap. I din Teoria Ondulațiunei (din „Convorbiri") și *Premiers principes composant le monde*".

„Iată ce știu asupra acestei din urmă lucrări. Pe la 1881, vorbind cu V. despre scrierile lui, el mi-a spus, arătîndu-mi foaia tipărită în Iași, la „Convorbiri", dar care avea să fie depusă la Rheinwald în Paris, că voea, pe la 1878, să publice sub titlul de P. P. C. le M. Cap. I din „*Teoria Ondulațiunei*" („Convorbiri") **precedat** de un capitol *nou* asupra principiilor generale, dar că modul cum tratase el atunci, mai ales despre *Timp* și *Spațiu* nu-l mai satisfăcea de loc, încît renunțase la tipărirea sub acea formă, lucrarea rămînînd ca materie brută pentru Metafizică, la care lucra în momentul conversațiunii noastre (1881). El îmi istorisi cum îl necăjise așa de tare chestiunea despre *Spațiu* și *Timp*, încît se îmbolnăvise și fu nevoit să călătorească prin străinătate ca să scape de obsesiune."

1) Lucrarea trimisă *n'a fost restituită* de d. Th. Ribot, și, după cît știm, nici n'a apărut în revista filozofică.

...„V. îmi spunea că regretă titlul nelămurit de „*Fatalism*" și că făcea mai bine de zicea: „*Incercări de Psihologie*".[1])

...„După cît mi-a spus V. și după planul găsit în hîrtiile lui, scrierea ce avea să se cheme „*Incercări de Metafizică*" avea să cuprindă 5 capitole:

I. *Fundamentele Metafizicei.*
II. *Lumea.*
III. *Atracțiunea și repulsiunea universală.*
IV. *Asimilațiunea universală.*
V. *Ondulațiunea universală*

„Inchipuiți-vă că nu i-a fost dat să sfîrșească macar Cap. I!"

...„In ce privește forma definitivă ce voia să deie scrierilor lui, iată în două cuvinte ce știu dela dînsul"...

...„Sub titlul general de „*Philosophie matérialiste*" avea să publice pe rînd:

I. *Essais de Méthaphysique*
II. *Essais de Biologie*
III. *Essais de Sociologie*
IV. *Essais de Psichologie.*"

Ceia ce-i dureros în soarta scrierilor lui Conta este că o determinare exactă a locului pe care autorul lor îl ocupă în Istoria Filosofiei, a devenit de aci înainte cu neputință. Un studiu critic, care să amănunțiască exact starea de spirit din occident, în momentul apariției scrierilor lui Conta: care să inventarieze așa zicînd toate achizițiunile științifico-filozofice din acel minut, pentru a evidenția astfel originalitatea lui Conta, și aceasta nu numai în sintezele lui generale, ci și în amănunțimele de argumentare și de aplicare; care să discearnă exact ideile lui, nouă atunci, intrate însă dela această dată în avutul comun, înfățișîndu-ni-se astăzi, grație generalizării culturii filozofico științifice, ca monedă curentă; care să arate cîtă noutate prezentau ele atuncea, care să știe prețui ipotezele lui în *funcțiune de datele științifice din acele vremuri și nu din ale noastre* —ipoteze din care unele au fost astăzi recunoscute ca *verosimile*, altele chiar *dovedite*—care să statornicească, într'un cuvînt, valoarea exactă a operei lui Conta, în stadiul de gîndire europeană, cînd dînsul a trăit, să-i fixeze, așa zicînd, locul în evoluția cercetării filozofice, un asemenea studiu, zic, nu mai poate lua ființă: ar cere o muncă extraordinară. Cu repeziciunea cu care se răstoarnă în zilele noastre toate altarele, cu care se rostogolesc toate sistemele, filozofia din 1875—80 e deja veche, deci fără utilitate practică imediată. Momeală doar de savantlîc. Cine să aibă și evlavia și putința de muncă să desgroape atîtea vremuri? Un Romîn? Erudiția trebuitoare cere răgaz: de unde

1) Mi-aduc aminte cu cîtă minuțiozitate a ales B. Conta coperta volumului „*Théorie du Fatalisme*", și ca culoare și ca consistență, dînsa trebuind să evoace concepția de fatalitate.

să-l ia Romînul, veșnic grăbit, veșnic neastîmpărat, veșnic în căutarea de rezultate pipăibile. Un străin? Din ce motiv ar face-o pentru un născut în locuri așa de îndepărtate? Nota exotică, care ar fi un farmec, lipsește acestei filozofii, eminamente occidentală și savantă.

Aproape acelaș lucru se poate spune și despre opera de drept. Vremea a trecut, opera lui Conta nu mai este nouă, fiindcă alți cercetători îi vor fi luat locul. Pentru erudiți, pentru inteligențele sensibilizate prin o cultură superioară, și intensivă și prelungită, valoarea lui Conta rămîne, netăgăduit; dar cîți sînt, la noi mai ales, înzestrați cu simțul istoric, cîți sînt înarmați cu cultură intensivă?

Un cîștig, poate singurul necontestat, al cercetărilor filozofice din toate vremurile, este *concepția relativității*. Cu dînsa se măsoară valoarea oricărei lucrări, a oricărui monument de artă, a oricărei invențiuni. Shakespeare însuși, dacă ar fi să ne dea astăzi operile lui, așa cum le-a alcătuit în veacul Elisabetei, n'ar mai fi uriașul pe care ne-am deprins a-l socoti...

Dacă pui pe B. Conta, care a murit la 36 de ani, adecă la vrîsta cînd Auguste Comte nu publicase încă nici una din capodoperele sale, la vrîsta cînd H. Spencer nu publicase nici „*First Principles*", dacă-l pui, zic, în fața acestor uriași ai gîndirii filozofice din secolul al 19-lea, care au trăit cîte 70—80 de ani... sub pretextul că a fost înrîurit de dînșii... așa cum fac cercetătorii noștri în ale filozofiei...

...Simțul istoric e mare lucru!... și ca un critic să mînuiască exact acest instrument de cîntărire, *relativitatea*, îi trebuesc însușiri excepționale și morale și intelectuale, și înnăscute și dobîndite prin muncă proprie...

...Hotărît lucru, B. Conta e om făr'de noroc!

Incheere.—Caracterizarea intelectuală a lui Conta o alcătuesc:

1) erudiția lui extraordinară,

2) ușurința, înlesnirea cu care se urcă în lumea abstracțiilor, avîntul ipotezelor, logica ineluctabilă, subtilitatea argumentării și perfecta unitate în structura arhitectonică a fiecărei lucrări.

Aceste însușiri, prețioase în sine, sînt și o dovadă a deplinei lui originalități. Inrîurirea străină dă întotdeauna lucrări în care ideile se așează în serii și niciodată organisme, trăind prin sine înseși, cum sînt scrierile lui B. Conta.

3) elasticitatea și belșugul minții, nevoia de veșnică reînnoire, de veșnică primenire ale celor gîndite și înfăptuite, năzuința de a realiza *tot mai bine*, — și *mai bine !*

Asemenea porniri alcătuesc ceia ce am putea numi vocație. Conta mînuește abstracțiunile și sistemele filozofice cu aceiași destoinicie și stăpînire cu care Enescu mînuește arcușul, cu aceiași firească înlesnire cu care un copil îndemănatic se joacă cu mingea. De aci iluzia cetitorului neprevenit, că.. la o adică, lucrul nu e așa de greu, și mai c'ar putea și dînsul înfăptui sisteme filozofice asemănătoare !...

Mlădierea extremă a gîndirii lui Conta se datoreşte în primul loc vocaţiunii, cum am spus; se datoreşte însă, socot eu, şi felului de a lucra. Cîteva amănunte asupra chipului său de a ceti şi a produce, pastrate ca de un aparat fotografic, graţie marei plasticităţi a memoriei mele, interpretate şi pricepute mai tîrziu, cînd mi-am dat seamă de mecanismul psihologic în genere, vor justifica poate afirmarea mea.

Conta citea puţine romane şi numai pe acele semnalate ca opere de mare valoare. Pentru marea masă, după spusa d-lui Livianu, cetirea lor o socotea chiar dăunătoare.

Poate e necesar să amintim că pe acea vreme, romanul nu avea însemnătatea socială de astăzi, că cel psihologic realist, bazat pe observaţia externă, ca la Balzac, Flaubert, Zola, Dickens şi alţii, era în faşă; iar cel întemeiat pe observaţia internă ca la Bourget, Dostoyewski, Anatole France etc. încă nu apăruse; că imaginaţia era aproape singurul isvor de producţie literară şi că nevoia de veracitate, născută şi hrănită de către ştiinţă şi filozofie, nu pătrunsese îndestul în domeniul literar.

Conta citea în schimb versuri multe, ştiinţă şi filozofie. Totul şi totdeauna în răgaz. Am spus aiurea că atunci cînd citea cu glas tare, o făcea cu o artă desăvîrşită.

Nici o însemnare pe cărţile lui. După cîteva pagini, sau capitole, ştiu eu? lăsa cartea cu faţa'n jos, se întindea pe o canapea, cu mînile sub cap, ori se plimba prin casă cu mînile la spate. Meditarea se prelungea cu ceasurile, iar drept încheere, o mică notiţă pe un petec de hîrtie, închegînd şi condensînd tot procesul psihologic de atîtea ore.

Tot astfel cînd lucra. Conta nu se aşeza la biurou *să compue*. După ceasuri şi ceasuri de meditare, cînd se hotăra să scrie, totul era deja orînduit şi organizat în capul lui. El crea oral, aşa zicînd, nu în scris. De aceia nici nu găsim modificări esenţiale ori ştersături multe în manuscriptele lui. Procedeul de muncă al lui B. Conta, care cere o sforţare, o încordare, o cheltuează de energie cu mult mai mare, de cît cel obişnuit,—eu le-am experimentat pe amîndouă şi ştiu—face, în schimbul ostenelei excesive, ca lucrările produse să se înfăţişeze mai frămîntate, mai intim prelucrate, mai bine organizate.

Din punct de vedere literar—pe acest teren se obişnueşte a se lăsa în Romînia, deplină libertate de apreciare oricui—scrierile lui Conta sînt acele ale unui mare artist: şi prin orînduirea ideilor şi prin contopirea şi subordonarea lor unui principiu unitar şi prin avîntul concepţiei şi prin stilul, aşa de firesc, de sobru, de uşor, de străveziu şi de adecuat fondului. Neologismele, care izbesc pe căutătorii de limbă veche, neaoş romînească, sînt o *necesitate* şi o *dovadă* de simţ artistic. La idei suprasensibile, la plăsmuiri eterate, trebuesc vorbe tocite, subţiate, lipsite de consistenţa pitorescului, de suculenţa materială. Plasticitatea e un *lest* pentru urcarea vertiginoasă în lumea filozofiei! Cine a avut prilejul să citească lucrările primilor noştri dascăli în filozofie, de pe la Seminarul *„Veniamin"* şi *„Academia Mihăileană"*, ştie cît de nepotrivite sînt numirile create de ei, lătăreţe şi greoaie, pentru conceptele afinate de atîtea generaţiuni de gînditori pare că vezi un elefant jucînd gavota..

Gîndirii abstracte, plăsmuirii filozofice, acea filigrană minunată, acea dantelă şubredă prin gingăşia ei extremă, acel mănunchiu de idei *„ténues"* asemenea funigeilor, i se cuvin vorbe fără materialitate, fără pondere, fără volum—şi'n limba romînească nu se puteau găsi.

În afară de trăsăturile văzute până aci, în afară de hărnicia fără seamăn, de marele talent muzical, Conta mai e caracterizat prin două însuşiri: *veracitatea* şi o alta, pentru care n'am găsit nume potrivit de cît în limba italiană, *„naturalezza"*.

B. Conta era în fiece moment *aşa* şi nu *altfel*, nu pentru că astfel se *cuvinea* sau *îi convenea*. Nici constrîngere din afară, nici obligaţie subiectivă! dânsul era *cum simţea, cum gîndea, cum îl îndemna tot sufletul lui*. Şi dacă a fost scrupulos, cumpătat, demn şi devotat binelui public, a făcut o întocmai cum a făcut şi munca intelectuală, fără străduinţă, fără sforţare, fără luptă cu el însuşi, cu înlesnirea şi seninătatea firescului celui mai desăvîrşit.

Şi parcă nimic nu l-ar zugrăvi mai bine, pe Conta în această privinţă ca versul lui Goethe:

„Ich singe wie der Vogel singt
Der in den Zweigen wohnet"...

„Eu cînt cum cîntă pasărea
Cea din lăcaş de ramuri"...

...Şi fu mereu *acelaş* şi totdeauna *el însuşi* cugetătorul romîn... şi fu *om!*

Ana Conta Kernbach

C. HOGAŞ

Sînt unii scriitori, care, din cauza mediului şi a împrejurărilor vitregi ale vieţii, produc tîrziu, nu-şi pot desvolta decît în parte însuşirile lor artistice şi nu sînt în stare să ne dea întreaga măsură a talentului lor. Paginile scrise de dînşii lasă în sufletul nostru un sentiment de regret,—sentimentul, pe care-l avem în faţa unor bogăţii, care au stat prea mult timp ascunse, fără a fi fost puse în valoare la vremea lor.

Am avut acest sentiment, cetind paginile d-lui Hogaş.

D-sa, care e azi într'o vrîstă destul de înnaintată, a fost, pe băncile Academiei Mihăilene, coleg cu Panu, Lambrior, C. Dimitrescu, Conta.

Ca toţi cei din generaţia lui Eminescu, nu a fost influenţat de dînsul. Cele cîteva versuri, pe care le găsim presărate în volumul său, poartă factura vremii şi nimic eminescian nu apare în ele.

Mai bine de un sfert de secol, d. Hogaş a trăit ca profesor de gimnaziu în Piatra, Alexandria, Tecuci, Roman.

Cine cunoaşte viaţa de azi a unui oraş de provincie îşi poate da samă ce însemna această viaţă acum treizeci de ani...

Intr'un mediu lipsit aproape cu totul de mijloace de cultură intelectuală, fără librării, fără cărţi, într'o atmosferă de prozaism şi de vulgaritate, care înnăbuşă şi distruge orice vocaţie artistică, d. Hogaş a vegetat atîţia ani, fără altă lectură decît acea a cîtorva clasici şi a unor rare romane culese la întîmplare...

Turist pasionat, îndrăgostit de munţii, pe care-i cutreera în vacanţiile de vară, mergînd fără ţintă, dormind prin păduri sau poposind pe la schiturile singuratice, un imbold profund al sufletului l-a făcut să-şi aştearnă pe hîrtie impresiile, pe care i le lăsase în cursul călătoriilor, natura şi oamenii...

Indemnat de d. Xenopol, d-sa a publicat în *Arhiva*, acum douăzeci şi cinci de ani, o parte din aceste impresii. Restul împreună cu cîteva nuvele şi schiţe, a văzut lumina, mult mai tîrziu, în revista noastră.

Dela început ele au găsit admiratori şi cel mai ilustru din ei a fost Caragiale. In public au pătruns însă puţin şi în mo-

mentul apariţiei lor în volum, din cauze, pe care nu voim să le cercetăm, critica oficială, care se grăbeşte să lanseze cele mai infime producţii, a binevoit să păstreze în privinţa lor tăcerea complectă.

Valorile adevărate îşi fac însă cîteodată singure drumul şi ceasul acestei viguroase şi originale personalităţi de scriitor va sosi.

*

Ceia ce izbeşte la prima vedere pe cetitorul d-lui Hogaş, e viziunea puternică, detaliată şi precisă a lucrurilor.

Avem aface cu unul din acei privilegiaţi pentru care, după expresia lui Théophile Gauthier, lumea exterioară există.

Pe cînd, la cei mai mulţi dintre noi, sub presiunea necesităţilor vieţii practice şi a celor ale abstracţiei, simţurile se tocesc de timpuriu şi memoria nu păstrează decît o imagine incomplectă şi palidă a impresiilor venite din afară, senzaţiile acestui scriitor au o agerime, frescheţă de primitiv şi memoria sa le înregistrează cu o rară fidelitate.

Aleg la întîmplare următorul pasaj:

> Intrăi în ograda unei mari clădiri din coastele unei biserici şi un stol de fete, între opt şi zece ani, se repeziră, în fuga mare, înnaintea mea; una, mică cît o lingură şi iute ca o picătură de argint viu, le întrecu pe toate, îmi sări în gît, mă sărută sau mă muşcă de obraz sau de ureche, sări repede jos, înnapoi, luă harbuzul mai greu decît ea, îl trînti de pămînt de se desfăcu în o sută de bucăţi, luă pe cea mai mare şi prinse a-i roade miezul, înmormîntîndu-şi în el, până la sprincene, faţa-i mică de copil. Din cînd în cînd, arunca spre mine, peste marginea de deasupra a cojii de harbuz, ochii ei mari, negri şi plini de o nevinovată bucurie. Zama roşie îi picura de pe barbă pe pestelcă şi de pe pestelcă pe pămînt....
>
> Cînd ridica capul spre a-şi mai lua suflet şi a vedea în ce parte mai are de lucru, era mînjită până la urechi şi o sămînţă de harbuz neagră şi lată îi rămăsese lipită pe vîrful nasului...

Nu e aşa că culoarea, forma şi mişcarea sînt redate aici de un adevărat vizual?

Simţul auditiv nu e mai puţin desvoltat la d. Hogaş:

> Din cînd în cînd, cîte un hrib, mai puţin răbdător la usturimea focului, ridica dintr'un şold, pocnea şi, aşezîndu-se iarăşi pe cărbuni, sfiriia înnainte.

> Din lăuntrul gol, înnalt şi sec al bisericii, glasuri acum prelungi şi tremurătoare, acum trunchiate şi repezi, porneau spre afară şi trezeau văzduhurile tîrzii şi neadormite.

Tot atît de puternice ca aceste simţuri superioare şi estetice sînt la d. Hogaş simţurile inferioare, mai strîns legate de viaţa noastră animală şi fiziologică.

Iată un exemplu de senzaţii olfactive:

Virii mîna în desagi şi scosei iute prosopul meu de drum, cît toate zilele de lung, al cărui miros heteroclit eram încredinţat că va covîrşi şi se va înnălţa victorios peste toate miresmele acre şi sălbatice ale tuturor fiarelor universului... Nu degeaba stătuse el, atîta vreme, sub ocrotirea desagilor mei, în strînsă vecinătate cu tot soiul de masline vechi şi zbîrcite, cu coşcogea oae prefăcută în căciulă de vremuri grele şi, însfîrşit, cu cîte alte opinci neărgăsite....

In ce priveşte senzaţiile organice şi gustative, d. Hogaş e desigur fără rival în proza noastră. Prînzuri copioase se întîlnesc la fiecare pas în paginile sale şi autorul reuşeşte să ne comunice apetitul său, ne face să simţim adevărate plăceri culinare sau ne suggerează, cu un realism fizic intens, senzaţia foamei.

Cu acest bogat şi variat material de senzaţii, imaginaţia d-lui Hogaş creiază aspecte din viaţă şi face să trăiască înnaintea noastră lucruri şi oameni.

*

Era firesc ca un temperament, în care viaţa senzitivă şi aceia a instinctelor domină preocupările intelectuale, să simtă cu deosebire natura...

D. Hogaş e un descriptiv şi natura ocupă primul plan al operei sale. D-sa o simte prin toţi porii şi e stăpînit de farmecul ei.

Dacă în nuvelele d-lui Sadoveanu trăeşte natura Moldovei în aspectele ei blînde, cu apele argintii, şerpuind pe cîmpiile întinse, cu lanurile de grîu legănate în bătaia soarelui, în paginile d-lui Hogaş trăeşte aceiaşi natură în aspectele ei maestoase: munţii Neamţului cu codrii lor seculari şi impunători, cu desimile lor sălbatice. Natura acestor locuri e prinsă în cele mai diferite aspecte ale ei. Răsărituri de soare, apusuri, amiezi, furtuni, nopţi cu lună, defilează înnaintea noastră, zugrăvite de un pictor care dispune de o bogată paletă.

Iată descrierea unui răsărit:

Ne aflam acum pe înnălţimile cele din urmă ale Hălăucei. In depărtare răsăritul imens ardea în valurile de foc ale zărilor, iar soarele, ca o colosală sprinceană de aur curat, se ridica după umbra neagră şi ondulată a munţilor vaporoşi. Umbrele se grămădeau în apusul încă în amurg şi grăbite se aruncau în haosul altor lumi. Din văi, negurile adormite începeau să se înnalţe, trezite de întâile raze ale dimineţii; ici, colea, din adîncuri, coloane sure de fum se îndreptau spre ceruri, topindu-şi creştetele lor în văzduhul luminos şi limpede.

Evocarea unei amiezi de vară:

La spatele noastre Hălăuca, cu nenumăratele sale trepte verzi, se ridica în depărtare ca un nemărginit amfiteatru, care închidea cercul înnalt al vederii dinspre răsărit. In faţă, pe stînga şi în dreapta noastră, munţii Sabasei, Borcei şi Tărcaşei se întindeau până dincolo de hotarele ochilor, ca o mare încremenită de valuri violete cu nuanţe de aur; iar peste această privelişte neţărmurită, arşiţa de cuptor aruncase o reţea subţire de aburi fumurii, care dădea întregului înfăţişarea unei mări de opal. Căldura era covîrşitoare şi întreaga natură părea că răsuflă greu....

Dar natura nu e redată numai pictural, scriitorul nu are totdeauna în faţa ei o atitudine obiectivă.

Cu lirismul unui romantic el iubeşte această natură prietenoasă, „care-ţi varsă în suflet melancolia şi visurile" simţind cu ea o organică şi tainică legătură. Şi cu puterea simpatiei el ne face să pătrundem în sufletul obscur şi misterios al lucrurilor.

Cetiţi următoarea descriere:

Brazii suri şi neclintiţi, cu trunchiuri netede şi goale, se ridicau încremeniţi şi drepţi până la înnălţimi ameţitoare; iar din bolta ciuruită de umbră neagră-verde, alcătuită din crengile lor îmbrăţişate sus de tot, ca prin o sită deasă, se cerneau în liniştea largă a pădurilor picături de cer albastru; şi fulgi nestatornici de lumină aurie cădeau peste mine de pretutindeni. De jur împrejur, privirea ţi se oprea pe fundul pădurii, ca pe un zid de umbră depărtat; ai fi zis că te afli sub o imensă boltă de templu, sprijinită de mii de coloane, din înnălţimea căreia cu greu mai străbătea înnăuntru lumina ogivală a cerului. Cheptănuşii mici şi negri, cu gulere roşii şi verzi, lunecau în spirale tăcute şi iuţi pe trunchiul arborilor în sus; veveriţe negre şi roşii, cu cozi stufoase şi lungi, din încheetura înnaltă a unei crengi îşi cumpăneau zborul spre copacul dimpotrivă; ciocănitori şi ghionoae cu pliscul de oţel tocau în arbori şi pădurea largă răsuna a sec.... Peste creştetul înnalt al brazilor luneca vîntul ca un rîu nevăzut şi, tînguindu-se în frunza lor ascuţită, trimetea până în depărtare tînguioase şi prelungi glasuri de orgă. Din toate părţile tăcere solemnă, de pretutindeni linişte sfîntă....

Nu-i aşa că în aceste rînduri pădurea trăeşte şi scriitorul ne-a comunicat ceva din sufletul ei?

Şi înrudirea tainică dintre natură şi unele făpturi omeneşti mi se pare că a fost rareori mai fericit redată ca în aceste rînduri:

Şi de n'ai fi stat cu privirile înfipte în spetele lui înguste şi cafenii mărunt, subţire şi în floarea umbrelor cum era, s'ar fi topit părintele Ghermănuţă şi s'ar fi mistuit în zarea încîlcită a crengilor, după cum, în văzduhurile amurgului, se mistue şi se topesc unele vedenii de o clipă, întrupate de închipuirea cuprinsă de fiorii pustii ai singurătăţii... Avea părintele Ghermănuţă ceva din firea şopîrlei, pe care, acum o vezi, acum n'o vezi, şi ia-i urma dacă poţi, cînd vrei să-i pui băţul pe coadă. Şi eu cred că pădurile au suflet şi, în sufletul lor, dragoste de mamă pentru toate vietăţile, ce se adăpostesc la umbra ocrotitoare a sînului lor; şi fiindcă părintele Ghermănuţă păşise de mult spre starea de vietate a pădurilor, apoi şi pădurea cu brazii săi uriaşi, cu vînăta încremenire a stîncilor sale, cu aşternutu-i moale şi ruginiu de foi uscate şi seci, cu neagra şi frageda putregiune a vreascurilor sale, părea cuprinsă de clipa vie a unui fior de ocrotitoare dragoste în calea grăbită şi sub paşii mărunţi ai părintelui Ghermănuţă.

Cînd scriitorul simte astfel natura, el ne dă fiorul adevă-

ratei poezii şi în literatura noastră nu cunosc decît pe d. Sadoveanu, care, în alt gen, să ne fi dat pagini de această putere...

Alături de un pictor şi un poet al naturii, în d. Hogaş e şi un povestitor, un creator de situaţii şi tipuri vii. Inzestrat cu un simţ deosebit de observaţie, acest povestitor are viziunea plastică, minuţioasă şi în acelaş timp precisă a mişcărilor, gesturilor, manifestărilor externe, împreună cu acel dar preţios de a alege detaliile caracteristice, care individualizează un personaj, îl fac diferit şi-l imprimă cu tărie în amintirea noastră.

Cît e de expresiv portretul părintelui Ghermănuţă, făcîndu-şi rugăciunea:

Părintele Ghermănuţă se opri din mers în faţa răsăritului, îşi luă smerit, cu toate cele cinci degete răsfirate ale stîngii sale, comanacul din cap; iar, cu cele trei degete iniţiale şi împreunate ale dreptei, de trei ori însemnă larg, cu trei cruci evlavioase şi mari, cele patru puncte sacramentale ale trupului său; şi atingînd, după fiecare cruce, pămîntul cu dosul mînii de închinare, de trei ori se plecă, în chip de metanie, în faţa a tot puternicului şi nevăzutului său D-zeu.... Şi faţa lui slabă şi veştedă, şi cele două bucle sure şi mari de păr împrăştiat, ce-i ţişneau pe tîmple de sub comanacu-i, parcă prea strîmt, şi barba lui căruntă ce se prelungea spre pămînt în lungi şi plîngătoare şuviţe de lînă încîlcită, şi traista cu ciuperci dela şold, şi tingirea-i de tinichea de pe cap, învălită cu pîslă, şi întreaga lui făptură măruntă şi cafenie, ca într'o haină, se îmbrăcă, pentru o clipă, într'un fel de tainică lumină...

Sentimentele şi stările sufleteşti nu sînt analizate de d. Hogaş, ci d-sa reuşeşte să le evoace prin zugrăvirea manifestărilor lor exterioare şi mai ales prin dialoguri de o naturaleţă şi justeţă desăvîrşită, în care, caşi în descrierile şi naraţiile sale, circulă o viaţă intensă.

Nimic artificial, nici o notă convenţională sau falşă în schiţarea personajelor. Simţi că autorul nu descrie decît ceia ce a văzut aevea, ceia ce a intrat în cîmpul observaţiilor sale.

Cît de adevăraţi şi de vii sînt călugării săi: părintele Ghermănuţă, hursuzul şi zburlitul Varsanufie, egumenul Stratonic, unsurosul Glicherie, Vavila, Don Juanul cuceritor de inimi şi cuviosul Iovinadie, cufundat în cetirea psaltirii, singurul sfînt printre dînşii!

Cu cît realism e zugrăvit Avrum crîşmarul din Seştina, cu semitismul lui atît de pronunţat, boerii din vechime, ca cuconul Ioniţă Hrisanti, şi mai ales ţăranii d-lui Hogaş!.

Unii din ei: Ioan Rusu, cu înfăţişarea lui de atlet, Eremia Honcu, cu „răgetul lui de leu", Sgribincea Huţan, ne lasă impresia forţei. In alţii, cum e moş Alexandru Coşofleaţă, frate cu moş Gheorghe al d-lui Sp. Popescu, vorbeşte pornirea ironică şi filozofia resemnată a ţărănimii noastre.

Nu găsiţi acest dialog profund caracteristic:

Ş'apoi toate ar hi, cum ar hi, dar ne mănîncă angaralele că tare s'o mai înmulţit dela o vreme încoace. Ii greu de tot, domnişorule, încotro te întorci.

— Ce să faci? moşule, la lume subţire, nevoi multe.

— C'apoi bat-o pustia de lume, că tot mai bine era mai de mult.

— Cine zice altfel? moşule; decît, vezi d-ta, roata lumii se învîrteşte şi noi cu dînsa.

— He, hei! domnişorule, bine-ar fi dacă s'ar învîrti; da, vezi d-ta, că nu se învîrteşte; a împiedicat-o nu ştiu cine şi merge de-a săniuşul; cei de deasupra, tot deasupra, şi cei de desupt, tot dedesupt, — zise moşneagul, aducînd pe fundul scăfiţei usturoiul ce se ridicase, la pisat, pe marginile ei. Ş'apoi, bat'o întunericul de roată, zice el, sculîndu-se de jos—că prea te curmă în două, cînd te-apucă dedesubt.... Da, de... Să vede că ce-a orînduit D-zeu, minte de om nu poate să disfacă, închee moşneagul...

Unde d. Hogaş îmi pare, însă, cu deosebire înzestrat e în zugrăvirea femeilor. D-sa ştie să redea acel ceva, nedefinit şi tainic, care e farmecul fizic al lor. Cît de vie e Axinia cu mişcările ei agere de zvîrlugă! Cu ce relief e redată frumuseţa rustică a Călinei lui Drăgan:

Subţirică şi năltuţă, cu obrajii rumeni, rotunjori şi grăsulii; cu sînuri ce te împungeau în ochi de sub camaşa-i albă, curată şi deschisă la piept, dar înnodată sub bărbie cu un şiret de arniciu roş, ale cărui capete cu canafuri atîrnau slobode în jos, cu o ademenitoare neregulă; cu părul ei negru, răscolit pe tîmple şi pe fruntea netedă, cu o ispititoare neorînduială; cu cîrpa-i roşie de pe cap întocmită cu măestrie de mîna iscusită a întîmplării; cu ochii ei căprii şi mari, însufleţiţi de văpaia unui sînge pătimaş; cu gura ei mică şi înflorită; cu dinţii ei albi şi cu nasul ei fin, drept şi cu nări neastîmpărate.

Şi cît e de suggestiv dialogul acesta:

— Ei,—zisei eu, amestecîndu-mă în vorbă,—şi adică ce-i porţi tu atîta grijă lui Sgribincea, fa Călino?... S'a 'nneca, s'a 'nneca.... nu s'a 'nneca, nu s'a 'nneca, şi pace bună: cine ce are cu gustul omului?... Cum i-o hi scris.... Nu cumva ai să te apuci tu cu D-zeu la harţă de dragul lui Sgribincea?

— Da' neata ce ai?—zise ea înţepat, cu un fel de mînie dragalaşă în ochi şi cu o roşaţă şi mai dragalaşă de vinovăţie în obraji.

— Eu ce am?.... Eu n'am nimica... Numai cît tu, fa Călino, fiindcă, dragă-liţă-doamne, eşti nevasta lui Dragan, apoi ai prea multe drăgănele, încît ai de unde irosi şi pe dealuri; ce păcat că nu cresc drăgănelele, fată hăi, prin cea iarbă verde, cum cresc fragii şi căpşunele.... Ce mai de lume s'ar strînge la cules drăgănele pe urma ta!...

— Şi-i hi avînd poate poftă şi 'neata?.... zise ea, plecînd capul cam într'o parte şi privindu-mă pieziş drept în ochi...

Nu e oare acest portret al Floricicăi, o pînză de preţ:

Imbrăcată cu o rochie neagră de matasă uşoară, încinsă peste mijloc cu un colan lucrat în solzi auriţi, stătea în picioare înnaintea mea şi mă privea nemişcată. De sub horbota neagră şi subţire a mînicii stîngi, dimprejurul alb al braţului ei, mijeau cu scînteeri palide-roşii boabele mari ale unei brăţări de mărgean; iar din noaptea negrei rochii, cu răsfrîngeri mişcătoare şi molatice de lumină mută, răsărea gîtul ei de alabastru viu şi capul sculptural de Venere antică.

Firea femeii e mai puţin intelectuală, mai afectivă, mai apropiată de natură decît aceia a bărbatului şi poate de aceia acest scriitor, care simte natura şi e un primitiv, în care viaţa simţurilor covîrşeşte intelectualismul, a reuşit mai bine decît alţi scriitori ai noştri, care au zugrăvit *mai mult* femei imaginare, să pătrundă în sufletul feminin...

Cît e de adevărată Magda, „acel paingîn cu gusturi subţiri", cu capriciile ei de fată, cu firea ei vioae şi nebunatică, care pune în mişcare şi subjugă toată lumea din jurul ei cu dragostea ei de viaţă şi cu avîntul irezistibil al tinereţii sale.

Paginile, care sfîrşesc epizodul *Floricica*, acele în care stolul de fete se înnebunesc şi aleargă pe pajişte în mijlocul florilor, sînt pagini vii, rare, care amintesc unele scene din Turgheniev şi sînt demne de un scriitor mare.

Dacă d. Hogaş e de obiceiu obiectiv în zugrăvirea vieţii' găsim uneori la d-sa şi momente, în care fantazia sa bogată deformează realitatea, exagerînd trăsăturile şi dînd proporţii neobişnuite şi epice lucrurilor, acţiunilor sau personajelor.

Gîndiţi-vă la Aniţa, acel Quasimodo feminin, la somnul, muzica infernală a horăiturilor sale, la armata nocturnă a ploşniţelor, la peripeţiile trecerii Tazlăului, la Pisicuţa, calul eroului, care a devenit uşor ca o pajură, la frigurile de foame ale autorului pierdut în singurătatea pădurii, la mantaua lui imensă şi la atîtea ospăţuri pantagruelice!

In asemnea scene apare o inclinaţie naturală spre enorm şi grotesc, care-i o formă a romantismului epic, împreună cu umorul jovial al unui poet eroi-comic plin de viaţă, de vervă şi de sănătate exuberantă, din familia de spirite a lui Rabelais.

Era natural ca acest umor să fie lipsit uneori de măsură, alteori de fineţă.

Cîteodată d. Hogaş şarjează tipurile şi cade în caricatură.

In chipul cum e redat d. Georges în minunatul epizod *Floricica*, e o nuanţă de exageraţie şi aceiaşi tendinţă strică desigur efectul în *Duduia Margareta*.

Tîrît de avîntul inspiraţiei sale şi de imaginile, care-i năvălesc în minte, d. Hogaş nu se poate limita cîteodată şi nu poate disciplina totdeauna torentul lor abundent, impetuos şi tulbure, şi acei care preţuesc la un scriitor spiritul auto-critic, concentrarea şi sobrietatea, rămîn neplăcut atinşi, mai ales în bucăţile mai vechi ale scriitorului, de unele disertaţii filozofico-metafizice banale sau naive, de reminiscenţe mitologice sau istorice, care au ceva din pedantismul unui profesor, de unele cuvinte de spirit de un gust dubios, detalii, care îngreuiază mersul naraţiei şi slăbesc pe alocuri impresia totală.

In opera oricărui scriitor, care e o personalitate, întîlnim un mod deosebit de a înţelege viaţa şi, deşi d. Hogaş nu e cîtuşi de puţin un reflexiv, un mod particular de a vedea viaţa se desprinde din paginile sale. D-sa e un adorator al naturii în toate manifestările ei, un om, care crede în caracterul divin al pornirilor noastre şi „al instinctului fără de greş", o fire primitivă, care gustă cu aviditate viaţa, fără a fi preocupat o singură clipă de problemele ei.

S'a vorbit în timpul din urmă de atitudinea, pe care o are în faţa vieţii d. Galaction, şi s'au scos în relief sentimentele teologului şi ale moralistului creştin, stăpînit de ideia păcatului şi de credinţa în justiţia divină.

Nimic mai opus acestui mod de a vedea decît acel al d-lui Hogaş. Dacă d. Galaction e între scriitorii noştri de azi un creştin, d. Hogaş e desigur cel mai păgîn dintre dînşii.

Problemele şi conflictele morale, pe care secole de creştinism şi de viaţă socială le-au intensificat în sufletele noastre, nu există pentru d-sa. Amoralismul său e senin şi se manifestă fără încunjur în simpatia pe care o arată pentru eroii săi care se lasă conduşi de instinctele lor, fără a încerca să li se opună, pentru călugării, care ascund sub portul lor „un păgînism fără ascunsuri", pentru călugăriţele, care nesocotesc poruncile dumnezeeşti şi ascultă „cuvîntul scris de natură în inima lor".

In amintirile sale asupra lui George Panu, d. Hogaş ne spune că de pe băncile şcolii avea aversiune împotriva creştinismului întunecat şi mistic şi scriitorul a rămas un admirator al mitologiei clasice, care nu cunoaşte alte divinităţi decît acele ale pădurilor şi ale apelor şi pentru care natura e populată de fauni şi de nimfe.

Firea sa de primitiv şi de original suportă cu greutate normele etice sau regulele sociale şi protestează la fiecare pas împotriva „tiparului convenienţelor meşteşugite", care ne îndepărtează de natură şi stînjinesc libera desvoltare a pornirilor noastre. De aici antipatia sa împotriva civilizaţiei, a gusturilor franţuzeşti şi ridiculizarea acelor, care o reprezintă: d. Georges sau nepotul cuconului Ioniţă Hrisanti, proaspăt venit din străinătate.

Prezentul robit acestei civilizaţii i se pare d-lui Hogaş mic, artificial, anemiat în faţa trecutului. „Şi, în locul unor oameni turnaţi dintr'o bucată pe calupuri gigantice, a răsărit o lume sfrijită de oameni mărunţi cu suflete de mozaic şi prin a căror alcătuire trupească te prevezi ca prin sticlă".

Şi idealul de viaţă al acestei naturi păgîne de primitiv şi de estet, pe care nu-l tulbură nici o preocupare sufletească de un ordin mai înalt, e în trecut, în vremea voioasă şi patriarhală, în care cuconul Ioniţă Hrisanti, protopopul Gheorghe şi prietenii lor, îşi duceau fără griji deosebite, traiul lor liniştit, ascultînd pe lăutarul Buruiană la lumina blîndă a lunii, cu borşul de chitici de Bîrlad şi cu paharul de vin dinnainte, vremea, în care, la mănăstirea Plagaraţi toate erau din belşug şi călugării, ca şi mirenii puteau sorbi, în voe şi cu stomacul plin, din cupa bogată a plăcerilor.

*

D. Hogaş e un stilist de o rară virtuozitate. Resursele sale artistice sînt de primul rang.

Proza sa colorată şi expresivă e încărcată cu profuziune de cele mai variate epitete şi figuri de stil, care nu au nimic căutat, nu trădează efortul, ci dimpotrivă impresionează prin caracterul lor spontan şi personal. Simţi că ele izvorăsc dintr'un fond imaginativ bogat, cu aceiaşi forţă elementară, cu care primăvara înfloresc mugurii.

Iată cîteva exemple alese la întîmplare. Voiţi imagini sau comparaţii suggestive:

Cele două rînduri lungi de chilii, suprapuse în forma unui larg patrat, vorbesc şi astăzi îndestul de lămurit despre furnicarul, ce trebue să fi însufleţit altădată acest locaş, a cărui tăcere nu e întreruptă acum decît de zgomotul cadenţat şi monoton, ce-l fac prin coridoare ciobotele greoae ale cîtorva călugări bătrîni şi gîrbovi.

Vîrfurile înnalte şi ascuţite ale brazilor dimprejur răsăreau din umbră şi, ca nişte săgeţi neclintite de aur, spintecau văzduhul limpede.

De primprejur şi din depărtări nehotărîte, umbre negre se desprindeau din noapte în răstimpuri şi, lunecînd grăbite, se mistuiau pe rînd în uşa luminată şi larg deschisă a bisericii, după cum, în flacăra unei lumini aprinse în întuneric, năvălesc şi se mistue orbi fluturii hipnotizaţi...

Imagini, care să exprime o stare afectivă:

Ridicai în aer imensa mea pălărie neagră şi de trei ori o închinai, ca pe un steag cernit, înspre apus...

Voiţi metafore, personificări:

Respiraţia aburoasă şi nemărginită a nopţii aruncase un linţoliu subţire şi străveziu de neguri albe peste pîrăul, care, tremurînd parcă de frig pe pietrele-i reci, luneca cu murmur grăbit şi, ca o îngustă naframă, întinsă pe lungul nesfîrşit al văii largi, îşi pierdea cursul în taina depărtată a răsăritului..

Frazele d-lui Hogaş au mai totdeauna o construcţie savantă şi masivă.

Ca şi Odobescu, cu al cărui stil, minus preţiozitatea, acela al d-lui Hogaş are oarecare înrudire, d-sa posedă secretul perioadelor lungi, care, prin sonoritatea şi tainica lor armonie, ne încîntă auzul şi răsună prelung în suflet.

Nu evocă aceste pagini impresia pătrunzătoare a singurătăţii?

Amurgul începuse a se ridica din adîncuri... Iar între piscurile înnalte ale munţilor, ce se răsfăţau încă, în pulberea de lumină roşietică a celor din urmă raze ale apusului, văile tupilate întunecau priveliştea, ca atîtea pete imense de umbră viorie... Din adîncimi, din înnălţimi, din taina pădurilor, din întunericul codrilor, din văzduhuri, de pretutindeni, glasurile prelungi ale sărilor de munte se ridicau treptat a linişte şi a odihnă.... Şi, încet, încet se stingeau toate şi toate adormeau pe rînd; şi tot mai rar se desprindea din depărtări un lătrat de cîne, un sunet de talangă, un glas de bucium.... Numai pîrăul, mînat cu grăbire, în calea lui fatală, de o putere nevăzută, mai însemna, în amorţirea universală, eterna mişcare a vieţii în vinele adormite ale lucrurilor...

Limba d-lui Hogaş e de o mare bogăţie. D-sa dispune de un matarial enorm de cuvinte pe care-l stăpîneşte cu o siguranţă rară.

Unele expresii rustice, pline de sevă (a ostoi, a horhăi, a zăpsi, a ciuchi, teşit, chisnovat, chersin, zăgîrnă, opcină, tihărăi) vor zgîria poate urechile fine ale esteţilor decadenţi, neîmpăcaţi duşmani ai oerismului, el cadrează însă întotdeauna cu personajul, cu situaţia, cu mediul ambiant şi măresc impresia totală a vieţii.

*

Un povestitor plin de vervă şi de umor naiv, un descriptiv şi un poet al naturii în aspectele ei maestoase, un suflet primitiv şi păgîn, un artist strălucit al stilului, astfel îmi apare d. Hogaş în cele mai bune din paginile sale.

Octav Botez

Războiul umanitar

Cele două mari națiuni care în secolul trecut și-au disputat întîietatea în Europa—Franța și Germania—au găsit în războiul din 1870—71 școala de aplicație care a trebuit să scoată din greșelile proprii sau din ale adversarului, învățăturile care să le servească la perfecționarea mijloacelor de ucidere.—Infanteria, „regina bătăliilor", s'a arătat așa de depășită de progresele celorlalte arme, în special ale Artileriei, încît s'a simțit nevoia de a înzestra infanteria cu o armă și cu un proectil care să realizeze condițiile technice cerute de nevoile tactice.

Proectilul cel vechiu avea în armata germană 15 mm. calibru, arma Chassepot a Franței avea glonte de calibru 11 mm; noile nevoi tactice cereau ca proectilul să fie mai ușor, spre a fi înzestrat cu o iuțeală inițială mai mare la eșirea din armă și a mări lungimea loviturii, ceia ce nu se putea realiza decît prin micșorarea calibrului.

In anul 1886 s'au introdus în toate armatele proectilele de infanterie de calibru mic. Ca să nu comparăm decît armatele celor două țări care s'au pus în concurență de ucidere, trebue să arătăm deosebirile fundamentale ce prezintă armele noi față de cele vechi, la infanteria acestor două puteri:

1870.—Franța, arma Chassepot, calibru 11, iuțeala inițială 420 metri pe secundă, lungimea loviturii 1800 metri.

1870.— Germania, arma cu ac, calibru 15, iuțeala inițială 200 metri, lungimea loviturii 800 metri.

Astăzi—Franța, arma Lebel 93, calibru 8 mm, proectilele se încarcă cîte unul, au lungimea aproape 40 milimetri, greutatea 13 grame, iuțeala inițială 720 metri.

Germania, arma 98, calibru 7, 9 mm, cu repetiție, lungimea proectilului 28 milimetri, greutatea 10 grame, iuțeala inițială 885 metri, lungimea loviturii 4500 metri.

Cu o iuțeală inițială așa de mare, realizată prin pulberi cu putere explozivă mult mai mare, vechiul proectil de plumb curînd după eșirea din armă nu mai avea nici o valoare, de oarece se muia, se rupea, iar țevile însăși se plumbuiau curînd; a trebuit să se învelească sîmburele de plumb cu o cămașă de nichel sau oțel și la această formă s'au oprit până astăzi proectilele de infanterie ale tuturor armatelor care duc războiul actual.

Glonțul cel nou, cu cămașă, realizînd, însă, condițiile de ucidere cerute de nevoile tactice, a dat prilej tacticianilor să realizeze un alt progres, acesta desigur involuntar: anume în constituția rănilor cauzate de gloanțe. Proectilele vechi de plumb cînd loveau corpul omenesc se deformau lesne, lovindu-se de țesăturile organismului; metalul lor moale și muiat încă prin efectul mecanic al împușcăturii, se turtea lovind chiar țesături moi, mușchi și tendoane, încît rănile produse de un astfel de glonț erau mari, rupte, neregulate. Atîtea prilejuri de a rupe în drumul lor prin țăsături, mai multe organe importante, în afară de drumul mult mai larg ce aceste răni mari ofereau microbilor, care aduceau cu ei infectarea rănii.

Glonțul cel nou cu cămașă tare nu se diformează; prin forma lui conică (proectil cu vîrf=spitz geschoss) și prin forța vie cu care lovește, traversează țăsuturile dintr'o parte într'alta, făcînd un canal numai de mărimea calibrului proectilului, dacă n'a lovit oase, iar prin calibrul lui mai mic de cît vechiul proectil de plumb, se strecoară mai lesne printre organe importante,—artere, nervi,—fără a le lovi, dacă drumul lui n'a fost tocmai prin ele. Urmarea este că aceste răni oferă și o cale mai puțin favorabilă pentru intrarea microbilor, care produc infectarea rănilor și care aduc de obiceiu sfîrșitul răniților, ce n'au rămas pe cîmpul de luptă chiar în momentul rănirii.

Imprejurarea aceasta a dat prilej tacticianilor să arăte că toate noile mașini de ucidere pe care le inventează ardoarea lor, au în ele ceva mai uman decît vechile proectile. Rănirile ușoare n'au fost de sigur decît o surpriză și un rezultat la care au dus involuntar, preocupări cu totul de altă natură decît aceiea de a produce răni mai puțin grave. Oricum, tacticianii au îmbrăcat cu un eufemism adequat, uciderea produsă de noile proectile și au arătat că armele lor nu „ucid" ca mai nainte, ci „scot afară din luptă" cît mai mulți din soldații adversarului.

Proectiiul armelor moderne a și căpătat din pricinile arătate mai sus, denumirea de „proectil umanitar".

Dela introducerea noului proectil, acest nou războiu umanitar n'a putut fi experimentat în mare decît în războiul ruso-japonez în 1904—1905, cînd armate mari, prevăzute cu armament modern, au intrat în luptă; războiul balcanic din 1912 nu comptează, fiindcă el n'a putut să dea măsura unui adevărat războiu modern, iar războiul european actual n'a dat încă timpul ca publicațiile științifice să dea la lumină materialul de observațiuni ce războiul a putut să ofere.

Războiul ruso-japonez este, deci, până astăzi singurul izvor dela care ne putem informa, ca să judecăm jertfele pe care le aduc pe altarul lui Marte noile arme umanitare. Statisticele acestui războiu merită, deci, să fie cercetate, pentru a putea judeca întrucît este îndreptățită credința în umanitatea noului războiu.

Pe o armată de 630.000 oameni la Ruși și 650,000 la Japoneji, au fost: [1]

	morți	răniți	total
Ruși	28.800	141.800	170,600 adică 29%
Japoneji	47,400	173,400	220,800 „ 40,9%

Nu intră în intențiunile noastre a aprecia pentruce Japonejii, deși victorioși, au avut perderi mai mari.

Pentru a vedea dacă noul proectil a adus vre-o micșorare a sacrificiilor în morți și răniți să comparăm aceste cifre cu perderile armatei germane în 1870-71:

Morți 17.300, răniți 99.600, total 116.900, adică 18%. Urmînd mai departe compilația statisticilor, găsim că raportul între morți și răniți pe cîmpul de luptă a fost la Ruși de 1 mort pentru 4,9 răniți, la Japoneji de 1 mort la 3,6 răniți, pe cînd la Germani în 1870—71, un mort la 5,7 răniți. Aceste comparații arată prin urmare o mortalitate mai mare cu armele moderne, dacă considerăm aprecierea globală a acestor statistici; dacă cercetăm, însă și împrejurările luptelor moderne, vedem că și rănirile sînt cu mult mai numeroase dela introducerea armelor cu repetiție și a mitralierelor, încît pe acelaș număr de oștire, tirul este azi cu mult mai mare.

Ca o curiozitate a acestor statistici să menționăm că pregătirea de tir a armatei rusești era de așa natură, încît Rușii au trebuit să tragă 1050 gloanțe pentru a atinge un Japonez,

1) Cifrele sînt luate după P. v. Bruns: Schusswaffen und Schusswunden im gegenwärtigen Kriege. 1915.

ceia ce arată sau că infanteria rusească trăgea la întîmplare, sau poate că infanteria japoneză nu mergea la atac decît folosindu-se de toate cutele terenului, încît înainta mai mult adăpostită. Aceiași măsurătoare arată la Germani în 1870—71 trase 175 gloanțe pentru a atinge un Francez, sau în cifra medie admisă pentru alte războae, trebue să se socoată 400 proectile pierdute pentru unul ce lovește.

În treacăt această măsurătoare ne poate arăta că Rușii în cei 10 ani, cît au trecut dela ultimul lor războiu, au avut mai puțin timp și au fost mai puțin în măsură să-și îmbunătățească tirul, decît au fost Germanii în cei 44 ani de pregătire intensivă zilnică la care i-a îndemnat ultimul lor războiu.

Revenind la disecțiunea statisticilor noastre, sîntem siliți să conchidem, că totalul pierderilor în morți și răniți a crescut simțitor cu noile arme, ceia ce ar însemna că noul proectil de infanterie, departe de a fi umanitar, este mai ucigător decît cel vechiu.

Aceste statistici, însă, arată numai cifra globală a răniților încît trebue cercetat, tot comparativ cu vechile arme, la care din proectile rănirile au fost mai grele, adică la care din ele răniții duși de pe cîmpul de luptă au scăpat cu viață în proporție mai mare.

În această privință cifrele ne arată că dintre răniții Ruși care au fost ridicați încă în viață de pe cîmpul de luptă, au murit în urmă de rănile lor 3,6%, pe cînd dintre Germanii răniți la 1870—1871 au murit în urmă 11%, adică de 3 ori mai mult.—Trei luni după lupta dela Mukden, dintre 36,133 Ruși răniți, 16,400 s'au reîntors în front, adică 45%, pe cînd din răniții Germani la 1870—71 numai 17%. Dintre răniții ruși aproape a 10-a parte n'au devenit incapabili de luptă și au rămas în front, iar în unele regimente chiar a 5-a sau a 3-a parte. Numărul oamenilor reveniți la luptă s'a ridicat la Ruși în unele regimente până la 77%, iar dintre dînșii cam a 7-a parte au revenit în front de 3 și 4 ori după rănirile lor.

Aceste cifre ar arăta că într'adevăr proectilul modern este mai umanitar și că eufemismul tacticianilor privitor la „scoaterea din luptă" a celor căzuți, merită să mai mîngîie încă sufletele acelora care mînă la sacrificiu turmele celor destinați a fi jertfiți ambițiunilor războinice.

Dacă vrem, însă, să fim riguros conștiincioși, trebue să recunoaștem că dela 1871 până astăzi chirurgia s'a îmbogățit cu

descoperirile lui Pasteur, asupra rolului microbilor în producerea infecțiunii rănilor, iar antisepsia introdusă de Lister a pus la îndămînă o armă împotriva microbilor, care a răsturnat toată chirurgia.—La adăpostul antisepsiei, chirurgia—și cea de pace și cea de războiu—nu lasă nimic la voia infecțiunei, încît mai ales în chirurgia de războiu, unde am văzut că infectarea rănilor produse de proectile, aduce cele mai adese ori moartea răniților care au părăsit cu viață cîmpul de luptă, trebue să dăm și antisepsiei rolul ce i se cuvine în procentul mai mare de vindecați ai războaelor moderne.—De sigur tratamentul rănilor a salvat un procent mai mare de răniți la Ruși în 1905, decît la Germani în 1870, cînd antisepsia și bactereologia nu existau. Ori cum, trebue să recunoaștem că și proectilul „umanitar", prin rănile mici ce provoacă, oferă porți mai puțin deschise microbilor și prin urmare vindecarea este mai probabilă.

Recunoscînd, prin urmare, antisepsiei contribuția ei umanitară mai presus de orice, la micșorarea sacrificiilor războaelor moderne, nu putem să nu acordăm și proectilului nou recunoștința ce i se cuvine.

Umanitatea, însă, se vede că n'are ce căuta în rînduiala războaelor moderne, căci oricît ar căuta medicii să urnească cu un pas în spre bine umanitatea silințelor ce și pun pentru vindecarea dezastrelor războiului, tot sînt întrecuți cu mulți pași, de silințele niciodată ostenite ale inventatorilor de mașini de ucidere. La iuțeala uciderii prin armele noi cu repetiție, se adaugă ploaia de gloanțe de infanterie pe care le asvîrle cu sutele pe minut noile mașini de infanterie care sînt mitralierele. Mulți din răniții războiului actual, după scurtele comunicări ce apar pe ici-colo, au cîte 4-5 proectile pe dînșii; un ofițer austriac rănit la Zimosc avea o rană de glonț la cap, care rănise meningele și creerul, o alta pe față care intrase pe la baza nasului până în fundul gurii, o fractură de glonț a brațului stîng, o rană la baza degetului arătător stîng, 4 degete dela mîna dreaptă tăiate de o lovitură de sabie și în fine—în fine—o rană de glonț la pulpa stîngă. Raportul zice că ofițerul s'a vindecat.

Fiindcă am început a cerceta numai efectele proectilelor de infanterie, nu vom cerceta rănile produse de alte proectile, ale Artileriei, care, pe de oparte, formează un procent mai mic de răniri decît proectilele de infanterie—10—30 $^0/_0$— iar, pe de altă parte, la ele de umanitate nu se mai poate vorbi. Oricît unul din proectilele Artileriei, obuzul, are efect groaznic numai la locul de

explozie, iar puterea de lovire a sfărmăturilor scade la distanță foarte mică, în cît sfărmăturile produc răniri mai ușoare, totuși rămîne al doilea proectil, care este și cel preponderant în luptele cu infanteria, șrapnelul. Acesta spărgîndu-se de-asupra capetelor infanteriștilor proectează asupra lor o ploaie de 300—500 gloanțe de plumb moale, ale căror răniri sînt absolut identice cu ale vechilor proectile de plumb ale armelor de infanterie: glonțul se deformează ușor, se turtește, ia cu dînsul bucăți de stofă din îmbrăcăminte, iar neavînd putere mare de pătrundere rămîne în țesăturile organismului, producînd răni deschise, mari, care și prin zdrențele ce le tîrăște glonțul și prin porțile mari deschise, ce le oferă infecțiunii microbiane, realizează atîtea condiții dezastroase pentru rănit.

Din această scurtă comparație reese că șrapnelul este proectilul cel mai periculos și că în general tot rănile produse de Artilerie sînt mai grave de cît cele produse de infanterie.

Cu toată umanitatea relativă, însă, a proectilului de infanterie, chiar războiul actual a arătat uneori răni produse de acest proectil, avînd totuși caractere groaznice: răni mari, sfîșiate, din care atîrnă afară sdrențe de mușchi și tendoane, în care se simt fărmături mărunte de oase, ceia ce nu se mai potrivește cu rănile minime, de mărimea calibrului, produse de obicei de proectilele infanteriei. Cum cercetarea împrejurărilor acestor răniri a arătat că nu era alt proectil care produsese rănirea, ci într'adevăr unul de infanterie, s'a conchis că nu poate să fie un glonț obișnuit. Atunci s'au produs încriminările privitoare la caracterul exploziv al acestor gloanțe, ceiace lăsa să se presupună că erau așa numitele gloanțe dum-dum care produseseră rănirea și care erau contrare dreptului ginților, de oare-ce fuseseră interzise de către conferința dela Haga din 1899.

În unele cazuri încriminările aduse mai ales de către Germani păreau fondate: în unele din magaziile de muniții ale cetăților din nordul Franței care au fost cucerite de către Germani, s'au găsit niște proectile de infanterie care puteau fi considerate ca gloanțe dum-dum. Gloanțele găsite la Montmédy nu erau însă niște adevărate gloanțe dum-dum; erau vechile proectile de plumb cu cămașă ale infanteriei franceze, care probabil la înlocuirea lor de pe la trupele de infanterie, au mai rămas în oarecare număr, și pentru a nu fi azvîrlite au fost date garnizoanelor cetăților dela granițe. Erau proectile obișnuite, ca ale infanteriei noastre, însă vîrful era retezat, după fabricație, încît de

desubtul cămaşei de metal apărea simburele de plumb, care era găurit pe o adîncime de 6 milimetri, formînd o cavitate lată de 4 mm.

Experienţele făcute cu asemenea proectile au arătat chiar din timp de pace, că gaura din capătul glonţului face ca toată forţa vie reprezentată prin enorma iuţeală-iniţială a lui, să se exercite asupra simburelui moale de plumb, care este împins şi iese prin acea gaură a cămaşei de metal, încît se prezintă ca un cozonac crescut peste forma lui. In spatele lui, cămaşa metalică rămîne nelocuită şi atunci ea se spintecă în lung pe de lături, dela gaura de dinainte în spre bază, formînd mai multe fîşii metalice. Glonţul astfel constituit reprezintă un fel de conopidă neregulată, de care atîrnă fâşii metalice ascuţite pe margini; totalul acestui aparat ne dă idee ce fel de răni poate să producă în ţăsăturile organismului asemenea proectil.

Proectile care se îndepărtează de tipul normal al infanteriilor europene au mai fost găsite şi la unii soldaţi Ruşi; era un glonţ de plumb fără cămaşă, analog vechilor gloanţe. Se presupune chiar că tot pentru soldaţii de graniţă s'au dat şi la Ruşi din proectilele scoase din uz; aceste gloanţe, însă, pretind Germanii că pentru necesităţile războiului actual au fost găurite, pentru a face rănirile lor mai crude: glonţul avea două asemenea găuri, una îndărăt, lîngă bază şi alta la vîrf; gaura din vîrf ducea într'un fel de cavitate plină cu un fel de masă lichidă închegată galbenă-neagră, ca un fel de vaselină; în păretele acestei cavităţi se aflau 4 deschizături cît o gămălie de ac, încît în momentul loviturii glonţului, masa aceasta devenită lichidă era asvîrlită prin aceste deschizături şi se răspîndea în rana produsă de glonţ, care fireşte, nu era prea mică, avînd în vedere că glonţul de plumb se diforma şi el. In acest fel se produceau răni mari, a căror vindecare era îngreuiată şi prin acel lichid răspîndit în rană şi care desigur trebuia să aibă proprietăţi iritante.

Germanii mai pretind că în luptele dela Lille au constatat că şi Englejii s'au servit de nişte gloanţe care puteau fi considerate ca dum-dum. Erau gloanţe care după aparenţele externe erau nişte proectile obişnuite cu cămaşă, dar la cercetarea lor mai amănunţită se vedeau compuse din o cămaşă foarte subţire, care acoperea în loc de un singur simbure de plumb, ca în gloanţele obişnuite, două corpuri deosebite: îndărăt unul de plumb, cilindric, iar înaintea lui, până la vîrful proectilului, un mic corp conic de aluminiu. De sigur că în momentul loviturii simburele de plumb, mai greu, apasă pe cel de aluminiu, mai uşor, şi-l împinge înainte, încît rupe cămaşa foarte subţire a proectilului tocmai la punctul unde se întîlnesc cei doi simburi; de aci cămaşa se mai rupe şi în fâşii în lung, fiind impinsă de presiunea conţinutului său. Medicii germani susţin că au găsit în rănile soldaţilor lor asemenea vîrfuri de aluminiu, care negreşit nu erau atît de primejdioase prin rana produsă de ele, cît mai ales prin faptul că greutatea lor mică permitea simburelui de plumb să rupă cămaşa proectilului, în cît rănirea grozavă era produsă de zdrenţele cămăşei şi de simburile de plumb deformat.

Alteori se pretinde că acestor proectile li se tăia vîrful înainte de încărcarea în armă, în cît acelaşi efect distructiv să se obţină cu orice chip.

Nu putem prea bine desprinde din aceste acuzaţiuni, realitatea la care ne-ar da dreptul nişte constatări obiective, nici nu putem şti dacă aceste acuzaţii, care găsesc scuze faţă de Francezi şi Ruşi şi care nu mai găsesc rezerve faţă de Englejî, nu sînt izvorîte din resentimentul fără cruţare care mînă una contra alteia pe aceste două mari puteri rivale.

Nu se poate şti iarăşi, dacă nu cumva tocmai pentru nevoile tactice pe care le-am menţionat, de a avea un proectil uşor, Englejii n'au pus un corp de aluminiu, spre a uşura glonţul.

Oricum, fiindcă tacticianii după ce au făcut o ispravă, rămîne pe socoteala medicilor s'o dreagă, medicii sînt cei mai în măsură să aprecieze, după rănile combatanţilor, succesele bătăliilor. Tot medicii au trebuit, deci, să decreteze că rănile mari, sfîşiate, trebuiau să fie produse de un glonţ neuman, poate dum-dum.

După prima isbucnire de ură dela începutul războiului, au urmat, însă, luni îndelungate de observaţii, care au făcut pe medici să mai tacă asupra efectelor explozive ale gloanţelor şi să observe mai fără resentimente efectele armelor de luptă. Astăzi nu se mai vorbeşte de gloanţe dum-dum, dar reiese la fiecare pas constatarea, devenită astăzi noţiune curentă în chirurgia de războiu, că şi glonţul obişnuit, bunul nostru proectil umanitar, poate produce fără nici o pregătire specială, rănile îngrozitoare care îndreptăţeau pe chirurgi mai ieri-alaltăeri să strige acuzînd gloanţele dum-dum.

Constatările mai noi, pe care din nenorocire le verifică fiecare zi a războiului actual, arată că răni enorme, cu caracter distructiv, produce şi glonţul umanitar în multe împrejurări.

La loviturile de aproape cu acest proectil distrucţiile mari

sînt regula; trebue să ne închipuim atunci cît de frequente trebue să fie în actualul războiu aceste răni distructive, cînd ne gîndim cît de aproape sînt loviturile în actuala luptă de tranșee, în care un glonț destinat să bată 4500 metri, lovește la cîțiva metri, cu toată forța vie pe care o reprezintă la începutul cursei colosala lui iuțală inițială.

Acelaşi efect îl produc gloanțe ricoșate înainte sau după intrarea în corpul rănitului și care nemai lovind cu vîrful, ci oblic, produc răni și distrucțiuni mai mari, de oarece nu se mai pot insinua printre țăsuturi, cum face glonțul cînd lovește cu vîrful.

Aceiași lovitură oblică o produce un glonț către sfîrșitul cursei lui; în acel moment iuțeala lui inițială a scăzut treptat, încît la un moment dat glonțul începe să fie solicitat și de greutatea lui; cum centrul lui de greutate se află ceva îndărătul mijlocului lui, glonțul se pleacă oblic cu vîrful în sus, în cît nu mai lovește cu vîrful, ci cu o bună parte din lungimea lui. Rezultatul va fi tot o rană mai mare de cît mărimea calibrului, de și gloanțele ajunse către sfîrșitul cursei lor nu mai au puterea vie necesară pentru a traversa dintr'o parte într'alta țăsăturile, ci rămîn înfipte în ele.

Aceleași răni mari le produc și sburăturile de obuz, precum și așa zisele proectile indirecte, adică bucăți de pietre, de lemn, metal din îmbrăcăminte, lovite de glonte și care împinse cu putere devin ele singure proectile vulnerante.

Cînd atîtea împrejurări produc răni mari, distructive, nu se mai poate numai după caracterul rănei să acuzăm pe cel ce le-a produs că a întrebuințat anume un glonț dum dum.

După ce am văzut de cîte este capabil acel proectil umanitar lăudat, ne rămîne să ne întrebăm, făcînd sinteza noțiunilor enumărate mai sus, la ce distanță proectilul nostru este în adevăr umanitar, dacă la distanțe mici produce rănile distructive groaznice pe care le-am descris, iar la distanțe mari produce tot așa răni mari? Nu-i mai rămîne pentru a-și exercita într'adevăr umanitatea lui, de cît distanțele mijlocii, în cît strategii care și au lăudat silințele lor îndreptate în direcția unui proectil umanitar, vor trebui, spre a fi umanitari în adevăr, să hotărască și distanța umanitară la care armatele vor trebui să se oprească ca să tragă una asupra alteia.

Prin urmare chestiunea întrebuințării gloanțelor dum-dum în actualul războiu poate să rămînă mai curînd rezolvată prin ne-

gativă; în tot cazul despre întrebuințarea unor aseminea gloanțe, de către infanteria franceză nu mai poate fi vorba, de oarece armata franceză nu mai este înzestrată cu glonț cu cămașa de metal, care singură poate produce prin ruperea ei rănile destructive pe care le-am menționat; infanteria franceză are azi un glonț masiv de cupru, la care nici o ruptură laterală nu mai este posibilă.

De altfel problema dum-dum-urilor nici nu se pune, decît în luptele la distanțe mici, de oare-ce gloanțele veritabile dum-dum nu și exercită efectul decît până la cel mult 600 metri. Prin urmare avem un nou mijloc de a elimina posibilitatea dum-dumului, îndată ce distanța la care s'a dat lupta trece peste 600 metri.

Ori cum ar fi, presupunem că după actualul războiu vor tăcea și melodiile dulci ale celor care au cîntat umanitatea noului proectil de infanterie, precum la amintirea găurilor de mină ce exploadează, a bombelor asfixiante și a altor mijloace noi de ucidere, vor tăcea încă multă vreme după războiu resentimentele care împing popoarele la răzbunări sau la cuceriri.—Ori cît s'ar zice dintr'o parte sau din alta că sfîrșitul actualului războiu, nu poate să ducă de cît la noi pregătiri, dacă nu va fi zdrobit definitiv unul din beligeranți, sîntem siliți să credem că mărimea dezastrului actual—și care va fi deplin numai la stabilirea bilanțului,—va ridica ori cui dorința de a reîncepe. Pentru popoarele pe care împrejurările le-aŭ ținut departe de focul mistuitor, nu poate fi mai viu imbold la cumințenie, decît suma suferinței pe care o pricinuește războiul la alții.—Medicii sînt cei mai în măsură să prețuiască întinderea dezastrului, fiindcă în sufletul lor se îngrămădește întâiu amintirea tuturor dezastrelor pe care ei sînt cei mai în măsură a le aprecia. La popoare de civilizație veche și de organizație ideală, medicii se plîng că au fost îngroziți de mărimea suferinței și de enormitatea sacrificiilor; acestea au copleșit înzecit și însutit chiar prevederile celor mai bine organizate servicii medicale. Poate că medicii vor trebui să scoată cel dintâi cuvînt în favoarea păcei, în ziua cînd vor fi doborîți de suma suferinței.

Doctor Stefănescu-Galați

Ochiul lui Dumnezeu

...Cum e încă de dimineaţă, abia răsbate cîte un svon de ici de colo, de prin mahala: doi lucrători se tot îndepărtează înăuntrul tîrgului, stîrnind ecoul tot mai slab şi mai întîrziat al paşilor; iar o căruţă, ce tocmai intră pe la barieră, începe să salte şi să hurducăie prin bolovanii „pavagiului"... Perini şi plăpumi ies în ferestrele abia deschise şi prin cerdacuri—şi vorbe omeneşti, nedesluşite, zoresc şi ele să mai turbure tăcerea...

Teodor îşi plimbă ochii împrejur—şi, în căutătura lui, nu e numai mulţumirea de a revedea locuri părăsite de atîţia ani, ci ea spune fiecărui lucru, că el nu e un străin pe aci... Se opreşte, schimbă geamantanul şi împinge o portiţă înegrită şi arsă de vreme, domol, ca şi cînd s'ar gîndi ceva, cu ochii asupră-i...

Cînd văzu cîtă bucurie a adus în căsuţa surorii, simţi o părere de rău că a întîrziat atîta, iar la mustrarea ei blîndă, că i-a uitat, Teodor a tăcut biruit şi ea s'a simţit atunci fericită... Apoi, după ce l-a sfătuit să se răstoarne pe pat, un ceas două, până ce se găteşte şi cafeaua, l-a mai sfătuit odată...—şi, fiindcă tot ea lungea vorba mai departe, l-a mai sfătuit de vre-o două ori să se odihnească...

Cînd s'a închis uşa şi a coborît tăcerea în odăiţă, în adevăr, cel dintâiu lucru pe care trebuia să-l facă, era să se răstoarne pe pat... Se plimba trei paşi înainte şi trei paşi înapoi—fiindcă odăiţa nu-i da loc—şi, cum era cu trup cu suflet ostenit, fărîmiţea gînduri fără legătură. Se opri lîngă pat şi, aplecat spre părete, începu, cu ochi lacomi, să desluşească luminile şi umbrele de pe un carton şters de vreme: fotografia mamei!... Şi urmărind, aşa, cu ochii, părea că, de odată, o linişte adîncă se pusese în juru-i—şi un ţiuit slab începu să-i sfredelească prin urechi, lărgind încă hotarele tăcerii... Icoana mamei pare că vine

de departe, creşte şi se lămureşte... Un svon depărtat de clopote abia rupe tăcerea, creşte pe încetul, creşte mereu, o trăsură de ţară a trecut, pe undeva pe aproape—şi sgomotul încet, încet adoarme...

Prin hărmălaia clopotelor, ce vuiau pe atîtea game, i se păruse că aude paşi la uşă; scoase iute batista, o duse la amîndoi ochii—şi, acum, răsturnat pe pat, pare că doarme de mult adînc... Cu pleoapele lăsate, simte, încă şi mai mult, cum se apropie mamă-sa... Icoana ei stăruie în preajma gîndurilor sale, se desluşeşte pe măsură ce pleoapele lui se strîng mai cu dinadinsul, ca să aţipească... Şi lumina ochilor ei prinde să se lămurească.. Aşa, subţiratică şi slabă a trecut din suferinţă în suferinţă, viaţa toată. Suferea şi pentru dînsul—şi rar putea s'o înţeleagă că sufere. Pentru toate vinile lui, ea îndura ocara şi loviturile tatălui, ea suferea lipsa mai întâiu—şi trebuia s'o aducă bărbatul şi nevoile la aman, ca să se plîngă... Teodor înţelegea ceva, cînd venea să-l caute la şcoală, cînd îi strecura, pe furiş, legătura cu mîncare, ca să nu mai dea pe acasă, cînd îi plimba degetele descărnate prin păr şi apoi, cu un zîmbet ostenit, se strecura pe uşă, ca un cine surprins în ogradă străină... Atunci toţi ochii înţelegeau că maistoru s'a întors cu chef din tîrg ori că e să vie... Atunci, o zi întreagă, măsuţa de lucru rămînea pustie, iar împrejur scule, ghete, calapoade, risipite în neorînduială... Teodor, abia tîrziu noaptea, se apropia de casă, după ce căuta zadarnic un adăpost pe la culcuşurile tovarăşilor de isprăvi, care mai de mult puseseră cărţii punct. Cînd găsea adăpostul şi, pe deasupra, o bucată de pîne, era mai mulţumit decît acasă, unde îl pîndeau tot felul de surprize. Apoi, între tovarăşii din mahala, era înconjurat şi ascultat, pe cînd acasă prigonit şi mic... Colo împărţea el bătaie, ici venea el la parte. La larg se simţise şi în şcoala primară, unde trecea drept un fel de căpetenie a copiilor din mahalaua lui.

În gimnaziu, lucrurile s'au schimbat. Tovarăşii copilăriei lui au rămas afară, iar colegii cei noui înţelegeau altfel colegialitatea şi erau în uniforme noui şi curate...

Dar viaţa asta „fără domiciliu" a lui „Ţicu" îi aducea mamei şi alte amărăciuni. Mai cu seamă în vacanţa primei clase de gimnaziu, după ce băiatul scăpase de grija cărţii şi a nopţilor friguroase, rătăcea prin bostănăriile oamenilor şi prin pieţe, în fruntea unei cete de 5—6 confraţi. Adese ori îi fugărea ori îi cotonogea sergentul din post cu tesacul—şi nu trecea săptă-

mînă să nu nimerească la părinţi, acasă, un vecin sau cine ştie ce alt creştin păgubit. Şi, la urma urmei, mamă-sa le plătea şi pe astea, fiindcă maistorul la fel le deslega pe toate...

Numai cînd frigul iernii îl alungă, iarăşi, din loc în loc, gîndul lui Ţicu se mai întoarce, din cînd în cînd, la mama acasă şi, numai atunci, şi-o închipuie alungată ori, într'un dos, plînsă. Mintea, însă, se întoarce repede la viaţa lui fără frîu. Ii e milă, că-i e mamă; dar nu trebue să-i poarte el de grijă... Dumnezeu ştie, cu deamăruntul, tot ce pătimeşte—şi ţine la ea!... De aceia Ţicu rar se mai gîndea la ceia ce pătimea maică-sa—şi nici ea nu i se plîngea vre-odată. Cu Lisaveta, doar, mai şopteau, une-ori, şi mai oftau să se uşureze...

Intr'o Duminecă, însă, cum erau numai ei doi acasă, mamă-sa, abătută peste măsură şi biruită parcă de un gînd, poartă ochii după Ţicu, cînd el se mişcă pentru treburile lui dintr'un loc într'altul. Intr'un tîrziu, cum stă pe scaun, întinde, ostenită, mîna, îi atinge umărul şi-l apropie... Şi nu zice nimic; ci-i poartă mîna slabă pe umeri, pe gît, pe frunte... „Băiatul mamii!..“—îngînă mai într'un tîrziu; fiindcă nu poate să aleagă vorbele—şi nici să tacă nu mai poate... Nici odată nu s'a mai uitat aşa de frumos şi de jalnic la el!... Şi ochii ei adînci şi frumoşi de mamă erau numai o apă..

— Ce-i mamă?—o întreabă înfricoşat de tăcerea ei plină de înţeles.

Buzele ei subţiri zîmbiră, dar ochii păreau împietriţi...

— Dacă l-aş lăsa pe tatăl tău, puiul mamii, ai asculta pe Lisaveta?...

— Merg şi eu cu tine;—se grăbi să răspundă la porunca celui dintâiu simţimînt.

— Tu nu poţi să laşi şcoala... Şi eu vreau să înveţi carte. —Şi degetele ei tremură pe umerii, pe gîtul, pe fruntea băiatului, pare că ar fi mîna unui orb ce-şi caută drumul.—Unde mă duc eu, nu trebuie să meargă copiii...

— Eu nu rămîn de tine,—îngînă el speriat, dar hotărît.

— Ei lasă că nu mă duc,—oftează ea cu glasul stins, cu ochii pironiţi asupră-i şi plini de atîtea gînduri, pe care Ţicu nu se mai osteneşte să le ghicească...

Dar peste cîteva zile s'a dus... cu ochii închişi pe drumul cimitirului.

In scurtă vreme copiii s'au risipit: băiatul în voia sorţii iar fata după norocul, pe care l-a putut apuca mai în grabă. A murit, apoi, maistrul.

Cea dintâi vacanţă l-a smuls pe Ţicu dela carte; apoi după ce Lisaveta s'a mutat în alt tîrg, s'a lovit cu capul de toţi păreţii, şase luni de zile în rînd; s'a înnămolit în toate năravurile, până ce într'o zi, rupt de foame, a ajuns la uşa unui om milostiv, la domnu, Presureanu, un fel de şef pe la tribunal. Şase luni de zile, Ţicu, încărcat de suferinţe crescînde, face tot felul de isprăvi, sparge capete, geamuri, fură de unde poate şi e tot mai urmărit de paznicii oraşului. Nicăeri nu întîlneşte un prieten, un ochiu ocrotitor—şi singură cucoana Aglaia parcă l-a înţeles...

Pentru o băncuţă, îl trimitea, în toată ziua odată, cu mîncare caldă la conu Costică, la Tribunal. Şi cum băiatul se trăgea la casa ei, ca un căţeluş fără stăpîn, rupt de foame şi de frig şi alungat de pretutindeni, Dumnezeu i-a muiat inima şi a început să-l descoasă... Şi aşa, a ajuns că i-au dat mîncare şi adăpost, i-au tăiat băncuţa—şi, peste cîteva săptămîni, Ţicu s'a văzut iar în haine de şcolar.

Peste doi ani, apoi, Presurenii s'au mutat din oraş, la alt tribunal; dar Teodor, intrat odată pe făgaş, a luptat de acu singur—şi a răzbit.

Era, acum, mai tare şi, cu toate acestea, lupta a fost mai grea, fiindcă avea să o poarte cu semenii săi; căci, văzîndu-l intrat în vălmăşag, nimeni nu i mai da acum ocrotire. In anii aceştia, a înţeles cîte hotare îi despart pe oameni unii de alţii, ce rar se pot întîlni în aceleaşi gînduri şi cît de puţin se pot sprijini unii pe alţii... Treci printre oameni ori trec dînşii pe lîngă tine, îi laşi ori te lasă; dar urme adînci în suflete nu rămîn; iar dacă unii trec, se face loc, îndată, pentru alţii.. Nici unul nu te ajută, nici să te ridici nici să cazi, deşi te loveşti de fiecare; nici unul nu te alungă nici te cheamă, deşi îţi zîmbeşte fiecare. De eşti menit pierzării, te primeşte aşa, şi nu te împiedică din cale, iar dacă ai apucat pe calea cea bună, nu te îndeamnă şi te primeşte de asemeni...

Svon de gălăgie de copii se rupe din tăcere şi creşte, uşa se dă în lături uşor—şi intră Lisaveta cu o ceaşcă de cafea, urmată de toţi copiii ei, care fuseseră înştiinţaţi de prezenţa „moşului“, venit de departe. Odăiţa se umple de sgomot şi veselie şi ochi nevinovaţi se pironesc asupra străinului, cercetători... Teodor simte că locul, deodată, începe să crească în juru-i... Toate i se păruseră scăzute, în primele clipe: portiţa, ograda şi odăiţa, în care se adăpostise, dar acum simte cum toate cresc

în ochii lui, pe măsură ce Lisaveta și copilașii năvălesc înăuntru și stăruie în preajma lui... Cele trăite aievea, șapte ani dearîndul prin străini, se desfac din sufletul lui, precum pasări călătoare își părăsesc cuiburile toamna și se șterg tot mai mult în depărtare... Iar cele trăite aievea, în copilăria lui turbure și frumoasă, i se strecoară pe rînd în suflet, precum pătrunde, într'o margine de codru reînviat, un șir nesfîrșit de cocoare... O mînă nevăzută îndepărtează, pe nesimțite, icoanele cunoscuților și prietinilor puțini, pe care și-i cîștigase în lupta din vălmășagul orașului, iar Lisaveta, fără nici o greutate, ocupă locul cel dintăiu...

...Și cum, cei doi copii mai mici, i se agățaseră de rochie, simțindu-se oarecum mai la adăpost împotriva străinului, care se strecurase în odăiță, au închis tot pervazul ușii. Nimeni n'ar fi putut să iasă ori să intre la Teodor... Cel mai mărișor, care legase prietenie strînsă cu străinul, punîndu-l în curent cu tot ce socotea că trebuie să știe, mușiruluia, în odaie, pisica și reușise să vădească toate talentele dobitocului și pe ale sale. Cînd s'a îngroșat gluma, unul dintre cei mici era cît p'aci să se răstoarne din pervazul ușii, isbit de avîntul desperat al dobitocului. Atît de închisă iera calea ieșirii...

„Ei fi avut să îndurí mult, Țicule..." îndrăzni Lisaveta, dela o vreme...

Fiindcă se făcuse tăcere, copiii rămaseră și ei într'o nemișcare atentă, iar cel cu mînile sgîriate, care se silise să-și păstreze toată stăpînirea de sine, căuta parcă în ochii mamei înțelesul întrebării... Ochii lui Teodor tocmai cercetau locul și se opriseră la o lădiță cu scule de cismărie, care aminteau străduințele părinților și copilăria lui. „Țicule..."—asta îi amintește, și mai mult, copilăria; ridicase ochii dela lădiță și, fără să dea un răspuns, și-i oprise asupra ochilor ei și numai asupra lor... I se păru că a văzut trecînd printr'înșii o lumină cunoscută...

Pleoapele ei se și plecaseră pe jumătate asupra copiilor, dar, cînd ochii lui Teodor au alunecat din nou asupra celor doi mititei spînzurați de rochie, Lisaveta îl privea iarăși... Și, fiindcă Teodor tăcea, ea crezu că are dreptate și din nou îngînă, pe un ton de convingere adîncă: „Trebue să fi îndurat mult pe acolo, Țicule".

Nu fusese niciodată la București, dar în vorbele „pe acolo", se înțelegea un fel de dușmănie—și nu anume dușmănie față de oraș, fiindcă Teodor fusese și prin alte părți, dar un fel de mînie pe toți acei, care i-au stat lui în cale. Toți erau cuprinși în două vorbe: „pe acolo".

Dar, de rîndul acesta, a recunoscut în ochii ei lumina! Era lumina din Dumineca aceia, din ochii adînci, storși de multe lacrimi ai mamei... Simți furnicîndu-l. Niciodată nu-și simțise mama așa de aproape... În toată făptura Lisavetei nu vedea decît trăsăturile moartei, iar în căutătura, care iar se ridicase asupră-i, era îndemnul care l-a întovărășit pretutindeni; era privirea care-l chemase în clipa cînd i-a atins umărul cu mîna. Fără voe se ridică și se îndreptă spre Lisaveta, care-l privește nemișcată... Îți aduce aminte că tot așa de slab s'a simțit atunci cînd ochii doamnei Presureanu s'au înduioșat de milă!... Era căutătura Lisavetii, a Presurencii, a mamei ori era ochiul de veghe al lui Dumnezeu?!

Prinsese mîna surorii, o strîngea mereu—și, fără să-și dea seama cui anume se adresează, îi căută ochii: „Eu nu... *Voi* ați suferit pentru mine..."—și, cu mîna tremurîndă, începu să le mîngîie pe frunte—și pe Lisaveta și pe Presureanca și pe mamă-sa...

Romulus Cioflec

Atomismul actual

Schiţînd cîteva fenomene din cinetica moleculară, cu intenţia de a vulgariza ipoteza că materia se poate concepe ca o modalitate a energiei, încheiam astfel:[1])

„Lumea atomică şi moleculară, aşa cum şi-o închipuiau fizicienii de acum cîteva decenii, a luat o altă înfăţişare pentru noi; atomul insecabil, nedivizibil şi nedestructibil a pierit. Materia, în toate manifestările ei multiple şi izbitoare, e o formă a energiei universale; centrii de energie, electronii, formează atomii cu massa lor materială, iar aceştia moleculele.

„Dar o asemene afirmare e pripită: pentru a convinge pe cineva trebue dovedită cu fapte precise şi bine analizate".

Voiu încerca, în cîteva pagini, să arăt la ce rezultate a ajuns fizica în adîncirea acestei probleme şi cum a reuşit să facă dovada, că atomii sînt grămezi de electroni, granuli cu mult mai mici ca atomii şi a căror massă se reduce la inerţia sarcinei lor electro-magnetice. Fizica experimentală s'a oprit, pentru moment, pe pragul unui domeniu şi mai misterios decît lumea atomilor; dar raţionamentul omului de ştiinţă nu se poate împiedeca de nici un obstacol şi, servindu-se de faptele cunoscute, caută să pătrundă şi în lumea acestor mistere. Acolo unde se opreşte putinţa verificării experimentale, începe însă cîmpul liber al ipotezelor şi părerile fizicienilor pot diferi. Voiu expune din aceste păreri pe acele care se pot urmări mai cu uşurinţă.

Pentrucă drumul, până la cuprinderea acestor ipoteze, e lung şi anevoios, voiu pleca dela fapte îndeobşte cunoscute, expunîndu-le fără multe amănunte, fără măsurători de precizie şi calcule, ci scoţînd mai mult în evidenţă rezultatele lor pozitive.

1) V. R. vol. XXX. 1913, pag. 232.

Numărul şi mărimea moleculelor şi atomilor într'un anume volum de materie.—Observînd în ce proporţie se combină corpurile simple între ele, chimiştii dela începutul veacului al 19-lea au ajuns la concluzia că cele mai mici părţi de materie sînt *atomii*, cărora le-au atribuit, pentru simplicitate, forma sferică. Atomii rămîn rareori izolaţi; mai deseori se unesc cîte doi, formînd grupe destul de stabile, *moleculele*. Moleculele sînt părţile cele mai mici de materie de care ţine socoteală mecanica moleculară. Ele nu stau alipite, grămadă, ci la oarecare depărtare, încît se pot mişca izolat, isbindu-se una de alta, întorcîndu-se din drumul lor, pentru a se izbi de altele ş. a. m. d.. Aceste mişcări sînt mai vii în starea gazoasă a corpurilor şi se pare că moleculele se resping una pe alta, iar distanţele între dînsele sînt cu atît mai mari cu cît corpul e mai cald, fireşte cînd o piedică externă nu opreşte îndepărtarea moleculelor.

Sînt molecule monoatomice şi pluriatomice (3, 4, 5... atomi); dar cele mai multe corpuri simple au moleculele lor biatomice. Aşa dintre gazele comune: oxigenul, azotul, hidrogenul, clorul etc., au moleculele cu 2 atomi.

Presînd într'un cilindru hidrogen de ex., volumul gazului se micşorează prin apropierea moleculelor; punînd la dispoziţia aceleaşi cîtimi de hidrogen un volum de 2, 3, 4... ori mai mare, gazul ocupă tot locul prin depărtarea moleculelor, dar puterea lui de a susţine o presiune externă scade, în aceiaşi proporţie. Spre a compara gazuri între dînsele trebue să ţinem dar samă de presiunea şi temperatura lor. De-aceia obişnuit se compară volume egale la presiuni de o atmosferă şi la temperatura de zero grade C.

Dacă se cîntăreşte cîte un litru de hidrogen, clor, oxigen, azot, sau vapori de apă saturaţi (la 0^0 temp. şi 760 m.m. de mercur presiune), se găsesc nişte cifre divizibile prin pondul exprimat în grame a litrului de Hidrogen. Aşa că, hidrogenul fiind socotit ca unitate, litrul de clor va fi de 35,5 ori mai greu, cel de oxigen de 16 ori, cel de azot de 14 ori, cel de aburi de apă de 18 ori.

Dacă am pune la un loc un litru de clor şi unul de hidrogen, într'un vas cu o capacitate de două litruri şi temperatura ar rămîne 0^0, atunci presiunea e tot de o atmosferă. Să provocăm combinaţia hidrogenului cu clorul. Intreaga cantitate de hidrogen se uneşte cu tot clorul şi se capătă două litruri de acid clorhidric gazos, care, răcit la 0^0, va avea aceiaşi presiune (cea atmosferică).

Concluziunile, care se impun, sînt următoarele:

1. Acidul clorhidric, care are în fiecare moleculă a sa un atom de hidrogen şi altul de clor, e format din atîte molecule, cîte molecule de hidrogen sau de clor au fost în amestec, căci din fiecare moleculă de hidrogen s'a desprins cîte un atom, spre a se uni cu cîte unul din atomii moleculei de clor, desfăcută şi ea în părţile din care e formată.

Am putea scrie egalitatea următoare:

H	+	Cl	=	H	H
|		|		|	|
H		Cl		Cl	Cl
o moleculă de hidrogen		o moleculă de clor		două molecule de acid clorhidric	
din două litruri de amestec				rezultă două litruri corp compus	

2. Aşa fiind urmează că: *în volume egale de gazuri*, ținute la aceiaşi presiune şi temperatură, *e acelaş număr de molecule*. Prin urmare: cîte molecule sînt într'un litru de H. tot atitea în unul de clor, în unul de acid clorhidric sau de oxigen, azot, aburi de apă, etc..

Dacă am şti numărul moleculelor dintr'un litru de gaz, am putea socoti greutatea fiecărei molecule şi deci şi a atomilor. Prin foarte numeroase metode s'a ajuns la calcularea acestui număr N de molecule şi azi putem afirma, cu siguranță, că un litru de gaz oarecare, la presiunea atmosferică normală şi la temperatura de 0^0, conține, în număr rotund, 30,000 miliarde de miliarde sau 30 miliarde de trilioane de molecule.

Obişnuit se întrebuințează, pentru comparație, volume de gaz echivalente cu pondul atomic exprimat în grame, adică în reacțiuni se ia un gram H, 35,5 gr. clor, 16 gr. oxigen. 14 grame azot. Acest volum de gaz e *molecula-gram* şi e constant pentru toate gazele: 22 dmc., 4; adică, în cifră rotundă, 22 litruri.

Intr'un volum de o moleculă-gram valoarea constantei N este:

$N = 68 \times 10^{22}$; adică 68 urmat de 22 zeruri.

Greutatea absolută a moleculei se poate afla prin un calcul simplu: împărțim 1 gram (pentru H.) prin 68×10^{22}, numărul total al moleculelor. Dar această greutate absolută s'a putut măsura şi direct, cum se va vedea mai jos.

Atomii au sarcini electrice. Acum vreun secol s'a constatat că, trecînd curenți electrici prin unele săruri topite în apă, molecula de sare se desface în două fragmente, încărcate, fiecare, cu un gen de electricitate: o parte cu electricitate pozitivă, cealaltă cu negativă. Acestor două fragmente de moleculă le-a dat Faraday numele de *ioni* (dela vorba grecească *ion*, voiajor), căci ei se mişcă spre electrozi, îndată ce trece un curent oricît de uşor.

S'a crezut mai întâiu că ruperea moleculelor se face din pricina curentului; azi se ştie că *ionizarea*, adică ruperea moleculelor în ioni, se face înainte de a trece curentul; prin urmare sarcinele electrice de nume contrar erau chiar în moleculă. Aceste sarcini nu au valori întîmplătoare şi variabile, ci pe atomi sau radicali din aceleaşi familii, pe *ioni de aceiaşi valență*, sarcina e aceiaşi în orice condițiuni şi valoarea ei e un multiplu întreg a unei sarcini unitate, a unei sarcini elementare, care s'a numit, mai tîrziu, *electron*.

Toți atomii monovalenți (hidrogen, clor, sodiu, argint) poartă un electron; cei bivalenți (oxigen, cupru, zinc, etc.), doi; cei trivalenți trei ş. a. m. d..

Unitatea aceasta de sarcină nu e fictivă ci reală, măsurabilă şi egală cam cu o zece trilionime din un micro-*coulomb*, micro-culombul fiind o milionime de culomb [1]) [mai exact: $\frac{4,2}{10.000.000.000}$ unități electro-statice.]

Fragmentarea atomilor. Descărcări electrice puternice, razele radiului, vibrațiunile eteriene brusce ale razelor X (descoperite de Röntgen) şi alte energii, isbind atomii, uneori îi rup, îi sparg în fragmente, din care unele sînt aşa de mici că au massa abia a 2000 parte din massa celor mai mici atomi cunoscuți (atomii de hidrogen) şi aceste bucățele au sarcini electrice. Până acum s'a stabilit că, la cele mai multe corpuri, din ruperea unui atom rezultă un fragment mai măricel, asociat cu o sarcină electrică pozitivă şi unul ori mai multe fragmente mici de tot, cu o sarcină electrică negativă. Imaginea atomului, cum rezultă din această fragmentare e următoarea: un sîmbure central pozitiv şi cu un număr de sateliți extrem de mici încărcați negativ; sateliți, care gravitează în jurul sîmburelui central. Sateliții aceştia poartă fiecare *aceiaşi sarcină electrică negativă*. Cînd, printr'o energie oarecare, are loc ruperea atomului, granulii electro-negativi sînt împrăştiați şi pot parcurge un spațiu considerabil, cu o iuțeală vertiginoasă.

Corpusculul electro-negativ n'are o massă materială, în înțelesul stabilit al cuvîntului; *ci totul se reduce la sarcina lui electro-magnetică*.

Se ştie că una din proprietățile fundamentale ale materiei este *inerția*, adică rezistența ce opune mişcării cînd e în repaus, ori rezistența ce opune schimbării stării de mişcare. Cum nu se poate urni brusc o piatră în repaus, nici nu se poate opri deodată din mişcare, tot aşa rezistă acțiunii forțelor dinafară şi cele mai mici părticele din materie. Massa unei molecule nu e decît măsura inerției sale. La un atom încărcat cu electricitate pe lîngă massa lui proprie trebue să se ție sama şi de inerția sarcinei lui electro-magnetice.

Spre a se înțelege ce este inerția electro-magnetică e nevoe să facem o lungă digresiune.

Cîmp magnetic. E bine cunoscută şi lesne de repetat experiența „spectrului magnetic". Pe un magnet, cu forma de bară

1) *Coulombul* e unitate practică pentru măsurat cantitatea de electricitate. El este egal cu 3×10^9, adică trei miliarde *unități electrostatice*. Unitatea electrostatică este cantitatea de electricitate cu care încărcînd două corpuri foarte mici şi distanțate de 1 centimetru, aceste se atrag sau se resping cu o forță de o *dynă=unitate de forță*.

dreptunghiulară, se pune o foaie de hîrtie şi pe ea se presară pilitură de fier. Pulberea de fier se împrăştie în jurul magnetului aranjîndu-se în nişte firicele, nişte linioare, care radiază dela capete în laturi. Dar cele mai multe linioare sînt nişte curbe ce merg dela un pol la altul, înfăşurînd magnetul pe ambele părţi. Capetele curbelor sînt legate prin linioare ce merg în lungul plăcii magnetice. Spaţiul până unde se exercită influenţa magnetului e *cîmpul magnetic*, iar linioarele sînt *liniile de forţă*. (fig. 1 şi 2).

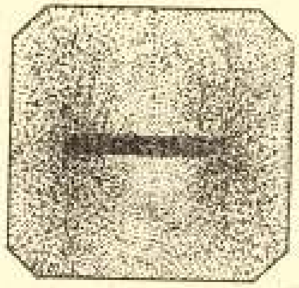

Fig 1.—Spectrul magnetic.

Pe foaia de hîrtie, ce acopere un magnet, pilitura de fier se dispune în linii ce desenează cîmpul magnetic.

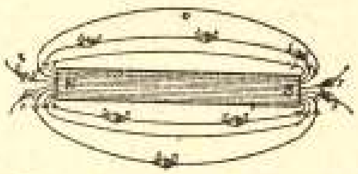

Fig. 2.—Schema cîmpului magnetic.

Pe liniile de forţă sînt ace magnetice care iau direcţia acestor linii.

Dacă am lua o foae de hîrtie şi am trece prin ea, perpendicular pe suprafaţa sa, un fir de aramă prin care curge un curent electric şi am presăra pilitură de fier pe hîrtie, se va observa că pulberea formează un număr de curbe închise, de cercuri concentrice în jurul firului. Deci în jurul direcţiunii curentului e un cîmp magnetic (fig. 3).

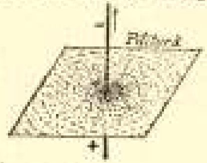

Fig. 3.—Cîmp electro-magnetic.

In jurul curentului pilitura de fier se dispune în cercuri concentrice, care desenează liniile de forţe din cîmpul influenţat de curent.

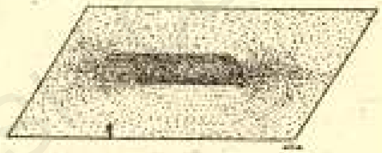

Fig. 4.—Un solenoid prin o foae de hîrtie

Curenţii circulari din solenoid îi dau toate proprietăţile magnetului. Cîmpul electromagnetic desemnat de pilitura de fier e în totul asemănător cu cîmpul magnetic (compară cu fig. 1)

Asemănarea cîmpului produs de curent cu cel magnetic e şi mai exactă, sucind firul ca pe un mosorel. Trecem prin foaia de hîrtie sîrma, învălătucind-o în spirală deasă ca şi cum am

face un tel (resort) aranjînd aşa ca o jumătate din sulul format de fir să fie deasupra hîrtiei (fig. 4). Presărînd acum pe foae pilitura de fier, vedem reprodus întocmai spectrul magnetic, cu deosebire că linioarele drepte se întind prin mijlocul sulului *(solenoidului)*.

Pe direcţiunea acestor linii de forţă se simte influenţa cîmpului magnetic. Dacă în vecinătatea firului vertical (din fig. 3) am aşeza un ac magnetic, acesta se orientează în spaţiu aşafel că e tangent curbelor, deci e în cruce cu direcţia curentului. In loc să punem acul magnetic, putem cerceta influenţa cîmpului asupra solenoidului. Acesta se va comporta întocmai ca un ac magnetic, axa lui longitudinală fiind tangenţială curbelor.

Linii de forţă se întind şi între doi conductori încărcaţi cu electricitate de nume contrar (fig. 5). O aşchie de paiu pusă în acest cîmp *electrostatic* se îndreaptă pe direcţia liniilor de forţă.

In loc să ne servim de curent, pentru a naşte un cîmp electro-magnetic, putem întrebuinţa o bombiţă încărcată cu electricitate, pe care s'o mişcăm repede într'o direcţie. Numai decît constatăm apariţia cîmpului electro-magnetic. Acest cîmp se deplasează odată cu bombiţa, deci liniile de forţă electro-magnetică sînt tîrîte în spaţiu, lăsînd o brazdă, *dîră electro-magnetică*. Putem reduce cu imaginaţia bombiţa până la mărimea unui

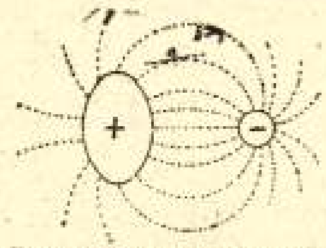

Fig. 5.—Cîmp electrostatic.

Intre două sfere încărcate cu electricităţi de gen contrar se întind prin spaţiu linii de forţă. Un ac magnetic se dispune tangent curbelor, o aşchie de paiu *a* se aşează în lungul liniei de forţă.

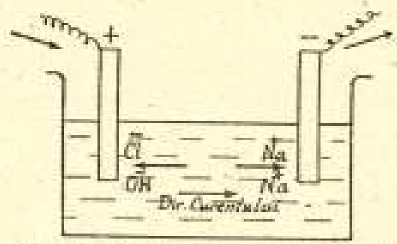

Fig. 6.—Electroliza sărei de bucătărie ori a hidratului de sodiu.

Sarea de bucătărie, clorura de sodiu (Na Cl) se desparte în doi ioni: Na şi Cl. Ionul pozitiv (Na) merge la polul negativ, cel negativ (Cl) la polul pozitiv. In electroliza hidratului de sodiu Na OH. ionul Na se comportă ca mai sus; radicalul OH (hidroxilul) ca un atom monovalent negativ.

electron, adică până ce inerţia materială (deci massa materială) dispare şi corpusculul e redus la sarcina lui electrică. Această sarcină va crea acelaş cîmp şi va lăsa o dîră electro-magnetică.

Această lungă digresiune ne uşurează înţelegerea unui fapt de capitală importanţă: *inerţia electro-magnetică*.

Tîrîrea după sine a dîrei aceştia nu cere nici o sforţare măsurabilă cîtă vreme mişcarea corpusculului e uniformă. Că o energie dinafară ori internă, atomică, a provocat plecarea în

spaţiu e sigur, dar n'o putem măsura. Ceia ce se poate măsura e rezistenţa ce opune la schimbarea direcţiei ori a vitezei, ceia ce însamnă că sarcina electrică posedă o inerţie a ei: inerţia electro-magnetică. Această inerţie creşte cu iuţeala mişcării şi ajunge foarte mare cînd viteza trece de 100.000 km. pe secundă.

După această introducere trebue să revin asupra unora din fenomenele pomenite mai sus, pentru a da o idee mai clară de valoarea şi rolul electronilor în constituţia materiei.

Ionizarea electrolitelor şi gazelor. Numărătoarea ionilor şi valoarea sarcinelor electrice. Am spus că ionizarea e un fenomen care nu se produce numai în soluţiile cu săr electrolite, ci în diverse corpuri (apă, gaze diverse, aer). Am văzut cum se separă ionii unei soluţii şi am stabilit că electricitatea, scurgîndu-se dela electrodul negativ la cel positiv, unii ioni merg în sensul curentului, ceilalţi în sens contrar (electricităţile de gen contrar atrăgîndu-se) (fig. 6). Trebue să adaug că numărul ionilor, ce se produce din o substanţă solvită în apă, în afară de influenţa curentului, e mic; dar, în măsura fixării pe electrozi a ionilor produşi, se ionizează alte molecule şi electroliza continuă până la separarea tuturor moleculelor. Aceste molecule aveau sarcinile electrice în ele, dar aceste sarcini, fiind egale şi de semn contrar, îşi anulau efectele şi molecula era neutră.

Moleculele unei sări electrolite se împrăştie în licid ca şi cum ar fi gazoase. Ele se isbesc una de alta sau de moleculele solvantului şi produc o apăsare, o presiune măsurabilă, pe pereţii vasului sau pe suprafaţa licidului. Măsurîndu-se această presiune pentru o cantitate cunoscută de materie solvită s'a găsit o nouă metodă pentru determinarea numărului moleculelor. Numărul N aflat e ca cel cunoscut dela gazuri.

Moleculele se mişcă cu atît mai repede cu cît au massa mai mică. Ionii, fiind fragmente de molecule, se vor mişca şi ei, ca şi moleculele. Se pune întrebarea: cu ce iuţeală se mişcă ionii?

Fireşte că iuţeala atîrnă de natura lor chimică şi de mediul în care se mişcă, dar s'a putut măsura. Intre doi electrozi distanţaţi de 1 cm. şi prezentînd o diferinţă de potenţial de 1 volt, un ion-hidrogen, încărcat pozitiv, face un drum de 0,0337 mm. pe secundă; un ion-sodiu, de asemene pozitiv, face 0,0046 mm. pe sec.; pecînd un ion-clor, negativ, face 0.0068 mm. pe secundă. Pondul atomic al hidrogenului fiind 1, al sodiului 23, al clorului 35.5, se vede numai decît, din cifre, relaţiunea între massa atomică şi viteza deplasării.

Diferenţa de iuţeală e datorită numai massei atomice, căci sarcina electrică pentru fiecare ion e aceiaşi. Faraday cel dintâiu a dovedit că un curent, care depune, într'un timp determinat la electrozi 1 gram de Hidrogen, 108 gr. Argint, 23 gr. Sodiu.... transportă aceiaşi cantitate de sarcină electrică, adică 96.500 culombi. Dar Argintul e de 108 ori, sodiul de 23 ori mai greu

ca hidrogenul, prin urmare electroliza ne procură un mijloc precis de a determina de cîteori un atom al unui corp e mai greu ca atomul de hidrogen, adică ne dă putinţa să cunoaştem *pondul atomic relativ*, dar nu pondul absolut.

Trebue să ţinem samă că un corp bivalent transportă de 2 ori 96.500 culombi; unul trivalent 3×96.500 culombi, deci în socotirea pondului dat de electroliză se fac împărţelile cuvenite.

Un alt mijloc de ionizare ne procură, cum am spus mai sus, razele X. Aceste sînt svîcnituri eteriene extrem de repezi, produse prin oprirea bruscă a electronilor. Ştie oricine că un glonte de plumb ieşit din armă se topeşte, dacă isbeşte o placă de oţel. Forţa vie a glontelui s'a schimbat în căldură, care a topit plumbul şi încălzit şi oţelul. Dacă electronul se isbeşte brusc de un corp rezistent (sticlă, platină, etc.) uneori se încrustează ca o ghiulea de tun în pămînt, alteori sparge obstacolul şi merge în aer, alteori ricoşează. Din această isbire extrem de violentă se naşte căldură, ce poate topi sticla aparatului în care se produc electroni în mare cantitate şi de-aceia în drumul electronilor în spre pereţii de sticlă se pune un obstacol metalic (fig. 7). Dar se mai produc şi perturbaţii eteriene, care se împrăştie în spaţiu; aceste sînt razele X.

Pentru producerea acestor raze se întrebuinţează baloane de sticlă în care s'a făcut vidul aproape perfect (până la o miime de milimetru de mercur). Prin peretele balonaşului străbat doi electrozi metalici, care nu se aşează, obişnuit, faţă în faţă (fig. 7). In balon e foarte puţin aer ori un alt gaz, introdus anume [1]). Descărcările electrice făcîndu-se, între cei doi electrozi, prin puţinul gaz din balon, se vede mai întâiu o lumină violacee şi apoi tot balonul se umple de o lumină verde gălbue, ce provine din fosforescenţa sticlei în dreptul electrodului negativ *(catodului)*. Dela catod pleacă nişte raze, dar nu sînt ondulaţii electrice ca la lumină, ci sute şi mii de proectile, care cu mişcări vijelioase merg în linie dreaptă până întîlnesc un obstacol, dela care pornesc apoi razele X.

De proectilii aceştia catodici ne vom ocupa ceva mai jos; deocamdată să urmărim în ce chip ionizează razele X gazele şi ce concluziuni de ordin general putem scoate de acolea.

Ionizarea gazelor prin care trec raze X se cunoaşte numai decît, pentrucă descarcă conductorii electrici, electroscoapele, etc.. Ionii produşi se duc spre conductorii încărcaţi cu electricitate de gen contrar, urmînd liniile de forţă şi neutralizează conductorii.

Dacă ionii produşi de raze X nu întîlnesc linii de forţă se

1. Se studiază descărcările prin tot felul de gaze, ca să se scoată concluziuni de ordin general. Spre a se introduce un gaz anume, se scoate mai întâiu aerul, apoi se umple balonul cu gazul dorit, se face din nou vidul şi iar se introduce gaz pur. In chipul acesta se spală balonul până cînd orice urmă de gaz a fost gonită şi în urmă se face vidul necesar.

risipesc în spaţiu, uneori se recombină, alteori produc alte fenomene de mare interes, cum vom vedea mai jos.

Mişcarea electronilor în cîmpul electric atîrnă, se înţelege, de puterea cîmpului şi de natura electronului însăşi. Iuţeala mişcării e caracteristică fiecărui gaz în parte: în aer uscat e cam 1 cm. pe secundă pentru ionii pozitivi, aproape dublă (18 mm.) pentru ionii negativi, dacă cîmpul e de 1 volt pe cm.—Am văzut că ionii electrolitici se mişcă mult mai încet şi lucrul se explică, pentrucă numărul ciocnirilor pe drum e mai mare în licide, care au moleculele mai apropiate.

Dar razele X nu ionizează numai moleculele gazelor a căror molecule sînt formate de 2 ori mai mulţi atomi, ci chiar atomii gazelor ce au molecula monoatomică. Prin urmare rup chiar atomul, cum am mai spus.

Sînt şi ionii gazelor cu adevărat fragmente moleculare sau atomice ori existenţa lor e un simplu concept ipotetic ce ne poate explica anumite fenomene? Pentru a ne convinge deplin de existenţa lor ar trebui găsit un mijloc de a le simţi şi măsura efectele şi de a-i număra.

Numărătoarea ionilor nu e un lucru extraordinar decînd fizicianul englez Wilson a dat ştiinţii un mijloc, pecît de interesant pe atît de elegant.

Decînd se cunoaşte fenomenul ionizării gazelor, şi a aerului în particular, s'a constatat că ionii provoacă condensarea aburilor de apă din atmosferă. In jurul lor se fac picături, care cad pe pămînt, cînd se îngreue.

Formarea de picături de apă se provoacă experimental răcind brusc o cantitate de aer umed saturat cu vapori. Această răcire bruscă se face prin *detentă*: se presează cît mai puternic aerul într'un cilindru de sticlă şi apoi se face să se destindă. Picături de apă apar imediat dacă întrebuinţăm aerul aşa cum era în atmosferă. Wilson a observat însă că apariţia picăturilor cu atît e mai anevoioasă cu cît aerul e mai curat, mai lipsit de pulberi. Intr'un aer filtrat prin vată (care reţine pulberile organice şi neorganice), detenta nu provoacă condensarea apei decît atunci cînd aerul e considerabil suprasaturat cu aburi. Aerul astfel filtrat rămîne perfect limpede după detentă, chiar cînd conţine de 7—8 ori cantitatea de vapori necesară saturaţiei.

Dacă, în vasul în care e asemene aer curăţit de prafuri, facem să pătrundă raze X, aerul se ionizează şi picăturile apar, căci fiecare ion serveşte ca un centru de condensare. Dar ionii sînt supuşi cîmpului magnetic, prin urmare îi putem grupa cu ajutorul unui magnet pe cei pozitivi deoparte, pe cei negativi de alta. Prin această izolare s'a constatat că ionii negativi sînt agenţi de condensare mult mai energici ca ionii pozitivi.

Odată realizat acest lucru nu rămîne lui Wilson decît să găsească mijlocul de a număra picăturile de apă spre a şti numărul ionilor, căci fiecare ion serveşte ca centru unei picături şi fiecare picătură are un singur ion.

In meteorologie s'a găsit mijlocul de a calcula greutatea picăturilor de rouă ce cad din aer, observîndu-se că iuţeala căderii e proporţională cu greutatea picăturii, aşa că măsurînd iuţeala se poate afla diametrul şi pondul. Rămîne să numărăm picăturile; ceia ce se poate face direct, prin fotografiere în momentul ionizării, ori indirect. Odată ce ştim greutatea unei picături, n'avem decît să împărţim greutatea apei adunate prin greutatea unei picături şi vom afla *numărul ionilor.*

Prin metoda lui Wilson nu numai că s'a făcut vizibilă existenţa ionilor, dar s'a putut calcula şi sarcina lor electrică. S'a găsit pentru unitatea de sarcină a electronului aceiaşi valoare de:

$$\frac{4.2}{10.000.000.000} \text{ unităţi electrostatice,}$$

adică valoarea găsită prin metoda electrolizei.

Prin perfecţionarea metodei, unii fizicieni au reuşit să examineze o picătură izolată, pe care ţinînd-o sub influenţa unui cîmp electric puternic (4000 volţi) au deplasat-o după voie în sus ori în jos. In chipul acesta s'a putut măsura cu mai mare preciziune valoarea sarcinei.

Mai mult încă, s'a putut constata că sarcina poate deveni dublă, triplă, din cauza adausului de electricitate ce provine din continuarea ionizării mediului. Rezultatul acesta e de o importanţă covîrşitoare, căci pe deoparte ne arată că electricitatea e corpusculară şi pe de alta că sarcinele electrice n'au suport material.

Dacă electricitatea ar fi un fluid, ori o simplă vibraţie a unui mediu subtil, imponderabil, atunci sporul sarcinei ar putea fi de o fracţie oarecare (de 0.1,... 0.7 etc), dar nu totdeauna un număr întreg, ca seria numerilor 1, 2, 3, 4... Dacă sarcina ar fi purtată de un particul material, de un atom, sporul sarcinei electrice ar spori şi massa materială a picăturii izolate.—Ajungem dar la aceiaşi concluzie, scoasă şi din alte observaţii: *energia electrică e corpusculară; există atomi de electricitate, cum există atomi materiali* şi aceşti atomi de energie, asociaţi atomilor materiali, pot fi izolaţi în diverse împrejurări.

Metoda lui Wilson ne dă indirect şi mijlocul de a calcula pondul *absolut* al atomului de hidrogen. Căci, dacă un gram de hidrogen transportă 96.500 culombi, aproximativ 100,000, o sarcină de zece trilionimi de microculomb va fi transportată de o massă de o sută miime de zece trilionime de microgram de hidrogen, microgramul fiind o milionime din gram. Acest calcul dă valoarea $1,5\times10^{-24}$, adică o fracţie de gram ce ar avea după punctul zecimal 23 zerori şi apoi cifra 15, valoare găsită şi pe alte căi. Am semnalat şi această consecinţă a cercetărilor întreprinse de Wilson şi de alţii, pentrucă realitatea acestor valori lasă totdeauna oarecare îndoială, dacă verificarea nu vine dela metode cît mai variate.

Până aci am stabilit două fapte, necesare deslegării problemei noastre.

1. Că moleculele se ionizează, fiecare ion (fragment molecular) purtînd o anumită sarcină electrică, aceiaşi pentru atomi sau radicali cu aceiaşi valenţă.

2. Că chiar atomii se fragmentează, se ionizează şi că una din părţi, cea încărcată negativ, e fără massă materială, redusă la sarcina ei electro-magnetică.

Ar trebui să ne putem da sama, în cazul ionizării atomilor, adică a fragmentării lor, ce valoare materială are fiecare fragment şi în ce raport se găsesc cele două părţi în atomii neutri. Aşa de exemplu, cînd un atom de hidrogen ori de sodiu, radiu, etc., se fragmentează, se mai pot numi fragmentele hidrogen, sodiu, radiu...? Iată probleme de o extremă importanţă şi dela rezolvirea cărora atîrnă concepţia ce trebue să ne facem despre materie în genere. Spre a ne aduna materialul necesar, voiu examina mai de aproape *razele catodice*.

Razele catodice. Provenienţa şi natura lor. In tuburile lui Crookes pornesc, în timpul descărcărilor electrice, cum am văzut, nişte raze dela polul negativ (*catod*) şi merg în linie dreaptă. Aceste raze sînt dîrele unor proectile extrem de mici încărcate cu electricitate negativă. Dîra luminoasă poate fi deviată de

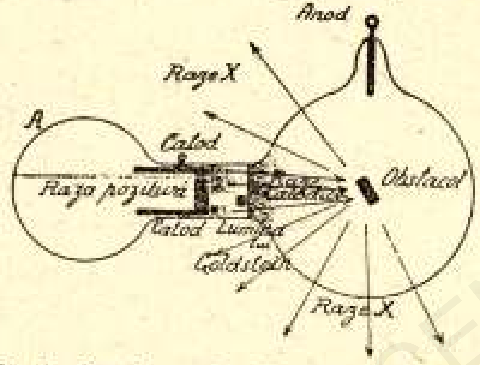

Fig. 7.—Razele produse în tubul lui Crookes.

Descarcarea electrică prin vid aproape perfect provoacă o emisiune electronică ce constitue razele catodice. Din isbirea electronilor de un obstacol ori chiar de sticlă se nasc raze X (invizibile) ce radiază în spaţiu. Se nasc şi raze pozitive în care sînt ioni cu mişcări mult mai încete ca electronii. Aceste raze pozitive se grămădesc lîngă catod (lumina lui Goldstein) şi se pot izola găurind catodul. Razele pozitive, ce merg în sens contrar se pot culege într'un balonaş special (A).

magnet: dacă în drumul razelor se pune o cruce de aluminiu se desenează o umbră pe fundul balonului, umbră care se deplasează vizibil, cînd supunem emanaţia de proectile catodice sub acţiunea unui pol magnetic (Fig. 8). Prin această deviaţiune s'a putut calcula iuţeala mişcării proectilelor şi sarcina lor electrică.

Viteza particulelor catodice variază, după voltaj, ajungînd

şi trecînd chiar 100.000 kilometri pe secundă. Sarcina transportată de un gram din această materie neobişnuită e aceiaş, oricare ar fi gazul din tub şi natura catodului. Ea se cifrează la vre-o 180 milioane de culombi pe gram, adică cam de 2000 ori mai mare (exact 1830), ca cea transportată de un gram de hidrogen în electroliză.

Aceste rezultate contrazic deci pe cele cunoscute din electroliză, căci în ionizarea electrolitică orice atom monovalent duce o sarcină egală cu a hidrogenului, adică a celui mai uşor atom cunoscut. Particulele catodice au viteze enorme, neîntîlnite la nici un fel de atomi materiali, iar sarcina lor electrică este considerabilă. Din două una: orică grăunciorii au mărimea celor mai mici atomi şi sarcina de 2000 ori mai mare, orică fiecare din ei poartă aceiaşi sarcină de $4{,}2 \times 10^{-10}$ unităţi electrostatice, dar massa lor e de două mii de ori mai mică. Fizica s'a oprit la această din urmă concluzie. Prin urmare: dela catod pornesc cu mişcări vijelioase granuli de 2000 ori mai mărunţi ca atomii de hidrogen şi purtînd o sarcină electrostatică egală cu cea purtată de ionii monovalenţi în fenomenele de electroliză; aceşti granuli sînt *electronii.*

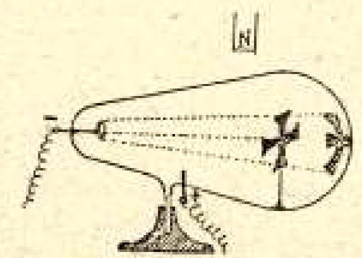

Fig. 8. Oprirea razelor catodice.

Proectilii catodici merg în linie dreaptă şi pot fi opriţi în drum de o cruce de aluminiu. In dosul acesteia se face o umbră. Acţionînd cu magnetul N dîra catodică, se deplasează şi umbra aruncată de cruce.

In tubul lui Crookes se produc şi radiaţiuni cu sarcină pozitivă, aşa numitele raze ale lui Goldstein (Fig. 7) dar în aceste se constată prezenţa ionilor materiali, şi mişcarea lor e mult mai înceată ca a electronilor.

De unde provin electronii? Ei fiind aceiaşi, oricare ar fi gazul în care se fac descărcările şi ori de ce natură ar fi catodul, e sigur că provin din toate corpurile din experienţă. In metale, după cît se ştie, sînt şi electroni liberi, care se mobilizează uşor căci ei fac scînteia descărcărilor; dar în tubul lui Crookes desigur că provin şi din gazul ce mai rămăsese, pentrucă avem ioni pozitivi, adică restul atomic ce rămîne cu sarcina pozitivă după ce i se extrage un electron negativ; dar s'ar putea ca întreg atomul să se pulverizeze în electroni, adică să azistăm la un cataclism atomic.

Dacă atomul, de hidrogen de ex., e asociat cu un număr de electroni, atunci aceștia ar putea fi exteriori atomului și ar gravita în jurul lui ținuți de sarcina pozitivă proprie atomului. Mobilizarea acestor electroni, gonirea lor din sfera atomului, ar extrage sarcina negativă care neutraliza sarcina atomului și atunci el se manifestă ca pozitiv. Din contra, dacă un electron s'ar alipi de atomul neutru, atomul devine negativ. Acesta ar fi un fel de a privi lucrurile. Dar am putea admite că un atom de hidrogen e format în întregime de electroni, din 2000 electroni.

Experiențele de compresiune și lichefiare a gazelor au condus la calcularea diametrului atomic. Acest diametru ar fi, pentru un gaz ca hidrogenul, cam de două milionimi de milimetru. Corpusculul catodic ar avea diametrul de 60.000 ori mai mic. Așa fiind, ne putem imagina, că în sfera atomului de hidrogen încap și pot avea mișcări libere, fără a se împiedeca unii pe alții, 2000 electroni. Acești două mii de electroni, avînd fiecare energia electrostatică cunoscută, ar însemna că energia intra-atomică a hidrogenului este de două mii de ori cît a unui electron. Concluzie remarcabilă! Avem însă noi vre-un indiciu că atomul ar fi format în adevăr din electroni? Putem afirma că unii din atomii gazului din balonul Crookes au fost dezagregați în elementele lor electronice, că au suferit un cataclism, prin care s'a distrus chiar natura lor materială? Razele catodice nu ne spun, natura însă ne-a deschis o ferestruică, spre acest domeniu al misterelor, după descoperirea radioactivității.

Radioactivitatea. Un număr de corpuri simple, între care Radiul se bucură de o justificată celebritate, aruncă, fără nici o cauză cunoscută, corpusculi negativi, electroni. Dar razele emise de radiu conțin, pe lîngă electroni, și ioni pozitivi și raze X. Dacă supunem acțiunii polilor unui magnet (fig. 9) emanații

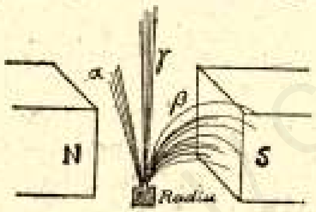

Fig. 9. — Influența cîmpului magnetic asupra emanațiunii radiului.

Cîmpul magnetic desface fâșia în trei raze: α încărcate pozitiv și constituite din ioni de heliu; β încărcate negativ și constituite numai din electroni și γ care sînt simple vibrațiuni eteriene provocate de violența dezagregării atomului de radiu.

radiului, se constată o desfacere a emisiunei și o parte din raze se îndoaie spre polul sud, altele spre cel nord, pecînd unele nu sufăr de loc influența cîmpului magnetic. S'au numit aceste trei feluri de raze α, β, γ. Razele α sînt încărcate pozitiv și cuprind ioni, razele γ sînt raze X, razele β sînt încărcate

negativ și cuprind numai electroni; acestor raze se datoresc cele mai multe din efectele fizice, chimice și biologice ale radiațiunilor emise de radiu.

Studierea emanației radiului a dat rezultate ce au zdruncinat chiar temeliile chimiei atomice, căci analizînd produsele acestei emanații, după un timp oarecare de activitate a unei cîtimi de radiu, s'a adeverit că atomul său se fărâmițează cu adevărat, în atomi mai mici și în numeroși electroni. In emanație s'a găsit totdeauna *heliu*, un gaz inert, care e abia de 4 ori mai greu ca hidrogenul, pe cînd radiul e de 227 ori mai greu ca acest din urmă gaz.

Sîntem prin urmare în fața unui real cataclism, din care pornește o energie extraordinară, desigur energia intra-atomică de care pomeneam mai sus. Radioactivitatea manifestîndu-se mai cu samă la corpii cu pond atomic mare, am putea crede că această sporire de greutate și desigur de volum a materiei e un semn de bătrînețe și atomii bătrîni, ca și organismele, mor, se distrug. Dar ionizarea gazelor și origina razelor catodice ne-a lăsat să bănuim, că sub influența unor energii de mare intensitate chiar atomii stabili par a se fragmenta, dînd totdeauna ca element unic electroni; prin urmare electronii ar fi pietrele constitutive a elementului atomic. Această concepție este încă ipotetică, pentrucă din dezagregarea atomilor grei de radiu s'a găsit pe lîngă electroni și un corp material, heliul. Se pare chiar că atomul de radiu ar fi un complex de atomi de heliu, asociați cu un mare număr de electroni.

In cazul ionizării am recunoscut totdeauna prezența ionilor pozitivi, care erau atomii materiali ce au pierdut unul ori mai mulți electroni. Că un ion e identic cu un atom e greu de afirmat, căci un atom de sodiu neutru descompune apa, pe cînd un ion de sodiu nu. O deosebire este; putem însă tăgădui natura materială a ionului pozitiv în aceste cazuri. In emanația radiului azistăm la o reală dezagregare, dar nu avem date sigure dacă și atomul de heliu e format din alții mai mici, (poate de hidrogen) și în fine, dacă atomul de hidrogen e alcătuit numai din electroni. Teoreticește însă, știința nu se poate opri la aceste considerații și problema constituției electronice a materiei se pune nu numai pentru atomii grei, ci pentru toți atomii materiali.

O enormă dificultate se ivește însă! Până acum se cunosc electroni cu sarcini negative, deci numai *electroni negativi*, care se resping între ei. Ca să fie ținuți în sfera atomului trebue sarcini pozitive echivalente; dar de existența electronului pozitiv n'avem nici o cunoștință. Ori poate e o altă energie, care rezultă din acțiunile reciproce a electronilor negativi și a mișcărilor lor, a căror rezultantă să fie o atracțiune centrală. Simple supoziții, care lasă cîmp mai multor *imagini atomice*.

Pentru mulți fizicieni englezi în sfera ce reprezintă volumul atomului sînt un mare număr de electroni negativi, care au

mişcări anumite într'un cîmp pozitiv, ce s'ar întinde în tot volumul sferei. Afară de aceşti electroni, care dau unitate indestructibilă, în condiţiuni obişnuite, atomilor celor mai multe corpuri simple, sînt şi electroni asociaţi în număr variabil, ei determinînd şi valenţa elementului. Aceşti electroni negativi neutralizează complect cîmpul pozitiv. Cînd un electron iese din sfera de atracţie a sîmburelui, atunci acesta rămîne încărcat pozitiv, lipsindu-i un element neutralizator. Din contră, dacă în sfera de influenţă a centrului pozitiv vine un electron negativ întreg atomul se prezintă cu sarcină negativă.

In ce situaţie se găsesc electronii intra-atomici între ei şi ce-i sarcina pozitivă ? E greu de răspuns.

Alţi fizicieni cred în existenţa electronilor pozitivi, dar cum am spus, despre ei nu ştiu nimic.

Unii susţin că elementul constitutiv al atomilor e numai electronul negativ; electroni care se resping violent, dar apropierea lor ar fi rezultatul mişcărilor, care stabilesc un echilibru durabil. O imagine a atomului aşa format este şi mai anevoios de priceput, dacă nu admitem o forţă centrală de origine necunoscută.

Invîrtirea unei porţiuni de materie ne poate lămuri rigiditatea ei, dar totdeauna avem în vedere că forţa centrifugală e echilibrată de o altă forţă, ce atrage elementele spre centru.

Fiecare a văzut ineluşe de fum pe care le aruncă uneori fumătorii, ori inele mari ce ies cîteodată din coşul locomotivelor, cînd manevrează pe linii. Aceste ineluşe sînt constituite din molecule gazoase, molecule în necontenite mişcări, cu o însemnată energie cinetică proprie ca în toate gazele, mişcări a căror rezultat e îndepărtarea moleculelor, risipirea lor în mediul încunjurător. Şi fumul se risipeşte cu încetul. Dar în vremea cît inelul se învîrtea moleculele tot se respingeau şi cu toate aceste formau ceva rezistent. Prin urmare, dacă intervine o mişcare de rotaţie a massei întregi, mişcările individuale par subordonate şi ceia ce părea imposibil, adică atracţia, apropierea mai exact, a elementelor ce se respingeau, se realizează.

Dacă mişcarea inelului de fum e mai repede, forma lui devine perfect inelară, el se supţie şi se suceşte mai mult timp în spaţiu, iar ciocnindu-se întîmplător cu un alt inel nu se risipeşte imediat, ci se deplasează, ca un cerc elastic. Mişcarea totală a dat, unei materii subtile ca fumul, o adevărată rigiditate.

Dacă mişcarea unui corp gazos într'o anume direcţiune s'ar face cu o iuţeală de cîteva mii, ori zeci de mii de km. pe secundă, desigur că ar dobîndi o rigiditate extraordinară. Acest lucru nu-l putem realiza. Dar putem constata ce rigiditate enormă poate căpăta un alt fluid, ca apa, prin mişcare repede.

Cine nu ştie ce uşor trecem un băţ prin apă liniştită şi cît de mare e rezistenţa ce o întîmpină într'un torent ? In unele instalaţii industriale se mişcă turbinele cu apă ce cade dela

500—600 m. înălţime. Captînd apa aceasta şi dîndu-i scurgere la ajungerea jos, prin o scurtă ţavă verticală, cu diametru de 1—2 cm., apa va ţîşni în sus cu o putere ce va ridica-o până aproape de înălţimea de unde a pornit. Şivoiul acesta are aşa rigiditate că omul cel mai vînjos, mănuind sabia cea mai ascuţită, nu va putea tăia vîna de apă. Sforţările lui se vor slei în tocirea doar a săbiei !

Aşa fiind, dacă am admite că electronii şi numai electronii constitue un atom, atunci rigiditatea şi stabilitatea atomilor se explică prin mişcările totale ale electronilor, sau prin mişcările pe sfere concentrice—zone ca nişte foi de ceapă, cum spun unii fizicieni.—Aceste mişcări sînt necontestat extrem de repezi, ating poate viteza luminii, cum vedem de altfel din iuţeala particulelor negative.

E probabil că în atomii grei, bătrîni (de radiu, toriu, poloniu, etc.) iuţeala mişcării s'a domolit şi numeroşi electroni scapă din cercul închis al învîrtirilor şi invadează spaţiul. Unii din ei se prind însă din nou în danţ, constituind atomi mai mici, mai stabili, atomi de heliu şi poate şi de hidrogen.

Aceste lucruri le putem înţelege. Dar care-i energia care face echilibru forţei centrifugale, ce trebue să fie, şi ea, neînchipuit de mare ? Aici trebue să ne oprim, neputincioşi de a pătrunde natura intimă a fenomenului şi să aşteptăm rezultatele cercetărilor atîtor eminenţi fizicieni.

Dacă dela atom am trece la electron, natura, rigiditatea şi sarcina lui electro-magnetică sînt tot enigme. Dacă admitem existenţa eterului ca un mediu imponderabil şi perfect elastic, ne putem imagina în el tulburări care produc adevărate vîrteje, cu o iuţeală de rotaţie extremă. Aceste vîrteje materializază, ca să zic aşa, energia şi manifestă învîrtirea lor prin linii de forţă electro-magnetică. Centrele aceste de forţă sînt electronii din care se constitue materia.

Din cele spuse mai sus, putem trage următoarele încheeri:

1. Că atomii au o structură complexă, electronică;

2. Electronii sînt centri de energie şi se caracterizează prin sarcina lor electro-magnetică ;

3. Că materia, cu toate numeroasele ei aspecte, nu e decît o formă a energiei universale, ca şi lumina, energia cinetică, căldura.

Drumul lung şi anevoios, pe care l-am anunţat la începutul acestui articol, l-am făcut; dar profitul, ca înţelegere deplină a misterelor lumii materiale, e foarte slab, desigur. Unii ar putea căuta mai mult în metafizică ; adepţii ei nu întîmpină rezistenţi nici într'o direcţie. Dacă ne gîndim însă că filosofia aceasta caută să pătrundă natura lucrurilor numai prin puterea raţionamentului—ale cărui condiţiuni de manifestare încă nu se cunosc — şi are şi pretenţia să scoată concluzii cu valoare de realităţi, chiar din manifestările vieţii— nu a vieţii elemen-

tare, celulare, ci a vieţii omeneşti şi chiar a formei celei mai superioare de manifestare vitală: a conştiinţii—atunci va trebui să fim mai sceptici. Ştiinţa adevărată, ştiinţa experienţii şi a măsurătorii precise—aceiaşi pentru toată lumea ce vede şi simte—mărturiseşte ceia ce real ştim şi ce putem şti într'un moment dat, indicînd şi partea din domeniul necunoscut, pe care-l traduce, până la cunoaştere, în fel de fel de supoziţii, de ipoteze. Acest fel de a privi lucrurile sporeşte mai mult încrederea noastră în ştiinţă şi ne convinge că dela ea, şi numai dela ea, trebue să aşteptăm lămuriri privitoare la toate fenomenele universale, incluziv viaţa cu manifestările ei.

Fizicianul, care se găseşte în faţa problemei materializării energiei şi dematerializării materiei, a raporturilor materiei şi energiei cu eterul cosmic, nu pierde speranţa adîncirii problemei pe cale experimentală, căci gîndindu-se la înaintaşi vede desfăşurîndu-se în lumina conştiinţii sale, uimitorul domeniu al cuceririlor secolului trecut. Aceste cuceriri sînt suma cuceririlor mărunte, aproximative mai întâiu, apoi precizate; ele traduc cîtimea de energie omenească, ce am putea zice că s'a materializat în aceste descoperiri şi care dă şi va da impuls la descoperiri tot mai precise şi mai uimitoare.

T. A. Bădărău

Pe Şeştina *)

Pentru a merge din Borca la Şarul Dornei, ţinta călătoriei noastre, am fi putut ţinea sau drumul înainte, pe la Broşteni, şi de aici pe valea Negrei, sau puteam face baza triunghiului, tăind de-a dreptul peste Cerbul, pe poteca de picior a muntenilor; cel dintâiu mai lung şi mai uşor, cea de-a doua mai scurtă şi mai anevoioasă. Ne oprirăm la umbra unei sălcii de lîngă o fîntînă şi ţinurăm sfat. Tovarăşul meu era pentru drumul pe la Broşteni, eu pentru cel de peste Cerbul. Părerea mea izbuti, cu condiţie numai ca să luăm cai, de oarece opincile noastre erau aproape ferfeniţă şi, prin urmare, tălpile noastre erau în primejdie.

Peste drum de fîntîna, lîngă care sfătuiam, se afla o casă ţărănească cu o înfăţişare curată pe dinafară. Sărirăm un pîrlaz şi intrarăm în ogradă. După primirea obicinuită, pe care ne-o făcură doi cîni hărţăgoşi, ne eşi sprinten înainte, de după casă, o femee tînără, subţirică şi nu tocmai naltă.

— Bine-am găsit nevastă, zisei eu, bucuroşi la oaspeţi?

— Bine-aţi venit; bucuroşi, poftim, îmi răspunse ea, cu glas ascuţit şi mlădios.

— Poftim pe-aici, repetă femeia, cu acelaş glas; şi apucînd înainte, ne duse sub o şandrama, în dosul casei. De-o parte fumega un foc pe sfîrşite, iar de alta şedea bărbatul pe un scaun lung de ţară cu patru picioare, înaintea unei mese ro-

*) Volumul d-lui C. Hogaş „Pe drumuri de munte" fiind distrus de incendiul care a mistuit întreg depozitul nostru de editură, mai înainte de-a fi putut avea o mai largă răspîndire şi neputîndu-se de-ocamdată retipări,—credem că vom face plăcere iubitorilor de literatură tipărind în „Viaţa Romînească" acele bucăţi din volum care n'au apărut în paginile revistei. Astfel, cetitorii care posedă colecţia complectă a „V. R." vor putea gusta întreaga operă a talentatului scriitor.

tunde. O mămăligă răsturnată chiar atunci şi o strachină cu borş de fasole şi perje verzi alcătuiau ospăţul frugal al acestei părechi de oameni.

— Bine-am găsit şi poftă bună, zisei intrînd sub şandrama şi adresîndu-mă rominului.

— Foarte mulţămim, şi bine-aţi venit, ne răspunse el, abia urnindu-se de pe scaun. Poftim de şedeţi; şi ne arătă o laviţă.

— Mult n'o să stăm, că ne grăbim.

— Poftim de odihniţi, şi dacă nu vi-i cu supărare, poftim de gustaţi ceva cu noi. Ia mai dă două linguri, Axinio, pentru dumnealor şi caută ceva de şezut, zise rominul femeii lui.

Nici mămăliga şi nici borşul rominului nu mă prea ispitiau; totuşi mă aşezai la masă pe un scaun cu trei picioare, care slujea la mestecat mămăliga. Tovarăşul meu se puse pe scaunul Axiniei, iar Axinia pe o cofă cu apă.

— Şi'ncotro mergeţi? mă întrebă rominul.

— Spre Şarul Dornei, răspunsei, şi ne-ar trebui nişte cai ca să putem tăia peste munte, în valea Negrei.

— Vreţi să mergeţi prin Şeştină?

— Nu cunoaştem locul dar prin Şeştină sau pe altundeva, destul că voim să fim în Şar pe poteca cea mai scurtă.

— Atunci peste Cerbul şi prin Şeştină; scoborîţi în Neagra la Mîrcu, ş'apoi apucaţi valea spre Dîrmocs, Panaci, Păltiniş şi eşiţi în Şar.

— Şi cai unde-am putea găsi? întrebai eu.

— Dacă vă trebue numaidecît, avem şi noi.

— Atunci treaba merge de minune; cît o să plătim?

— Cîte cinci franci de cal, ca să vă ducă până'n Neagra Şarului.

— Plătim cinci franci; dar ce facem cu caii acolo?

— Apoi merge Axinia cu Dumneavoastră pe jos.

— Atunci ne-am înţeles; cînd putem pleca?

— O să zăboviţi numai pân'om prinde caii de pe deal; pân'atunci îţi odihni o ţîră'n casă.

Ne sculărăm dela masă. Axinia plecă la deal după cai, noi intrarăm în casă şi ne culcarăm, rominul rămase afară.

Dormirăm două ceasuri bune. Cînd ne sculărăm, erau patru ceasuri după-amiază; iar caii gata înşeuaţi.

O tarniţă de lemn acoperită cu o pocladă subţire, strînsă cu o curea de piele adusă pe sub pîntecele calului şi înnodată la o parte, alcătuia ceia ce noi am numi o şea. Până ce să cercetăm noi caii, până ce să mai punem cîte o pernă peste pocladă şi până să închingăm caii din nou, Axinia se duse sub şandramaua de dindos, intră apoi în casă, şi cînd eşi în pragul uşii gata de plecare, cît pe ce să n'o mai cunoaştem. Se spălase, se pieptănase şi se îmbrăcase. Era o femee ca de douăzeci şi cinci de ani cu faţa lungăreaţă şi trăsături foarte regulate; nasul, mai cu seamă, drept şi proporţionat, îndeplinea ceia ce lipsea ochilor ei prea mici, dar negri, vii şi scînteetori; gura mică, părul negru, trupul sprinten... Pe vîrful capului, înnodat cu oarecare neîngrijire şi cochetărie avea un tulpan undelemniu şi nou de tot; gîtul îi era încărcat cu mărgele de toate feţele şi o cămaşă vîrstată cu burangic îi îmbrăca jumătatea de sus a corpului său; dela brîu în jos, două fote se scoborau până deasupra gleznelor; picioarele îi erau goale dar curate; iar cruciş peste umăr, atîrnată la şoldul stîng, purta o geantă de lînă vărgată cu negru şi roş; astfel, Axinia era gata de drum. Plătirăm 10 lei rominului, încălecarăm şi plecarăm.

Erau cinci ceasuri după amiază.

Cît-colea, Axinia ţesea iute din picioare şi sînurile-i tari săltau în cadenţă sub cămeşa-i albă şi subţire.

Muntele Cerbu începe drept în loc; şi aproape-mi strîmbam gîtul, uitîndu-mă spre vîrful lui. Suisem atîţia munţi călare sau pe jos; îmi venea totuşi greu să-mi dau seamă, cum era să urcăm noi pe spatele Cerbului. Caii de munte, însă au ceva din firea caprelor: cu piciorul subţire şi nervos, cu unghia fină şi sensibilă, deştepţi din fire, cuminţi din împrejurări, caii de munte sînt un dar nepreţuit. Fără să-i cîrneşti din frîu, ei aleg singuri poteca cea mai bătută. Totuşi, niciodată n'am înţeles pentruce caii aceştia merg pe marginea despre prăpastie, cînd drumul e tăiat în coasta muntelui: e adevărat că oarecare fiori îţi răcesc inima, cînd te uiţi în jos; poţi, însă, fi pe deplin încredinţat că niciodată calul de munte nu va călca greşit.

Cerbul e un munte urît. Prea înclinat, ploile torenţiale i-au săpat coastele, şi mîncături adînci de lut galben cu gingini verzi şi sărăcăcioase îl brăzdează din creştet până'n poale; iar poteca de suit şerpueşte, de regulă, pe fundul adînc al acestor mîncături. Lut la dreapta, lut la stînga, tufe de mesteacăni nevoiaşi deasupra capetelor noastre, nici o privelişte pentru ochi, nici un orizont pentru suflet... toate acestea făceau drumul nesuferit. Strîns între tovarăşul meu, care mergea înainte pe roaiba lui mică şi slabă şi între Axinia, care se acăţase de coada calului meu, mă simţeam arestat. Fu un moment, cînd crezui că mă duc pe spa-

te; poteca suia prea pieptiş şi Axinia, atîrnîndu-se prea greu de coada calului meu, bietul dobitoc se lăsă pe picioarele de dinapoi.

— Bine, Axinio, fată hăi, o să cădem şi eu şi calul peste tine, ş'o să-ţi fie cam greu, zisei eu, cumpănind calul înainte.

— Nu te teme, cucoane, nu te teme că nu cazi; numai ţine-te bine, că e cam cheptiş.

— Da' lasă-te de coada calului, c'ai să mă dai de rîpă; du-te mai bine şi te ţine de coada epei, că boerul cel tînăr îi mai uşor.

Acest argument convinse pe Axinia, care, trecînd iute ca o suveică pe lîngă mine, se agăţă de coada epei tovarăşului meu, fără ca el să bage de seamă. Rămăsei puţin în urmă. Tovarăşul meu, lung şi subţire, şi cu picioare lungi, se ţinea plecat înainte şi ghebos pe roaiba lui mică şi slabă; Axinia, silită de natura drumului şi de mijlocul ce-şi alesese ea pentru a urca la deal, mergea plecată înainte, iar trupul ei rotund şi învălit în fotele-i strîmte, sucindu-se cînd la dreapta, cînd la stînga, urma în mişcare şi cadenţat, mecanismul picioarelor.

După un ceas şi jumătate de un mers anevoios eşirăm deasupra Cerbului; şi de unde credeam că vom întîlni vre-una din acele aşezături limpezi, ce de regulă se deschid pe vîrful munţilor, ne trezirăm în faţă cu o nesfîrşită încurcătură de poteci înguste şi cotigite, care şerpuiau, se încrucişau şi se pierdeau pe sub tufele dese de mesteacăni, ce ne împrejmuiau mersul. Axinia, care poate să fi avut ceva din firea stîlpului de foc, ce călăuzia pe Maghii din răsărit, apucă înainte pe una din poteci şi dispăru în desimea mesteacănişului mărunt din calea noastră; iar ochii noştri nu se deslipiau de capul ei, care ne slujea de cîrmă în această mare de frunziş numai atîta de adîncă pe cît era şi Axinia de înaltă.

Tulpanul ei undelemniu ne făcea o mulţime de şotii: aproape de aceiaşi faţă cu frunzele de mesteacăn, de multeori îl perdeam din vedere; şi, luîndu-ne atunci numai după clătinarea frunzelor, care putea fi pricinuită de vînt, apucam cîte o cărare greşită; Axinia, însă, avea grijă să se uite înapoi din cînd în cînd.

— Nu pe-acolo, nu pe-acolo! striga ea, cînd ne vedea că apucăm rău; faceţi după mine.

Şi cînd noi căutam capul Axiniei la dreapta, glasul ei răsărea la stînga. Ciuda noastră şi necazul cailor, care trebuiau să tae de-a-dreptul prin tufe, nu erau proaste.

— Bine, Axinio, fată hăi, zisei eu, cînd putui fi mai aproape de dînsa:

Cine dracu ţi-o şoptit
Tulpan verde ţi-ai făcut?

Nu vezi că cuconaşul ist tînăr te prăpădeşte din ochi prin mestecănişul ist broticiu ca şi tulpanul tău? Batîr, de te făcea mă-ta mai naltă, ca să-ţi răsară părul şi ochii tăi negri deasupra frunzişului! Dar aşa? Pare-că eşti un buratec, fa, la cap; el verde, frunzele verzi; mesteacănii mărunţi, tu numai cît dînşii... O să ne rătăcim, fată hăi!

— Las'! că mă uit eu înapoi şi vă strig, cînd îţi apuca rău.

— Ba să strigi tu pe naiba; cu strigătul tău ne bagi prin toate tufele. Ia să faci bine să nu te deslipeşti de botul calului, ori te leg la oblînc! Ce dracu, parcă eşti o suveică.

— Haide, hai că înnoptăm în pădure, şi ne mănîncă ursu, zise ea iuţindu-şi pasul şi fără a se uita îndărăt.

Şi, după cum pămîntul era de undulat, tot aşa şi ea, acum se cufunda în frunzişul ca o apă, acum numai capul i se arăta pe deasupra.

— Mare lucru, să nu fi dat strechia peste tine, Axinio, zisei eu iuţind calul şi căutînd a mă ţinea cît mai aproape de dînsa.

Ea îşi căuta însă de drum, ţesînd iute din picioare şi lunecînd ca o svîrlugă pe poteca strîmtă şi cotigită, ce şerpuia pe sub mestecăniş. Inţelesei că cu Axinia n'o poate cineva scoate la capăt aşa de uşor... Mă mulţumii, deci, a căta să mă ţin cît mai aproape de dînsa. Cît-colea tovarăşul meu înnota şi el prin desişul verde cu roaiba lui mică şi slabă. In cele din urmă, ne ajunse şi el.

— Uff!.. făcu Axinia, scoţînd din geantă o basma albă cu horbotă groasă pe margini şi ştergîndu-şi faţa de sudoare; uf, ce zăpuşală! Şi se lungi pe iarbă sub o tufă de mesteacăni.

— Vezi, dacă ţeşi prea iute, suveica dracului, c'ai ostenit? zise tovarăşul meu, descălecînd.

— Ei şi pe 'neata te-o pălit *nila*; parc'ai să faci pînză cu mine.

— Pînza ca pînza: vi-ţi înţelege voi mai pe urmă, Axinio, zisei descălecînd şi eu; dar, pân'atunci, n'ai face rău să-mi spui unde-o să mînem noi în ias'noapte?

— Unde? La Avrum în Şeştină, răspunse ea cu siguranţă.

— Şi, mă rog, ce mîncare-i Avrum al tău din Şeştină des-

pre care îmi spui ca de un om, pe care toată lumea e datoare să-l cunoască ?

— Da' ce? Neata nu ştii? Avrum din Şeştină, crîşmariu.

— Da' cum să nu-l ştiu! Mi se pare că sînt chiar o leacă de cimotie cu el.

De altmintrelea, întrebarea mea era de prisos şi răspunsul putea fi dela sine cunoscut. Cine zice, în satele şi localitățile noastre de munte, Avrum, Ițic, Leiba, Burăh, Şloim, zice crîşmar, adică un fel de paingăn, care-şi țese pînza lui la locul cel mai prielnic, pentru a-i cădea în mreajă tot felul şi, pe cît se poate, mai multe insecte; şi precum paingănul stă la pîndă în mijlocul pînzii sale, tot aşa Avrum sau Ițic pîndesc pe trecători dela umbra crîşmei lor.

— Şi mai avem mult până la Avrum al tău ?

— A mai hi pe jumatate cît am mărs.

După cîteva minute de odihnă, încălecarăm şi plecarăm.

Soarele cumpănise acum după dealuri şi nu mai poleia, cu cele din urmă raze ale sale, decît piscurile munților din răsăritul ce se întindea la spatele noastre. Pe nesimțite, însă, îşi stinse şi apusul lumina sa şi liniştea amurgului cuprinse nemărginitul ocean de munți, ce ne înconjura din toate părțile. Axinia îşi vîrîse în geantă basmaua sa albă cu horbotă groasă pe margini; tovarăşul meu începuse să-şi închee, cu îngrijire, la piept, venghercа lui soldăţească; eu îmi aruncasem mantaua pe umere; sudoarea se uscase de pe cai...

In munte, radiarea nocturnă se face repede şi răcoarea nopților senine e cu atît mai mare, cu cît ziua a fost mai călduroasă.

Cînd părăsirăm mestecănişul spre a intra în Şeştină, înnoptase de tot, şi frigul se făcuse simțitor. Luna plutea slobodă în depărtările umbroase ale spațiului deşert, împrejmuindu-şi chipu-i mort şi palid cu o fantastică ramă de întuneric şi lumină. înaintea noastră, lungă, largă şi pleşuvă se întindea Şeştina ca un luciu de apă, încremenit sub o rețea de umbră; ai fi zis că o iarnă prea timpurie aruncase un giulgiu de brumă peste umerii goi şi pustii ai Şeştinei!...

Sub razele piezişe ale lunii, umbrele înalte ale erburilor închipuiau figuri întunecoase şi nemăsurat de lungi pe întinderea sură a cîmpiilor; iar vîntul uşor, clătinînd a lene aceste erburi, pricinuia un joc fantastic de umbre bizare.

După două lungi şi friguroase ceasuri de mers sub întunericul nopții, descălecarăm dinaintea crîşmei lui Avrum din Şeştină. Avrum însă se culcase şi crîşma, sau—mai bine zis—cocioaba lui de scînduri dormea dusă şi ea, sgribulindu-se de frig şi înghemuindu-se, parcă de frică, în umbra uneia din îndoiturile mai apărate de vînturi ale Şeştinei.

— Ei, şi acum, zisei descălecînd, unde e Avrum al tău, Axinio?

— S'a hi culcat lifta cea jidovească, da' las' că mă duc eu amu şi-l scol.

Şi, în adevăr, până ce să legăm noi caii de cîte un par al unui gard de răzlogi, Axinia se şi duse la uşa crîşmei, fără a se îngriji de cînii cu care, pe cît înțeleserăm, avea o destul de veche cunoştință.

— Domnu' Avrum, domnu' Avrum! auzirăm noi pe Axinia strigînd şi bătînd cu pumnul în uşa crîşmei.

Nici un răspuns.

— Domnu' Avrum, domnu' Avrum!...

Aceiaşi tăcere.

— Pîrli-te-ar para focului, perciunatule!... Domnu' Avrum, domnu' Avrum!...

Şi pumnul Axiniei mic şi nervos izbea repede şi puternic în uşa hodorogită a crîşmei.

Un glas gros şi somnoros păru că se aude din lăuntru.

— Eu, eu, Axinia din Gura Borcii; deschide.

Acelaş glas din lăuntru ridică diapazonu-i răguşit şi somnoros.

— Da' deschide, că-s cu doi boeri şi n'au unde mînea.

— Hîîî? Da'ce caută boerii pe vremea asta aici? Du-te, nu deschid, răspunse el cu accentul particular jidovilor din Galiția, care de-abia rup romîneşte.

— Jupîne Avrum, zisei eu bătînd în uşă, cu dosul a două degete, deschide, sîntem oameni buni, am înoptat aici şi n'avem unde mînea; deschide, te rog, să ne dai ceva de-ale mîncării şi vre-o odae de mas; plătim.

— Eu nu zic că nu sînteți oameni buni, răspunse el din lăuntru şi cu acelaş accent, da'eu nu vînd noaptea şi n'am unde să vă primesc; să vă duceți dumneavoastră alăturea să mîneți.

— Da' ce? este vre-o casă alăturea, Axinio? întrebai eu pe femee.

— ...Cornu' lui cel jidovăsc! I-auzi spurcatu' dracului, vă

trimete alăturea să mîneți cu țiganii, răspunse ea scoborînd glasul.

— Cum cu țiganii?

— Doar alăturea sînt niște lăeși, care s'o așăzat aici cu cortu' de potcovesc, vara, caii omenești.

— Ș'or fi potcovind și pe oamenii care le cad la îndămînă?

— D'apoi?

Ințelesei că vorba de „boer" nu prea fermecase auzul lui Avrum, și până într'atîta nu-l fermecase încît ne trimetea să mînem alăturea cu țiganii...

Ași fi trecut ușor peste dispreţul ce arăta Avrum pentru toți „boerii" concentrați de astă dată în una și singura mea persoană și chiar ași fi închis gura amorului meu propriu jignit, dacă cel puțin pîrdalnicul de stomah nu s'ar fi împotrivit!...

— Domnule Avrum, deschide te rog, numai să cumpărăm ceva și ne ducem, zisei, fără a schimba bătaia în ușă și fără a ridica glasul.

— Nu vînd noaptea, nu deschid, mă rog să vă duceți de-aici.

— De dus ne-om duce, da' de deschis trebue să deschizi și de vîndut trebue să vinzi; aprinde lumînarea și deschide, zisei bătînd cu pumnul în ușă.

— Hîîi?... Da' ce? Parc'am să deschid de frică? Da' dumneavoastră sînteți boeri, mă rog?

— Frică, nefrică, boeri neboeri, deschide, ori stric ușa; și izbiam cu pumnul în ușă de se zguduia cocioaba întreagă.

— Hîîi... Sură!

— Vuus! se auzi întrebînd din fundul crîșmei un glas de femee speriat.

— Bate la ușă, vrea să strice ușa! Aprinde lumînarea! Iaca, deschid.

Cînd pășirăm pragul, o duhoare alcătuită din toate mirezmele pămîntului îmi străbătu până'n creeri: nu te pricepeai dacă miroase a pămînt, a ouă clocite, a grăsime rîncedă, a pește sărat, a piele nedubită, a brînză iute, a curechiu murat... nu mirosea a nimic din toate acestea, dar mirosea a toate acestea la un loc... Trebue să recunosc nasului meu, însă gloria de a fi înfruntat cu un adevărat eroism această duhoare ciumată, fără ca totuși să se strîmbe cîtuși de puțin.

— Buna vremea, domnule Avrum, zisei intrînd; se vede că nu-ți prea plac mușterii de noapte, de te culci așa de vreme?

Jidovul, înmărmurit de spaimă, stătea nemișcat și nu răspunse,

de-ocamdată, nimic. Tăiat pe fundul de lumină roș palid al lumînării somnoroase de său, pe care Sura o ținea în mînă la spatele lui, Avrum rămăsese ca trăsnit sub înfățișarea mea.

Ș'apoi, peste urmele ce spaima întipărise ființii sale întregi, întîmplarea mai aruncase o păreche de „neexprimabili" *couleur Isabelle*, o cămeșă ce bătea în floarea unui roș spălăcit, niște papuci de teletin și niște ațe ce-i spînzurau de toate părțile... Cu mînile în aer, cu trupul plecat spre dreapta, ca și cum s'ar fi ferit de-o lovitură, cu picioarele desfăcute larg, Avrum avea aerul unui semn de întrebare; iar deasupra tuturor, răsăria capul lui Avrum înzestrat cu toate podoabele tipice ale rasei sale: cu fruntea înaltă și acoperită de-o piele subțire și des încrețită, cu ochii mici ce se mișcau iute și neastîmpărat în dosul unor pleoape pleșuve și îmbujorate, cu nasul uscat și coroiat, cu fața lungă și înfășurată într'o barbă sălbatică și terminată în furculiță, dar mai ales cu nelipsiții săi perciuni care în șuruburi lucioase, tremurătoare și pline de puf, se scoborau dela înălțimea tîmplelor până în josul urechilor.

De altmintrelea, Avrum avea tot dreptul să facă cu mine pe semnul de întrebare; și nu numai Avrum, dar orice muritor ar fi rămas nedumerit asupra soiului de om ce putea să se ascundă sub o manta lungă și largă, sub o pălărie vastă, cu revolver la stînga, cu un ciomag în dreapta, cu ranița'n spate și cu opinci la picioare. Mai pune pe lîngă aceasta o față posomorîtă, o barbă grozavă, niște ochi încruntați și, deasupra, ceasul tîrziu de noapte la care noi băteam desnădăjduit în ușa lui Avrum, și oricine înțelege că toate Surele și toți Avrumii pămîntului datori erau să simtă fiori de groază prin oasele lor... Și cînd te gîndești că mie nu-mi era decît foame și că nu jucam poate, această comedie decît pentru un covrig uscat și trei masline sbîrcite sau pentru o șușăniță de pastramă, cu care la nevoe mi-ași fi putut cîrpi opincile rupte!...

— Putem găsi la dumneata ceva de-ale mîncării, domnule Avrum? zisei așezîndu-mă pe un scaun de lemn unsuros, ce se afla lîngă tejghea, în partea despre ușă.

Jidovul păru că-și vine în fire.

— Da' mă rog, cine sînteți dumneavoastră și ce vrați dela mine?

— Deocamdată, domnule Avrum, nu sîntem decît niște oameni flămînzi, și vroim să cumpărăm ceva de-ale mîncării; cred că cu parale o să ne dai.

Şi pusei pe tejghea o piesă de 5 lei.

— Doar ţi-am spus eu, domnule Avrum, că dumnealor sînt nişte boieri dela oraş, şi dumneata te-ai spăriet degeaba, zise Axinia amestecîndu-se în vorbă.

— Da' eu nu m'am spăriet, numai n'am ştiut cine sînt dumnealor, răspunse desmeticindu-se Avrum, ai căruia ochi recăpătase privirea lor vicleană şi lacomă la sclipirea, pe care piesa de 5 lei o arunca sub flacăra luminării de său aşezate de Sura pe tejghea.

— Domnu' Avrum are dreptate, Axinio; acum, însă, cînd ne cunoşti cine sîntem, domnule Avrum, poţi să ne dai ceva? cu parale, bine înţeles; sîntem cam flămînzi.

— Poftim, mă rog, ce vraţi ca să vă dau?

— Mai întâiu cîte un păhăruţ de rachiu şi cîte un covrig; da' rachiu să ne dai de cel care bei dumneata Sîmbăta.

— Bucuros... Sură, adă garafa cu rachiu din dulap.

— Şi alt ceva? întrebă Avrum, rezemîndu-se cu amîndouă mînile pe tejghea şi, plecîndu-şi spre noi jumătatea persoanei sale, care răsărea de după aceiaşi tejghea întocmai ca a unui orator de după tribună.

— Apoi multe am vrea noi; dar dă-ne şi dumneata deocamdată ce ai mai bun în crîşma dumitale.

— La mine este tot bun... Am pastramă bună, am brînză bună, am ghedem tare bun, am masline, am scrumbii la putină, am sardele de cutie tare bune...

— Sardele de cutie? Ai sardele de cutie, d-le Avrum? ia să-ţi vedem sardelele.

— Sardele proaspete, tare bune.—Sură, zise el femeii lui care pusese pe tejghea o garafă cu rachiu verde de mintă, adă cutia cu sardele.

Şi până ce să bem noi cîte un pahar de rachiu verde cuşăr şi până ce să muşcăm odată din cîte un covrig fosil, Sura, o femee clorotică cam de 30 de ani, cu o cămeşă cum numai la jidoafce se poate vedea, cu o fustă lustruită de slin pe la şolduri şi cu picioarele goale, se duse, scotoci prin rafturile întunecoase ale crîşmei, găsi, scoase, aduse şi puse pe tejghea o cutie în adevăr cu sardele.

Mai mult lungă de cît lată, şoarecii sau gîndacii, ce locuiau cu drepturi de prescripţiune în crîşma lui Avrum, rosese cingătoarea de hîrtie tipărită din jurul ei şi crîmpee numai de litere se mai puteau deosebi din inscripţia aproape dispărută; ar fi trebuit pătrunderea unui mare arheolog, ca să reconstruiască acest document insultat de vremuri. Iar trîntiturile, pe care biata cutie le mîncase, poate, în lunga ei viaţă, precum şi încercările celor ce în deşert căutaseră s'o deschidă în deosebite timpuri, atîtea urme lăsase pe amîndouă feţele ei, atîtea împunsături în lung şi'n lat, atîtea crestături pe margini, încît nu te pricepeai, dacă această cutie a putut avea cîndva o formă. E de prisos să mai spunem că deosebite generaţii de muşte şi ţînţari, ce trăiseră şi muriseră sub acoperemîntul ospitalier al lui Avrum, făcuseră din ea albumul lor!...

— Şi alte sardele n'ai, domnule Avrum? zisei eu privind cutia pe toate părţile.

— Numai asta a mai rămas; dar sînt tare bune.

— Cred.

Scosei cuţitul meu şi până ce să taiu, cu vai nevoe, capacul de deasupra, Sura aduse o farfurie şi două furculiţi ruginite. Cînd răsturnăi cutia şi vărsai sardelele pe farfurie, o duhoare grea de untură de peşte mă izbi în nas.

— Dacă faci cură de untură de peşte, amice, zisei adresîndu-mă tovarăşului meu,—iată, ai prilejul de a n'o întrerupe nici chiar pe Şeştină; îţi hărăzesc şi partea mea. Tovarăşul meu luă farfuria şi o duse la nas.

— Ţi-i foame, Axinio? zise el adresîndu-se femeii; dacă ţi-i foame şi vrei să mînînci, iaca; şi-i întinse farfuria; cere pîne şi mînîncă.

Femeia, mirosind-o de asemenea:

— Da' nu mînînc eu, cucoane, zise ea scuipînd, peşte putred cu untdelemn împuţit; n'am mîncat de-aista de cînd sînt.

— Şi numai sardele ai, Domnule Avrum? Altă-ceva nu mai ai? Ia dă-ne altă-ceva.

— Poate-ţi vra o bucăţică de pastramă, ori brînză bună, ori ghedem tare bun, ori scrumbii de putină tare bune.

— Ia să-ţi văd păstrama.

— Sură! *bring aran dus ghite dar flaiş.*

Peste cîteva minute, nelipsita Sură se întoarse din fundul crîşmei, cu o şuşeniţă de carne uscată, neagră-verde, şi cu vine galbii pe deasupra. Fără să mai iau în seamă marafeturile nasului meu, tăei cu cuţitul o bucată şi o crestai în felii subţiri. Ni se dădu o pîne neagră şi uscată şi, făcînd masă din tejgheaua unsuroasă a lui Avrum, isprăvirăm în cîteva minute cina de seară de pe Şeştină.

— Acuma, domnule Avrum, de mîncat ne-ai dat; da' de culcat, o să ai unde să ne culci? Plătim cît vrei numai să dormim oleacă.

— Hîîi? Sură? făcu Avrum, uitîndu-se interogativ la clorotica lui jumătate.

Sura își preumblă iute ochii săi albicioși pe toată întinderea persoanelor noastre și, după un repede și neobservat studiu psihologic, propriu numai femeilor, se uită la Avrum și-i spuse ceva jidovește.

— Iacă, aveți odaia din fund ca să vă culcați și am să eu numai 5 lei pentru dumneavoastră.

„Ma ieftin nici că se poate! iacă, poftim, domnule Avrum," zisei, împingîndu-i piesa, pe care dela capul locului o scosesem pe tijghea. Jidovul o luă, o întoarse, o suci, o sună pe tijghea, o cercetă aproape de para luminării; și după ce se încredință că nu e nici ștearsă, nici de plumb, îi dădu drumul în cicmigea, unde, căzînd, trezi din somn pe o mulțime de franci și gologani, care, sărind speriați de năpraznica ei sosire, scoaseră un ușor țipăt metalic; și apoi din nou, căzură în somn adînc, împreună cu noua sosită.

— Da' eu unde m'oiu culca, madamă Sură? întrebă Axinia pe evreică.

— Da' ce am eu cu dumneata, jupîneasă Axenie? culcă-te unde știi, răspunse jidoafca cu mînie și răutate.

— Da' n'ar putea să se culce și femeia aici în casă undeva? întrebai eu.

— Da' unde să se culce? N'are unde să se culce, răspunse Sura; poate dumneei să doarmă afară.

— Apoi afară îngheață femeia de frig.

— Da' ce am eu dacă îngheață?

— Cum „ce am eu"? da' moare femeia de frig, jupîneasă Sură.

— Da' ce am eu, dacă moare.

— D'apoi îmi găsesc beleaua cu bărbată-so: mi-a dat-o vie și să i-o dau moartă?

— Da' ce am eu, dacă o să i-o dai? eu n'am treabă.

— Du-te, Axinio, și regulează caii, ș'apoi vino să te culci jos, în odae cu noi, zisei eu fără a lua în seamă nepăsarea răutăcioasă a jidoafcei!

— Da' nu se poate să se culce în odae, n'are unde, nu se poate...

— Cum n'are unde? Dacă n'a avea loc jos, o culc alăturea cu mine; ei, cum n'are unde? am plătit cît ați cerut; pentru noaptea asta odaia-i a mea, și am să culc pe Axinia cu mine.

Se încinse între Sura și Avrum un dialog foarte viu, în limba lor... Ai fi zis că mai degrabă se sfădesc; fără îndoială că era în joc culcatul Axiniei...

— Du-te, Axinio, și vezi de cai ș'apoi întoarce-te să ne culcăm, că-i tîrziu, zisei eu, ne mai luînd în seamă jidoveasca lui Avrum și a Surei.

Până ce să se ducă Axinia să împiedice caii și să le dea drumul în Șeștină, până ce s'o așteptăm noi să se întoarcă, Sura dispăru. Peste jumătate de ceas, Axinia se întoarse. Trecurăm prin cuibul de pupăză al lui Avrum și intrarăm într'o odae mică, în care abia te puteai învîrti. O masă de lemn înaltă și îngustă pe care ardea o luminare de său într'un sfeșnic de alamă, lîngă masă un scaun de brad și lîngă scaun un pat cu capătul la o fereastră mică jumătate de sticlă, jumătate de hîrtie, — alcătuiau toată îmbrăcămintea noului nostru culcuș. Pe de altă parte, Sura, folosindu-se de lipsa noastră din odae, pe cînd așteptam în crîșmă întoarcerea Axiniei dela cai, luase de pe pat salteaua,—de va fi fost vre-o saltea,—și lăsase numai un lăvicer spart, care avea toată bunăvoința să acopere goliciunea celor patru scînduri, așezate pe trei capre, ce-și arătau cu nerușinare de sub pat picioarele lor desfăcute; iar ca odihnă capului nostru, lăsase și trei perne mari, desfătate, unsuroase și roșii ca pieptarul lui Avrum. In colo, ai fi putut prea bine învîrti o mîță de coadă și n'ar fi avut de ce se prinde.

Fără să mai stau de vorbă, luai una din perne, o așezai la părete în curmezișul patului, lipii de pat și în direcția pernei scaunul cel de lemn, ridicai gulerul la manta în care mă înfășurai, și mă lungii cu capul pe pernă și cu picioarele pe scaun. Trebue să mărturisesc că la voiaj sînt de un egoism revoltător, în nici o altă împrejurare a vieții nu mă slujesc mai mult decît la drum de maxima:

„Fiecare pentru sine și Dumnezeu pentru toți".

— O! o! zise tovarășul meu, văzîndu-mă chiar culcat; ai prins jumătate din odae, ai luat și scaunul și acum rîzi de mine și de biata Axinie pe sub pălărie.

Îmi trăsesem, în adevăr pălăria peste ochi, ca să nu mă bată lumina.

De loc, scumpul meu, am simţit numai că-ţi puseseşi ochiul pe scaun şi că ai fi avut poftă să-ţi întinzi cataligele pe el; de aceia am apucat să-mi instalez eu mai înainte opincile pe dînsul, spre a vă ţinea de urît, ţie şi Axiniei, de cumva veţi avea gustul să faceţi priveghiu în iasnoapte.

Şi până ce tovarăşul meu să se mai învîrtească prin odae chibzuindu-şi locul de dormit, Axinia, care adusese înăuntru pernele şi poclăzile dela cai, îşi aşternu în ungherul de după uşă una din poclăzi, îşi aşeză pernele căpătâiu, se culcă, se făcu ghem, îşi trase fotele pe picioare, se învăli cu cealaltă pocladă şi nu mai zise nimic.

Bietul meu tovarăş rămăsese stîlp în lumînare şi ciupindu-şi o musteaţă închipuită, plănuia cu mintea şi cu ochiul, un loc unde să-şi poată şi el aşeza imensa sa persoană. In cele din urmă, păru că ia o hotărîre: ca şi mine, aşeză şi el perna la părete în curmezişul patului şi se culcă, dar patul era aşa de îngust şi picioarele lui aşa de lungi încît îi fu peste putinţă să-şi găsească echilibrul de dormit.

— N'ai să eşi la nici un capăt, amice, zisei eu, tot sucindu-te aşa. Cel mai bun lucru era să-ţi fi închipuit, pentru această călătorie, o altă păreche de picioare. Părinţii tăi, cînd au ridicat planul persoanei tale, s'au luat, pe cît se pare, după uriaşii din poveste şi nu s'au gîndit că vor veni şi vremuri, cînd va trebui să mai dormi şi pe cele patru scînduri ale lui Avrum din Şeştină. Inţelegi, prin urmare, că pentru timpul de faţă picioarele tale îţi sînt o adevărată nenorocire. Totuşi, fiindcă necazul tău îmi face milă, apoi îţi pot da un sfat prielnic de tot: cere o pocladă Axiniei, ia-ţi perna şi te culcă jos; să stingi, însă, lumînarea.

Şi mă întorsei cu faţa la părete, spre a dormi.

— Cînd n'ai de primit, răspunse el, bag de seamă că eşti foarte meşter în a da sfaturi altora.

— Orice băgări de samă ai mai avea de făcut, adresează-le, te rog opincilor mele; eu te las şi plec în împărăţia trandafirie a visurilor.

Cîteva minute încă, simţii în mod vag pe tovarăşul meu mişcîndu-se prin odae; apoi totul intră în linişte... Adormii.

Dimineaţa, cînd mă sculai, tovarăşul meu dormea încă, lungit jos la pămînt şi cu faţa în sus pe poclada, cu care Axinia se învălise de cu sară.

— Ei, amice! Axinio! ia sculaţi-vă să plecăm, că-i ziua

albă, strigai eu, dîndu-mă jos de pe pat şi împingîndu-i cu piciorul pe rînd.

Axinia se sculă iute, îşi îndreptă fotele pe ea, se frecă la ochi, îşi întocmi tulpanul pe cap, umflă pernele şi poclada, ce-i slujiseră de aşternut, şi eşi din casă fără să zică nimic.

Tovarăşul meu se întinse de-i pîrîiau încheeturile şi-i ajunse capul în uşă iar picioarele sub masă; se sculă pe jumătate, se frecă la ochi...

— Că rău am mai dormit, zise el, căscînd şi întinzîndu-se spre a-şi trezi muşchii adormiţi.

— Te cred, cu singura deosebire că eşti foarte meşter în a primi sfaturile, cînd nu poţi să le dai.

— Ei, nu cumva ai fi vrut să-mi pun picioarele 'n cuiu ca să mă pot culca pe pat?

— Bine, bine, cînd cineva nu se poate ascunde după deget, se ascunde după picioare... ia să plecăm!

Caii erau gata.

Cînd puneam piciorul în scară pentru a încăleca şi a pleca, Avrum eşi din crîşmă şi-şi scrise în privazul uşii somnoroasa sa persoană. Cu perciunii în neregulă, cu barba şi părul ninse de puf, cu ochii îmbujoraţi, mici şi leneşi, cu mînile la spate şi cu pîntecele înainte, îşi desfăcuse compasul picioarelor, formînd, cu pragul de sub ele, un triunghiu cu totul original. Stăteam nemişcat şi nu mă puteam sătura de privit pe Avrum, cît se ţinea el de ţanţoş şi de mîndru de clasica lui murdărie...

— Ei, bătrînule Fachir, auzii de-odată pe tovarăşul meu strigîndu-mi dela spate, ia să plecăm; nu vezi că biata Axinia a 'nlemnit de frig, şi eu...

— Şi tu, preacinstită Pasifae, îl întrerupsei eu, care te-ai făcut scoabă de frig, ai dori, pe cît se pare, să guşti încă odată plăcerile de a te prăji în pîntecele de aramă al taurului dela Creta. Sub mîngîierile îngheţate ale acestui Iuliu de contrabandă, gustul tău e tocmai la timp; nu pierde însă nădejdea: soarele care împarte viaţă şi căldură tuturor jivinelor deopotrivă, cred că peste puţin va răsări şi pentru sărmanele tale spate.

Plecarăm.

Dimineaţa era rece de tot şi munţii uriaşi din urma noastră făceau faţă soarelui, care trebuia să fi fost răsărit pentru locuitorii din şesuri. Un vînt pătrunzător de rece adia din miazănoapte; peste întinderea moartă şi fără hotar a Şeştinei, resuflarea vaporoasă şi nemăsurată a văzduhului de noapte aruncase

un linţoliu sur de rouă fină; iar, sub greutatea aceloraşi bobiţe de rouă, negara cu paiul subţire îşi mlădia dulce şi molatec spre pămînt spicu-i rar şi violet; drumul nostru părea tăiat pe un covor moale de azur bătut cu mărgăritare.

— Şi, serios—zisei, urmînd drumul la vale şi adresîndu-mă tovarăşului meu—nu te mişcă de loc senina şi nemărginita privelişte, ce se deschide ochilor tăi? Ia priveşte colo, între apus şi miazăzi, fruntea pleşuvă a Călimanilor, cum se ridică limpede şi mîndră în văzduhul fără nori; ia priveşte cum se ascund, în negura depărtării, pietrele roşii şi cum Panaghia Ceahlăului, ca o săgeată de aur, spintecă deşerturile albastre şi fără fund ale cerului! Roua de noapte ţi-a aşternut covoare de mărgăritare sub paşii tăi, iar depărtatul apus şi neguroasa miază-noapte au mînat în grabă pe cele mai mîngîioase dintre vînturile lor, spre a desmerda şi a săruta faţa mîndră a blondului Adonis.

— Fără îndoială, răspunse el, că toate acestea mă mişcă peste măsură; decît dumneata, domnul meu, care cugeţi lucrurile cu capul unei generaţiuni dispărute şi care eşti un anacronism de carne şi de oase, îmbrăcat pe deasupra cu o manta cît toate zilele, poţi prea bine privi lucrurile numai pe partea lor poetică; eu, însă, care am cinstea de a fi om din timpul meu, cu o simplă vengheră de doc pe spate, am nevoe de ceva mai substanţial pentru a-mi hrăni cugetarea. Dumneata te poţi mulţumi, spre pildă, cu nectar, cu flori şi cu raze de soare, şi poate că n'ai da o bobiţă de rouă pe una de mărgăritar; toate saltelele cele moi ale regelui Solomon n'ar preţui poate, la dumneata, cît muşchiul cel plin de gîndaci al Şeştinei, pe care te-ai întinde mai oriental decît molatecul amant al reginei din Saaba; murmurul apelor şi suspinul frunzelor te-ar răpi, poate, mai mult decît cele mai sublime melodii omeneşti;—ştiu eu, însfîrşit până unde te-ar mai duce acest amor desfrînat pentru tot ce e din lumea închipuirii? Cît pentru mine, eu rămîn în cercul strîmt al lumii mele... Iată pentruce, bătrînul meu visător, în loc de rouă aş fi preferat să fi fost iarba stropită cu leşie, numai caldă să fi fost; căci, mai la urmă, nu înţeleg ca copitele epei şi opincile mele să prindă reumatism, numai ca fantazia dumitale să se poată da de-a tumba în lungul şi în latul întregii creaţiuni...

— Şi eu te las în cercul strîmt al lumii tale, cu singura condiţie de a te îngriji puţin şi de opinca ta dintre umere, care, pe cît se vede, e serios atinsă de reumatism.

— Te salut! Te salut!—izbucni deodată tovarăşul meu într'un monolog inspirat, fără a băga în seamă vorbele mele.—Te saluti soare sfînt, făclie aprinsă de însuşi Dumnezeu în adîncurile rec, şi neguroase ale spaţiurilor sale! Foebus, Apollon, Osiris, Brahma, Ormuz, ori-cine ai fi tu, te salut! Ţie, ca unui idol de foc, mă închin şi, de pe această Şeştină, altar imens ridicat de însuşi Dumnezeu, spre a se înălţa de pe el fumul de jertfă al negurilor către ceruri, îţi aduc prinosul inimii mele!...

Soarele îşi ridicase, în adevăr, geana înflăcărată a discului său deasupra liniei albăstrii a munţilor Sabasei şi a lui Petru-Vodă; iar lumina lui, încă rece, poleia pieziş Şeştina, acest pustiu imens şi verde, suspendat de Dumnezeu însuşi în larga înălţime a văzduhului... Incepusem a scobori la vale spre Neagra Broştenilor. Soarele se ridicase de-o suliţă şi razele lui binefăcătoare spintecau seninul depărtat al unei dimineţi fără de nori. Şeştina îşi desfăşura înaintea noastră nemărginita ei întindere verde şi rourată; dincolo de hotarele ei, negurile plutitoare, ca o mare frămîntată de vînturi, umplu cupa imensă a adîncului; mai departe, creştetele vaporoase ale munţilor Transilvaniei tăiau o dungă violetă şi dulce ondulată pe adîncimea cerului albastru; iar dincolo de această linie,—şi însufleţit, poate, numai de ochiul lui Dumnezeu,—se deschidea nesfîrşitul gol şi tainic... şi în el neinfrînata mea închipuire se pierdea, tîrînd în urma ei întreg sufletul şi inima mea...

Soarele era la amiază şi razele lui cădeau aproape drept peste capetele noastre. Căldura începuse a fi covîrşitoare. Caii mergeau în voe şi alene pe poteca ingustă, tăiată cotigit în iarba înflorită şi adîncă a Şeştinei; nici o adiere de vînt nu răcorea văzduhul înflăcărat; cerul era limpede şi aerul părea încremenit. Pe întinsa faţă a scînteetorului ocean de flori, zefirii obicinuiţi ai locului nu mai săpau nici o undă, nici o încreţitură. Mica noastră Axinie se înnecase în noianul de verdeaţă şi înţelepciunea cailor noştri era singura busolă, după care ne cîrmuiam în încurcata reţea de poteci ce se ascundea sub iarba deasă şi înaltă a Şeştinei. Totuşi, la o cotitură a potecii, dădurăm peste Axinia lungită la pămînt, răsuflînd greu şi ştergîndu-se de sudoare cu vestita ei basma.

— Bine, sfîrleaza dracului, îi zise tovarăşul meu, iar a 'ncălecat Aghiuţă pe tine? Ce-o împungi aşa de fugă, fa, şi ne laşi singuri? Ori vreai să ne rătăcim pe meleagurile aistea?

— Da 'mneta, răspunse ea neturburată şi fără a se urni de

jos, nu poţi merge mai repede? Nu vezi c'are să ne apuce ploaia? Şi de adăpostit n'avem unde, fără cît la Mîrcu pe Neagra? Şi avem mult de mărs pân'acolo.

— Da' de unde, naiba, vezi tu c'are să ploae, suveica lui Scaraoski? Pe la voi se vede că plouă fără nori; ori poate că ai tu vr'un calendar al tău, care scrie ploae pe ziua de azi?

— Eu nu ştiu ce spui 'mneata, fără numai c'are să ne apuce furtună şi ploae mare, cum a scăpăta soarele de-amiază; nu vezi 'mneta cum se 'nourează la Cornul Caprei?

— Ce capră, visezi tu, fa Axinio?

— Ia colo, la Cornul Caprei, hăt, departe, zise Axinia sculîndu-se şi arătînd cu degetul ei mic un punct spre miază-noapte.

Privirile noastre se îndreptară pe linia degetului Axiniei; la punctul arătat de ea, zărirăm marginile de aur ale unui nour mic şi conic, care răsărea de sub orizont şi-şi lărgea temeliile în văzduhul depărtat.

— Şi crezi tu, Axinio, că nourul acela, care de-abia a plecat dela marginile lumii, are să ne calce înainte de-a ajunge noi la Mîrcu?

— Ei, d'apoi 'mneta nu ştii că nourii vin călare pe vînt? Cum a scăpăta soarele de-amiază, are să ne răstoarne furtuna la pămînt şi are să ne mureze ca pe nişte şoareci. Ia mai bine să plecăm, că poate-om avea noroc să ajungem înainte de ploae într'un loc unde ştiu eu că este o tîrlă părăsită; de n'or fi stricato-o avem să găsim o ţi'de adăpost.

Axinia apucă înainte, tovarăşul meu după ea şi eu rămăsei mai în urmă. Axinia lăsase de astădată ceva din firea ei de sfîrlează şi mergea cuminte la trei paşi înainte de botul epei tovarăşului meu; şi, deşi nu păşiam tocmai unul pe urmele altuia, părea totuşi că se născuse în noi ceva din firea Pieilor-Roşii; —atîta mergeam de tăcuţi şi atîta călca de uşor şi om şi cal.

— Şi mai avem mult până la tîrla ta, Axinio, întrebai, rădicînd glasul pe de-asupra tovarăşului meu.

— Ajungem amu; iaca, ia, se vede colo în adîncătura ceia, răspunse ea, arătînd cu degetul înainte.

Şi avea Axinia un aşa fel de arătat cu degetul că parcă tot ce arăta răsărea la vîrful degetului ei. La o depărtare în adevăr nu tocmai mare, se vedea o adîncătură plină cu bălării înalte, dar nimic mai mult.

Legiuni de nouri cu forme fantastice, rîdicîndu-şi unul de după altul fruntea lor tivită cu aur, cuprinsese acum toată partea cerului dintre apus şi miază-noapte; alţi nouri răsăreau dela celelalte margini ale cerului şi, parcă grăbiţi, veneau pe aripi de vînturi să-şi dee întîlnire de-asupra capetelor noastre, cu tovarăşii lor din apus; şi, deşi pentru noi soarele mai păstra cîteva din razele sale, deşi natura din jurul nostru nu se deşteptase încă din incremenirea sa, totuşi umbre prevestitoare de rău învăluiseră şi un vuet surd şi nehotărît frămînta depărtările zărilor. Eu am fost întotdeauna amantul nestrămutat al marilor privelişti ale naturii şi, deşi eram încredinţat că nu voiu avea nici un punct de razim împotriva dezlănţuirii nebune a puterilor văzduhului, simţiam totuşi în sufletul meu o neînţeleasă mulţumire. Nu cred să fi moştenit mare lucru din firea vre-unui erou antic; ştiu însă că cumpăna sufletului meu e atît de simţitoare, încît e deajuns să arunci pe unul din discurile ei un grăunte de siguranţă, oricît de mic, spre a hotărî precumpănirea curajului asupra fricii; şi cînd te gîndeşti că, de astădată, mă adăposteam sub o manta, care de atîteaori înfruntase biruitor potopurile cereşti; cînd te gîndeşti că mă umbream sub o pălărie, care-şi rîdea şi de ploae şi de soare,—înţelege oricine că colosala tragedie a naturii, pe care stihiile se pregăteau s'o joace pe imensa scenă a văzduhurilor, scăzuse în ochii mei, la treapta unei drame ordinare şi nu aşteptam decît ca cortina să se rîdice...

Descălecarăm.

Cotigirăm la stînga şi intrarăm în înfundătura sau, mai bine zis, în ceia ce Axinia numia o tîrlă părăsită.

De parăsită, părăsită era ea, căci cucuta, brusturul şi urzica moartă creşteau în voe, şi cu bună înţelegere domneau peste locul acesta. Intrucît se atinge de existenţa de altădată a vre-unei tîrle, cel mult dacă un colţ arheologic al vre-unei opinci rupte mai rîdica glasul din gunoiul animal, în care stătea înmormîntată până la gît; mai deoparte, un par al vre-unui gard dispărut avea pretenţia să-ţi deştepte în suflet amintirea vre-unei vechi coloane de templu, cruţate încă de timpuri; un cerc desfăcut răsărea pe jumătate din mormanele de gunoiu heteroclit şi se părea că chiamă încă odată, în braţele sale, bărbinţa de brînză, pe care odinioară o strînsese la piept.

Un vînt de miază-noapte ne călcase grăbit şi suflarea lui vijelioasă săpa valuri adînci cu feţe schimbătoare în fîneţele înalte şi înflorite ale Şeştinei. Pe sub soarele, care numai la depărtate răstimpuri se mai arăta, nouri de plumb îşi tîrau, cu o

iuţeală nebună, umbra lor pe pămînt. Vîntul îşi îndoise furia, şi nici o pată de lumină jos, nici o pată de azur sus nu se mai zăria. Puterile adîncului trăsese în faţa cerurilor perdeaua lor de neguri...

In depărtările pline de umbră, stăteau munţii încremeniţi şi un fulger iute brăzdă, ca o cordea de lumină orbitoare, frunţile lor posomorîte... Un tunet mai apropiat şi cîteva mari bobiţe de ploae hotărîră pe Axinia şi pe tovarăşul meu să-şi ia măsurile cuvenite. In cîteva minute caii fură deschingaţi, tarniţele cu pernele lor puse la pămînt; iar pe ele, ca pe nişte scaune, se aşezară fiecare deoparte şi fiecare cîte cu o pocladă în spate. Axinia, ce făcu, ce drese, se strînse ghem şi, mică cum era, dispăru aproape toată sub pocladă. Tovarăşul meu, sub ploaia care se îndesea, căuta cît mai iute să-şi adăpostească şi el imensitatea persoanei sale sub poclada prea scurtă şi prea îngustă pentru dînsul: trudă zădarnică — cînd îşi acoperea spatele, i se desveleau genunchele; cînd o trăgea pe dreapta, stînga-i rămînea goală... şi ploaia se îndesea. Desfăcui repede tafturul calului meu, luai poclada şi i-o aruncai peste lipsurile celei dintăi.

— Şi acum, defunctul meu amic, zisei eu, cu cine vrei să mai împărtăşeşti simţirile adînci, pe care mi le deşteaptă în suflet sublima frămîntare a naturii? Cine ar crede că sub porcoiul acesta de poclăzi vărgate îşi doarme somnul său de veci vlăstarul cel mai gingaş din viţa blondului Apollone? Tot aşa îmi închipui că trebue să se fi întîmplat şi cu divinul tău strămoş, sub ploile Arcadiei, cînd se tocmise văcar la regele Admet.

Nici un răspuns.

Rămăsesem singur în picioare cu calul de frîu; şi fu de ajuns ca, între mine şi tovarăşii mei de drum să se întrepună o pocladă, pentruca, în mijlocul nemărginirii frămîntate de furia elementelor dezlănţuite, să mi se umple sufletul de iluziunea unii desăvîrşite singurătăţi...

Furtuna se schimbase în vijelie şi pe mii de glasuri fantastice şuera, se tînguia şi gemea a pieire şi a pustiu.

Fulgere lungi de lumină frîntă şi orbitoare spintecau adîncurile, fără răgaz; clocoteau văzduhurile de tunete fără răstimpuri iar piscurile depărtate ale munţilor păreau că se prăbuşesc sub trăsnetele cereşti; şi ploaia, cu picături dese şi măzărate, biciuită de vijelie ca o pînză fără sfîrşit, se depăna pieziş din ceruri pe pămînt. Axinia şi tovarăşul meu stăteau înghemuiţi sub poclăzile lor vărgate şi apa ciuruia de pe dînşii în toate părţile.

După un ceas de frămîntare nebună a firii întregi, ploaia începu a se rări şi vijelia a-şi ostoi furia ei; numai din depărtare se mai auzea glasul răzleţ al cîte unui tunet; zăbranicul de neguri se rărise, iar printre petele mari de azur ale cerului soarele începuse iarăşi a trimete pămîntului razele sale. Ca o armată de fantome uriaşe, umbrele nourilor grăbite şi uşoare, se strecurau din miază-noapte peste Şeştina şi se pierdeau în miazăzi; boabe mari de ploae limpede atîrnau de firele de iarbă şi, sub razele de soare, Şeştina lua înfăţişarea unui verde şi înflorit covor bătut în diamante; o răcoare fragedă şi curată împrospăta întreaga fire.

Ploaia contenise de tot şi vîntul se potolise.

— Axinio, zisei eu femeii, care eşise de sub pocladă, murată ca un şoarece, ia vezi de pune şelele pe cai şi să plecăm, că n'aş voi să ne apuce noaptea uzi şi flămînzi. Mai este mult pănă la Mîrcu?

— Ia a mai hi cam pe jumătate cît am mărs, da' o s'ajungem iute, că scoborîm la vale.

In cîteva minute caii fură gata. Încălecarăm şi plecarăm.

In mai puţin decît credeam, furăm la Mîrcu, în valea Negrei Broştenilor.

C. Hogaş.

NOTE PE MARGINEA CĂRŢILOR

REFLECŢII ASUPRA DURATEI INVĂŢĂMÎNTULUI SECUNDAR

Prin 1895 incepu o vie discuţiune, între fizicienii din apus, din cauza unui articol, publicat în *Revue générale des Sciences* de profesorul german W. Ostwald, care susţinea că toate fenomenele lumii materiale se reduc, în ultimă analiză, la fenomene energetice. Aprecierile nedrepte şi violente ale fizicianului Cornu au aprins discuţia, care a continuat cîtva timp, aducînd noi argumente părerilor savantului din Lipsca. Astăzi, după 20 de ani, ştiinţa a făcut aşa progrese încît „energetica" e o disciplină peste care nu se mai poate trece, cu toate că conflictul, între partizanii săi şi cei al concepţie mecaniste, durează încă. De atunci încoace W. Ostwald a căutat, în diverse lucrări, să popularizeze această concepţie nouă şi să atingă şi mulţime de probleme din lumea materiei brute şi vii şi chiar din problemele sociale, căutînd să le explice potrivit cu această idee.

Lucrarea sa de vulgarizare, *Energia,*[1]) se remarcă prin o sistematică şi cumpănită expunere a problemei şi printr'un pios respect pentru autorii celor două principii fundamentale energetice: *Iul. Robert Mayer* şi *Sadi Carnot,* precum şi pentru cercetătorii care au înţeles mai repede şi au contribuit mai mult la susţinerea şi limpezirea lor. Noţiunile „conservării energiei" şi a „degradării energiei", cum le numim azi, au găsit în *Joule* şi *W. Thomson* (mai apoi Lord Kelvin) în Anglia, în *Clausius* şi *Helmholz* în Germania, susţinători şi colaboratori—am putea spune—care, cu entuziasm tineresc, au muncit fără preget, deşi

1) *L'énergie,* in Nouvelle Collection scientifique.—F. Alcan, Paris.

n'au găsit nici înţălegere nici sprijin în contimporanii lor cu situaţii recunoscute.

De remarcat în această operă de vulgarizare a lui Ostwald e pasiunea pentru idee şi accentele calde de admiraţie recunoscătoare pentru lupta înverşunată a creatorilor, spre a li se recunoaşte importanţa descoperirilor. Savantul cărui, la declararea războiului european, i s'a făcut imputarea nedreaptă de şovinist, nu precupeţeşte admiraţia sa pentru savanţii engleji şi franceji; din contra e aspru cu unii din învăţaţii ţării sale şi socoteşte ca o mare greşală actuala organizare a învăţămîntului secundar german.

Ostwald semnalează, că toţi aceşti mari formulatori de principii fundamentale şi-au publicat lucrările lor epocale între 25 şi 30 de ani. Intuiţia adevărului şi adunarea faptelor de sprijin sînt desigur anterioare publicării cu cîţiva ani, adică între 20 şi 25 ani. La o asemenea vrîstă azi abia se isprăvesc studiile secundare, atît în Germania cît şi la noi şi constatarea aceasta nemulţumeşte pe Ostwald şi-l face să se pronunţe contra duratei învăţămîntului secundar.

Invăţămîntul secundar durează prea mult, e refrenul gîndurilor savantului atît în „Energia", cît şi în *„Oameni mari"*[1]) *şi desigur că are dreptate.*

Dacă alarma lui va avea succesul concepţiei pentru care a fost aşa de aspru criticat în 1895, avem nădejde să vedem o schimbare radicală a învăţămîntului secundar în apus şi, mai pe urmă, şi la noi; căci, fără modele de imitat, noi nimerim cam greu drumul: dovadă efectele trifurcării, cu toată bucuria ce avem, că ne-au imitat chiar străinii—apusul cult—pe această cale.

Dacă în Germania, unde începe cursul secundar la 9 ani şi se învaţă pentru viaţă, e lung termenul de 9 ani pentru liceu; la noi, unde se urmăreşte un certificat, această durată este enormă şi funestă prin urmările ei, urmări pe care le vedem fiecare zilnic.

Ostwald se plînge că prin lungimea învăţămîntului secundar se toceşte iniţiativa individuală, se slăbeşte entuziasmul juvenil al cercetătorilor, la care încolţesc timpuriu idei fără să poată măsura şi greutăţile întreprinderilor plănuite.

Cercetătorul care a isprăvit tinereţa pe bănci, care măsoară, cu priceperea cunoscătorului, dificultăţile unei concepţii noi,

1) *Les grands hommes,* in Bibliothèque de philosophie scientifique.

perde ceva din energia ideiei-forţe şi se mulţumeşte să rămînă mai mult şablon. Acestei opriri a îndrăznelii tinereşti, la absolvenţii actualelor şcoli germane, atribue Ostwald lipsa de strălucire, de scînteieri de geniu, a savanţilor din patria lui Kant.

La noi, din fericire, cei 8 ani de studiu nu tocesc, prin ei, prea mult nici zelul pentru ştiinţă, nici nu obosesc pe adunătorii de cunoştinţe. La noi oboseala nervoasă, surmenajul fizic şi fiziologic, neurastenia şi celelalte metehne, care se atribuie şcolii secundare, nu sînt urmarea jertfelor pe altarul Minervei, cît a risipei de energie pe altarele altor zei şi zeiţe; aşa că, din punct de vedere al duratei, neplăcerile învăţămîntului secundar, la noi, s'ar reduce la întîrzierea ieşirii la pensie. Notez, numai în treacăt, faptul ciudat, că nu se surmenează şi istovesc elevii de care se ocupă cineva serios în familie, chiar cînd acei elevi sînt mai puţin dotaţi.

Oricare ar fi contribuţia personală a elevilor la deprimarea lor; oricît de important rol ar juca familia şi societatea la rezultatele pe care le cunoaştem, un lucru e sigur: absolventul de liceu e obosit, plictisit, desgustat şi grăbit să pue mîna pe o diplomă şi o leafă; iar la aceste contribue, în bună parte, durata învăţămîntului.

Opt ani de studiu, după vrîsta de 11—12 ani, înseamnă părăsirea şcoalei secundare odată cu recrutarea şi cu înscrierea în listele electorale... In ultimul an de liceu, ba chiar şi în penultimul, elevul e plictisit, suprasaturat de lecţii şi metodologie şi se socoate fericit cînd nu citeşte chiar romane. El pare surmenat, deşi lecturii şi muncii serioase le-a sacrificat un număr foarte restrîns de ore pe zi, începe a se simţi om şi e stînjenit în toate mişcările lui de cadrul şcolii, care-l socoate tot copil; în minte încep a-i încolţi gînduri mari; ar vrea să caute lumina undeva şi nu ştie unde; îi plac anumite ocupaţii, iar orele de curs la atîtea materii, pe care nu le gustă, îi amărăsc viaţa; ar vrea să sboare şi se simte cu aripile tăiate. Şi atunci fac şi mulţi din cei buni, ce au făcut alţii: aleg cariera, care duce la un loc sigur şi numai cîţiva se avîntă pe căile muncii şi cercetării trudnice, sau pe cele în care simt vocaţie şi puteri creatoare.

Entuziasmul pentru produsele talentului sau pentru ştiinţă nu se desvoltă odată cu grija serviciului militar şi cu cartea de alegător în mînă, ci cu imboldul semi-copilăresc al celor fascinaţi pentru frumuseţa unor idei; a unor probleme, în rezolvirea

şi aplicarea cărora cineva nădăjdueşte un nume, un serviciu pentru cei mulţi, o contribuţie la progresul ţării şi al omenirii. De-aceia şcoala secundară, cu tipicurile şi metodologia ei, trebue să se isprăvească mai curînd; ea trebue să dureze atît cît ţine şi copilăria cu jocurile, cu sburdălnicia, cu speranţele şi lipsa ei de gînduri practice şi anume pela 17, mult 18 ani.

Că la asemene vrîstă tînărul absolvent nu va fi în stare să înceapă rodnic munca spre care-l cheamă îndemnurile sufletului şi cunoştinţilor sale încă rudimentare, se poate; dar orice va începe, fie pe terenul vieţii practice, fie pentru continuarea studiilor, va executa cu entuziasm, nu se va lăsa oboselilor şi plictiselii, dacă e stofă de om în el, şi va birui.

Mai toţi inventatorii mari, au plecat dela cîte o problemă absurdă, cum e mişcarea perpetuă. N'au ajuns la rezolvarea ei, ci la afirmarea imposibilităţii de a fi rezolvită; dar aceste silinţi, îndărătnicia de a căuta dovezi, a pus alte probleme, i-au condus să născocească alte căi de cercetare şi au îmbogăţit ştiinţa, schimbîndu-i chiar înfăţişarea conceptuală. E cunoscut că unii auto-didacţi au concepţii mai îndrăzneţe, decît acei care au ros mult băncile şcoalelor: *Faraday* a început cercetările de fizică, plecînd dela ucenicia de legătorie de cărţi; *Edison*, dela vînzare de jurnale şi reparaţii de maşini uzuale; *Conta* şi *Eminescu* nu atît şcolii datoresc profunzimea creaţiilor lor, etc. Pasiunea pentru probleme, ce s'a înfiripat în timpul adolescenţii lor, i-a condus la descoperiri minunate şi chiar la formulare de adevăruri nestrămutate. A trebuit voinţa de a şti şi munca fără preget, muncă din acumularea căreia se zice că se nasc geniile.

Vorbesc aici de puterea creatoare, de intuiţia genială, nu de erudiţie, care poate spori prin muncă până mult mai tîrziu în viaţă, îmbogăţind şi ea considerabil ştiinţa şi pregătind material pentru alte intuiţii creatoare.

Copilul vremii noastre e mult mai precoce decît cel al vremii lui Ludovic al XIV-lea ori Frederic cel Mare—aceasta nu e o afirmare, ci un fapt explicabil prin energetica individuală şi socială—; inteligenţa lui ascuţită prinde din sbor idei, pe care două-trei generaţii în urmă abia le-ar fi căpătat cu muncă stăruitoare.

Fără să cad în admiraţie naţionalistă pentru calităţile neamului, am convingerea că copilul romîn e de o inteligenţă aşa de vie, aşa de lesne cuprinzătoare, încît şcoala,—cu mijloacele ei împrumutate din nord şi aplicate cu meşteşugul romînesc de a

nu pierde multă energie pentru o leafă de nimic,—mai mult slăbeşte decît desvoltă puterile sufleteşti. E în adevăr dezolant să asculţi cu cîtă stăruinţă, demnă de o cauză mai bună, pedagogii noştri oficiali se strădănuesc să introducă şi în şcoala secundară „metoda treptelor formale", care.... dă aşa de excelente rezultate în şcolile primare!

Azi pierderea de vreme cu căutarea răspunsurilor, cu stabilirea „corelaţiilor" pentru a ajunge la... superficializarea unei lecţii, sînt un merit, şi nu e un *de*merit necunoaşterea declinărilor latineşti, pentru un viitor profesor de limba latină; a neputinţii punerii în formulă a legilor căderii corpurilor, pentru altul de fizică; ş. a. m. d..

Mintea copilului oboseşte dacă e vorba să-l faci a înţelege atît ca să exprime în vorbă şi scris un fapt precis şi...se limpezeşte cînd îl porţi dela steaua polară la steaua romînismului (Stefan ori Mihai) şi deacolea la cine ştie ce mai stele!

Se pierde un timp preţios cu nimicuri; se trece cu buretele peste ceia ce pretinde preciziune şi încordare de atenţie şi elevul rămîne cu noţiuni vagi, cu impresia că nu e nimic de învăţat la cele mai multe materii şi că numai matematica şi unele limbi cer sforţări şi muncă,—pentru care lipseşte însă deprinderea şi continuitatea. Mai e de mirare că adolescentul, care îşi măsoară ştiinţa aceasta formală cu ceia ce bănueşte că ar fi cuprins cu voinţa şi inteligenţa lui, de ar fi avut de unde, se desgustă de tot şi de toate, pierde orice entuziasm pentru adunare de cunoştinţi şi e mulţumit cînd poate bate drumurile, cu ţigara în gură şi cu chipiul pocit în fel şi chip, spre a atrage atenţia? Mai e de neînţăles, că păşind pragul universităţii simte mai mult bucuria de a fi ajuns la oarecare libertate şi la exercitarea „naţionalismului" sui-generis al vremii noastre?

Şcoala secundară trebue să se isprăvească mai curînd; ea trebue să renunţe la formalismul sec şi la metodologii împrumutate şi nerumegate. Scopul şcoalei a fost şi a rămas unul şi bun: profesorul să facă pe elev să priceapă şi să reţie, cu minimum de muncă posibil, o sumă de cunoştinţi socotite indispensabile pentru o cultură generală. Nu cunoştinţi măsurate cu centimetrul şi drămăluite ori puse în hapuri poleite, cum e tendinţa astăzi, ci cunoştinţi precise şi deplin înţălese. Dacă pentru aceasta trebue pregătire, *cea mai excelentă cale e acea a cunoaşterii perfecte a materiei*, ce are a preda profesorul. Cine s'a pătruns de ştiinţa specialităţii sale ştie să aleagă şi găseşte căile

să facă înţăleasă de toată lumea şi de copii cunoştinţele ce predă; pe un superficial toată „metoda" din lume nu-l va crea *profesor adevărat*.

Mai trebue oare să ating nevoia unui *învăţămînt întreg* (integral), care să desvolte *armonic* pe copil şi pe adolescent?

In locul orelor de 60 minute, să se facă lecţii de 45—50 de minute, pentruca cel puţin 4 după-amiezi libere pe săptămînă să fie destinate: lecturilor sub conducerea profesorilor, experienţelor simple de laborator, cercetărilor în natură şi muzee, escursiuni în aer liber, jocuri, cîntece ş. a, *dar totul sub controlul şi conducerea profesorilor*. In locul pedantismului corelaţiilor savante, să se sacrifice timpul pentru a conduce primii paşi ai elevilor pe drumurile cele frumoase ale căutării adevărurilor şi cultivării frumosului şi umanitarismului.

Pentru aceasta însă trebue nu numai vorbe şi îndemnuri, ci *obligaţii* şi *sancţiuni*.

Dacă s'ar munci cît trebue şi cum trebue; dacă în toate s'ar pune la contribuţie vioiciunea şi entuziasmul adolescenţii fără îndoială că învăţămîntul secundar s'ar putea reduce la 7 ani, dacă nu chiar la 6.—Redus la 7 ani *şi numai cu ultima clasă furcată*, rezultatele nefaste de astăzi s'ar înlătura în mare parte; schimbîndu-se puţin programele şi orariile, obligînd profesorii a veni în contact cu elevii şi altfel decît pe catedră, şcoala ar lua curînd o cu totul altă înfăţişare. Iar tînărul cu sufletul plin de speranţe, înarmat serios pentru toate căile vieţii, neatins de lene şi plictiseală, se va pune serios pe lucru—fără pretenţii absurde şi cu sentimentul unei demnităţi rău înţălese—fie într'o carieră liberă, fie păşind la universităţi ori şcoale speciale.

Ar rămîne atunci ca şcoalele superioare să mai renunţe la acele cursuri fără sfîrşit şi să călăuzească numai, cu pricepere şi ştiinţă, paşii tinerimii, pentru a pătrunde prin munca, voinţa şi cercetările lor în domeniul pe care „bunii profesori" îl expun, cît mai savant, depe catedră.

Liebig, care a dat lumii o pleiadă de chimişti, ce au contribuit la sborul ameţitor al acestei ştiinţi, nu prea făcea cursuri; dar, decînd se lumina de ziuă, până seara tîrziu, era lîngă studenţii săi, pe care-i pregătea pentru cercetări, nu pentru diploma care să dea o catedră, de pe care se pot face... de toate...

T. A. B.

Dor

De eri nu te-am văzut,—şi-acum mi-i dor
De parcă-s ani de cînd nu te-am văzut,
Că sînt de mult stingher rătăcitor
Cu ochii arşi şi sufletul durut.

Port amintirile cu-a lor parfum
In sufletul fărimiţat prin zile,
Ca nişte flori ce le-am cules în drum
Şi-aşa le port presate între file.

Nu te-am văzut de eri, şi-acuma parcă
Ard tîmplele de tine mîngîiate.
Simt mîna ta cum sufletu-mi încarcă
Cu-o lume grea de visuri aşteptate.

Şi tot mă poartă vremea ceas cu ceas
Şi visurile toate înapoi,
Cînd mă gîndesc ce singur am rămas,
Şi cum stăteam odată amîndoi.

Afară bate vîntul, şi îmi port
Pe-aripa lui nădejdea mea din vis...
Şi parcă vîntul leagănă un mort
De-asupra unei neguri de abis.

Demostene Botez

Excursiuni de popularizare în domeniul electrotehnicei

I. Noţiuni fundamentale *)

Despre electricitate şi despre aplicările ei industriale îşi face lumea profană diverse concepţii incomplecte ori cu totul greşite, a căror îndreptare este cu atît mai necesară, cu cît aplicaţiile electricităţii, care tind la sporirea confortului şi higienei vieţii, se multiplică şi se impun omului civilizat.

Seria de articole, care vor apare sub titlul generic de mai sus, are menirea de a aduce o modestă contribuţie pentru înlăturarea acestui neajuns.

*

Asupra întrebării primordiale : *ce este electricitatea?*, trecem repede fără răspuns, căci esenţa electricităţii, caşi acea a [I]
forţii, a căldurii, a luminii, etc., se sustrage controlului simţului omenesc şi rămîne obiect de ipoteze, a cărui desvoltare şi discuţie s'ar depărta de scopul urmărit de această lucrare.

Sigur se cunosc numai manifestările electricităţii şi legile în virtutea cărora au ele loc.—Asupra acestor chestii se vor întinde dar cercetările noastre.

Cu toate acestea de oarece cercetarea fenomenelor electrice cîştigă mult în claritate, dacă le punem în legătură cu o ipoteză—plausibilă în parte cel puţin—relativă la firea electricităţii, putem adopta ipoteza, care a dăinuit multă vreme în lumea specialistă, că electricitatea ar fi un fluid, adecă o materie asemănătoare apei, cu deosebirea—non sens ştiinţific de altmintrelea—că acel fluid ar fi lipsit de pondere şi ar fi deci imaterial.

*) Figurile menţionate în cursul acestui articol sînt imprimate pe foae separată la finele lui.

Cu restricţia expresă, că nu avem în vedere decît un mijloc mai comod pentru înlesnirea cercetării fenomenelor electrice, adoptăm cu atît mai mult această ipoteză, cu cît multe din manifestările electricităţii se conpoartă ca şi cum ar fi apa nu electricitatea în joc, ceia ce ajută studiului pe cale de comparaţii.

Pe baza acestor asemănări putem enunţa, că electricitatea este răspîndită pretutindeni în univers, precum apa este pretutindeni răspîndită pe globul planetei ce locuim. Apă este în atmosferă, apă în porii tuturor corpilor organici şi anorganici, apă în pămînt; deci apă peste tot. Acelaşi lucru cu electricitatea, şi încă generalizat în afară de limitele explorabile ale planetei noastre, ceia ce se dovedeşte sigur cu mijloacele de investigaţie de care dispune ştiinţa astăzi, pe cînd prezenţa apei în afara acelor limite nu mai este sigur controlabilă.

Universul întreg este un ocean insondabil de electricitate, care umple spaţiile interplanetare tot atît de compact ca şi spaţiile interatomice ale materiei. Ultimele cercetări par chiar a îndreptăţi concluzia, că înseşi părţile constitutive ale atomilor sînt de natură electrică.

Dar acest enunţ este de natură a provoca nedumerire la persoanele care, cu sau fără intenţie, au suferit cîndva comoţia provocată de vre-o descărcare electrică în corpul lor şi care, din această pricină, nu pot concepe existenţa electricităţii în afară de conductorul metalic cu care au venit în atingere.

Nedumerirea se risipeşte însă dacă revenim la comparaţia cu apa şi-i extindem cîmpul. Intr'o depresiune cu fund de teren impermeabil se vor aduna apele meteorice şi vor forma un lac. Cît timp nu va exista comunicare între conţinutul lacului şi un loc mai jos de cît suprafaţa apei din lac, apa nu poate da nici o manifestare de forţă, oricît de vaste ar fi suprafaţa şi adîncimea depresiunei; fiinţele care ar trăi în lac nu ar fi expuse nici unei comoţii din partea mediului ambiant. Apa stagnează, este imobilă în acest caz. Numai dacă i se dă putinţa să se mişte, devine apa agent purtător de energie; iar aseminea putinţă o capătă cînd există ceia ce se chiamă *diferenţă de nivel*, adecă comunicare liberă între nivelul apei adunată intr'un rezervor şi un punct mai jos de acest nivel, situat în astfel de condiţii, ca apa căzută la nivelul inferior să se evacueze imediat, spre a nu micşora şi suprima diferenţa de nivel prin aglomerarea şi reurcarea ei la nivelul iniţial. Fiinţele vieţuitoare dela poalele unei cascade sufăr desigur comoţii cînd trec prin regiunea directă a căderii apelor.

Principiul ilustrat prin acest exemplu se aplică fără restricţie la electricitate. Cu ajutorul maşinelor de electricitate statică, cunoscute din studiile elementare liceale, putem aduna electricitatea din mediul ambiant şi o putem îngrămădi pe suprafaţa unui corp metalic izolat de mediu, tot aşa cum am ridica apă cu ajutorul unei pompe şi am umple un rezervor instalat la cîţiva metri deasupra terenului. Am creat astfel o dife-

renţă de nivel electric între corpul metalic şi orice corp conducător din mediul ambiant, de oarece orice corp din mediul ambiant conţine, pe unitatea de suprafaţă, o cantitate de electricitate inferioară acelei de pe corpul încărcat. Atingerea oricărui corp din mediu cu acel încărcat echivalează cu stabilirea comunicaţiei libere între cele două nivele electrice; iar dacă corpul pus în atingere este însuşi izolat de mediu, joacă şi dînsul, la rîndul lui, faţă de celelalte corpuri din mediu, rolul celui dintâiu corp încărcat, cu deosebire că încărcătura lui pe unitatea de suprafaţă este mai mică, de oarece cantitatea de electricitate iniţială se găseşte împrăştiată acum pe o suprafaţă mai mare: acea a corpului iniţial sporită cu acea a corpului încărcat dela dînsul.

Acest fenomen electric de descărcarea unui corp încărcat în un alt corp izolat şi-ar avea echivalent la apă între două vase comunicante în modul reprezentat prin figura 1.

Cit timp ar sta închis robinetul R, care interceptează comunicaţia între cele două vase (după cum aerul, care este un foarte rău conducător de electricitate, interceptă comunicarea între cei doi corpi), există între ele diferenţa de nivel: $i_1 - i_2$; de indată ce deschidem robinetul R (suprimăm aerul izolant dintre corpi, punîndu-i în atingere) reservorul plin se descarcă parţial în cel deşert, până cînd se reduce la zero diferenţa de nivel şi se stabileşte în ambele vase nivelul nou i_2.

Ceia ce se chiamă *nivel* la apă se chiamă la electricitate *potenţial*; ceia ce se chiamă *diferenţă de nivel* la apă se chiamă la electricitate *diferenţă de potenţial* sau, cu o denumire mai scurtă, *tensiune*. Diferenţa de nivel se măsoară şi se exprimă în hidraulică în *metri*, tensiunea în electrotehnică în *volţi*.

Şi acum cine a suferit vreo comoţie atingînd un conductor încărcat cu electricitate îşi explică uşor fenomenul. Corpul său încărcat cu mai puţină electricitate pe unitatea de suprafaţă decît conducătorul, avea un potenţial mai mic; între el şi conducător exista o tensiune de un număr oarecare de volţi, care a provocat descărcarea şi comoţia.

*

Asemănarea electricităţii cu apa nu se mărgineşte nu- [2]
mai la starea statică, cum e cazul exemplului de mai sus, ci şi la starea dinamică. In cercetarea precedentă nu aveam a face cu o mişcare continuă; descărcarea apei ori electricităţii avea durată scurtă, care nu ne-ar fi îngăduit să urmărim şi să analizăm elementele mişcării. Dar, ca şi la apă, manifestările energetice a electricităţii implică durată de mişcare şi, după cum zicem curent apei în mişcare, tot această expresie o întrebuinţăm pentru electricitatea care se mişcă, zicînd *curent electric*. Condiţiile pentru determinarea curentului şi întreţinerea lui sînt ace-

leaşi la electricitate ca şi la apă. Pentruca să avem un curent de apă e necesar:

a) să existe o diferenţă constantă de nivel între punctul de plecare şi cel de adunare, iar ca consecinţă

b) ambele nivele să rămînă invariabile, cel superior prin continuă realimentare, cel inferior prin continuă evacuare.

Dar realimentarea neputîndu-se face decît cu apele evacuate, urmează că mişcarea apei are loc pe un circuit închis.

Dacă urmărim fenomenele dinamice ale apei pe planeta noastră, e uşor să constatăm, că curentele de apă super ori subterane pe care le observăm sînt şi nu pot fi altceva de cît *porţiuni din un circuit închis*. Toate apele, care curg pe suprafaţa pămîntului şi prin păturile lui permeabile se adună în depresiunile lui cele mai joase, în mări şi oceane. De aici se ridică în aer sub formă de vapori datoriţi căldurii solare şi purtate de vînturi îmbibă atmosfera din care, condensîndu-se, revin la suprafaţa pămîntului sub formă licidă, lunecă pe versantele înălţimilor, se adună în văi sub formă de pîrăiaşe, care, pe măsură ce se îndepărtează dela locul de formare, se unesc cu alte pîrăiaşe spre a forma rîuri, fluvii şi a reveni la mare şi ocean de unde au plecat. Apele subterane fac la fel, cu deosebire că se mişcă mult mai încet, din cauza rezistenţei pe care o întîmpină în păturile de teren pe care trebue să le străbată.

Existenţa *circuitului închis* este tot atît de indispensabilă circulării electricităţii, iar asupra acestui lucru e nevoe să insistăm puţin.

Oceanul joacă rol la un curent de apă de cea mai joasă linie de nivel posibilă, linie a cărei nivel trebue însemnat cu zero absolut. Pentru electricitate rol identic îl are pămîntul. *Potenţialul electric al pămîntului este potenţialul zero.* Dacă punem în contact cu pămîntul unul din cei doi poli ai unui generator de curent electric, putem imita curentul apelor meteorice, transmiţînd electricitatea la distanţă pe un singur fir, care pleacă izolat de pămînt dela al doilea pol a generatorului, trece prin aparatul care utilizează electricitatea (aparatele telegrafice, becuri incandescente, motori de tramvae, etc.) şi în urma lor atinge pămîntul. Pămîntul închide în acest caz circuitul electric. De îndată ce contactul intim cu pămîntul ar fi suprimat din o pricină oarecare în unul din cele două puncte, circulaţia electricităţii s'ar întrerupe.

Insă utilizarea pămîntului pentru închiderea unui circuit electric presintă neajunsuri care o exclud dela majoritatea aplicaţiilor practice; între altele neajunsul, că încurcă transmiterea corectă a mai multor curenţi simultani pe diverse circuite. Astfel de curenţi rămîn separaţi numai pe parcursul firelor aeriane, iar în pămînt se amalgamează şi produc perturbaţii în aparatele de utilizare intercalate în circuiţi.

Circuitul electric tip este constituit din doi conductori metalici, căror capete libere sînt legate pe deoparte la cei doi poli ai generatorului de electricitate, iar pe de altă parte la cei doi poli ai aparatului care utilizează electricitatea. Circuitul tip, acela care se realizează totdeauna în aplicările industriale de electrotehnică, este aşa dar un *circuit metalic închis*. In instalaţiile casnice de electricitate, consumatorul determină deschiderea curentului prin închiderea circuitului şi suprimarea curentului prin deschiderea lui, operaţie pe care o face mînuind întrerupătorul.

Dar după cum pămîntul, care nu este materie metalică, poate servi la închiderea unui circuit, ori şi care altă materie care nu constitue un obstacol eficace la mişcarea electricităţii (materie izolantă) poate închide un circuit, în cele mai multe cazuri în mod nedorit. Umezeala, aerul fierbinte, etc. pot provoca astfel de circuite. Menţionăm aici lucrul numai în interesul generalizării noţiunii de circuit electric.

Atît asupra circuiţilor de asemenea natură cît şi asupra conductelor metalice de distribuire a electricităţii cu mai mult de doi conductori, ne rezervăm a insista în alt loc.

Revenim la crearea şi întreţinerea unui curent electric.

Ca şi la apă, trebue să avem între punctul de plecare a electricităţii pe circuit şi cel de adunare, o diferenţă constantă de potenţial. La circulaţia apelor de pe circuitul globului pămîntesc nivelul superior e dat prin înălţimea nourilor iar cel inferior prin suprafaţa oceanelor. La circulaţia electricităţii potenţialul superior se găseşte la unul din polii generatorului, iar cel inferior la polul al doilea. Generatori cu mai mult de doi poli, despre care vom vorbi în alt capitol, nu sînt în realitate decît împărechere de generatori bipolari. Cei doi poli ai generatorului electric fiind separaţi prin o pătură de aer, materie esenţialminte izolantă, electricitatea acumulată la polul cu potenţial superior nu poate circula până ce nu se va suprima această pătură izolantă închizînd circuitul.

Un dispozitiv care să funcţioneze cu apă identic cum funcţionează o instalaţie pentru distribuirea electricităţii în scop de ecleraj electric de pildă, trebue să ni-l imaginăm în modul următor: Maşina Dinamo care generează curentul îşi are la dispozitivul cu apă o pompă ca echivalent. Polul dinamului în care se acumulează electricitatea sub un potenţial ridicat este reprezentat la apă prin capătul superior a ţevii care conduce apa dela pompă la un rezervor inalt, pe cînd al doilea pol e reprezentat prin ţeava cu care pompa suge apa din bazinul ei de adunare. Numărul de metri, care exprimă diferenţa de înălţime a nivelelor din rezervor şi din basin, îşi are la instalaţia electrică ca echivalent numărul de volţi care exprimă diferenţa de potenţial —tensiunea—dintre polii dinamului. Circuitul apei este închis prin o ţeavă care scoboară dela fundul rezervorului până la bazin; acel electric prin o conductă metalică care pleacă dela unul din poli, spre a se întoarce la celalt. Dacă am pune pompa în funcţiune, spre a provoca şi întreţine mai mult timp circulaţia

în dispozitivul descris până aici, vom avea ca rezultat deteriorarea basinului, pentrucă energia ce cheltuim în pompă, transmițîndu-se apei, pe care o ridică la nivelul superior, nu găsește în parcursul circuitului în jos altă putință de a se manifesta. Fără *efect*, indiferent dacă este efect util sau dăunător, energia nu poate dispărea. Aceiaşi soartă ar avea și generatorul de electricitate, dacă i-am uni polii prin un conductor metalic, fără a intercala vre-un aparat de utilizare a electricității (bec, motor, etc.) pe parcursul lui; curentul electric s'ar descărca in corpul generatorului și l-ar distruge.

Un astfel de circuit închis prin un conductor metalic fără întercalarea unui aparat de utilizare se chiamă *scurt circuit* și trebuie evitat cu mare scrupulozitate de profani căci scurtele circuite sînt totdeauna pricini de catastrofe. Asupra lor vom reveni.

Prin urmare și la dispozitivul pentru apă va trebui să intercalăm în țeava, care readuce apa din rezervor la basin, un aparat de utilizare, o turbină (morișcă de apă) de pildă, a cărei forță motrice ar putea fi consumată în un atelier mecanic. Cu această intercalare avem identitate deplină între dispozitivul cu apă și instalația electrică; iar această identitate ne dă putința de a defini cu precizie atît elementele constitutive ale curentului electric cît și noțiunea însăși de curent considerată în accepțiunea ei științifică, adecă de *energie* electrică.

*

[3]

Facem aici o digresiune necesară pentru deplina elucidare a noțiunii mecanice de *energie*, în afară de orice preocupare de electrotehnică, căci energia electrică nu este decît un caz special a energiei cozmice.

Cuvîntul *Energie* s'ar putea defini în mod vag prin *capacitate de a săvîrși o muncă*. Munca săvîrșită înseamnă energie consumată, încordare pentru muncă gata a fi săvîrșită la un moment dat s'ar chema în mecanică energie potențială ori energie înmagazinată. Însă omul de știință fiind ținut să lucreze exclusiv cu cantități comparabile între ele și deci măsurabile, nu se poate mulțumi cu definiția de mai sus; de aceia a concretizat oarecum noțiunea abstractă de energie, după ce a constatat că, în orice manifestări ale ei, apar doi factori concreți și că de cîteori productul matematic al acelor doi factori dă aceiași cifră, totde atîtea ori energiile cercetate sînt egale între ele. De aici definiția generală științifică: *energia este un product matematic între doi factori numerici*, sau între mai mulți factori, care pot fi totdeauna reduși numai la doi.

Cîteva exemple vor înlesni priceperea celor ce preced.

Energia mecanică, aceia care dă viață milioanelor de ateliere industriale în care se fabrică nenumăratele obiecte devenite indispensabile omenirii: mașini, unelte, aparate, țesături etc., ateliere în care organe confecționate din materie inertă execută

fără oboseală aparentă mișcări puternice și precise cum nu pot fi executate de organele vii ale fapturilor de origine divină, este debitată în porțiuni mici de *Kilogramometri* sau în porțiuni mai mari de *cai mecanici*. Kilogramometrul este subdiviziune de cal mecanic și acesta din urmă are 75 de kilogramometri. Kilogramometrul este așa dară unitatea de măsură pentru energia mecanică, dar nu este nici kilogram nici metru, ci productul matematic dintre aceste două unități de măsură. Cu kilogramul se măsură forțele, cu metrul lungimile și de oarece, la orice energie mecanică, putem constata prezența unei forțe, care, aplicată asupra unui corp material, învinge rezistența care se opune mișcării corpului și-l deplasează pe o anumită lungime, urmează că aceste două elemente măsurabile: forța și drumul parcurs de dînsa, sînt elemente caracteristice pentru energie.

Dacă ridicăm la 0,5 metri dela pămînt un corp care cîntărește 20 de kilograme săvîrșim o muncă constatată de simțurile noastre prin oboseala mușchilor mînii, dacă ridicăm o greutate de 40 kilograme la aceiași înălțime munca și oboseala vor fi duble și atingem repede limita capacității de muncă a organelor noastre, fie sporind greutatea, fie sporind înălțimea, fie sporind durata experiențelor. In cazul greutății de 20 kilograme ridicată la 0,5 metri înălțime învingem, cu forța desvoltată de mușchi, forța contrară care atrage corpul spre pămînt; primul factor al energiei ce desfășurăm este forța de 20 kilograme, al doilea factor este drumul parcurs de această forță: 0,5 metri; energia desfășurată de mușchi este deci: $20 \times 0{,}5 = 10$ kilogramometri. Experiența cu corpul de 40 kilograme greutate reprezintă energia de $40 \times 0{,}5 = 20$ kilogramometri.

Și acum ne putem explica ușor, pentruce un lucrător, care, prinzîndu-l direct, n'ar putea salta de jos un corp de 200 kgr. greutate, saltă cu ușurință un corp de două mii de kilograme intercalînd între corp și brațul lui o pîrghie (fig. 2). Forța care ridică corpul lucrează la unul din capetele pîrghiei și are de parcurs drumul mic a b; forța cu care acționează lucrătorul este aplicată la celalt capăt a pîrghiei, dar parcurge drumul mult mai mare c d. Energia desfășurată de lucrător este productul dintre forța relativ mică pe care o exercită lăsîndu-se pe capul pîrghiei și dintre drumul de care este cu atît mai lung cu cît și pîrghia va fi mai lungă. Această energie se transmite integral la capătul opus al pîrghiei, însă aici factorii sînt schimbați: forța e mare și drumul mic, dar în ambele cazuri productul este același.

Energie mare se poate obține tot așa de bine cu forță mică ca și cu forță mare, dacă sporim în măsură convenabilă pe al doilea factor de energie, drumul parcurs de forță.

Până aici nu am ținut samă de un al treilea factor care-și are importanța sa cînd considerăm desfășurarea energiei în o durată mai mare de timp. Atunci nu mai vorbim de energia totală desfășurată în durata dată ci de energia desfășurată în unitatea

de timp, pe secundă de exemplu, şi cînd exprimăm o energie în un număr de kilogramometri zicem ori subînţelegem kilogramometrisecunde, prescurtat kgm.s. Se obicinueşte a se denumi energia cheltuită în o secundă cu denumirea franceză de *travaliu* (Arbeit, nemţeşte) pentru care nu s'a adoptat încă în limba noastră o expresie romînească.

Inainte de a termina digresia e util să enunţăm, fără aprofundări, care ne-ar îndepărta prea mult dela subiect, că energia mecanică ca şi cea electrică sînt forme speciale sub care se manifestă energia cozmică şi că mai sînt şi alte forme de manifestare: căldura, lumina, acţiunile şi reacţiunile chimice. Toate aceste forme de energii sînt mutabile, adică o formă se poate transforma în alta fie dependent, fie independent de voinţa omului; dar dispariţie de energie nu se poate concepe. In studiul de faţă vom avea prilej să cunoaştem transformarea energiei mecanice, a căldurii şi a energiei chimice în energie electrică şi viceversa.

Inchizînd paranteza, venim la dispozitivul imaginat pentru întreţinerea unui curent de apă şi la comparaţia acestui curent cu un curent electric.

Acţionînd pompa, pentru a ridica apa în rezervorul superior, cheltuim energie mecanică. Dacă ridicăm pe fiecare secundă G kilograme de apă, travaliul ce cheltuim este reprezintat prin formula: T=Gi kilogramometri unde i reprezintă numărul de metri dintre nivelul apei din rezervor şi acel al apei din bazin. Acest travaliu îl restitue apa cînd trece prin turbină şi este utilizat în atelierul purtat de turbină.

In circuitul electric lucrurile se produc la fel: inmagazinării apei în rezervorul superior corespunde acumularea electricităţii răspîndită în conducta circuitului, la unul din poli; electricitatea pleacă impetuos dela acest pol spre becul ori aparatul de utilizare a electricităţii, ca şi apa din rezervor spre turbină; în bec ori în aparat întîmpină rezistenţă la trecere şi o învinge; acolo se consumă dară energia electrică şi, stoarsă de vlagă, electricitatea ajunge din nou la polul cu potenţial mic (la bazin în cazul apei) spre a fi din nou acumulată la polul cu potenţial superior.

Dacă însemnăm cu A cantitatea de electricitate care se acumulează pe fiecare secundă la polul de potenţial superior a dinamului şi cu V diferenţa de potenţial dintre cei doi poli (A este echivalentul lui G la apă şi V echivalentul lui i) productul lor ne dă măsura energiei electrice W, încît avem:

W=A.V. formulă identică ca formă cu cea stabilită mai sus pentru energia apei. Iar pentru a putea aplica această formulă algebrică la cazuri anumite, determinate prin date numerice, mai trebue să ştim, că, după cum pentru greutatea apei ne servim de kilogram ca unitate de măsură, unitatea cu care se măsoară *cantitatea de electricitate care trece pe fiecare secundă prin secţiunea unei conducte electrice* se chiamă *amper*.

Diferenţa de potenţial V măsurîndu-se în volţi, după cum

am văzut deja*), urmează că o energie electrică oarecare este un product dintre un număr oarecare de amperi şi un număr oarecare de volţi. Rezultatul acestui product s'ar putea denumi amperivolţi pentru a păstra şi asemănarea de expresii cu energia mecanică, însă în electrotehnică, care, la alegerea denumirilor convenţionale ale unităţilor de măsură, a ţinut să onoreze memoria savanţilor, care au contribuit în mod epocal la întemeierea acestei ştiinţi**) s'a denumit acest product cu denumirea de *Waţi* încît unitatea de măsură pentru energia electrică cheltuită pe secundă este un Wat. Hectovat şi Kilovat sînt multipli de 100 respectiv de o mie de ori mai mari şi, cu acest prilej, e bine să fie prevenit cetitorul, că unitatea de timp de o secundă admisă în calculele teoretice nu trebue confundată cu unitatea de timp întrebuinţată în calculele comerciale; aceasta din urmă este de 3600 ori mai mare decît cea dintâi, este *ora* nu *secunda*. Un hectovat comercial reprezintă prin urmare o energie de 3600 hectovaţi teoretici.

Pentru întipărirea ideilor desvoltate mai sus să luăm exemple numerice:

Admitem de pildă că turbina e construită pentru a da un travaliu de 2 cai adecă 2×75=150 kilogramometri pe secundă. Dacă facem abstracţie de diversele transformări ale energiei în căldură care au loc din cauza frecării apei în conductă şi a izbirilor la ventile, la coturi etc., precum şi din cauza frecării organelor mişcătoare ale pompei şi turbinei în lagăre etc., transformări care reduc energia iniţială dezvoltată în pompă, urmează că trebue să cheltuim, pentru a întreţine curentul apei, tot 150 kilogramometri. Dacă facem diferenţa de nivel dintre rezervor şi basin de 30 metri de exemplu, urmează că pompa va trebui să refuleze pe fiecare secundă o cantitate de 5 kilograme de apă, căci trebue să înmulţim cu 5 kgr. înălţimea de 30 metri spre a obţine 150 kilogramometri.

Echivalentul electric a kilogramometrului fiind 9,81 Waţi, dacă voim să păstrăm şi identitate de energie între instalaţia electrică şi cea hydraulică, dinamul va trebui să producă pe fiecare secundă 9,81×150=aproximativ 1480 Waţi. Şi tot aşa cum arbitrar am ales diferenţa de nivel de 30 metri la apă alegem diferenţa de potenţial de 220 volţi de exemplu. Incît instalaţia electrică va fi în stare să debiteze o cantitate de electricitate de aprox. 6,72 amperi, pentrucă aceasta este cifra care înmulţită cu 220 volţi dă un product de 1480 waţi.

*

Ne vom folosi de asemănarea dintre cele două dispozi- [4]

*) Cap. I, [1].

**) Cum au fost: André Marie Ampère născut la Lyon in 1775, Alexandro Volta născut la Komo in 1745. James Watt născut la Greenock, Scoţia, în 1736.

tive, spre a defini încă unul din elementele cu rol de capitală importanță în orice cercetare energetică, elementul care poartă numele generic de *rezistență*.

Dar importanța acestui element îndreptățește o nouă digresie în scopul unei aprofundări mai temeinice a noțiunii științifice cuprinse în denumirea de rezistență.

Mecanica ne dovedește teoreticește și experiența practică ne permite să constatăm că, dacă o forță se aplică asupra unui corp material oricît de scurtă vreme și-l pune în mișcare, corpul continuă mișcarea și după încetarea acțiunii forții timp indefinit și anume, din momentul încetării acestei acțiuni, mișcarea se desfășoară uniform, adică drumurile parcurse în timpuri egale sînt egale între ele.

Insă aseminea fenomen e condiționat de lipsa oricărei forțe contrare care ar înceteni ori opri mișcarea. Acest caz nu poate avea loc pe planeta noastră atît din pricină că ori ce corp material fiind supus atracției terestre, forța care lucrează permanent cată să cază la pămînt, cît și din pricină că, dacă provocăm mișcarea pe un suport oricît de luciu, care izolează corpul de pămînt, tot din cauza atracției terestre, corpul, lunecînd ori rostogolindu-se pe suprafața suportului, freacă pe el; iar frecarea întîrzie treptat și nimicește mișcarea imprimată inițial corpului.

Frecarea este prin urmare și dînsa o forță, de oarece nimicește mișcarea precum ar face-o o forță care s'ar aplica asupra corpului în sens contrar mișcării. Toate forțele care ca și frecarea, sînt în stare să întîrzie și deci să nimicească o mișcare începută, dar care contrar forțelor propriu zise, care se mai cheamă și forțe active, nu sînt în stare să determine o mișcare, se cheamă forțe pasive sau *rezistențe*. Rezistențele sînt binevenite și utilizate în construcțiile ale căror organe au caracter static: clădiri, poduri, aeroplane, etc. dar în construcțiile cu caracter dinamic cum sînt mașinele, a căror organe au de executat anume mișcări prescrise sau cum sînt conductele în care circulă fluide, rezistențele constituesc un rău, pe care constructorul îl poate atenua dar niciodată înlătura complect. Numai corpurile cerești care se mișcă în vid absolut, nu întîmpină rezistențe în drumul lor și de aceia mișcarea lor e infinită ca durată și ideal de uniformă, încît ne dă putința de a ne folosi de această uniformitate spre a măsura cu precizie desfășurarea timpului.

Dacă rezistențele n'ar exista, noțiunea de energie ne-ar fi necunoscută, căci nu se cheltuește energie acolo unde nu se învinge o rezistență.

Dacă nici o rezistență nu stă în calea unui corp, asupra căruia s'a aplicat scurt timp o forță, energia desfășurată de forță este aceia reprezintată prin învingerea inerției pe care o opune corpul la modificarea stării lui de repaos în stare de mișcare, în timpul acțiunii forții. In tot acest timp mișcarea nu este uniformă, ci accelerată, adică corpul se mișcă din ce în ce mai repede; parcurge prin urmare în timpuri egale drumuri din ce în ce mai mari și numai din momentul încetării acțiunii forței devine mișcarea uniformă. Din acest moment corpul parcurge drumuri egale în timpuri egale, se mișcă cu viteză constantă; adică lungimea de drum *v*, pe care o parcurge pe fiecare secundă,—lungime care se cheamă viteză,—rămîne invariabilă. Energia cheltuită de forță, în timpul mărginit al acțiunii ei, spre a imprima corpului această viteză, rămîne înmagazinată în corp; este o *energie potențială*, care nu se manifestă decît la oprirea mișcării. Dacă oprirea e bruscă, energia se desfășoară într'o clipă și consecința este deformarea corpului și a obstacolului, deci învingerea rezistențelor moleculare a materialelor care intră în joc; iar dacă oprirea e lentă, determinată firește de o forță activă contrară ori de o rezistență cum e frecarea etc., energia înmagazinată în corp se consumă treptat pe măsura încetinirii mișcării.

In cele mai multe cazuri învingerea unei rezistențe pasive este sinonimă cu transformarea energiei în căldură și cîteodată în electricitate.

Fiecărui fel de energie corespund rezistențe proprii acelui fel. Inerția, frecarea, stabilitatea moleculară, adică opunerea moleculelor de a fi, fie îndepărtate (tracțiune), fie apropiate (comprimare), sînt rezistențe din domeniul energiei mecanice. Calitatea materialelor de a permite mai mult ori mai puțin greu să fie străbătute de un curent electric (conductibilitatea electrică) este o rezistență de domeniul energiei electrice, ca și *selfinducția*, cu care vom face mai tîrziu cunoștință. Calitatea similară a materialelor de a permite mai mult ori mai puțin greu să străbată prin ele căldura este o rezistență calorică. Opunerea atomilor de a se combina ori a se desface din moleculă este rezistență de domeniul energiei chimice. Opacitatea, adică opunerea materiei de a fi străbătută de una sau de mai multe radiațiuni ale spectrului solar este rezistență optică.

Rezistențele sînt susceptibile de comparație, adică de măsurare. Rezistențele mecanice fiind forțe, se măsoară cu kilogramul. Pentru rezistența electrică unitatea de măsură este *omul* după numele fizicianului german Georg Simon Ohm, născut la Erlangen în 1787.

Aici închidem paranteza spre a reveni la comparația între cele două dispozitive.

Turbina caută să reziste la mișcarea de rotație pe care vrea să i-o imprime apa la trecerea prin canalele ei deviate, din cauză că, îndeplinind această mișcare ce i se impune, e silită să pună la rîndul ei în acțiune mașinile din atelier. Apa în căderea ei învingînd această rezistență redă, sub formă tot de energie mecanică, energia pe care i-a imprimat-o pompa în prealabil. Nu avem, prin urmare, a face aici cu o transformare de un fel de energie în altfel de energie, ci cu înmagazinarea unei energii primare în un fluid la un anumit loc și recîștigarea ei la alt loc.

In cazul curentului electric însă putem avea toate transformările posibile; lucrul depinde exclusiv de felul rezistenții care

stă în calea curentului. Dacă rezistenţa este rezistenţă electrică propriu zisă, *omică*, cum i se mai zice, adică dacă derivă numai din conductibilitatea mai mică pe care o are porţiunea respectivă din circuit faţă de conductibilitatea mai mare a restului circuitului, prin învingerea acestei rezistenţe, energia electrică se transformă în energie calorică: porţiunea rezistentă din circuit se încălzeşte; dacă temperatura nu trece peste 400 grade se obţine numai căldură (fiere de călcat, aparate de fiert); etc, dacă temperatura trece de această limită şi atinge 1000—1200 grade, se obţine lumină (becuri, lămpi cu arc). Dacă rezistenţa nu e omică ci de selfinducţie, a cărei definiţie n'o putem încă deduce aici, curentul electric învingînd-o se transformă în energie mecanică (motori electrici) sau în alt curent electric cu alt potenţial (curenţi de inducţie, transformatori).

Insfîrşit, dacă rezistenţa este omică, însă substanţa care o formează este liquidă (apă acidulată, soluţii de săruri, electrolit cum se zice acestor fel de conductori) curentul electric învingînd aseminea rezistenţă eliberează atomii din moleculă şi se transformă astfel în energie chimică.

Această proprietate pe care o au rezistenţele electrice de a înlesni transformarea energiei electrice, după voe, în oricare alt fel de energie, explică avîntul neîntrecut pe care l-a luat generalizarea electricităţii în toate ramurile de aplicare tehnică. Pe cînd, cu puţine decenii mai înainte, cînd ştiinţa nu izbutise încă să rezolve toate dificultăţile tehnice a transmiterii curentului electric la distanţe mari cu minimum de pierderi, cine avea nevoe de un fel de energie oarecare era obligat să-şi organizeze în condiţii costisitoare o instalaţie şi un serviciu ad-hoc, astăzi electricitatea, ca o zînă din poveşti, satisface nevoia reducînd instalaţia la un fir de sîrmă şi serviciul la întoarcerea unui întrerupător.

*

Noţiunile fundamentale care se desprind din cele 4 subdivizii precedente ale acestui capitol nu sînt nici complecte nici deplin ştiinţific desvoltate. Acest din urmă lucru nu poate constitui un neajuns faţă de scopul de popularizare urmărit, însă complectarea noţiunilor este necesară. Spre a micşora ariditatea expunerii inerentă lucrărilor care, din cauza subiectului, nu se pot dispensa de caracter didactic, vom realiza complectările dorite, distribuindu-le la loc potrivit în cursul capitolelor următoare; dar cîteva din ele, strîns legate de noţiunile deja desvoltate, nu pot fi amînate şi recapitularea acestor noţiuni în formă şi expresie mai concisă, ne poate da prilej să facem aceste complectări. [5]

Incheem deci primul capitol cu recapitularea care urmează.

Electricitatea este un agent al naturii răspîndit pretutindeni în univers, a cărui fire rămîne nepătrunsă, însă ale cărui manifestări sînt supuse la legi naturale invariabile, legi pe care

le cunoaştem şi care dau putinţa de a pune electricitatea în serviciul omenirii.

Acest agent se manifestă numai dacă, fără sau cu voia omului, se găseşte la un moment dat acumulat în un spaţiu mărginit din mediu, în cantitate mai mare decît în mediul încunjurător. El are atunci tendinţa de a restabili echilibrul primordial adică de a se împrăştia din locul de aglomeraţie iarăşi în mediul din care a fost izolat. Se zice în aseminea caz că *potenţialul* electric din spaţiul mărginit e mai mare decît acel al mediului înconjurător, iar diferenţa dintre cele două potenţiale se cheamă *tensiune* şi se exprimă numeric în volţi. Pămîntul, din cauza masei lui enorme, nu se resimte de acumularea de electricitate pe care am putea-o executa cu mijloacele de care dispunem şi această proprietate ne dă putinţa fixării unui punct de comparaţie invariabil, convenind că potenţialul electric al pămîntului este zero. Aceasta nu înseamnă însă, că potenţialul pămîntului este cel mai mic posibil, căci există şi se pot lesne crea potenţiale negative, care, faţă de zero al pămîntului sau faţă de un potenţial pozitiv mai mare decît zero, se găsesc în asemănătoare relaţie cu aceia în care se găsesc gradele negative ale termometrului faţă de gradul zero ori faţă de gradele pozitive pe care le numim grade de căldură spre deosebire de cele negative numite grade de frig.

Intre temperaturele de —25 şi +25 grade, de exemplu, există tot o diferenţă de 50 de grade ca şi între temperaturele de +150 şi +200 grade. Aşa dar potenţialul electric zero al pămîntului are caracter pur convenţional; ceia ce rămîne firesc şi deciziv la manifestările electrice este numai diferenţa de potenţial dintre două mase electrice, căci o tensiune dată între două mase nu poate fi modificată dacă intercalăm şi pămîntul între ele, ceia ce rezultă din grupa figurilor 3 a şi 3 b. Dacă ne imaginăm un conductor întins între izolatori de porţelan fixaţi pe stîlpii M şi N aşezaţi la aşa depărtare, încît rezistenţa omică a conductei să ţie în echilibru o diferenţă de potenţial de 800 volţi şi punem extremităţile M şi N a conductei în legătură cu cei doi poli a unui generator de curent electric avînd potenţialele respective reprezintate prin mărimile 1000 şi 200, la fiecare a 8-a parte din lungimea conductei vom constata o cădere de potenţial de 100 volţi. Fig. 3a. Iar dacă am pune acum punctul A al conductei, care, în figura 3 a, indică potenţialul 400 în contact cu pămîntul (Fig. 3 b), potenţialul acestui punct cade brusc la zero, pe cînd acel din M cade la 600 şi acel din N la —200; însă diferenţa iniţială de potenţial rămîne neschimbată căci $+600-(-200)=800$, deşi potenţialele din fiecare punct al conductei şi-au schimbat valoarea.

Diferenţa de potenţial între două mase de electricitate sau tensiunea electrică joacă acelaşi rol la electricitate pe care îl are: temperatura la căldură, presiunea sau diferenţa de nivel la gazuri şi la licide, afinitatea chimică la atom. Tendinţa perma-

nentă a tuturor acestor factori este restabilirea echilibrului electric, coloric, mecanic ori chimic. Dacă împrejurările permit ca restabilirea să se îndeplinească brusc, fenomenul este un fenomen static; dacă însă împrejurările întreţin cauza de perturbaţie a echilibrului, fenomenul devine dinamic şi durează cît timp perzistă cauza perturbaţiei. La electricitate avem în primul caz descărcare electrică, în al doilea curent electric. Din punct de vedere industrial numai ultimul caz ne poate interesa.

Curentul electric implică circularea electricităţii în un circuit închis. Posibilitatea creării acestui fel de circuite, care s'ar părea dificil de realizat în masa oceanului de electricitate ambiantă, este dată prin însuşirile neegale, pe care le au materialele, de a permite electricităţii să se mişte în masa lor. Dintre corpurile solide metalele se opun cel mai puţin acestei mişcări şi între ele se deosebesc argintul şi arama ca foarte bune conducătoare de electricitate; altele, cum e cărbunele, opun o rezistenţă mai mare decît metalele, dar totuşi mai mică decît licidele; altele cum e sticla sînt extrem de rău conducătoare. Conductibilitatea licidelor este slabă, însă a apei poate deveni destul de mare, dacă conţine săruri acide ori basice în disoluţie, împrejurare care a dat naştere ramurei speciale industriale de galvanism. In fine corpurile în stare gazoasă sînt cele mai rele conducătoare şi deci cele mai bune izolante, cu condiţie să nu fie înfierbîntate. Prin urmare o sîrmă metalică neîmbracată, întinsă liber în aer dar izolată de pămînt la punctele de fixare, prin mijlocirea unei materii izolante: sticlă, porţelan etc. poate servi la confecţionarea unui circuit de curent electric. Imbrăcarea sîrmelor întinse în aer cu substanţe izolante: cauciuc, bumbac etc. se face numai pentru a evita descărcări elelectrice în corpi din mediul ambiant care ar putea fortuit veni în atingere cu conducta circuitului. In timpul din urmă industria a parvenit a îmbrăca conductele de electricitate cu substanţe care le izolează aproape tot atît de bine ca şi aerul, dar în plus le pune la adăpost de acţiunea corosivă a agenţilor chimici, încît astfel de conducte pot fi îngropate în pămînt sau submersate în apă: sînt cablele subterane şi submarine.

In un circuit trebue neapărat să fie intercalate *rezistenţe electrice*, care constituesc aparatele de utilizare a energiei electrice; căci, în lipsa lor, această energie, slobozită odată din aparatul generator, trebuind să se manifeste, se transformă brusc în căldură intensă şi deteriorează instalaţiile prin topire şi incendiu. Circuite fără intercalare de rezistenţe electrice, aşa numitele *scurt-circuite*, trebuesc evitate riguros. Rolul organelor din instalaţiile electrice numite *siguranţe* este tocmai de a reduce pericolele scurt-circuitelor involuntar sau din nepricere pricinuite, la cel mai mic grad de neajuns posibil. Siguranţele sînt mici corpi făcuţi din metal lesne fuzibil şi dimensionaţi astfel încît, dacă, din cauza unui scurt circuit eventual, cantitatea de electricitate care s'ar îngrămădi în conductă ar depăşi prea mult re-

gimul ei normal de sarcină, siguranţa să se topească şi să întrerupă circuitul în locul unde a fost aşezată. De aici urmează că înlocuirea siguranţelor prin bucăţi de sîrmă, tablă, etc. cum se face de necunoscători, cînd se topeşte o siguranţă din cauză de uzură, nu trebue tolerată.

Vorbind de curent electric noi am admis tacit până acuma, că electricitatea se mişcă necurmat în acelaşi sens: dela un anume pol al aparatului generator prin conductă, prin rezistenţă sau aparatul de utilizare, spre a reveni prin a doua ramură de conductă, iarăşi la generator şi anume la cel de al doilea pol al lui. Iar această idee deriva din comparaţia cu circulaţia apei în exemplul care ne-a venit la stabilirea noţiunilor fundamentale. Lucrul se petrece astfel în adevăr, dar numai la un anumit gen de curent electric, la *curentul continuu*, care astăzi tinde a eşi din uz din cauza unui capital neajuns tehnic pe care-l prezintă şi asupra căruia vom reveni în al doilea capitol. Genul de curent care tinde a se generaliza este însă *curentul alternativ*, pe care-l putem iarăşi caracteriza prin comparaţie cu un dispozitiv de apă. Figura 4. Turbina T ar putea fi pusă în comunicare cu vasul A care reprezintă rezervorul şi cu B care reprezintă bazinul, prin tuburi flexibile, ceia ce ne-ar permite să schimbăm după voie rolurile celor două vase şi după golirea lui A să rîdicăm pe B la rolul de rezervor şi să coborîm pe A la acel de bazin, alternînd apoi oricît aceste roluri. Efectul va fi, că apa îşi va schimba necontenit direcţia în turbină, ceia ce nu i-ar împiedeca funcţionarea, de oarece se poate concepe construcţia turbinei astfel, încît cu toate acestea, dînsa să-şi continue rotaţia numai în un sens. In asemenea caz ar trebui să denumim curentul de apă un curent alternativ. Există considerente hotărîtoare mecanice, care interzic utilizarea practică a unui aseminea dispozitiv; putinţa realizării lui însă este neîndoelnică. Dar pentru noi numai descrierea pozitivului are importanţă. Cele două vase A şi B şi-ar avea la un generator de curent electric pe cei doi poli ai săi ca echivalent, însă pe cînd schimbarea alternativă a rolurilor celor două vase este anevoiasă, schimbarea celor doi poli a unui generator nu numai că nu provoacă dificultăţi, dar este un fenomen care dela sine şi în mod primordial se produce la toate aparatele care transformă energia mecanică în electricitate, cum vom vedea în capitolul următor. La acest gen de transformare producerea de curent continuu este mai anevoiasă, căci complică dinamul, care primordial nu poate da decît curenţi alternativi, cu un aparat special numit *comutator*, care adună electricitatea ce vrea să plece în direcţia nedorită, spre a o îndrepta în cea dorită.

Schimbarea rolurilor între cei doi poli poate, după voie, fi făcută oricît de frecventă şi se cheamă frecvenţă. Frecvenţa obicinuită în instalaţiile de ecleraj este de 100 de schimbări pe secundă, dar aceste schimbări nu necesitează deplasarea vre-unui organ al instalaţiei, încît cele zise despre conducte şi circuite

electrice nu sufăr nici o modificare, fie vorba de curent continuu fie de curent alternativ.

Curentul electric fiind electricitate în mişcare, este o formă de energie esenţialminte transformabilă fie tot în energie electrică cu alţi factori constitutivi, fie în oricare altă formă de energie: mecanică, calorică, luminoasă ori chimică şi aceasta prin simpla intercalare în circuit a unei rezistenţe adaptată special formei energiei finale.

Pentruca un curent electric să fie bine definit, trebue să fie bine determinaţi factorii constitutivi ai energiei reprezintată de acel curent: *tensiunea* exprimată în volţi şi *cantitatea de electricitate* care trece pe secundă prin oricare din secţiunile circuitului exprimată în amperi. Energia rezultată din multiplicare se exprimă în Waţi.

Raportul de echivalenţă dintre travaliul mecanic şi cel electric este dat prin egalitatea: 1 cal=736 Waţi sau 75 Kilogramometri=736 Waţi. Acest raport este strict teoretic şi nu se poate realiza în practică din cauza pierderilor inerente oricărei transformări de energie. Constructorul, graţie preciziei şi amănunţimii proectării şi graţie îngrijitei execuţii a proectului, poate reduce aceste pierderi la minimum, fără însă să aibă putinţa de a le suprima. Raportul dintre valoarea practic realizată şi acea teoretică se cheamă randementul maşinei ori instalaţiei şi este totdeauna o cifră mai mică decît unitatea, pentrucă numitorul raportului este mai mare de cît numărătorul. Dacă e vorba, de exemplu, să se construiască o instalaţie mecanică cu scopul de a transforma energia mecanică de 25 cai în energie electrică, numitorul fracţiei va fi $25 \times 736 = 18400$ Waţi şi dacă, după ce instalaţia e pusă în funcţie nu produce mai mult de 12880 waţi, randementul N a acelei instalaţii va fi $N = \frac{12880}{18400} = 0,7$. Randementele pe care le poate realiza industria astăzi la transformările de energie mecanică în energie electrică şi vice-versa sînt foarte mari şi pot atinge valoarea 0,98. In funcţionare practică de durată însă, astfel de cifre de randement nu se pot menţine din cauze independente de construcţia instalaţiei dar dependente de condiţiile deservirii ei.

Putem stabili cu această ocazie şi echivalenţa dintre energia electrică faţă cu cea calorică, prin o simplă operaţie de aritmetică.

Se ştie că energia de o calorie este echivalentă cu energia mecanică de 424 kilogramometri, şi deoarece un kilogramometru este echivalent cu 9,81 waţi urmează că o calorie este echivalentă cu $424 \times 9,81$=aprox. 4160 waţi secunde; sau invers, că 1 Hectowat-oră, ce are 360000 waţi secunde, este echivalent cu $\frac{360000}{4160} = 86,53$ calorii, căldură care tocmai ar trebui pentru a încălzi până la fierbere 1 litru de apă cu o temperatură iniţială de 13 grade Celsius.

Iar fiindcă acest exemplu poate interesa persoanele care se servesc de curent electric pentru încălzirea apei, adăogăm că nu este indispensabil ca durata de încălzire să fie de o oră, căci aceiaşi căldură se va produce şi tot numai 1 Hectowat-oră se va consuma dacă fierberea apei ar avea loc după zece minute de pildă; va trebui însă ca aparatul de fierbere, care este o rezistenţă electrică, să fie convenabil construit pentru aseminea durată.

Prin un aparat construit pentru fierbere în zece minute, nu va circula curentul de 1 Hectovat pe secundă ci unul de 6 ori mai mare, deci 6 Hectowaţi secunde; însă, fiindcă durata este redusă la 10 minute, acest curent reprezintă $6 \times 600 = 3600$ Hectrowaţi secunde sau 360000 waţi secunde, adică tot valoarea unei Hectowat-oră.

Chestiunea care se prezintă mai des în electrotehnică nu este de a analiza efectul unui curent dat, ci de a determina elementele convenabile pentru un efect cerut. Efectul fiind însă dependent exclusiv de rezistenţa ce trebue intercalată în circuit, trebue să facem mai deaproape cunoştinţă cu relaţiile în care se găseşte o rezistenţă, intercalată în un circuit electric, faţă de elementelele constitutive ale curentului care circulă în acel circuit. Aceste relaţii imuabile sînt proclamate de legea lui Ohm enunţată în următoarea formulă algebrică remarcabilă prin simplicitatea ei:

$$A = \frac{V}{R} \quad \text{în care}$$

A reprezintă numărul de amperi purtaţi de curent,
V Tensiunea curentului în volţi şi
R Rezistenţa lui în ohmi.

Să ne oprim puţin la această formulă, şi să ne fixăm atenţia asupra rezistenţei R, nu numai pentrucă această formulă este lespedea de bază a clădirii ştiinţei de care ne ocupăm, ci şi pentru motivul că discuţia ei contribue mult la redresarea unora din ideile greşite care au curs în lumea profană. In cuvinte formula arată că, dacă în un circuit electric, care se găseşte sub o tensiune V invariabilă, cum e cazul la toate instalaţiile mari de electricitate, intercalăm o rezistenţă de o anumită mărime cunoscută, limităm prin această intercalare energia electrică ce va trece prin circuit la o valoare hotărîtă. Exemplu:

Fie Tensiunea unei distribuţii electrice 200 volţi. Intercalăm în circuit o rezistenţă de 666,6 ohmi (rezistenţa unui bec incandescent cu filament metalic de 50 luminări); prin circuit nu pot trece în acest caz decît exact $A = \frac{200}{666,6} = 0,3$ Amperi şi prin urmare energia pe care o va consuma acea rezistenţă este strict limitată la 0,3 Amperi $\times$ 200 Volţi = 60 Waţi sau 0,6 Hectowaţi.

Dacă am fi intercalat o rezistenţă mai mare este evident că valoarea fracţiei, deci a electricităţii care poate circula în

circuit, deci a energiei electrice, ar fi fost mai mică şi invers, ar fi fost mai mare dacă rezistenţa ar fi fost mai mică.

Se vede de aici cît de nefundată poate fi bănuiala consumatorilor de electricitate profani în materie, că uzina care creiază şi le vinde energia electrică ar fi în măsură să-i forţeze a consuma mai mult decît vor, ori bănuiala contrară pe care o emit cînd nu sînt satisfăcuţi de lumina unui bec de pildă, că uzina trimete puţină electricitate spre a face economii. Căci singurul element asupra căruia poate dispune uzina dintre elementele care constituesc energia electrică, este Tensiunea şi singura ei grijă de tot momentul este de a menţine acest element în limite cît mai invariabile posibil, limite care-i sînt de altmintrelea mai totdeauna riguros impuse de autorităţi din motive de interes public şi a căror depăşire fie în sus fie în jos se traduce fie în compromiterea instalaţiilor proprii, fie în deficite de încasare; în ambele cazuri în pierderi materiale.

Deservirea fie a unuia singur, fie a unui complex de generatori electrici se rezumă în menţinerea constantă a diferenţei de potenţial dintre cei 2 poli ai generatorului, aproape în acelaşi mod cum se face deservirea unei distribuţii de apă din un rezervor central, unde păzitorul trebue să ţină constant nivelul apei din rezervor. Dacă ar pompa apă în rezervor peste nivelul maxim şi-ar inunda instalaţia, dacă ar lăsa să cază nivelul sub cel prescris apa n'ar mai curge prin locurile de distribuţie ridicate. Variaţia de nivel în rezervor este singurul indiciu de consumaţie pe care-l are păzitorul instalaţiei; el constată că se consumă mult cînd nivelul are tendinţă mare de scădere şi viceversa; însă unde şi cît anume în fiecare loc se consumă nu poate şi nici nu e necesar să ştie. Iar acest tablou se reproduce identic în instalaţiile electrice. Consumator de electricitate avizat va fi numai acela, care, pătrunzîndu-se de rolul şi importanţa *rezistenţei electrice*, pe care singur şi-o alege şi singur o mînueşte, va face alegerea şi mînuirea conştient şi 'n concordanţă cu interesele reale pe care le poate avea.

Th. C. Lecca

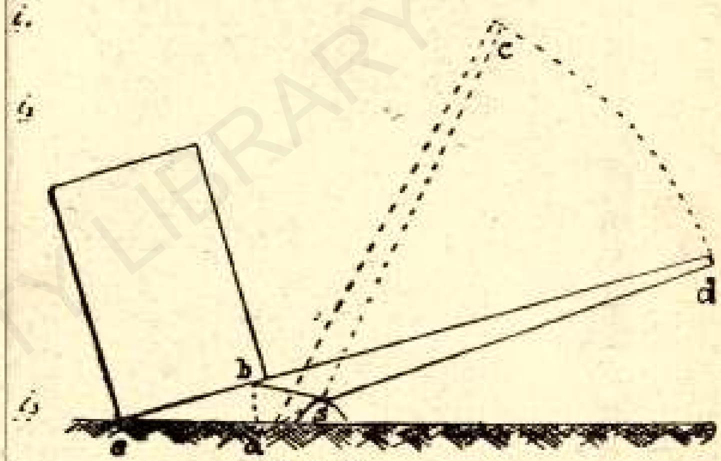

Fig. 2

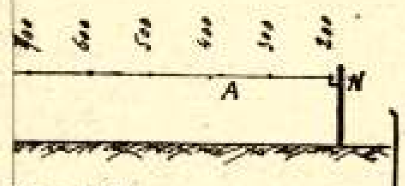

Fig 3 a.

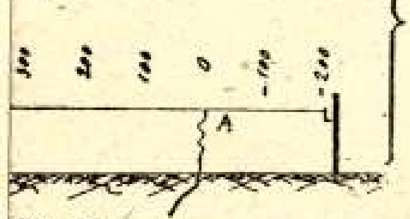

Fig 3 b.

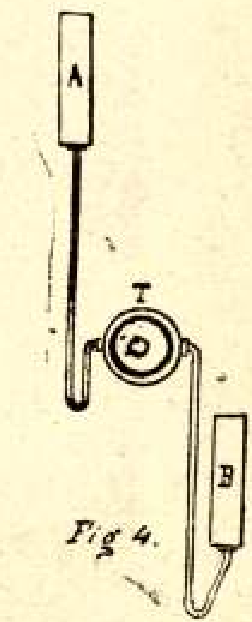

Fig 4.

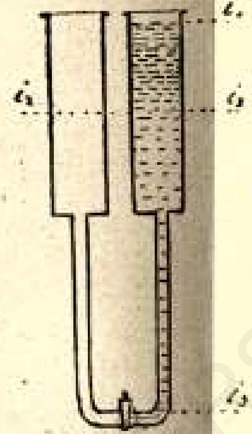

Fig. 1.

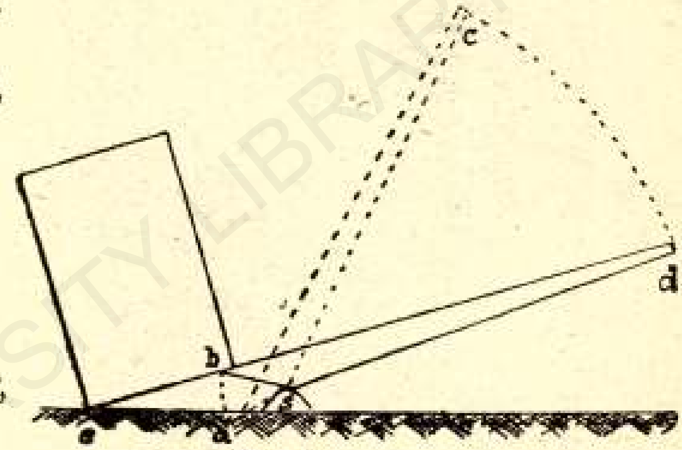

Fig. 2

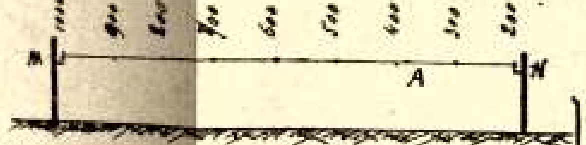

Fig. 3 a.

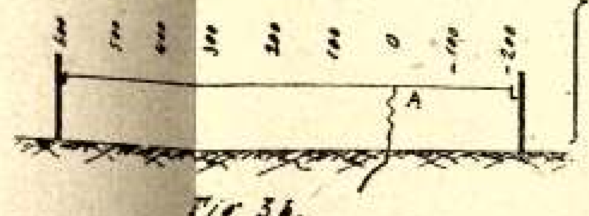

Fig. 3 b.

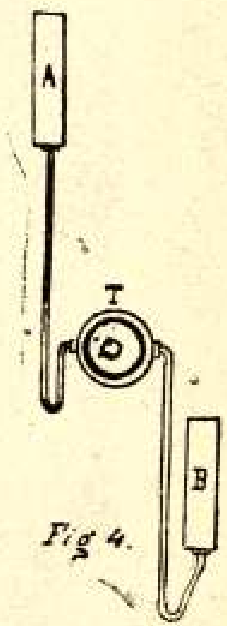

Fig. 4.

Din carnetul unui solitar

III

DISCURSUL D-LUI TAKE IONESCU

I. Procedee: Chestiunea ukraineană

Prin discursul său, din discuţia răspunsului la Mesagiu, d. Take Ionescu a adus un mare serviciu cauzei noastre.

Nu pentrucă e un discurs foarte frumos şi dovedeşte un mare talent. Talentul e o forţă naturală şi—ca pentru orice forţă naturală—valoarea lui morală atîrnă de scopurile, pe care le serveşte. Un torent de munte poate fi un izvor de energie şi de lumină, pus în serviciul numeroasei populaţiuni dimprejur, dar poate da naştere şi la calamităţi nespuse devastînd întinse regiuni.

Dacă judecăm din acest punct de vedere discursul d-lui Take Ionescu, el serveşte, după convingerea mea neclintită, o cauză rea şi, dacă oratorul ar reuşi să-şi imprime directiva politicii noastre, ar duce la pieire statul şi neamul acesta.

Totuşi afirm că acest discurs a adus un mare serviciu cauzei naţionale.

Admiratorii, ca şi detractorii d-lui Take Ionescu vor recunoaşte că nu e cu putinţă a închega cu mai multă putere, şi într'o formă mai perfectă, toate argumentele în favoarea tezei ce o susţine. Şi dacă analiza cuvîntării d-sale ne va arăta cît sînt de lipsite de temeiu aceste argumente, şi cît e de şubred întreg eşafodajul ridicat de briliantul orator, prin aceasta se va deschide calea adevărului pentru toţi, fără să mai avem nevoe să ne oprim asupra spuselor sau gesturilor sateliţilor de diferite nuanţe, mărturisiţi sau nemărturisiţi, ce gravitează în jurul acestui astru al vieţii noastre publice.

Voiu face dar o analiză minuţioasă a acestei cuvîntări, cu rizicul chiar de a plictisi pe cititori,—dar munca aceasta nu va fi zadarnică, oricît de ingrată ar părea.

Mărturisesc că, din cauza metodei specifice întrebuinţată de marele nostru parlamentar, analiza nu este uşoară. Dacă un fapt oarecare îi stînjineşte silogismele, d. Take Ionescu nu se sfieşte să-şi închidă ochii asupra lui, sau chiar să-l tăgăduiască, pur şi simplu, oricît de însemnat ar fi el. In mod normal, de pildă, discuţiile politice rulează asupra *interpretării* faptelor istorice elementare, nu asupra faptelor înseşi. In care parlament din Europa ar fi nevoe să aduci un manual de istorie de clasele secundare, pentru a stabili un fapt istoric?

Cu d. Take Ionescu poţi să fii redus şi la această jalnică necesitate...

Pentru a ilustra această afirmare, voiu insista asupra unui exemplu, poate chiar mai mult decît s'ar cuveni, fiindcă aici strălucitul nostru om de stat a găsit un sprijin neaşteptat în savantul nostru istoric d. N. Iorga.

In cuvîntarea mea, în discuţia aceluiaşi răspuns la mesagiu, amintisem despre destinul tragic al poporului ukrainean.

La aceasta d. Take Ionescu răspunde (citez după *Monitorul Oficial*):

„Ukraina, d-lor, vă mărturisesc, nu ştiu ce e.

„**D. N. Iorga:** Nici nu există.

„**D. Take Ionescu:** Ce este Polonia, ştiu... Dar Ukraina?

„**D. A. C. Cuza:** Ukraina este patria d-lui Stere (Ilaritate).

„**D. Take Ionescu:** Prima oară, cînd am făcut cunoştinţă cu „Ukraina eram în liceu.

„Am dat atunci peste o broşură, fără nume de autor, tipă- „rită în Paris, la Imprimeria Naţională, la 1861, asupra Ukrainei, „pe atunci se numea «Petite Russie», Mica Rusie. Ce era, d-lor? „Napoleon III, marele visător, care a stat pe tronul Franţei, visa „şi el transformări mari; cine ştie ce refugiat îi vorbise şi de „posibilitatea unei Ukraine. N'am mai auzit de dînsa pînă la „războiul acesta".

Aşa dar d. Take Ionescu nu ştie ce este Ukraina...

Dar este vorba de un popor de peste 30 de milioane de suflete, al cărui teritoriu etnografic se învecinează cu ţările locuite de Romîni, mai întăiu dealungul Nistrului, trecînd apoi peste acest fluviu mai jos de Hotin, şi trecînd în sfîrşit chiar şi peste Prut, în apropiere de Cernăuţi! Acest popor a creat o literatură, care, după cea rusească şi poloneză, e cea mai bogată din literaturile slave, mai bogată de cît literatura cehă, croată, sîrbă, bulgară, etc. etc.. Marele lui poet Taras Şevcenko a intrat în literatura universală. Mulţi alţi dintre poeţii şi prozatorii săi pot fi cunoscuţi şi publicului european, prin numeroase traduceri: Cotlearevski, Vovciok, Fedkovici, Franko, Leviţki, Kuliş, Vinicenko, etc., etc., etc.. Istoricii săi Kostomarov şi Dragomanov sînt cunoscuţi şi în afară de ţara lor. Savanţii săi, fie chiar numai ca profesori ai universităţii din Lemberg, fac parte cu cinste din republica ştiinţei universale: Ivan Bartoşevski, Petro Stebelski, Stanislau Dnestrjanski, Ivan Dobjanski, Vladimir Verhanovski, Mihailo Ruşevski, Alexandro Kolessa, Kirila Studzinski, Stepan Rudniţki, Stepan Tomaşevski, Ilie Kokorudz, etc., etc..

Marii scriitori ruşi Gogol şi Korolenko, deşi, din cauza situaţiei din Rusia, au fost siliţi să-şi scrie cea mai mare parte a operei lor în limba rusă, sînt ukraineni de origină, şi îşi revendică originea cu mîndrie. De altfel ei au scris, deşi puţin şi recurgînd la pseudonime, şi în limba ukraineană. Dar şi scrierile lor în limba rusă poartă o netăgăduită pecete a caracterului naţional ukrainean.

Istoria poporului ukrainean este intim întreţesută cu toată istoria Moldovei. N'a auzit d. Take Ionescu despre marii *Hetmani* ai Ukrainei, despre Bogdan Hmielniţki, Doroşenko, Mazepa, ori măcar despre Timuş, căsătorit cu o domniţă moldoveancă?

N'a auzit d-sa că una din problemele care au turburat, cu mult înaintea acestui război, viaţa politică a imperiului habsburgic, a fost şi lupta dintre Poloneji şi Ukraineni (după terminologia austriacă, *Ruteni*) din Galiţia?

Cum e de admis dar ca un om de stat, care vrea să discute problemele puse de marele războiu în această parte a Europei, să nu ştie ce este Ukraina?

D. N. Iorga nu mă miră. D-sa de altfel s'a mărginit la un simplu gest, la o întrerupere... Şi, fiind cunoscut gradul de obiectivitate, cu care savantul nostru istoric îşi tratează „adversarii", acest gest i se impunea aproape ca un reflex irezistibil, mai cu seamă că era vorba de un „adversar", ca mine, faţă de care acest profesor al universităţii din Bucureşti,—sub pretext că am neglijat să citez data căderii Constantinopolului sub Turci, de altfel străină de chestie,—n'a crezut mai prejos de demnitatea sa să se asocieze la întreruperile, cari tindeau să-mi înnăbuşe glasul. Poate că este un mic *tic* profesional, şi sperăm că, în faţa studenţilor săi, savantul profesor şi academician nu tăgădueşte existenţa poporului ukrainean şi nu-i nesocoteşte istoria.

Dar d. Take Ionescu, omul de stat, vorbind despre destinele viitoare ale Europei, într'o şedinţă a Camerei noastre, care va rămînea istorică, cum a putut trece cu buretele peste un popor de 30 de milioane şi peste tragedia lui de multe ori seculară? Dar, pentru a se convinge de existenţa acestui popor, îi ajunge cuiva o călătorie de cîteva ceasuri dincolo de graniţele actuale ale Regatului Romîn, sau, în cazul cel mai rău, o singură aruncătură de ochi în cel dintăiu manual de etnografie slavă sau de istorie.

Ce să fac în această situaţie tragi-comică? Voiu pune eu la dispoziţia şefului „federaliştilor" din Cameră izvoarele necesare. Şi nu voiu recurge la savanţii nemţi,—aceştia, oricît de însemnat ar fi rolul lor în ştiinţă, pot fi acuzaţi, de orice „federalist" care se respectă, că au inventat totul numai cu gîndul infam de a face rău sfintei Rusii. Voiu face dar apel numai la autori, cari sînt la îndămîna oricui şi cari nu pot fi recuzaţi nici de cel mai rusofil dintre quadruplişti.

Iată un volum, apărut la Paris, în 1911, în editura Félix Alcan, Colecţiunea *populară* „Nouvelle Collection scientifique", 3 fr. 50 vol., *„La Race Slave"* par Lubor Niederle".

Cine este Niederle? Un savant ceh, profesor la Universitatea din Praga, şi panslavist. Cartea lui e tradusă în limba franceză de către savantul membru al Institutului Franţei, şi *profesor de limbile şi literaturile slave* la „Collège de France", Louis Léger—un cunoscut rusofil şi un *adversar* al revendicărilor politice ale Ukrainenilor. Traducătorul ne dă în prefaţă următoarele lămuriri asupra originilor acestei lucrări: Acum cîţiva ani Academia de Ştiinţi *din Petersburg* (care încă nu se numea pe atunci Petrograd) s'a hotărît să publice o enciclopedie de filologie slavă. Profesorul Niederle a fost însărcinat să scrie pentru această colecţie un volum despre rasa slavă. Acest volum a şi fost scris *în limba rusă* şi a apărut *la Petersburg* în 1909. Savantul francez subliniază chiar că acestei publicaţiuni oficiale i s'au impus oarecare rezerve, explicabile dela sine. Peste puţin timp a apărut la Praga o nouă ediţie, în limba cehă, puţin modificată. Şi de această ediţie cehă s'a servit savantul slavist francez pentru traducerea sa. Prin urmare această lucrare are un caracter de oficialitate şi, deci, nu poate fi bănuită de tendinţi „germanofile" sau ostile Ruşilor. Şi iată ce găsim în ea relativ la Ukraineni (citām în franţuzeşte, pentru a înlătura orice obiecţiune):

„Entre les Grands-Russes et les Petits-Russes la différence
„est plus profonde (decît între Ruşii Albi şi Ruşii Mari). *Elle
„existe non seulement dans la langue, mais dans la complexion
„physique et morale, dans le caractère, le tempérament, les chants
„populaires, dans les moeurs et coutumes.* Et cette différence est
„encore *accentuée par les destinées historiques*, et dans ces der-
„nières années par les divergences politiques. Ces divergences
„vont si loin que souvent elles aboutissent à la rupture de tous
„les liens de famille. Les représentants de la classe intellectuelle
„chez les Petits Russes ne veulent pas se considérer comme
„Russes, comme une nation de même origine et de même carac-
„tère que les Russes. Ils déchirent l'unité du monde russe en
„deux parties, en deux nations: l'une située au nord est consti-
„tuée par les Grands-Russes, les Russes κατ'ἐξοχήν, autrement
„dit Rossiany, autrement dit les Moskaly, les Moskvitchs. Les
„autres, les gens du sud, ce sont les Petits-Russes, les Iougorusses,
„ou d'après une dénomination plus récente les Ukrainiens" (această denominaţiune este *recentă* numai pentru oficialitatea rusă. Poporul totdeauna s'a numit astfel) *)

După ce arată lupta, pe care au trebuit s'o ducă savanţii ukraineni împotriva ştiinţei oficiale, apărată de jandarmi şi de toate „Ohranele," pentru a stabili caracterele distinctive ale limbii şi rasei ukrainene,—luptă în care rolul de frunte l-a jucat profe-

*) *Lubor Niederle:* „La Race Slave" p. 50

sorul Kostomarov,—învăţatul ceh caracterizează astfel sentimentele ukrainenilor *din Rusia* în momentul de faţă (citām iarăşi în franţuzeşte):

„Les intellectuels de la Petite-Russie déclarent nettement
„qu'ils constituent *une nation slave distincte:* et pour cette nation
„«ukrainienne» *ils réclament tous les droits naturels* qui peuvent
„assurer sa conservation et son développement. Pour eux l'exer-
„cice de ces droits ne se borne pas à obtenir des écoles où l'en-
„seignement se donne en petit-russe, la libre expansion de leur
„littérature, mais la reconnaissance de leur *autonomie politique*.
„Les patriotes modérés et pratiques, tenant compte des circon-
„stances, se contentent de demander l'autonomie dans l'intérieur
„de l'Empire. Les radicaux sont naturellement plus exigeants. Ils
„s'imaginent que l'organisation actuelle de l'Etat russe ne durera
„pas. *Ils comptent sur un démembrement, rêvent la création d'une
„Ukraine indépendante*, organisée sur la base de la démocratie..." *)

Şi cît de mare e oare deosebirea dintre Ruşii propriu zişi şi aceşti ukraineni, pe care oficialitatea rusă se îndărătniceşte să-i numească „Mici Ruşi", cu toate că ei au atît de vie conştiinţa naţionalităţii lor, precum ne-o arată Niederle?

Voiu recurge iarăşi la o mărturie, pe care nici un rusofil nu o poate respinge, — la cunoscuta monografie a lui Victor Bérard:

„Le Grand-Russien et le Petit-Russien sont, *physiquement
„et intellectuellement*, plus dissemblables entre eux que le Picard
„du Catalan ou le Breton du Florentin"...**)

Ce deosebire mai mare poate să fie decît aceia care desparte aceste tipuri caracteristice din nordul Franţei, din Bretagne sau din Picardia, de un Italian din Florenţa şi de un Catalan, adică un spaniol din Barcelona?

Însfîrşit, într'o şedinţă memorabilă din 30 Ianuarie 1905, adică în momentul cînd primele cutremurări ale revoluţiei au slăbit presiunea administrativă şi au deslegat limbile, însăşi Academia de Ştiinţi din Petersburg a stabilit că „graiul *Ruşilor
„Mici* nu constitue un dialect al limbii ruse, ci e *o limbă slavă
„independentă*, ca şi celelalte limbi slave, cum sînt cea poloneză,
„cehă, bulgară sau sîrbă, şi că naţiunea lor e distinctă de cea
„rusă.."

Şi d. Take Ionescu nu vrea să ştie nici ceia ce recunoaşte Academia de Ştiinţi din Petrograd?...

Iar istoria?

Spre a nu abuza prea mult de răbdarea cetitorilor, fie chiar şi pentru a lămuri ceia ce nu ştie d. Take Ionescu, voiu cita un singur pasaj din cunoscuta *Histoire Générale*, publicată sub direcţia savanţilor francezi Ernest Lavisse şi Alfred Rambaud, a căror autoritate nici d. Take Ionescu nu o va tăgădui, şi a

*) Op. cit., pag. 57
**) *Victor Bérard:* „L'Empire Russe et le Tsarisme", Paris, Colin, p. 48.

căror lucrare se află în biblioteca oricărui bun elev de liceu.

Acest pasaj se referă la un singur episod din istoria poporului ukrainean, dar foarte caracteristic pentru destinul lui tragic:

„La trêve d'Androussovo (1667) avait consacré la division „de l'Oukraine en *deux Etats*: l'Oukraine occidentale, sous l'het„man Dorochenko, resta disputée entre le roi de Pologne et le „sultan et, cruellement ravagée par les deux partis, subit le pire „destin; l'Oukraine orientale garda une fidélité intermittente à „Moscou.

„Dans cette Oukraine orientale Brioukhovétski était presque „un souverain. *La lointaine suzeraineté de Moscou ne lui pesait „guère.* C'était en Oukraine même qu'il se heurtait aux plus „grosses difficultés. Le peuple, c'est-à-dire les paysans (tous de „condition libre), supportait avec peine la corvée et les redevances „qu'exigeaient de lui les seigneurs kosaks...

„En outre, Méthode, métropolite de Kief, entendait ne dé„pendre ni du tsar, ni du patriarche de Moscou, mais seulement „du patriarche de Constantinople. Dans les idées de ce prélat, „*l'Oukraine était une nation* (la 1667, d-le Iorga!): elle devait „avoir une Eglise autocéphale. Pour réaliser son idéal, il négocia „tantôt avec Dorochenko, l'hetman de l'autre rive, l'homme des „Turcs, tantôt avec Brioukhovétski. Il finit par les rapprocher: Bri„oukhovétski consentit à la réunion d'une nouvelle *rada* de Gadatch „(1668), dix ans après la première: on y décida *qu'il n'y aurait „plus qu'une Oukraine*, qu'on secouerait le joug de Moscou et „qu'on reconnaîtrait la suzeraineté du sultan. Comme sanction à „ces décisions, deux voievodes du tsar et 120 Moscovites furent „égorgés. Puis Dorochenko fit assassiner Brioukhovétscki et *re„cueillit le bénéfice de l'union...*" *)

Capitolul respectiv din *Histoire Générale*, este scris de acelaşi rusofil Louis Léger, traducătorul lui Niederle. Dar iată cum apreciază în alt capitol însuşi Rambaud însemnătatea istorică a bătăliei dela Poltava, prin care s'a pus capăt independenţei ukrainene:

„Du même coup qui abattait Charles XII succombait l'in„dépendance de l'Oukraine. Pour l'histoire générale du monde, „c'était l'avènement triomphal *d'une nouvelle puissance euro„péenne...*" **)

Această nouă Mare Putere europeană, care s'a născut după bătălia dela Poltava, prin căderea definitivă a Ukrainiei, este Rusia. Şi pentru noi Romînii semnificarea acestui eveniment istoric se simbolizează prin faptul că, abia un an după bătălia dela Poltava, oştirile moscovite năvălesc pentru prima oară pe teritoriul Moldovei.

*) „Histoire générale", vol. IV, p. 660—661.
**) Op. cit., vol. VI, p. 804.

Dacă viaţa frămîntată a poporului ukrainean n'ar fi fost de ajuns să vădească toată însemnătatea lui unui superficial, cel puţin consecinţele golului lăsat de dispariţia statului ucrainean ar fi putut deştepta pe oricine.

Rezumez: Un popor, care numără astăzi peste 30 de milioane de suflete; un popor, care a dus multe secole o îndărătnică şi eroică luptă pentru existenţa fiinţii sale de stat împotriva celor mai mari Puteri ale Orientului european, împotriva Ruşilor, Polonejilor şi Turcilor (Tatarilor din Crimea); un popor a cărui însemnătate în economia istoriei universale se vădeşte prin însuşi faptul că, prin înfrîngerea lui, s'a rupt echilibrul european, s'a pecetluit destinul Poloniei, s'a redus glorioasa Suedie la vegetarea ei de astăzi, s'a pus începutul „chestiunii Orientului", s'a născut „testamentul lui Petru cel Mare", precum şi prin faptul că pe umerii poporului romîn a căzut sarcina tragică de a stavili expansiunea moscovită, care abia de atunci s'a putut înfăţişa în istorie ca „colosul dela Nord"; un popor, însfîrşit, care, cu toate durerile robiei, sfîşiat în bucăţi, uitat, încît şi numele i-a fost pus la index, a ştiut să păstreze conştiinţa vie a naţionalităţii sale, a ştiut să creeze o literatură frumoasă, să dea lumii pe un mare poet şi, în ultima jumătate de veac, să pornească, din frîntura lui izolată din Galiţia, o luptă îndîrjită pentru renaşterea lui naţională şi politică, — luptă, care înspăimîntă atîta pe potentatul dela Petersburg, încît năzuinţa de a strivi focarul de cultură şi viaţă politică ukraineană din Galiţia este unul din motivele esenţiale ale groaznicei catastrofe, care a căzut azi asupra lumii:

Aceasta este Ukraina, despre care d. Take Ionescu nu ştie nimic în momentul, în care întrevede bazele lumii de mîne...

Şi, — cînd în Parlamentul ţării romîneşti se afirma dreptul de viaţă al neamului romînesc întreg şi unit, — această asociare la cea mai mare minciună şi la cel mai mare păcat al Rusiei oficiale, prin tăgada dreptului la viaţă a unui popor atît de obidit ca cel ukrainean şi, cel puţin, de două ori mai numeros decît întreg poporul romînesc, este un simbol care caracterizează de minune întreaga politică preconizată de d. Take Ionescu.

N'am în vedere numai sentimentalitatea, dar în momentul acesta mare de prefacere, ce simţ politic şi ce putere de prevedere denotă însuşi faptul de ignorare a chestiunii ukrainiene?

O naţiune vie de 30 milioane, nu va putea să fie stîrpită de pe faţa pămîntului, oricare ar fi rezultatul războiului de astăzi. Rusia fiind învinsă, chiar de nu s'ar renaşte statul ukrainean, problema, — pe care o pune simplul fapt că e încă atîta forţă vie în elementele conştiente ale unei mase de 30 de milioane, — nu poate fi sustrasă din cîmpul de viziune al nici unui om de stat, şi mai puţin al unui om de stat romîn. Iar în cazul triumfului Rusiei, necesitatea pentru această ţară de a duce luptă fără preget împotriva unui mare popor, ce nu vrea sa moară, predestină caracterul şi rolul imperiului rus în toată istoria europeană. Şi, deci,

şi mai puţin unui bărbat de stat romîn îi este ertat să facă abstracţie de chestiunea ukraineană.

Printr'o amară ironie a soartei, puţine zile după cuvîntarea d-lui Take Ionescu, găsesc în „L'Indépendance Roumaine" din 25 Decembrie, un manifest reprodus după organul comitetului ukrainean, publicat în limba franceză în Lausanne din Elveţia neutrală,—azilul tuturor luptătorilor pentru libertăţile naţionale,— „L'Ukraine". Dar nu-l mai reproduc. Am dat prea mult loc acestei chestiuni.

Socot însă că această digresiune nu este inutilă pentru a lămuri metoda şi procedeele de discuţiune ale d-lui Take Ionescu. Nu e nevoe ca cineva să fie prea mare savant, pentruca să ştie tot ce am arătat în rîndurile de mai sus, — ajung bune studii liceale.*) Bine înţeles, la liceul din Chişinău, aceste lucruri nu se predau, dar—cu toată conspiraţia tăcerii şi cu toată opera de mistificare a oficialităţii ruse, care a putut reuşi să inducă în eroare numai pe cei cari n'au alt izvor de informaţiuni decît cetirea ziarelor—nu cred că astăzi în Europa un om de cultură mijlocie ar îndrăzni să mărturisească în public, ceia ce a avut tăria să afirme într'un parlament un mare bărbat de stat romîn; că nu ştie ce este Ukraina.

Dar veţi vedea că aceasta este metoda de preferinţă a d-lui Take Ionescu. D-sa nu ştie ceia ce ştie toată lumea şi în acelaşi timp ştie ceia ce nu ştie nimeni.

Să trecem dar la analiza argumentării d-sale.

---

*) In orice caz dăm aici pentru elevii d-lui N. Iorga, spre complectarea preţioaselor prelegeri ale ilustrului, dar puţin obiectivului lor profesor, o mică indicaţie de literatură, care nu pretinde a fi complectă:

1) In limba franceză.

Beauplan: „Description de l'Ukraine", Rouen 1660. (Desigur scriitorul francez din veacul XVII n'a putut prevedea că peste mai bine de 250 ani în Romînia se va simţi nevoia de a dovedi *existenţa* Ukrainei !...)
Bonmariage: „La Russie d'Europe", Bruxelles 1903.
Aïtoff: „Carte de l'extension du peuple ukrainien", Paris 1906.
Kostomaroff: „Deux nationalités russes", Lausanne 1916.
Kovalewski: „La Russie à la fin du XIX siècle", Paris 1900.
Leroy-Beaulieu: „L'empire de Tsars", Paris 1881.
Rambaud: „La Petite Russie. La Russie épique". Paris 1876.
Sembratovytch: „Le Tsarisme et l'Ukraine", Paris 1907.
„Les Ukrainiens et la guerre européenne", publicat de consiliul naţional ucrainean în *Jersey City* (St. U.), 1915.

2) In limba engleză.

Dokutchaew: „The Russian Steppes", Petersburg 1893.
Bedwin Sands: „The Ukraine", London 1914.
Wallace: „Russia", London 1912.
Stepankovsky: „The Russian plot", London 1914.
Steffen: „Russia Polland and Ukraine", London 1915.

II. Problema mondială.

Cuvîntarea d-lui Take Ionescu, din punctul de vedere al subiectelor tratate, s'ar putea împărţi în trei capitole distincte: mai întâiu caracterizarea războiului mondial, determinarea sco-

---

3) In limba rusă (traducem în romîneşte).

Academia de Ştiinţi: „Despre abrogarea restricţiunilor în ce priveşte limba mică-rusă", Petersburg 1905.
Antonovitch: „Monografii", Kieff 1885.
— şi *Dragomanov:* „Cîntecele istorice ale poporului mic-rus", Kieff 1874.
Colaboratorii revistei *Viaţa Ucrainei:* „Galiţia şi Bucovina", Moscova 1915.
Hruschewski: „Istoria poporului ucrainean", Petersburg 1911.
Iefimenko: „Istoria poporului ucrainean", Petersburg 1906.
Russow: „Harta răspîndirii poporului ucrainean", 1905.
„Poporul ucrainean în trecut şi în prezent" (fără ind. autorului), Petersburg 1914.
„Chestiunea ucraineană" (fără ind. autorului), Petersburg 1915.

4) In limba germană.

Engel: „Geschichte der Ukraine", Halle 1796 (Neamţul din veacul XVIII n'a fost mai fericit decît tovarăşul său francez din veacul XVII !...)
Andree: „Die Ruthenen", 1870.
Bodenstedt: „Die poetische Ukraine", Frankfurt a. M. 1845.
Hruschewschyi: „Geschichte d. ukrainischen Volkes", Leipzig 1906.
— : „Die ukrainische Frage", Wien 1915.
Melnik: „Russen ueber Russland", Frankfurt a. M. 1906.
Rudnyckyi: Ukraina und die Ukrainer", Berlin 1915.
— : „Ukraina. Land und Volk", Wien 1916.
Stockyi-Gartner: „Grammatik d. ukr. Sprache", Wien 1913.
Tomaschiwscky: Die weltpolitische Beteutung Galiziens", München 1915.
Putny: „Ukraine und ihre internationale Bedeutung", Wien 1915.

5) In limba ucraineană.

Intru cît cei cari cunosc limba ucraineană n'au nevoe de altă dovadă de existenţa ukrainei, dau aici numai enumerarea autorilor lor mai principali asupra chestiunei:

Drahomanow, Hruschewschyi, Iefremow, Tomaschewski, Welytschko, Wowk, Kostomarow, Rudnyckyi, Cegelsky, etc. etc.

6) Publicaţiuni periodice.

La Revue Ukrainienne (lunar), Lausanne.
L'Ukraine (săptăminal), Lausanne.
Ukrainische Rundschau (lunar, apare din 1906), Wien.
Ruthenische Revue, Wien (1903—1905).
Ukranische Nachrichten (săptăminal), Wien.
Viaţa Ucrainei (în ruseşte, lunar, apare din 1912, dar s'a suspendat dela începutul războiului) Moscova.

In limba ucraineană apar nenumărate periodice; se pot recomanda mai ales publicaţiunile Societăţei ce poartă numele marelui poet „Şevcenco" (Lemberg, au apărut dela 1891 până astă-zi aproape 200 volume).

N. B. Am lăsat la o parte toate scrierile generale de istorie şi de geografie, în cari de asemeni se pot găsi date preţioase asupra Ucrainei, de pildă, în Réclus.

purilor urmărite și a rolului diferiților beligeranți; în al doilea rînd,—directiva Romîniei, chestiunea națională și căile pentru realizarea idealului național; și, în sfîrșit, reabilitarea politicii rusești, negarea „primejdiei dela Nord",—în această parte oratorul mai cu seamă combate argumentele ce au fost aduse de subsemnatul.

Ceia ce caracterizează însă discursul d-lui Take Ionescu, este faptul că d-sa pare că nu caută să lege mai intim aceste trei părți ale cuvîntării sale, folosindu-se de firul roș al chestiunii naționale; nu caută în primul rînd să afirme idealul național și, în împrejurările acestui războiu, să cerceteze numai calea cea mai bună spre desăvîrșita lui realizare, ci subordonează parcă această problemă apologiei Quadruplei Înțelegeri și mai cu seamă a Imperiului rus, cu toate exploziunile oratorice care ne orbesc prin strălucirea lor ori de cîte-ori se atinge problema Ardealului.

De altfel, aceasta este o consecință logică, izvorîtă din însăși concepția d-sale asupra cauzelor războiului mondial.

Cum, se întreabă oratorul nostru, Franța luptă numai pentru provinciile pierdute? Anglia nu vrea decît să distrugă puterea navală germană? Italia năzuește numai la Trentino? Scopuri egoiste?... „Nu, domnilor. O asemenea vedere a lucrurilor este prea îngustă, ca să fie adevărată. Pentruca să primească atîtea popoare jertfele pe care le primesc, cu atîta hotărîre, cu atîta voebună și cu atîta determinare, să nu înceteze decît odată cu victoria, *cu acea victorie care strivește pe adversari*, trebue să fie dedesubt ceva mai adînc care să răscolească sufletele lor: trebue să fie altceva decît o chestiune de colonii, decît o chestiune de concurență comercială, decît chestiunea a 14 mii de kilometri în Alsacia și Lorena!"

Și dacă toată lumea nu se războește cu atîta înverșunare din motive egoiste, atunci înțelegeți că nu șade frumos nici Romîniei să afirme cu prea multă ostentație interesul său egoist,—interesul național!

Dar, pentruca să facă această afirmație, d. Take Ionescu aruncă cu un singur gest peste bord toată Istoria omenirii. Pentrucă această Istorie ne învață că, dacă în toate războaele de până acuma beligeranții adesea se complac să invoace dezinteresarea lor desăvîrșită, dreptatea neprihănită a cauzei, și alte idealuri înalte, în realitate nici un războiu n'a fost pornit decît din interesul statului care l-a întreprins. Aceasta este adevărat, începînd dela ultimul războiu mare,—cel ruso-japonez,—în care Rusia și Japonia invocau ca pretext independența Coreei și suveranitatea jignită a Chinei, dar luptau în realitate pentru interesele lor, foarte înguste, de stat,—și până la cele dintâi războae cunoscute, din zorile Istoriei, purtate de Egipt sau de vechile despoții orientale.

Un popor nu luptă, și nici nu are dreptul să lupte, decît pentru interesele lui, pentru libertatea lui, pentru mărirea lui,

pentru prosperitatea lui, pentru înălțarea lui.

În ce privește războiul actual, pentruce trece d. Take Ionescu cu atîta desinvoltură asupra acelui „sacru egoism", pe care înșiși Italienii l-au mărturisit, și pentruce vrea numaidecît să-i substitue alte scopuri, cari sînt în atît de vădită contrazicere cu revendicarea litoralului slav al Dalmației?

Iar Anglia? În zadar a fost ea cunoscută secole în Istorie ca „perfidul Albion"? Și ce deosebire se poate găsi în acest războiu al Angliei și între acele pe care ea le-a purtat pe rînd, pentruca să distrugă puterea navală a Spaniei, a Olandei, a Franței? Nu vedem mărturisirea Angliei însăși în tratativele duse cu Germania, înainte de războiu, prin ministrul Haldane, relativ la reducerea construcțiilor navale? Crede d. Take Ionescu că dacă aceste tratative ar fi izbutit, ar mai fi pornit Anglia războiul?

Franța? De sigur, nu e o națiune mai generoasă în Europa. Dar a dus și ea atîtea războae de cucerire,—destul să amintim pe Ludovic XIV și pe Napoleon I! În ce privește războiul de față, este el așa de străin de propaganda „revanșei" care a fost dusă 44 de ani, cu atîta energie și entuziasm, pentruca d. Take Ionescu să vorbească astăzi cu atîta dispreț de cele 14 mii de kilometri ai Alsaciei și Lorenei (în treacăt fie zis, provincii *cucerite*)?

Cum un bărbat de stat, care vrea să judece situația creată de războiul mondial, poate să facă abstracție de aceste *fapte pozitive?*

D. Take Ionescu nu poate invoca măcar hotărîrea de a duce războiul până la „victoria care strivește pe adversar", findcă, de curînd, și în Parlamentul englez și în cel francez, declarații guvernamentale au redus această hotărîre la proporții mult mai modeste.

A! Războiul acesta, va duce de sigur, *independent de voința beligeranților*, la rezultate cari vor trece peste scopurile urmărite de ei! Aceasta e o fatalitate legată de toate actele omenești. Un „barbar teuton" a creat chiar o teorie specială a „heterogoniei scopurilor", după care în viață și în Istorie adesea rezultatele obținute se deosebesc foarte mult de scopurile urmărite. De aceia contemporanii rar își pot da seama de toate consecințele unui eveniment istoric.

Dar, pentruca să putem prevedea toate consecințele războiului mondial, toată retorica guvernelor interesate asupra nobleței scopurilor urmărite nu ajunge. Se cere o analiză rece a situațiilor, a forțelor sociale în luptă, a diferitelor contingențe istorice,—analiză pe care d. Take Ionescu n'a făcut-o și pe care noi vom încerca s'o facem.

De-ocamdată, să cercetăm cari sînt, după d. Take Ionescu, motivele cari au provocat acest cataclism unic în Istoria omenirii, dacă nu interesele necompatibile ale beligeranților.

Strălucitul orator ne spune, într'o formă impecabilă, care este adevărata bază a acestui războiu.

„Este cea din urmă luptă pe care o dau forţele reacţiunii
„în contra principiului suveranităţii naţionale, în relaţiile din-
„năuntru şi în cele din afară (Aplauze prelungite)... Dela revo-
„luţia franceză se ivise două noui dogme în viaţa omenirii:
„una era suveranitatea naţională în viaţa internă a tuturor sta-
„telor; cealaltă, aceiaşi suveranitate în relaţiile internaţionale.
„...Acest principiu al suveranităţii naţionale duce drept la scă-
„derea puterii monarhice încă în formă medievală, duce drept
„la desfiinţarea Austriei, — conglomerat de diferite popoare, fără
„altă legătură între ele decît monarhia...

„...Dar pe lîngă principiul acesta al suveranităţii naţionale,
„mai era ceva care face progrese în Europa. Ne place sau nu
„ne place, cum am ascunde-o? Teoria îndreptării stării mate-
„riale a celor mai mulţi prin satisfacerea cît mai mare, prin
„îndestularea citor mai mulţi din cît mai multe bunuri pămînteşti.

„Această teorie era, d-lor, în creştere pretutindeni. Era
„aerul care se respira de toţi, de unii cu plăcere, de alţii fără
„plăcere, dar primit de toată lumea.

„In faţa acestei mişcări a lumii noi, care ne-ar fi dus
„dacă nu la isprăvirea definitivă a războiului, dar de sigur,
„d-lor, la păci îndelungate, la îmbunătăţirea relaţiilor dintre
„popoare, la acea epocă care se numeşte *utopie*, dar în care
„trebue să crezi, pentrucă trebue să ai totdeauna un cer mai
„albastru, spre care să te ridici din neputinţa omenească...
„(Aplauze)".

Aşa dar, războiul acesta înseamnă lupta împotriva reacţiunii pentru principiul de suveranitate naţională şi... pentru „utopia" revendicărilor sociale ale mulţimii!...

Pentruca să poată pune astfel problema, d. Take Ionescu pentru moment aruncă un văl pudic asupra autocraţiei moscovite, care se întinde dela ţărmurile Balticei până la Oceanul Pacific, şi pune mai cu seamă faţă în faţă cele „trei democraţii" apusene şi „monarhiile medievale", al căror prinos pentru opera civilizaţiei omeneşti, chiar în ce priveşte Germania, îl reduce la „un nimica tot". Despre Austria nici nu mai e vorbă: „Ce „nu aş da să-mi arăte cineva binele pe care l-a făcut vreodată „această monarhie! (Aplauze)"...

Chiar în această „combinaţie" se pot spune multe. N'are, de pildă, Anglia păcate în ce priveşte „principiul de suveranitate naţională"? D. Take Ionescu, iarăşi după procedeul d-sale obicinuit, închide ochii asupra istoriei seculare a strădaniilor Irlandei, abia încheiată în momentul izbucnirii războiului printr'o lege, care şi aceia a rămas suspendată; uită tragedia sîngeroasă a Transvaalului, totuşi atît de recentă; trece cu vederea ipocrizia protectoratului egiptean şi dominaţiunea feroce din India. Nu mai vorbesc despre celebrul „războiu al opiului" şi atîtea şi atîtea păcate englezeşti. Nu vrea să ştie nu numai de aven-

tura marocană ce se poate imputa Franţei, dar nici chiar de războiul de eri al Italiei în Tripolitania şi de revendicările ei *de astăzi* în Dalmaţia. Şi doar toate aceste sînt păcate împotriva principiului de suveranitate naţională....

Mai mult. Războiul actual poate nici n'ar fi izbucnit dacă Puterile apusene nu practicau cu atîta devergondaj şi exclusivism „principiul de suveranitate naţională" pe spinarea populaţiilor de pe toate continentele, încît Germanii, popor de 70 de milioane, cu drept cuvînt ar fi putut spune: una din două, — ori nu împărţiţi pămîntul între voi, lăsaţi porţile deschise pentru competiţiunea liberă între toţi; ori, dacă faceţi împărţeală, cu ce drept ne puteţi exclude dela ea?

In comparaţie cu această lichidare a rotundului pămîntesc, ce cuceriri se pot imputa Germaniei? Alsacia şi Lorena, Schleswigul, Posenul? Dar aci se pot cel puţin invoca circumstanţe atenuante: o însemnată populaţie germană în aceste provincii şi vechile drepturi istorice. Cele trei sau patru milioane de elemente străine, faţă de massa populaţiei imperiului german, abia dacă pot să-i atingă caracterul de stat naţional, în cea mai deplină accepţiune a cuvîntului. Poate fi aici vre-o comparaţie cu sutele de milioane de supuşi străini ai Puterilor apusene, şi mai cu seamă ai Angliei, de cele mai deosebite rase, naţionalităţi, caractere antropologice şi grade de cultură?

Dar unde metoda d-lui Take Ionescu întrece orice limită, e cînd încearcă să reducă, în interesul cauzei, prinosul Germaniei la tezaurul comun al civilizaţiei omeneşti.

Citez întreg pasagiul, care de sigur va rămînea ca un monument, şi trebue să rămînă, fiindcă e caracteristic pentru nivelul discuţiunilor parlamentare, — şi chiar pentru nivelul cultural din zilele noastre:

„Este vre-una din ipotezele care formează baza şi poezia
„Ştiinţei, este vre-una din descoperirile pe care s'a întemeiat
„tot progresul lumii moderne, progresul material, este vre-una
„din ideile care au înflăcărat omenirea, este vre una din creaţiu-
„nile artei care s'ar pierde *dacă am şterge aportul german?*
„Nu, d-lor, ar rămînea intactă bogăţia omenească, — de sigur mai
„redusă, dar *nu mai sărăcită, întreagă ar rămînea*. (Aplauze pre-
„lungite)"...

Cum? N'ar fi nici un gol în istoria Ştiinţei, dacă n'ar fi existat un Keppler? N'ar fi lăsat nici un gol dispariţia lui Kant sau a lui Goethe, a lui Beethowen? Multe nume poate pune d. Take Ionescu alături de Keppler, în istoria Ştiinţei? Pe cine va pune d-sa în rînd cu Goethe, în afară de Shakespeare, Dante şi Homer, în istoria universală a Literaturii? Şi ce tovarăş îi va găsi în istoria Filozofiei, lui Kant, — afară doar de Aristotel?... — Dar în domeniul muzicei Beethowen rămîne singur, geniu de care nici pe departe nu se poate apropia, decît doar tot germanul Richard Wagner... Şi d. Take Ionescu îi „şterge" din istoria culturii omeneşti!...

Nu mai vorbesc despre cei în viață,—de un matematician ca Planck, despre care un H. Poincaré spune c'a răsturnat munca întregului secol din urmă în sfera Științii sale, un Roentgen, al cărui nume va rămînea legat de revoluția în concepția Fizicei, ca și a lui Ostwald în istoria Chimiei, un Wundt, creatorul Psihologiei moderne,—și numele lor e legiune.

Să trecem asupra mișcării filosofice din ultimele decenii din Germania,—unică în felul ei,—carte cu șapte peceți pentru cei mai mulți dintre intelectualii noștri...

Chiar întreaga Filozofie modernă a dreptului național, atît de scump d-lui Take Ionescu, n'a găsit o expresiune mai puternică decît în germanul Fichte. Ce „sărăcită" ar mai fi lumea, dacă operația chirurgicală visată de intrepidul orator din Camera romînă ar putea fi realizată!

Aproape tot așa de extraordinară e intrepiditatea d-lui Take Ionescu, cînd, vorbind de „utopia" revendicărilor sociale, crede că din acest punct de vedere poate micșora Germania.

Germania lui Karl Marx și Friedrich Engels, proleții proletariatului de pretutindeni; Germania celor aproape patru milioane de alegători socialiști, reprezentați de cea mai numeroasă fracțiune parlamentară a muncitorimii din lume,—110 deputați; Germania socialismului de catedră și a socialismului de stat; Germania împăratului careia i se datorește cel dintăiu congres internațional pentru legislația socială, adunat la Berlin în 1890, sub președenția ministrului german de Industrie și Comerț, baronul de Berlepsch;—în sfîrșit Germania, care *cea dintăi* a introdus și în legislația sa pozitivă măsuri largi de protecțiune a muncii și sistemul de asigurare a muncitorilor!...

In adevăr, și răbdarea tribunei romîne ar trebui să aibă o margine.

Chiar cu metoda d-lui Take Ionescu, numai o imaginație, care rupe orice legătură cu realitatea, poate duce la astfel de judecată.

Germania, ca „tip de monarhie medievală"?

De sigur, regimul constituțional din Germania n'a ajuns la desvoltarea pe care o are în Franța sau în Anglia; dar deosebirea dintre ea, și chiar și Austria, și acele state înaintașe din Apus, este numai o deosebire de grad,—și evoluția lor normală nu lasă îndoială. Dar cînd această deosebire de grad,—față de Germania și de Austria, țări cu sufragiul universal, față mai cu seamă de Germania, în care, cel puțin în unele state particulare, regimul constituțional poate să fie comparat chiar și cu modelele lui din Apus, și în cele mai înapoiate e tot mai superior decît în Romînia,—cînd această deosebire de grad inspiră d-lui Take Ionescu ideia cruciadei mondiale împotriva Germaniei,—d-lui Take Ionescu care s'a opus o viață întreagă chiar celor mai modeste revendicări pentru lărgirea sufragiului popular, d-lui Take Ionescu care atîta vreme a făcut, aici la noi, paradă de dușmănie ireductibilă împotriva socialismului:— atunci nu ne rămîne în adevăr decît să ridicăm scara....

Până aci d. Take Ionescu s'a îndărătnicit să nu știe ceia ce știe toată lumea.

Dar cînd, la această cruciadă, dusă împotriva „monarhiilor medievale" ale Austriei și Germaniei, pentru suveranitatea națională și „utopia" revendicărilor sociale, d-sa asociază Imperiul Țarilor, e vădit că aci d-sa știe ceia ce nu știe nimeni.

Lămurind problema războiului mondial, ca ultima luptă a reacțiunii europene împotriva principiului de suveranitate națională și a revendicărilor sociale, d. Take Ionescu desigur este singurul om de stat de pe toată suprafața globului pămîntesc, care, între forțele ce luptă pentru democrație și pentru dreptatea socială, descopere și nesfîrșita împărăție a Țarilor.

Și știți pentruce?

Pentrucă,— cităm textual: „s'a întîmplat ceva în Europa, „d-lor. S'a întîmplat un noroc mare: că pe tronul celeilalte țări, „care *și ea* (adică pe lîngă Germania și Austria!) este o autocrație, „în care voința unui om hotărăște despre toate, venise un visător... „A venit un Nicolae II, care propusese ce? Limitarea armamentelor, adică împuținarea suferinții omenirii, adică un pas „înainte spre o epocă de dreptate"...

Avîntul oratoric se împiedică puțin, e adevărat, de „gîrbaciul rusesc, care lovește și pe Ruși și pe Poloni, fiindcă așa „e starea internă a imperiului rus".

Insă ne liniștește imediat:

„Se va îndrepta cu vremea, desigur. Nu trebue să fii un „mare filozof ca să-ți dai seamă că este un semn al vremilor ca „autocrația orientală să stea aliată cu cele trei democrații din „occident și că în această alianță, din acest războiu cu cealaltă „reacțiune, ese cea mai mare speranță pentru *triumful ideilor „celor noi și în marea împărăție a țarului* (Aplauze pe băncile „minorității)"!..

In altă parte aflăm că această vreme a triumfului democrației în Rusia a și venit, căci, după ce amintește rolul ei de „jandarm al reacțiunii" europene, neîntrecutul nostru orator ne asigură:

„Acele vremuri au trecut. Renașterea noastră este definitivă. *Jandarmi ai reacțiunii* s'au făcut alții"!..

Bine că cel puțin aici stenograma nu mai înregistrează „aplauzele prelungite"...

Și atîta tot,— pentru a justifica chemarea „gîrbaciului" din Rusia ca să participe la așezarea lumii de mîne pe temeliile suveranității naționale și ale dreptății sociale!

Mărturisesc că mi se lasă brațele în jos, auzind astfel de lucruri.

E destul de greu să discuți cu un om care ar tăgădui, de pildă, existența Berlinului. Dar poți cel puțin aduce o hartă, îngrijindu-te ca să nu fie o ediție nemțească. Insă ce discuție ar fi posibilă cu un om, care ar declara într'o bună dimineață,

că a apărut o nouă forţă progresistă în istoria universală, în Afganistan sau în Senegal, fiindcă emirul din Afganistan şi sultanul din Senegal sînt oameni blînzi, şi Senegalejii se luptă pe cîmpiile Flandrei, iar Afganii sînt gata să intre în solda Angliei, şi că deci legătura aceasta cu cele două democraţii apusene, etc., etc?... Şi încă! Senegalul şi Afganul nu constitue o împărăţie milenară, care se întinde peste a şasea parte a globului, cu o populaţie de 170 milioane.

Totuşi, acest fel de discuţii ni sînt impuse de elocvenţa necomparabilă a unui şef de partid din Romînia.

In primul rînd sare în ochi discreţia, cu care d. Take Ionescu trece sub tăcere aportul Rusiei în civilizaţia comună. Pentru d-sa aportul Germaniei este aşa de puţin însemnat, încît poate să fie „şters", fără ca să fie băgat în seamă.

Şi lupta este dată între barbarie şi civilizaţie, nu-i aşa? Şi faţă de barbaria germană, care sînt titlurile Rusiei?

Un rus de geniu, Turghenev, în cunoscuta lui nuvelă „Ape de primăvară", face pe eroul său să spună (citez din memorie):

„Dacă s'ar deschide o prăpastie, care ar izola pe veci Ru„sia de restul omenirii, lumea ar simţi numai o uşurare. Ar dis„pare o grijă, dar comorile culturii ar rămînea neatinse".

Desigur în forma aceasta categorică gîndul eroului din „Ape de primăvară" nu este justificat. Dovada e însuşi autorul nuvelei.

Dar, în orice caz, Rusia, care a trăit până la Petru cel Mare în afară de sfera civilizaţiei europene, şi de atunci numai de vre-o două sute de ani abia dacă se poate tîrî pe cărarea bătută de ţările înaintaşe, cum poate fi ea socotită ca reprezentantă a civilizaţiei într'un conflict cu Germania?

Auguste Comte, după ce înşiră cele cinci mari naţiuni, care alcătuesc „sinergia europeană", şi cărora li se datoreşte toată civilizaţia umană: Franţa, Germania, Anglia, Italia şi Spania,— cînd încearcă să clasifice după tipul acestor mari naţiuni şi pe celelalte popoare ale Europei, mai puţin însemnate în istoria civilizaţiei, pune hotarul expres la graniţele Poloniei, excluzînd cu totul pe Rusia din cooperarea pentru civilizaţia universală.

Exagerează şi marele cugetător francez, fie! Dar, desigur, numai în Camera romînă se poate învăţa că tezaurul civilizaţiei poate fi apărat de imensitatea semiaziatică a Moscoviei împotriva Germaniei. Cum? Poporul german, care, dela căderea imperiului roman de apus a pus mîna la toată plămădeala lumii răsărite din ruinile acelui imperiu? Cînd sîngele lui a dat viaţă nouă tuturor trunchiurilor răzleţite ale acelui corp imens căzut în decompoziţie; cînd mulţumită acestui „aport", celui mai preţios dintre toate, s'au putut naşte înseşi celelalte naţiuni din „sinergia europeană": şi Franţa, şi Anglia, şi Italia, şi Spania; cînd astăzi nu este o singură ramură de cunoştinţi omeneşti, în fruntea căreia să nu găsiţi cel puţin un nume sau două de mari savanţi germani; cînd filozofia lor se ridică triumfătoare deasupra întregei gîndiri a omenirii; cînd tehnica Germaniei a revoluţionat toate mijloacele de producţie; cînd legislaţia ei socială, cum am arătat mai sus, serveşte de model tuturor, cînd doctrina conducătorilor muncitorimii germane a cucerit proletariatul din lumea întreagă: — *acest* popor e „barbar"?... Iar în faţa acestei barbarii tocmai căzăcimea moscovită poate avea chemarea să-şi rupă lăncile în onoarea civilizaţiei?..

Pentruca să poată susţine o astfel de teză, chiar în faţa admiratorilor d-sale celor mai puţini pretenţioşi, d. Take Ionescu spune că Rusia este „şi ea" cealaltă autocraţie faţă de imperiul german, în care „un om poate să spună: *voinţa mea este legea supremă*" şi faţă de Austria, un stat „încă în forma medievală", „un conglomerat de popoare fără altă legătură între ele decît „monarhia, *monarchia după ideia cea veche*, că nu naţiunile îşi „aleg dinastiile, ci dinastia crează naţiunea".

Desigur şi în Germania, şi în Austria dinastiile sînt tari, desigur din punctul de vedere al idealului democratic viaţa lor publică prezintă multe scăderi,—nu sînt eu omul, care în interesul cauzei să fiu în stare să spun, că idealul meu politic e realizat în Germania sau în Austria. Dar şi Germania şi Austria propriu-zisă sînt, repet, ţări de sufragiu universal. Germania este imperiu federal, formă de stat care este compatibilă cu cea mai liberă desvoltare a tuturor particularităţilor şi a tuturor intereselor, şi năzuinţelor celor mai variate din diversele regiuni. Chiar în Austria diferitele provincii au dietele lor. In ultima jumătate de veac diferitele naţionalităţi din monarhia Habsburgică au putut duce, adesea cu succes, lupta pentru emanciparea lor,—destul să amintim pe Cehi, Poloneji, Ukraineni, cari au putut renaşte şi duce la înflorire cultura lor naţională. In orice caz ambele imperii sînt state constituţionale în care lupta politică, jocul normal al forţelor politice şi sociale duc fatal instituţiunile politice independent de buna voinţa monarhilor, pe aceiaşi cale de evoluţie, pe care au străbătut-o şi democraţiile apusene. Nu trebue să uităm că şi prima „chartă" constituţională a Franţei datează de abia 100 de ani; constituţiile din Spania şi din Italia sînt şi mai recente. In faţa acestor organisme politice, oricît de aspru le-am judeca, ce ne poate înfăţişa imperiul de Nord?

Austria, conglomerat de popoare, fără altă legătură decît monarhia? Dar Rusia? Cu toate cele „80 de limbi" din sînul ei, ea nu vrea să recunoască măcar *existenţa* popoarelor, pe care le zugrumă. Poloni, Ukraineni şi Romîni sînt şi în Rusia şi în Austria. Se poate compara soarta lor?

In Germania împăratul a scris odată, pe o fotografie a lui: „voluntas regis suprema lex",—cel mult o butadă, care a şi fost primită în Germania cum se cuvenea. Dar, repet, în Rusia? Umbra Dumei? Nici d. Take Ionescu n'a avut curajul s'o ia în serios, iar un prim ministru rus nu s'a sfiit să arunce în faţa deputaţilor cuvintele: „Slava Domnului, noi nu avem Constituţie".

Ţarul Nicolae o fi un visător? Să fie! Dar propunerea de

dezarmare făcută de el n'a dat nici un rezultat, nu pentrucă s'ar fi opus Germania, ci pentrucă propunerea de dezarmare, venită dela autocrație, și *adevărată* autocrație de astă dată, n'a fost luată, și nici n'a putut să fie luată de nimeni în serios. Un socialist englez a spus odată că dezarmarea generală, cît timp există un regim autocratic în Rusia, e o utopie, fiindcă ea ar duce în realitate numai la dezarmarea acelor state, în care pentru budget și armamente se cere colaborarea parlamentelor, și astfel e nevoe de un mecanism greoiu care cere multă vreme. Pe cînd într'o țară ca Rusia, nu numai un decret imperial, dar chiar o simplă circulară ministerială poate oricînd lăsa în atribuțiunile Dumei numai dreptul de a discuta furnitura de lemne pentru școli secundare, cum s'a și întîmplat într'o sesiune a Dumei. Astfel într'un moment dat lumea ar fi putut să fie surprinsă de mari pregătiri militare, făcute în taină. Chiar istoria războiului acesta este caracterizată printr'o mobilizare începută în provinciile orientale ale imperiului, cel puțin cu trei luni înainte de războiu,— lucru care s'a aflat numai din faptul că, între primele oștiri ce-au invadat în Prusia orientală, s'au constatat și corpurile din Siberia, pentru a căror mobilizare și concentrare se cer minimum trei luni de zile.

Și cînd un vis poate prezenta astfel de avantaje visătorului, mai bine să nu-l punem la activul imperiului rus.

Nu-mi voiu permite de altfel să discut însușirile sufletești ale țarului Nicolae. Este cu desăvîrșire inutil. Istoria cunoaște mulți autocrați blînzi și cu mari daruri sufletești, începînd cu Dariu al Persiei, dar niciodată aceste însușiri n'au dus la democratizarea țărilor lor. Dimpotrivă adesea tocmai ele au dus la întărirea despotismului.

Cunoscutul istoric al constituției engleze, Edward A. Freeman, explică absolutismul regalității franceze tocmai prin virtuțile vechilor regi ai Franței, iar libertățile engleze prin ticăloșia regilor Angliei.

Așa, de pildă, spune el, „sfîntul Ludovic a fost drept și „pios, om care niciodată nu s'a abătut din cărarea dreptății... „Sub guvernarea lui dreaptă n'a putut să fie nici un motiv pen- „tru revoltă și ură... In Anglia dimpotrivă noi am blestemat pe „vremuri o serie de regi detestabili... Noi am avut regi în piep- „tul cărora nu licărea nici o scîntee de sentimente engleze, dar „ale căror nebunii și încurcături au îngăduit părinților noștri de „a cuceri libertatea lor... Tirania stăpînilor noștri angevini a „făcut să se ridice libertatea engleză din mormîntul ei vre- „melnic. Dacă Richard, dacă Ioan și Henric ar fi fost regi buni, „ca Alfred și sfîntul Ludovic, atunci cîrja lui Langton și spada „lui Fitz Walter n'ar fi scînteiat niciodată înaintea baronilor și „a poporului englez, și înălțimile din Lewes n'ar fi văzut nici- „odată cel mai deciziv triumf al libertății lui" *).

*) Citez după traducerea franceză: *Edward A. Freeman*—„Le développement de la constitution anglaise depuis les temps les plus reculés jusqu'à nos jours" Paris. Guillaumin & C-nie 1877, p. 75—76.

Acest adevăr că cel mai „Harun al Rașid" dintre autocrați nu prezintă nici o garanție pentru democratizarea statului dominat de el, mă dispensează de a cerceta cum ar fi compatibilă icoana, pe care vrea să ne-o suggereze d. Take Ionescu, cu soarta reală a popoarelor din Rusia, sub domnia deja destul de lungă a împăratului Nicolae II,—și chiar cu a poporului dominant al „Rușilor mari".

Alianța cu cele trei democrații va duce la renovarea Rusiei? Dar alianța Rusiei cu cea mai democratică republică din lume datează de un sfert de veac. S'a resimțit această alianță măcar asupra soartei Finlandei sau a Poloniei, pentrucă să nu mai evoc Ukraina sau Basarabia, cari supără pe d. Take Ionescu? Și poate șeful conservatorilor-democrați să citeze în toată istoria lumii un singur exemplu cînd alianța unei autocrații puternice cu o altă țară, oricît de înaintată, a avut vre-o înrîurire asupra constituției sale interne? Mai cu seamă cînd această alianță este tot atîta de necesară uneia cît și celeilalte din părțile contractante?

A! Victoria în războiul acesta sînt va îndemna pe autocratul tuturor Rușilor să dea libertate popoarelor sale! N'am nevoe să amintesc cum, chiar în timpul războiului, s'au resimțit efectele lui, nu numai asupra populațiunilor din Polonia sau din Galiția, dar chiar față de Duma imperială.

Mă mărginesc iarăși să întreb pe ilustrul nostru bărbat de stat, dacă cunoaște în istorie un singur caz, cînd o autocrație biruitoare, mulțumită victoriei repurtate asupra dușmanului din afară, s'ar fi transformat într'o democrație?

Istoria dimpotrivă cunoaște nenumărate pilde, cînd o despoție recurge anume la mijlocul clasic al „diversiunii în afară", spre a-și întări temeliile.

Istoria recentă a Rusiei este foarte elocventă în această privință. Rusia înfrîntă în Crimeea a introdus oarecare autonomie locală, a redus asprimile cenzurii, a reformat organizația judecătorească medievală, etc...

Rusia biruitoare în războiul din 1877 a început să reducă treptat toate aceste concesiuni făcute spiritului modern.

Rusia bătută în Extremul Orient, a făcut cu putință măcar stînjenirea acestui curent de reacțiune, și poporul rus s'a putut bucura măcar de umbra unui regim reprezentativ.

Cu ce drept ne-am putea aștepta ca de astădată să se întîmple ceia ce până acum nu s'a întîmplat niciodată nici în Rusia, nici aiurea? (D. C. Diamandy, pentru a caracteriza atitudinea democrației ruse, a citat în Cameră pe revoluționarii stabiliți de 30 ani în străinătate și identificați demult cu țările cari le-au dat ospitalitate; d-sa a uitat însă pe deputații socialiști din Dumă deportați în Siberia, tocmai pentrucă au îndrăznit să afirme cu hotărîre că victoria Rusiei va întări despotismul)...

Prin ce prestidigitație, dar, a putut d. Take Ionescu să ne înfățișeze un triumf al imperiului moscovit asupra Germaniei ca

o chezășie pentru renovarea lumii? Un triumf al „gîrbaciului" moscovit ca un triumf al civilizației, ca un triumf al suveranității naționale și al dreptății sociale?

Pumnul de fier al Germaniei?

Primejdia militarismului și a hegemoniei germane,—aceasta este formula care e menită să acopere fantasmagoria rolului civilizator al Rusiei.

Dar cîtă vreme, pentru rezolvirea conflictelor internaționale, un stat nu se poate bizui decît pe propria sa putere armată, un om de guvernămînt are datoria de a face tot ce este cu putință pentru a ridica cît mai mult puterile militare ale statului, pentru destinele căruia are răspunderea în fața Istoriei. Cîte sacrificii n'am făcut noi pentru armata noastră! Dar Franța? Dar și toate celelalte state, fără excepția Angliei, care,—dacă n'a avut armată de uscat, fiindcă credea că n'are nevoe de ea,—și-a creat însă cea mai formidabilă forță navală din lume, și a reușit în adevăr să ajungă la a-tot-puternicie pe mare!

Dacă Germania a reușit mai bine decît alte state, se poate în mod cinstit să-i reproșăm acest rezultat? Mai cu seamă că ea are granița deschisă dinspre Rusia. Și cîtă vreme va exista, cum am văzut, o *autocrație* care poate dispune de imensul rezervoriu de forțe al imperiului moscovit, numai naivii pot nădăjdui dispariția militarismului. Adevărata cauză a militarismului ce ne oprimă pe toți nu este Germania, ci forma de stat a colosului dela Nord.

Cît de puțin sînt întemeiate toate învinuirile ce se aduc Germaniei pentru tendințele ei vecinic războinice, se poate vedea din faptul pentru care, eu cred, istoria viitorului va aduce împăratului Wilhelm II o acuzație mult mai bine motivată:

Se putea un moment mai prielnic pentru un războiu împotriva Rusiei decît în urma războiului ruso-japonez, cînd în Rusia a izbucnit mișcarea revoluționară?

Întregul aparat al statului rus era paralizat: săptămîni de zile nu mergeau trenurile, nu funcționau poșta și telegraful; nu se încasau dările; în Moscova lupte nesfîrșite de baricade; garnizoanele din cetățile Sebastopol, Kronstadt, Sweaburg—răsculate; la Kiev se luptau între ele regimentele armatei regulate; în toate orașele mai mari, măceluri între „bandele negre" și revoluționari, în cari piereau zeci de mii; pogromuri, răscoale agrare, dări de foc, vase de războiu rătăcind prin porturi străine...

Franța nu se putea mișca, iar Anglia, atunci, făcea totul ca să îndemne pe „barbarii teutoni" la declararea războiului împotriva Rusiei.

Și cu toate că însăși majoritatea covîrșitoare a populației din Rusia, înspăimîntată de urgiile războiului civil, ar fi primit cu brațele deschise, ca pe niște liberatori, armatele de invaziune, Neronele teuton a respins toate aceste suggestiuni. Este aceasta dovadă de apucături sanguinare?

Hegemonia germană?

Dar Europa a trăit aproape o jumătate de veac sub hegemonia germană. La ce grozăvii a dat ea naștere? A fost o eră de prosperitate, o eră de progres politic și de desvoltare economică, de înflorire a științelor și a artelor, peste tot,—nu numai o eră de înarmări.

Dar, ne spune d. Take Ionescu: „In ziua în care acelaș „stat ar avea el stăpînire și pe uscat *și pe mare*... s'ar isprăvi „cu viața liberă a tuturor..." „Dacă va învinge Germania legea „va fi stăpînirea pumnului de fier, domnia singurului popor ales „de Dumnezeu".

Ce fantasmagorie!

Chiar la începutul războiului, încă n'ar fi fost iertat nimănui să creadă că triumful Germaniei, oricît de mare, ar putea duce la astfel de rezultate. Dar acum? „Singurul stăpîn pe uscat și pe mare"? Dar cum ar putea Germania să facă să dispară puterea navală a Angliei? Cel mult, ea poate năzui, „să aibă și ea un loc sub soare", să fie redus monopolul maritim al Angliei, să fie împărțit și cu alte state,—dar Germania singurul stăpîn pe mare? E o glumă!

„Domnia singurului popor ales de D-zeu"? Dar însăși situația geografică a Germaniei, înconjurată de toate părțile de state mari și puternice, de națiuni conștiente și de veche cultură (chiar de Rusia o desparte Polonia), exclude posibilitatea unei politici de cotropire, unei politici de cuceriri. Oarecare mici anexări de teritorii,—mai mult rectificări de granița,—da.

Dar, mai mult. Pentru asigurarea viitorului său, Germania prin forța lucrurilor este silită să ducă o altă politică, bazată pe un principiu diametral opus oricărei idei de cucerire și de cotropire: alianțe, asociațiuni libere de popoare, culminînd poate în formațiuni noui de state federale.

In această direcție o împinge și constituția ei proprie, federală, și constituția de aceiași natură a aliatei sale principale, Austria, cu evoluția fatală ce se impune acesteia.

Ar fi vr'un rău pentru omenire evoluția în direcția aceasta? Dar de cîtă vreme fruntașii omenirii visează „Statele-Unite" ale Europei?

Acum abia doisprezece ani, un om de stat francez vedea misiunea istorică a Austriei de a deschide lumii aceste posibilități. Da, *a Austriei:*

„Să considerăm—spune el—existența Austro-Ungariei nu ca „o agonie, ci ca o auroră; *ca un început de unire euro-„peană;* și să nu vedem în așa zisa mare politică a împărțirii „și a cuceririi decît o aventură și o noapte fără fund. *)

D. Take Ionescu vorbește cu multă simpatie despre Polonia, deși îi prescrie renașterea numai prin «gîrbaciul» moscovit.

*) *D'Estournelles de Constant*,—prefață la cartea lui Max Marse: „L'Autriche", pag. 7. (Paris, 1904).

Vrea să știe d-sa ce cred asupra acestei chestiuni Polonejii înșiși?

Voiu cita mai întâiu pe un Polonez din Rusia, și un personaj însemnat, profesor și *deputat în Duma imperială din Petrograd.*

Iată ce spune d. *Michel Lempicki,* într'o carte publicată de Comitetul Național polonez din Elveția, țară neutrală, în Lausanna francofilă (citația e cam lungă, dar cred că e foarte însemnată pentru elucidarea întregei probleme):

„Rivalitatea dintre Rusia și Austria are un aspect cu totul „altul; ea cuprinde un domeniu întins de interese politice, nați„onale, religioase, economice, de o astfel de întindere și însem„nătate încît rivalitatea ea însăși încetează de a fi o afacere par„ticulară a celor două monarhii și devine, în toată puterea cu„vîntului, *chestiunea lumii civilizate a Europei.* In adevăr, e vorba „aici de organizarea viitoare a Răsăritului Europei, de viitorul „diferitelor națiuni slave, care îl locuesc și reprezintă la un loc „cifra impozantă de 161 de milioane; însfîrșit e vorba de a ho„tărî rolul Răsăritului în viața Europei, situația sa față de Apus, „legăturile lor reciproce.

„Războiul dintre Rusia și Austria însamnă lupta între două „idei: aceia a statului de altădată, centralist și autocrat, făcut „pentru cuceriri fără sfîrșit și pentru stîrpirea națiunilor subjugate, „și de cealaltă parte ideia statului contemporan, *întemeiat pe „principiul federațiunii națiunilor, libere și autonome,* asigurînd „desvoltarea pașnică a individualităților lor naționale"...

„Două soluțiuni ale problemei sînt cu putință. Rusia fiind „învinsă, națiunile slave, supuse acum imperiului Țarilor, vor fi „dezlipite din el și vor forma cu acelea ale Austriei una sau „mai multe federațiuni de națiuni libere, care vor servi în același „timp de barieră între Apusul și adevăratul Răsărit al Europei; „Rusia, respinsă în limitele sale firești, va rămînea un stat «mare„rus» puternic încă prin numărul supușilor săi, peste 100 de mili„oane, dintre care 75 aparțin națiunii mare-ruse, și prin bogățiile „nesfîrșite ale întinsului său imperiu; ea nu va mai apăsa asu„pra Europei și puterile sale nu vor mai fi îndreptate spre cuce„riri nouă, ci la munca rodnică a propriei sale desvoltări

„Se poate întîmpla totuși ca războiul să aducă o altă so„luțiune.

„Rusia triumfînd asupra Austriei și devenind stăpîna ab„solută a lumii slave, căzute cu totul sub jugul mare-rus, nu va „mai găsi în Europa contra-greutate pentru puterea sa interna„țională, limite pentru ambiția sa, piedici pentru expansiunea sa „și pentru spiritul său de cucerire; imperiul Țarilor, puternic de „aproape 200 de milioane de supuși, plin de dispreț și de ură pentru „«Apusul putred», va dicta atunci legi lumii civilizate, îi va di„rija viața, va regula relațiunile internaționale...

„Triumful repurtat de Rusia asupra lui Napoleon la înce„putul veacului XIX, era datorit, și el, slăbirii Europei prin răz„boaele precedente. Supremația, pe care Rusia a cucerit-o atunci, „aduse lumii civilizate un secol de militarism și de tulburări „continue, cari aduseră războiul universal de astăzi. Dacă acest „războiu are să se sfîrșească cu un nou triumf al Rusiei, triumf „și mai însemnat și mai hotărîtor, *urmările lui vor fi cu mult „mai funeste decît înainte.* Va fi nu numai moartea națiunilor „slave, înghițite de Marea-Rusie, *ci și sfîrșitul micilor state in„dependente vecine cu imperiul rusesc,* ca Suedia, Norvegia, Ro„mînia; va fi în toată întinderea cuvîntului: *finis Europae"*...*)

Vreți să știți și părerea unui Polonez *francofil,* care spune ritos că crede în victoria Triplei Ințelegeri (a scris la începutul războiului)? Intr'o broșură care a apărut *la Paris,* după publicarea celebrului manifest al Marelui duce Nicolae către națiunea poloneză, în editura unui Comitet național polonez din Franța,— autorul, după ce înșiră comentariile presei franceze asupra acelui manifest, adaogă:

„Entuziasmul cu care presa polonă a salutat speranța „«învierii» Poloniei, *a fost mai moderat...*

„...cei care cunosc guvernul rusesc, știu precis că, în sta„rea actuală a Rusiei, o autonomie adevărată a Poloniei este „cu neputință.

„Chiar dacă admitem că Nicolae II, cu ajutorul unor «legi „excepționale», ar putea să impună această autonomie, putem „fi absolut siguri că ea va fi anihilată repede de către puterea „de neînvins pe care o prezintă și o va prezenta încă multă „vreme reacțiunea care cîrmuește Rusia...

„Este deci în afară de discuție că o crimă monstruoasă „are să fie îndeplinită sub responsabilitatea morală a aliaților...

„Concludem, deci, siguri de a fi prin aceasta interpreții „funcționarilor ruși, ai tuturor „adevăraților ruși" și ai tuturor oc„tombriștilor, că Rusia, în ciuda celor mai bune intențiuni ale „țarului, nu poate să asigure nici o autonomie durabilă Polo„niei. Toate concesiile făcute sub presiunea necesităților mo„mentului vor fi repede suprimate, pentrucă existența unui popor „liber în sînul unei mari puteri reacționare este o imposibilitate. *„Niciodată un stat reacționar învingător n'a acordat supușilor săi „drepturi politice"...* (Ultimile două sublinieri sînt făcute de însuși autorul). **)

Vreți să auziți și glasul Ucrainenilor? Cetiți un pasagiu din manifestul lor:

„Ucrainenii își dau seamă bine că dela acest războiu a„tîrnă mai ales soartea lor; întrebarea este dacă el va „avea de rezultat *distrugerea Piemontului ucrainean din Austria,* „sau viața lor națională va înflori dincoace de Sbruciu, ca și

*) *Michel Lempicki,*—„Grand problème international".— Lausanne, 1915.— Pag. 15—17 și 20.

**) *Renaissance de la Pologne*: „Pour une Paix durable".—Paris, 1914.— Pag. 21—29, *passim.*

„dincolo de Dnipru, până la Marea Neagră; ei proclamă sus şi „tare dreptul lor necontestabil *la independenţa naţională*"... etc. *)

Şi naţiunea poloneză, ca şi cea ucraineană, prin propria lor singeroasă experienţă, ştiu deosebirea dintre regimul din Austria şi chiar cel din Posen pe de o parte, şi regimul rusesc pe de altă parte. Aşi putea aduce aici ca mărturie,—şi poate o voiu face altădată,—nenumăratele manifestări, spontanee şi emoţionante, cu cari diferitele clase ale populaţiunii întimpinau oştirile imperiale în urma glorioasei retrageri a Ruşilor din Polonia, — şi mai cu seamă, acţiunea „legiunilor poloneze", recrutate de bună voe dintre *supuşii ruşi*.

Şi d. Take Ionescu se mai întreabă:

„Ce nu aşi da să-mi arate cineva binele pe care l-a făcut „vreodată această monarhie! (Aplauze)"

Binele pe care l-a făcut Austria? Dar o primblare dela măreaţa catedrală a Sfîntului-Ştefan, ale cărei temelii au fost puse în veacul al XII-lea, până la zidirea afumată din Viena veche, în care din veacul al XIV-lea a fost instalată o glorioasă Universitate, ajunge pentruca să suggereze oricui rolul pe care l-a jucat monarhia Habsburgică în această parte a Europei, la graniţele barbariei orientale. Prin intermediarul ei, populaţiunile din basinul Dunărei nu numai că s'au putut împărtăşi la comorile culturii apusene, dar au găsit şi scut împotriva cotropirii şi nimicirii de către despoţiile Orientului.

A! Şi acolo, şi mai cu seamă în Ungaria, au fost oprimate naţionalităţile! Multe dureri au cunoscut şi îndură şi astăzi popoarele chiar din Austria propriu-zisă. Dar fără monarhia Habsburgică, toate aceste naţionalităţi, sau ar fi căzut sub Turci cari, ne-izbindu-se de zidurile Vienei, ar fi hotărît alt destin pentru toate neamurile acestui colţ al continentului; sau,—urgie şi mai groaznică,—ar fi căzut sub Ruşi şi ar fi pierit pentru totdeauna. Mulţumită Habsburgilor, ele au putut trăi, şi-au putut conserva neatins caracterul etnic şi au putut porni lupta pentru renaştere.

Şi altădată d. Take Ionescu înţelegea,—cum voiu arăta,—că nu e de plîns soarta unui neam care poate cel puţin lupta pentru îmbunătăţirea soartei sale, cît a aceluia pentru care nici măcar lupta nu e cu putinţă.

In special, dacă naţiunea polonă s'a putut menţine la un nivel înalt de conştiinţă naţională şi de cultură, aceasta se datoreşte exclusiv condiţiunilor de viaţă pe care fiii ei le-au găsit în imperiul Habsburgic: două universităţi, şcoli secundare şi primare, seminarii, laboratorii, muzee, putinţa de a se împărtăşi la bunurile unei vieţi politice constituţionale,—toate acestea au servit naţiunii întregi, asigurîndu-i şi o elită intelectuală şi cadrele de conducători, dela cari va putea porni viaţa viitorului stat polonez.

Iar Ucrainenilor oropsiţi tot Austria le-a dat putinţa de a creia în Galiţia orientală singurul focar de viaţă naţională, dela

*) *„La Revue Ucrainienne"*, Lausanne, Juillet, 1915, No. 1, p. 63.

care să poată porni o acţiune de redeşteptare, care a făcut pe zugrumătorii Ucrainei din „patria mumă" să fie atît de îngrijaţi în ce priveşte succesul operei lor destructive.

Acesta este, domnule Take Ionescu, binele adus omenirii de bătrîna monarhie dunăreană, cu toate păcatele ei necontestabile.

Mulţumită situaţiei create aci, tocmai prin toate aceste lupte de renaştere naţională, hegemonia Germaniei, prin singura modalitate sub care ea poate să-şi asigure interesele,—*asociaţiuni libere de popoare*, într'o formă sau în alta,—ne dă chezăşia că triumful Puterilor Centrale va putea în adevăr pune temeliile unei lumi nouă de dreptate mai mare şi de libertate naţională. Nădejdea exprimată de Polonezul deputat din Petrograd este şi singura nădejde într'un viitor mai fericit şi pentru toate naţionalităţile Orientului. Chiar pentru nenorocita Serbie, ocrotirea ce poate găsi în Croaţi şi la conaţionalii ei din imperiul Habsburgic, îi va da putinţa cu vremea să-şi tămăduiască rănile.

Dar biruinţa Quadruplei Inţelegeri?

D. Take Ionescu insistă asupra celor trei democraţii apusene.

Dar, poate oare vre-una din aceste democraţii să năzuască la hegemonie pe *continentul* european, alături de despoţiai rusească, ajunsă prin anexare de noui teritorii la o populaţie de aproape 200 de milioane şi întinsă dela Mediterana până la oceanul Pacific?

Italia? Credem că putem trece.

Franţa? Franţa a cărei populaţie nici înainte de războiu nu mai sporea, acum, după ce-şi va fi pierdut toată floarea tineretului ei, mai poate visa hegemonia?

Insularii Marei-Britanii? Dar chiar faptul că Anglia a acceptat pe Rusia la Constantinopol şi la Dardanele, ne arată că ea a renunţat, cel puţin pentru foarte multă vreme, dacă nu pentru totdeauna, la orice gînd de hegemonie pe Continent.

E lămurit dar că biruinţa Quadruplei Inţelegeri nu poate duce decît la hegemonia Rusiei, care, pentru Orientul nostru mai cu seamă, ar însemna o dominaţie desăvîrşită, o supremaţie necontestată, care ar crea *imediat*, cel puţin o stare de vasalitate de fapt pentru noi toţi, premergătoare a jugului desbrăcat de orice formulă de drept internaţional.

Europa cunoaşte tristele vremuri de influenţă moscovită, pe urma Sfintei Alianţe.

D. Take Ionescu însuşi vorbeşte de acea vreme cînd Rusia juca rolul de „jandarm al reacţiunii", numai că d-sa scapă din vedere că Rusia a început să joace acest rol nu sub Nicolae I, ci sub Alexandru I, — un „visător" mai autentic decît cel slăvit de d. Take Ionescu...

Dar supremaţia Rusiei în împrejurările care ar rezulta din triumful ei pe urma grozăviilor de astăzi, ar arunca desigur un văl idilic asupra „jandarmeriei" unui Alexandru I sau Nicolae I...

Aceasta este trista realitate, pe care d. Take Ionescu vrea

s'o înflorească cu osanale platonice pentru triumful principiilor de suveranitate naţională şi dreptate socială, cu ajutorul „girbaciului" pan-moscovit...

Totuşi pe d. Take Ionescu il fascinează atita acest triumf, cind „legea va fi legea dreptăţii, ca să se bucure toţi de binefacerile civilizaţiei (aplauze prelungite)", incit d-sa trece şi la insignifianta chestiune a interesului nostru naţional:

„Haide, fie, sintem în vremea intereselor, — să stăm pe acest tărim de interese.."

Să vedem cum stă d. Take Ionescu pe acest „tărim de interese".

III. „Idealul naţional" al d-lui Take Ionescu

Dupăce d. Take Ionescu ia astfel, însfîrşit, binecuvîntata hotărîre de a se pune pe „tărimul de interese", il părăseşte totuşi îndată, pentruca să ne întreţie despre *instinctul popular*, care s'ar fi manifestat în agitaţiile diferitelor „federaţiuni" şi „uniuni", şi afirmă că trebue să ne lăsăm conduşi de acest „instinct al neamului".

Dar „instinctul neamului" nu este întotdeauna identic cu *interesul naţional*. Interesul naţional ni-l poate indica judecata înţeleaptă a omului de stat, analiza rece şi nepărtinitoare a împrejurărilor, calculul tuturor şanselor de reuşită, cumpănirea tuturor primejdiilor. Instinctul însă e orb prin definiţie, şi adesea poate izvorî din patimă şi din prejudecată.

A! Că într'o democraţie trebue cultivata opinia publică, că omul de stat e dator, deci, să întreprindă şi o acţiune de luminare a publicului celui mare, de propagandă,—cine poate contesta? Dar el este dator în acelaşi timp să facă tot ce-i stă în putinţă ca să canalizeze şi să diriguiască curentele populare, dupăcum îi dictează *conştiinţa* lui, judecata lui. El nu se poate lăsa tîrît de curentele populare într'o direcţie, care, după judecata şi conştiinţa lui, ar duce statul la peire. Şi, în orice caz, el nu poate substitui judecăţii şi conştiinţii sale clamorile eroilor de cafenele. Atunci cînd străzile Parisului răsunau de strigătele „à Berlin!", un Thiers putea să fie hulit de tribunii de răspîntie, dar tocmai fermitatea, cu care a ştiut să-şi spună cuvîntul într'un ceas de rătăcire obştească, i-a asigurat apoteoza zilelor de mai tîrziu şi recunoştinţa posterităţii.

Nici nu poate fi altfel, fiindcă o societate oricît de democratică are nevoe de conducători, iar după teoria d-lui Take Ionescu, omul de stat, *conducătorul*, nu ar fi acela care *conduce*, ci cel care este *condus* de curentele populare.

Prin urmare, ce este interesul naţional, nu ne poate indica fiecăruia dintre noi decît judecata şi conştiinţa noastră *proprie*, nu instinctele *altora*. Şi, într'o democraţie, mai mult decît oriunde, orice om politic, orice publicist are înainte de toate datoria de a-şi spune cugetul întreg, fără frică şi pårtinire, fiindcă numai astfel se poate ajunge la o *adevărată* opinie publică luminată, şi nu la dominaţiunea demagogilor fără scrupule.

Dar, în cazul nostru, are d. Take Ionescu măcar dreptul să vorbească de un *real* instinct popular, şi nu de o agitaţie factice, maşinată şi aţîţată de cei interesaţi?

Instinct popular într'o ţară, în care un zid chinezesc desparte 82% din populaţiune de viaţa publică a oraşelor? Şi, cu toate că s'a făcut tot ce este cu putinţă, ca la ţară să nu pătrundă decît o anumită presă, ne putem îndoi oare, care ar fi astăzi rezultatul plebiscitului, dacă ar trebui să se răspundă la întrebarea: „Războiu sau pace?"... Să fim serioşi, d-lor...

Dar să vorbim despre opinia publică a oraşelor.

E serios convins d. Take Ionescu că are dreptul de a vorbi în numele instinctului popular al oraşelor?

N'am să contest eu că cele mai multe manifestări aci le-am avut în sensul năzuinţelor d-lui Take Ionescu. Dar cauza să fie instinctul popular? Lăsînd chiar la o parte agitaţia neînfrînată şi campania de ştiri false, de aţîţare a tuturor patimilor şi a prejudecăţilor, pe care au dus-o toate „uniunile" şi „federaţiunile", — n'a jucat rol oare, în „această ţară pururea guvernamentală", interpretarea, care s'a dat, pe drept sau pe nedrept, atitudinii guvernului?... Ziarele „acţioniste" au publicat *en touttes lettres* numele a patru sau cinci miniştri, care s'ar fi pronunţat pentru politica rusofilă,—i-au implicat până şi în conspiraţiuni împotriva defunctului rege. In această lumină au adus ele la cunoştinţa generală toate actele guvernului, timp de un an şi jumătate. Capii „federaţiunii" vesteau lumii date fixe pentru intrarea în războiu „stabilite în înţelegere cu d. Brătianu"...

Toate acestea n'au avut nici o însemnătate pentru formarea acelui curent, pe care d. Take Ionescu vrea să-l boteze ca instinct al neamului?.

Vreau să vorbesc aci de curentul specific al politicii susţinute de d-sa, nu despre revendicările naţionale în toată lărgimea lor.

Şi cu toate acestea, este oare atît de covîrşitor şi predominant acest curent, cum vrea să-l înfăţişeze d. Take Ionescu?

Dar în alegerile colegiului II Caracal—colegiu eminamente orăşănesc—candidatul, defaimat ca „germanofil" şi bulgar de origină, a întrunit aproape tot atîtea voturi ca şi candidatul „instinctului neamului" şi acela era—marele poet al Ardealului, Goga. Şi acest rezultat nu se poate explica nici prin o agitaţie mai vie ori mijloace mai multe, de cît cele cari au fost puse la dispoziţia candidatului „federalist", nici prin presiuni guvernamentale. Guvernamentalii şi-au susţinut doar candidatul propriu, care a şi întrecut aproape cu 100 de voturi pe ceilalţi doi.

Nu cunosc, în toate aceste vremuri de tulburare, decît doar o singură manifestare în adevăr *instinctivă*, şi aceia nu este în favoarea tezei d-lui Take Ionescu: exodul din Iaşi şi din alte

orașe din Moldova, în primele zile după declararea războiului. Dela granițele Austro-Ungariei n'a fugit nimeni.

Apoi, nu sgomotul pe care îl face, dovedește tăria relativă a unui curent. Trebuesc *cîntărite* și elementele cari îl alcătuesc.

Cine sînt în fruntea „Federațiunii"? D. Nicu Filipescu, — desigur un strălucit om politic, dar temperament impulsiv, care la început, după indiscreția unui amic, a fost partizanul Puterilor Centrale.. D. Take Ionescu, care o viață întreagă a susținut politica contrarie și a fost în guvern la ultima reînoire a tratatului de alianță cu Austria și Germania... D. Barbu Delavrancea?

Dar pot pretinde acești barbați de seamă titlul de singuri îndrumători ai neamului?

Pe cînd în lagărul cellalt sînt toți bătrînii conducători ai acestui stat, și din tineret aproape tot ce gîndește în această țară: nu e o întîmplare, că ambele reviste mai mari, — „Convorbiri literare" și „Viața romînească", spre cari gravitează toți intelectualii noștri și pe cari atîtea divergențe îi despart, — în chestia aceasta sînt de acord.

Aceștia nu fac agitație sgomotoasă? E numai o dovadă de simțul răspunderii și de conștiința datoriei față de gravitatea vremurilor.

Tăgăduesc dar cu energie d-lui Take Ionescu orice drept de a invoca, în favoarea politicii d-sale, instinctul popular.

Dar chiar dacă l-ar fi putut invoca, aceasta nu-l dispensa de datoria de a aduce argumente, de a întemeia pe rațiunea de stat, pe interesul național, oricît de vulgar i se pare acest lucru, politica susținută de d-sa. Să vedem ce putem găsi, în această privință, în frumoasa cuvîntare în care desigur s'a spus tot ce această inteligență briliantă a putut găsi în interesul cauzei.

Din cele 35 de coloane ale „Monitorului Oficial", pe care se înșiră discursul, care a ocupat două ședințe ale Camerei, numai vre-o două coloane sînt consacrate „idealului național" (pe pag. 93 a „Monitorului" din 19 Decembrie 1915). Găsim acolo adevărate perle de elocință:

„Nu am fost un stat de don-quichoți, dar nici un stat de „inconștienți; dela dascălul din sat, cu harta Daciei Traiane, cu „numărătoarea *țărilor romîne stăpînite de alții*, până la omul „politic, toți — chiar în ziua, în care iscăleau un tratat, care ne „lega cu Austria — în sufletul lor sta, scris cu litere de foc, „Ardealul" *și unitatea națională* (aplauze prelungite)..

„Căci scopul final, scopul din toate sufletele, scopul din „toate inimile a fost totdeauna același: *unitatea națională*, nu „numai culturală, dar și politică, întregirea noastră *a tuturor în „granițele, în care ne-a pus Traian*, călare peste Carpați, fulge„rînd, și în dreapta și în stînga, cu toate puterile noastre! „(Aplauze prelungite)".

Nu se poate spune mai frumos. Dar chestia este: pe calea indicată de d. Take Ionescu, e cu putință, de a realiza *adevărata* unitate națională, fie în întregime acum, fie rezervîndu-se

cel puțin *toate* posibilitățile viitorului, — unirea „țărilor romîne stăpînite de alții", „întregirea noastră a tuturora în granițele, în care ne-a pus Traian", „fulgerînd și în dreapta, și în stînga cu toate puterile noastre"?

La această întrebare nu găsim nici un răspuns în cuvîntarea d-lui Take Ionescu.

D-sa însă, lăsînd în părăsire idealul național, chiar dela începutul coloanei III a aceleiași pagini, și întemeiat pe efuziunile oratorice de mai sus, se crede în drept să ne impute următoarele:

„În mijlocul, d-lor, acestor păreri, care sînt aproape ale tu„turor am auzit, două zile dearîndul, desvoltîndu-se o altă poli„tică; ni s'a spus că misiunea principală a statului romîn *nu „este ca să-și vadă de întregirea neamului lui, să se așeze pu„ternic, așa ca să poată rezista la toate greutățile viitoare*, ci că „menirea noastră e să împiedecăm, cu orice preț, Rusia de a a„junge la marea deschisă".

Nu este adevărat, d-le Take Ionescu. Am spus că, pe calea, pe care vrea să ne ducă „federația unionistă", nu se poate ajunge la realizarea idealului național, că această cale implică renunțarea la acest ideal.

Mai întâiu, fiindcă ea presupune imediata renunțare, și pentru veci, la cel puțin două milioane de suflete romînești. Și nu avem dreptul, nimeni n'are dreptul, să înstrăineze un vechiu pămînt romînesc, locuit de descendenții ostașilor lui Stefan cel Mare, cari și ei ne au asigurat tuturora înălțarea Regatului Romîn de astăzi.

Am mai spus, că o adevărată politică națională, dacă chiar nu ne poate duce imediat la „unirea tuturor țărilor stăpînite de alții", dar cel puțin nu trebue să compromită viitorul, ci să ne rezerve *toate* posibilitățile, și pentru toți.

Trebue să mărturisim că d. Take Ionescu, deși nu merge așa departe ca ilustrul său fruntaș, d. N. Xenopol, pentru care oricine vorbește despre Basarabia e vîndut Nemților, totuși recunoaște implicit că Basarabiei trebue să-i punem cruce. Lansează și d-sa un strigăt de durere: „Ne e scumpă Basara„bia! Cum să nu ne fie scumpă o bucată de pămînt ruptă din tru„pul nostru!" Dar, cu emoțiune, marele nostru orator ne consolează că cu Basarabia am plătit Rușilor emanciparea noastră de sub Turci, și chiar mai mult: „Țara dintre Prut și Nistru a „plătit pentru ceia ce au cîștigat toate popoarele din Balcani în „emanciparea lor!"..

Dacă unui om prea pretențios nu i-ar ajunge descoperirea, că am scăpat de sub dominațiunea turcească încă dela 1812, cînd am pierdut Basarabia, d. Take Ionescu mai găsește o consolație:

„Dar Rușii ne-au luat jumătatea Moldovei bătîndu-se, pe „cînd Austria ne-a luat Bucovina, nefăcînd nimic (aplauze pre„lungite)..."

Aplauzele acestea prelungite răsplătesc probabil pe orator pentru o descoperire și mai extraordinară, anume că la 1812 Rusia s'a războit cu Moldova, precum s'a războit probabil și la 1877 cu Rominia unită, iar nu cu Turcii, încît ea își poate justifica mai mult anexarea unei părți din teritoriul Moldovei, ca fruct legitim al victoriei repurtate asupra noastră, decît păcătoasa de Austrie, care nici nu ne-a emancipat, dar nici nu s'a bătut cu noi.

Evident că aceste două descoperiri, deși se acordă rău între ele, îndreptățesc pe d. Take Ionescu să pue cu oarecare ciudă Basarabia, ce-i este atît de scumpă, alături de Ukraina, care îl supărase așa de mult: *„Așa ni-se profețește:* după Basarabia, Ukraina cu 40 de milioane! (Sînt numai vre-o 25—6 milioane în Rusia, iar în total ceva mai mult de 30 milioane)..." Ce neagră ingratitudine!

Totuși eu prefer franchețea d-lui Take Ionescu și—cum să spun?—sans façonul d-lui Nicu Xenopol declarațiilor platonice ale întrerupătorilor mei din Cameră, care protestau. Aceștia pot invoca doar „omagiul adus virtuții".

Așa dar, am avut dreptate să spun că politica d-lui Take duce la știrbirea—idealului național.

In al doilea rînd, am căutat să dovedesc că politica „federației unioniste" nu numai că nu va face ca neamul romînesc „să „se așeze puternic, așa ca să poată rezista la toate greutățile „viitoare", „fulgerînd și in dreapta și în stînga, cu toate puterile noastre", dar va duce statul romîn la o ruină sigură, la vasalitate și robie.

Și am mai spus, în al treilea rînd, că această politică pregătește Ardealului, în loc de emancipare, fie un jug și mai groaznic sub Unguri, în caz de nereușită, fie un mormînt obștesc sub puterea ucigătoare a Muscalilor, în cazul contrar.

Dar contradictorului meu i-a trebuit să-mi impute că eu nu recunosc statului romîn altă menire, decît un fel de „artă pentru artă"—ca „să împiedecăm cu orice preț Rusia de a ajunge la marea deschisă", fără nici o considerație pentru întregirea neamului și interesele naționale,—i-a trebuit această imputare, numai pentruca să poată, după cele două-trei erupțiuni de elocință, să lunece din nou spre apologia imperiului moscovit.

Il vom urma, pas cu pas, spre a lămuri în urmă cum apare, în lumina acestei apologii, idealul național al d-lui Take Ionescu.

IV. **Primejdia dela Nord.**

Metoda d-lui Take Ionescu este foarte simplă.

Pusesem întrebarea, în cuvîntarea mea, care va fi situația noastră, în caz de victorie a Rusiei, și trăsesem și concluziuni din rațiunea de stat ce-i este dictată de situația geografică, din necesitatea de a ajunge la o mare deschisă, din istorie, din declarațiile oamenilor de stat ai Rusiei: diplomați, savanți, cugetători, publiciști, etc. etc.. Asupra tuturor acestor argumente d. Take Ionescu trece astfel:

Sîntem vecini cu Rușii? „Dar ce? Își aleze cineva ve-„cinii? Stă în puterea d-lui Stere, dacă ar fi dictator al Ro-„mîniei, ca să mute Rusia din vecinătatea Romîniei?" (Aici, probabil din eroarea stenografilor, lipsește indicațiunea: Aplauze prelungite).

Și astfel toată problema politicii, ce ne impune această vecinătate, este rezolvită.

Pericolul rusesc? „Evident, Rusia este pentru noi un peri-„col; pentru orice stat mic vecinătatea cu un stat mare este un „pericol. Adică pentru Belgia n'ar fi fost mai bine să nu fi fost „vecină cu Germania?"

Din această întrebare, cu o consecvență logică ireductibilă, pare că rezultă că, dacă pentru Belgia ar fi fost bine să nu fi fost vecină cu Germania, un bărbat de „stat romîn nu mai trebue să se preocupe de chestiunea pericolului rusesc. Și fiindcă aplauzele tot lipsesc, oratorul, printr'o minunată înlănțuire de silogisme, adaogă:

„Este cineva care să tăgăduiască lucrul acesta? Chiar apos-„tolii lașității, care cred că Belgia făcea mai bine ca să se în-„chine în fața invaziunii și apoi să trimită nota de încasat la „Banca Imperiului?"

Aici auditorul nu mai poate rezista. Stenografii înregistrează: *aplauze prelungite*; *strigăte de bravo*...

Din „nota de încasat dela Banca Imperiului" numai un tîmpit nu înțelege că pericolul rusesc este hotărît și desăvîrșit înlăturat.

Rusia tinde la mare? Dar: „Toate popoarele vor să ajungă „la mare. Noi, ca să ne asigurăm mersul la mare, am cerut o „bucată din pămîntul Bulgariei și mulți spuneau că n'am știut cît „să cerem. Chestiunea deschisă la viitorul Congres, deschisă în „urma purtării Bulgariei (Aplauze prelungite)."

Evident, dacă pentru purtarea Bulgariei, la viitorul congres vom putea cere o bucată și noi, factorii răspunzători pentru destinele acestui neam nu trebue să se mai preocupe în ce condițiuni și cu ce consecințe pentru noi Rusia va ajunge la mare deschisă. Apoi—„să împiedicăm pe Rusia să-și îndeplinească „visul secular, iar în timpul acesta trăiască Tisza și ordonanța „lui Apponyi, fiindcă de aceasta nu ne-am putut ocupa! (Aplauze „prelungite)."

Ordonanța lui Apponyi pune punct la toate: ce să te mai preocupi dacă, prin victoria rusească, n'ai să ajungi să regreți și vremurile lui Tisza și Apponyi?

Istoria?

„Dar au fost, domnilor, nouă invaziuni rusești în cursul „istoriei în Romînia. D-lor, eu cred că putem examina lucrurile „în deplină libertate. Relațiunile noastre cu Rușii sînt mai „complicate decît își închipuesc acei cari, firește, sînt tur-

„burați în judecata lor și prin faptul că s'au născut în Basarabia, și prin faptul că au petrecut opt ani din tinereța lor „în Siberia. Eu sînt mai liber. Nu știu; dacă ași fi fost în Siberia, „poate că m'ar fi orbit suvenirul suferinței îndurate, *ca să nu* „*văd interesul patriei mele.* Se poate; dar n'am fost în Siberia! „(Aplauze *îndelung* prelungite)."

Punct!...

Înțelegeți: Au fost nouă invaziuni rusești în România, dar ce să mai vorbești despre ele? *Primo:* Stere s'a născut în Basarabia, și deci cu ce drept vorbește despre dreptul Basarabenilor la viața românească? *Secundo:* Stere a stat în Siberia, iar d. Take Ionescu este un om liber, care n'a fost în Siberia. De aci e clar ca lumina zilei, și aplauzele îndelung prelungite o dovedesc pentru orișicine, că nici un om serios, nici un bărbat de stat demn de acest nume, nu poate trage nici o concluziune din faptul că, timp de două secole, oștirile rusești, în medie la fiecare 15—20 de ani, au încălcat cu atîta îndărătnicie hotarele noastre...

Siberia șterge totul,—și amintirea acestor nevinovate recreațiuni ale armatelor pravoslavnice dovedește numai orbire și chiar infamă și perversă voință „de a nu vedea interesul patriei mele."

Să ne oprim aici un moment. Probabil tot în Siberia au fost și Ioan Brătianu cu Mihail Kogălniceanu, și Lascar Catargiu, și Dimitrie Sturdza, și Gheorghe Cantacuzino, și Petru Carp, și Titu Maiorescu, și chiar însuși d. Take Ionescu, care treizeci de ani a făcut „politică neromînească",—da, și d-sa care, până în ziua Consiliului de Coroană, „n'a văzut interesul patriei mele."

Scriitorul acestor rînduri este „orbit de suvenirul suferințelor îndurate". Sînt orbit de patimă! Dar sfidez să se găsească, în tot ce am scris sau am spus eu, un cuvînt de hulă la adresa poporului rusesc, sau măcar un cuvînt ofensător la adresa împăratului Rusiei. Mi s'a reproșat chiar că m'am dus la Constanța, deși invitat ca rector al universităței din Iași, din ordinul M. S. Regelui Carol, *fără ca să fiu prevenit* măcar înainte de a se face cunoscută această invitațiune cancelariei imperiale din Petrograd, eu văzînd nu aveam dreptul să fac o demonstrație împotriva oaspelui țării.

O astfel de demonstrație n'ar putea să fie ertată niciunui demnitar al statului romîn, căruia nu i-se poate tolera doar vre-o „chestiune personală" cu M. S. Țarul Nicolae II...

Toate acestea trădează vădit numai orbirea, patima, dacă văd interesul nostru național în aceiași lumină, în care l-au văzut și toți conducătorii statului acestuia atîtea decenii.

Iar d. Take Ionescu care, timp de treizeci de ani, l-a văzut și el în aceiași lumină d-sa este un om liber, cu toate că poate arunca unei mari națiuni europene epitetul de „race maudite", că se poate pune la hartă cu împărații, servindu-le acele grațiozități,

ce vor rămînea nepieritoare în limbajul nostru politic, ca „vieillard décrépit", „Atila II", „Nerone", „Kaiserul sălbatic", etc...

Ridicîndu-se la seninătatea acestor înălțimi, primul orator al tribunei romîne îmi poate arunca și mie cuvîntul aspru de „judecată tulburată", fiind sigur că „aplauzele îndelung prelungite" și strigătele de „bravo" îl vor dispensa de orice alt argument.

Dar, să urmăm mai departe pe elocventul nostru orator.

Dupăce, astfel, în două cuvinte și prin „aplauzele prelungite" suggerate de evocarea umbrei Siberiei, d-sa „șterge" istoria de două ori seculară a politicii orientale rusești, vine rîndul „categorisirii" și mai sumare a tuturor considerațiilor izvorîte din situația geografică.

Am arătat ce situație ni se va crea prin victoria Rusiei, fiind dat că, după mărturisirile conducătorilor politicii ai Imperiului, ea tinde pe de o parte la anexarea Galiției, iar pe de altă parte la dominațiunea excluzivă asupra Strîmtorilor și în Balcani. Cu acest prilej am insistat asupra faptului că, în urma intrării Bulgariei în războiu, sîntem după mărturisiri competente amenințați fățiș să ajungem, în cazul cel mai bun, o simplă enclavă rusească. Astăzi nici unui orb nu i-ar mai fi ertat să nu vadă că, prin „pedeapsa feloniei bulgărești",—întrucît, cum s'a vestit lumii printr'o declarație solemnă, „poporul bulgar a dat dovadă că nu merită independența ce i-a fost dată de Rusia",—hotarul nostru cu Rusia ne-ar învălui nu numai pe la nord, dinspre Galiția, dealungul Prutului până la brațul Chiliei, dar și dealungul Dunării pe țărmul de sud, de fapt până dincolo de Porțile de Fier.

Bine înțeles, dacă Bulgaria n'ar fi intrat în războiu, amenințarea ar fi fost aceiași, întrucît dărîmarea tuturor „independențelor" balcanice ar fi fost, în cazul cel mai bun, o chestiune de timp, și de foarte scurt timp.—Bulgarii au știut acest lucru, și *de aceia* au intrat în războiu.—Dar participarea lor la războiu înlătură pentru frazeologia obișnuită „antantistă" orice posibilitate de a învălui acest adevăr.

Cum răspunde la aceste argumente d. Take Ionescu?

Foarte simplu:

Porțile de Fier? Dar, „în discuțiunea — *nu cu guvernul* — „despre harta viitoare a Europei", „ținutul Caraș Severinului, în „care cad Porțile de Fier" a fost atribuit Romîniei. „Atunci de „unde scoateți Porțile de Fier?"

Să nu ne îndoim de valoarea „discuțiunilor nu cu guvernul" asupra „hărții viitoare a Europei"... Dar Dunărea are două țărmuri și, dacă, prin înglobarea Bulgariei, Rusia se va întinde până dincolo de cotitura Vidinului și de fapt va stăpîni tot țărmul de sud al Dunării până la Sava, mai avem noi vre-o libertate de mișcare la Porțile de Fier? Avem noi astăzi vre o umbră de libertate de acțiune în brațul Chiliei? Și am putea oare s'o avem, ori care ar fi tratatele și aparențele, dat fiind raportul real de putere față de stăpînul celuilalt țărm?

Dar, unde d. Take Ionescu se întrece pe sine însuși, este

cînd rezumă astfel cuvintele mele relativ la situaţia, ce ni s'ar crea prin eventuala anexare a Bulgariei de către Rusia:

„A mai făcut o descoperire d. Stere: trebue să mergem „contra Ruşilor, pentrucă, acum cînd Bulgarii s'au purtat rău cu „dînşii, Ruşii vor anexa şi Bulgaria (Ilaritate). Ei, dar dacă „Bulgarii se purtau bine, trebuia să mergem în sensul celălalt? „(Ilaritate)".

Dar am spus eu aşa ceva? Şi în orice caz, cum rămîne cu consecinţele pentru noi ale anexării Bulgariei?

Cînd teoreticianul „Uniunii federaliste" a asistat cu atîta seninătate, la tumultul organizat de amicii săi politici, cari, sub conducerea d-lui Victor Ionescu, au încercat să înnăbuşe glasul unui vorbitor,—al acelui vorbitor, care altă dată, în dezacord cu amicii săi politici, a protestat împotriva felului cum a fost tratat d. Take Ionescu în parlament de coaliţia tuturor partidelor, chiar şi a propriului său partid de atunci („cantacuzinist"), - cînd acest teoretician şi puternic orator, dupăce atentatul la libertatea tribunei n'a reuşit, este redus la astfel de trucuri, la astfel de denaturare a cuvintelor spuse în auzul ţării întregi, sîntem în drept să constatăm că numai lipsa de argumente mai bune l-a putut sili la această jalnică atitudine.

Parcă simţind însuşi nesuficienţa rezumatului ilariant, d. Take Ionescu caută din nou adăpost în panaceul aplauzelor smulse cu procedeele cunoscute:

„Ce ziceţi de conştiinţa unui neam, a cărui directivă într'un „mare cataclism atîrnă de chipul cum se poartă Ferdinand de „Coburg al Bulgariei—iar nu Bulgaria, căci biata Bulgarie *nu „ştie nimic din ceia ce a făcut el în numele ei* (Aplauze îndelung „prelungite)"...

Quod erat demonstrandum.

O doamne! Să presupunem că Bulgaria nu ştie nimic din ce a făcut ţarul Ferdinand în numele ei. Că ea nu ştie că fiii săi au cuprins toată Macedonia şi se află astăzi la porţile Valonei. Dar totuşi, în numele lui Dumnezeu, cum rămîne cu situaţia noastră de enclavă rusească în cazul cotropirii Bulgariei? Am invocat doar, ca într'o lecţiune intuitivă, raţiunea de stat în forma cea mai palpabilă pentru orice Romîn—am citat anume exemplul secuimii, ce stă în pragul unirii noastre cu Ardealul.

Nici un cuvînt!...

In sfîrşit d. Take Ionescu găseşte o manieră şi mai „cavaleră", dacă se poate, de a expune mărturiile ruseşti aduse de mine.

In această privinţă am simţit un adevărat „embarras de richesses", fiindcă, de fapt, cum am spus şi în Cameră, nu există în Rusia un singur publicist, un singur cugetător, un singur om de stat, care să fi gîndit, care să fi *putut* gîndi altfel. Constatăm acolo, în chestiunea aceasta, aceiaşi unanimitate, ca şi la noi, în ce priveşte revendicările naţionale, în sensul cel mai larg al cuvîntului: toţi, dela elevul din şcoala primară până la octogena-

rul cu un picior în groapă, dela cel din urmă sergent de oraş până la cei ce urcă treptele tronului, toţi au acelaşi gînd şi toţi îl mărturisesc deschis, ori prin cuvinte mai mult sau mai puţin acoperite, dar totdeauna lămurite pentru cine ştie să citească.

De aceia am amintit numai în treacăt articolul profesorului de istorie din Petersburg, d. Mitrofanov, şi scrierea unui diplomat, d. Goreainov, iar pentru rest am luat citatele, la întîmplare, dintr'o *singură* carte, cea dintâi care mi-a căzut în mînă; „Rusia la Dunăre", scrisă, cu un an înainte de izbucnirea războiului, de către un ministru rus atunci în funcţiune şi basarabean de origine, d. Casso.

Şi iată o pildă cum eminentul nostru bărbat de stat trece asupra acestor mărturii:

„Dar ni s'a mai spus că un proprietar din Basarabia scria „la 1820 altui proprietar cum are să-şi aranjeze moşia din Mol„dova. Ei şi? (In treacăt fie zis, era vorba de scrisoarea unui „ministru către un guvernator general). Ba s'a mai spus că „Fonton, într'o zi, a zis: Ce păcat că se găsesc Romînii între „Slavii de nord şi Slavii de sud! Dar eu nu spuiu: Ce păcat „că se găsesc Ruşii alături de Romîni? (Ilaritate, aplauze)"...

Dar Fonton, care vorbea aşa,—şi în cuvintele citate spune mai mult decît atîta—a fost un reprezentant al politicii imperiului rus în Balcani, ministru plenipontenţiar în Bucureşti! Şi dacă raportul de putere între Romînia şi Rusia ar fi fost răsturnat, dacă adică Romînia, în numele căreia vorbeşte d. Take Ionescu cu atîta... magnanimitate, ar fi fost tot de atîtea ori mai puternică decît Rusia, decîte ori este astăzi Rusia mai puternică decît Romînia,—noi am fi putut rîde de cuvintele lui Fonton, dar desigur în parlamentul rus nu s'ar fi rîs de ameninţările unui om de stat romîn...

Dar d. Take Ionescu, triumfător, îşi urmează expunerea înainte pe acelaşi ton, întrerupt cînd de „ilaritate", cînd de „aplauze îndelung prelungite".

Nu mă voiu opri asupra tuturor pasagiilor respective din cuvîntarea d-sale, spre a nu obosi excesiv pe cetitor.

Scopul urmărit e vădit: „bagatelizarea" argumentării adversarilor şi afirmarea elegantă a superiorităţii proprii.

N'am însă nevoe să mă opresc asupra acestor torente de elocvenţă pentru un motiv foarte simplu: pot dovedi că *în fond* d. Take Ionescu gîndeşte în această privinţă la fel cu noi. Pot invoca tot trecutul său, politica pe care a dus-o decenii îndelungate, ca unul din conducătorii acestei ţări, cuvintele tot atît de elocvente ca şi cele de astăzi, rostite altă dată.

A! d. Take Ionescu a răspuns la această imputare în replica la discursul d-lui P. P. Carp: *s'au schimbat împrejurările!...*

Desigur, ar fi absurd să susţinem că împrejurările nu ar putea schimba ideile unui bărbat de stat. Dar cu o condiţiune, şi chiar cu două:

Mai întîiu, ca împrejurările invocate să fie în adevăr de natură a schimba o concepție politică dovedită greșită.

In al doilea rînd, omul să nu ne fi dat dovadă că face un sport din schimbarea ideilor sale cele mai fundamentale din considerațiuni de politică măruntă.

Cînd însă un om politic, în cursul carierei sale politice, poate să fie pus pe două sau chiar pe trei coloane în privința oricărei chestiuni de care se atinge, atunci toate rezervele sînt legitimate.

Acesta este cazul d-lui Take Ionescu.

D. Take Ionescu în adevăr a fost *pentru* sufragiul universal și *contra* sufragiului universal, trecînd prin faza intermediară a unei revizuiri de constituție, pentru care cerea ca „indiferent de numărul paharelor, în care s'ar turna vin și apă, numai proporția între lichide să nu fie schimbată", și sfîrșind prin afirmarea din nou a dreptului suveranității populare celei mai largi.

D. Take Ionescu a fost *contra* și *pentru* Casa Rurală, *contra* și *pentru* exproprierea silită.

D. Take Ionescu s'a afirmat cu voluptate ca cel mai pur conservator, ne vorbea numai de „tradiție", „conservațiune socială", „dreptul familiilor istorice", iar astăzi tot d-sa rămîne în extaz în fața „unei civilizațiuni *fără prejudecăți, fără clase, fără monarchie, fără militarism, fără nici o piedică,* bizuită numai *pe suveranitatea națională, dusă până la cele din urmă ale ei limite"*....

D. Take Ionescu s'a declarat cu putere o viață întreagă dușman implacabil al socialismului, pentruca tot d. Take Ionescu să ne predice acum „utopia" revendicărilor „celor mulți" fiindcă nu mai poate trăi fără „un cer mai albastru, spre care să te ridici din neputința omenească"...

Tot așa, cum altădată d. Take Ionescu încredința steagul libertăților europene Puterilor Centrale, astăzi îl închină „visătorului" din Petrograd. Și precum altădată se înspăimînta de „tirania moscovită", tot așa astăzi e cuprins de groaza „pumnului de fier al Germaniei"...

Prea multe fluctuațiuni! Și cîte nu le-am trecut cu vederea!...

Fluctuiază la noi și alți oameni politici: d. Nicu Filipescu, de pildă.

Dar d. Nicu Filipescu, ca mare boer de neam, se crede în drept de a „milui" astăzi o slugă credincioasă, pentruca mîine să-i dea cu piciorul, fiind încredințat că, dacă poimîne va găsi de cuviință să facă numai un semn cu degetul, se vor afla în țara aceasta întotdeauna destule slugi, cari, cu entuziasm, să treacă peste toate palmele și picioarele primite.

Dar, totuși, din toată acțiunea d-lui Nicu Filipescu se poate degaja o concepție politică și socială, care poate da oricui o indicațiune, cel puțin în linii generale, cam ce atitudine ar putea lua d. Nicu Filipescu în fața vre-unei probleme, ce s'ar pune la

ordinea zilei,—chiar dacă n'am putea prevedea și domesticitatea, de care s'ar servi în acea împrejurare.

Dar d. Take Ionescu?

Ce concepție unitară s'ar putea desprinde din toate manifestările acestui talent briliant, prin graiu, prin scris, prin acțiune? Și cine ar putea prevedea atitudinea, ce va lua d-sa față de orice problemă, dacă nu cunoaște în același timp și oarecare „combinazione" din culisele politicii de partid?

Să presupunem, de pildă, că într'o zi s'ar da, în țara romînească, lupta pentru „socializarea mijloacelor de producție" în vre-o ramură de activitate economică, sau, dimpotrivă, în direcția contrară, pentru încredințarea, să zicem, a întregei administrații dela țară moșierului vecin, după modelul „bunului patriarch".

Cine s'ar îndoi de atitudinea d-lui Nicu Filipescu într'un caz, ca și în celălalt?

Dar cine ar putea spune, cu o siguranță oarecare, dacă în aceste cazuri d. Take Ionescu ar fi alături sau împotriva d-lui Nicu Filipescu? Bine înțeles dacă nu va putea ghici cine, în acel moment, va fi „șef", „subșef" sau „contra-șef", și care va fi situația personală a d-lui Take Ionescu în această conjunctură politică...

In asemenea împrejurări, pentru orientarea în caleidoscopul „ideilor" și „contraideilor" aceluiași om politic, chestiunea de sinceritate este indiferentă.

E sincer? Dar dacă el însuși e atît de puțin sigur de judecata lui, ce greutate poate avea toată elocvența *pro* sau *contra* vre-unei teze?

Iar dacă nu e sincer?....

Dar în sfîrșit, să trecem la chestiunea concretă a directivei în politica noastră externă, și să vedem cum a vorbit d. Take Ionescu altădată, și cari sînt împrejurările invocate de d-sa, pentru a justifica actuala schimbare la față.

Imi voiu permite extrase lungi, pentru a învedera că nu e vorba despre un cuvînt, două, aruncate cu ușurință într'o direcție sau alta, ci de o concepție întreagă, o construcție logică, susținută cu căldură, energie și, bine înțeles, elocvență.

In articolul *„Inimicul firesc"*, publicat în „Romînul" din 3 Ianuarie 1891,—un an înainte de a deveni ministru,—după ce ne arată cele trei drumuri, care pot deschide Rusiei accesul la mare,—spre Extremul Orient, Golful Persic și Mediterana,—d. Take Ionescu urmează:

„Din aceste trei drumuri, cel mai important este, desigur, al „Mediteranei. Acolo sînt faimoasele strîmtori, cheile Europei, „acolo este cetatea Cezarilor din Orient și metropola ortodoxiei, „către acest punct se îndreptează toate sforțările Impărăției, toate „aspirațiunile, toate elanurile națiunei rusești.

„Ei bine, pe noi soarta ne-a pus deacurmezișul tocmai pe „acest drum, așa că Rusia nu poate merge acolo unde-o chiamă „logica ei desvoltare, *decît trecînd peste trupurile noastre.*

„Nu este vorba între noi şi Rusia de o neînţelegere tre-„cătoare, nu este vorba nici măcar de una din acele uri neîn-„ţelese, pe care vremea, care le-a închegat, le poate şi topi. Nu, „aci este ceva cu mult mai adînc. Este vorba de *două vieţi*, „*care se exclud* sau, mai bine zis, este vorba de o existenţă, „aceia a neamului romînesc, care *nu poate rămînea în picioare* „decît dacă cealaltă va fi nevoită să pună strajă ambiţiunii ei.

„De înţelegere, de compromis, de concesiuni nu poate fi „vorba într'o asemenea problemă. Trăim, Rusia se ciunteşte în „ceia ce *de două secole a încălzit inima poporului rusesc*; reu-„şeşte împărăţia vecină în îndeplinirea visului ei de aur, visu-„lui, pe care, cu atîta credinţă şi tenacitate, l-a urmărit *şi-l ur-„măreşte*,—statul romînesc, ca şi neamul romînesc, *nu rămîne de-„cît un suvenir*"...

„...*Pe noi, dar, cercat-a, cearcă şi va cerca imperiul ţari-„lor să ne şteargă din cartea neamurilor*"...

Şi in altă parte a aceluiaşi articol:

„Pentru a ne pătrunde de acest adevăr, este de prisos să „răsfoim istoria, oricît de elocintă ar fi ea, oricît de puternic şi de „deplin ne-ar învedera că aproape de două veacuri — de cînd „ne-am cunoscut — imperiul ţarilor a făcut tot ce i-a stat prin pu-„tinţă ca să ne cucerească, oricît de evident ar fi că norocul „numai ne-a scăpat de soarta Basarabiei şi a Poloniei, aceasta „nu ar fi destul. Au fost şi alte rivalităţi, care au ţinut două „veacuri, şi care, cu toate acestea, nu izvorau din logica fără „milă a faptelor"...

„Sînt însă şi... rivalităţi de acelea, pe care le însemnează, „în cartea neamurilor, degetul inexorabil al faptelor, şi cari, ori-„cît s'ar trudi să le împiedice înţelepciunea guvernelor şi mări-„nimia suveranilor, oricît s'ar îmbrăţişa şi şi-ar jura amiciţie „eternă naţiunile, mai curînd sau mai tîrziu tot izbucnesc...

„De acest fel este rivalitatea imperiului rusesc, în contra „noastră...

„...Presupunînd chiar că mîne s'ar sui pe tronul ţarilor un „filantrop sau chiar un filoromîn („visătorul"!) şi totuşi problema „va rămînea aceiaşi. *Existenţa noastră este incompatibilă cu în-„deplinirea idealului imperiului vecin*; inimiciţia sa în contra noa-„stră *nu poate înceta decît în ziua, în care va reuşi să ne des-„fiinţeze*, sau îi va fi pe deplin dovedit că *nu ne poate* desfiinţa"...

Acestea pentru raţiunea de stat, pe care i-o impune Rusiei situaţia geografică,—raţiune de stat, pentru care, din punctul de vedere rusesc, d. Take Ionescu găseşte următoarea formulă plastică:

„Oamenii sănătoşi, a zis Bismarck, nu se opresc în mersul „lor, fiindcă au bătături. O naţiune, căreia providenţa i-a încre-„dinţat o aşa de mare misiune (regenerarea Orientului slav sub „sceptrul ţarilor) *nu se poate opri în mersul ei, ca să cruţe nea-„mul romînesc!*"...

Această „raţiune de stat" d. Take Ionescu o ridiculizează astăzi, pe ea o îneacă în „ilaritate" şi „aplauze prelungite", inventînd pur şi simplu „descoperirile d-lui Stere", relativ la Porţile de Fier sau la anexarea Bulgariei.

Să vedem acum şi istoria, aceea istorie, pe care d. Take Ionescu a subtilizat-o, evocînd „suferinţele din Siberia".

Sub titlul de «*Neutralitatea*», d. Take Ionescu scria în „Romînul" din 6 Ianuarie 1891:

„Imperiul rusesc este un stat cuceritor. Nu numai logica „desvoltării lui, dar însăşi organizarea sa interioară îl duce, ca „pe un povîrniş fatal, pe drumul expansiunii în afară". Aventurile externe sînt o necesitate pentru orice autocraţie: „în ele au-„tocratul găseşte un derivativ pentru impacienţele din lăuntru, „în ele ambiţioşii au cîmp de desvoltare a activităţii lor înăbu-„şite, iar poporul *numai în beţia gloriei poate găsi uitare pentru „tirania, sub care este strivit*. (Dar astăzi aţi auzit că autocraţia victorioasă se va transforma într'o democraţie, pentru a asigura triumful libertăţilor şi al revendicărilor sociale în Europa).

„Cel mai mult ce ar putea face o Rusie victorioasă pentru „o Romînie *smerită* ar fi de a-i da în loc de o moarte violentă şi „grabnică, *o moarte lentă şi ruşinoasă*. Exemplele nu lipsesc".

Şi ştiţi cari sînt exemplele? Istoria Poloniei, Finlandei, Basarabiei, etc.,—toate acele ridicole „descoperiri" din cuvîntarea mea, afară de Ucraina, despre care d. Take Ionescu nici atunci nu auzise...

Şi d. Take Ionescu închee aceste excursiuni istorice:

„Nu, viaţa autonomă, ce ne-ar lăsa Rusia victorioasă, nu „ar fi numai lipsită de tot ceia ce face pentru oamenii mîndri viaţa „demnă de a fi trăită, *ea ar fi şi vremelnică. Mai curînd sau mai „tîrziu, tot soarta Basarabiei ne-ar aştepta*"...

Şi iată, după d. Take Ionescu, care este soarta Basarabiei, ce ar aştepta şi pe Romînia „smerită":

„Ce a făcut Rusia în Basarabia? Nici un mijloc nu l-a cru-„ţat, spre a o desnaţionaliza cu o repeziciune ne mai pomenită... „*A atras pe clasa boerească prin cea mai sistematică corupţiune* „(O, umbra lui Casso!) pentruca să lase ţărănimea fără conducă-„tori. Iar ca să unească machiavelismul cu violenţa, guvernul „ţarilor, în această ţară cu desăvîrşire romînească, a oprit cetirea „oricărei cărţi, oricărei gazete romîneşti. Acest lucru e fără de „exemplu. Romînii din Basarabia sînt *singurii robi din lume, cari „nu au voe nici să citească o carte în limba lor!*".

Vedeţi, d. Take Ionescu grăeşte aici ca şi cum şi d-sa ar avea judecata turburată de „suvenirul suferinţilor din Siberia"!...

Dar să trecem şi la mărturiile ruseşti, pe cari, cu atîta măestrie, d. Take Ionescu le-a prezentat ca o născocire, aproape o halucinaţie:

„De altfel, spunea d-sa tot atunci, la ce nevoe să căutăm „în logica situaţiunii geografice şi în învăţămintele istoriei poli-„tica viitoare a imperiului rusesc? Această politică nu este se-

„cretă. *Toți cugetătorii, ca și toți patrioții și oamenii de stat ai* „*Rusiei*,—afară de aceia, pe care scrupulele unei poziții oficiale „îi amuțesc (am arătat, prin pilda unui ministru și a unui di- „plomat în funcțiune, că nici aceștia nu amuțesc totdeauna) „*nu se sfiesc de a ne-o spune*"... („Inimicul firesc").

Toată deosebirea între mine și d. Take Ionescu se rezumă aici în faptul că d-sa s'a dispensat, și cu drept cuvînt, să mai facă vre-o citație: la ce folos să mai citezi, în adevăr, cînd «*toți* cugetătorii, patrioții și oamenii de stat ai Rusiei» vorbesc la fel!

In toată această expunere, cum poate constata orice cetitor, d. Take Ionescu se înalță pe deasupra tuturor considerațiilor vremelnice, tuturor împrejurărilor trecătoare, cari ar putea înrîuri asupra relațiilor noastre cu împărăția dela nord. D-sa merge până la esența lucrurilor și formulează, putem spune, o concepție transcendentală, în afară de aspectele caleidoscopice ale istoriei, pentru a cristaliza directiva permanentă a politicii noastre externe, cel puțin până ce Rusia va fi pusă în situația *de a nu mai putea* să ne desființeze, dacă nu vrem să fim desființați de ea.

Ce „împrejurări", dar, ar mai putea, legitim, să schimbe astăzi ideile d-lui Take Ionescu în această privință, să dărîme această concepție transcendentală? Să analizăm, din acest punct de vedere, împrejurările invocate de d-sa însuși.

Reproducem în întregime pasajul din replica d-lui Take Ionescu la discursul d-lui P. P. Carp, în care se precizează împrejurările, care i-ar fi schimbat ideile din 1891:

„Dar, d-lor, ași avea un singur cuvînt de răspuns. Era „cineva la 1891, care să-și închipue că se va putea ca Austria „să fie atacată în același timp și de Rusia și de Anglia, țări care „se credea că sînt într'un astfel de antagonism, încît sînt con- „damnate la războiu în etern; țările despre care Bismarck zicea „că grozav așteaptă să vadă lupta dintre elefant și balenă?

„Ar fi fost cineva la 1891, care să-și închipue că Austria „va fi atacată și de Franța și de Italia? De Italia, care suspina „în brațele Austriei, ca să se apere de Franța?

„Cine a putut la 1891 să prevadă cele ce s'au întîmplat „peste 25 de ani? Cine putea la 1891 să ghicească că va veni „momentul, în care oamenii serioși să poată întrevedea descom- „punerea Austriei, în care, în parlamentele țărilor civilizate, să se „vorbească de tăerea Austriei în bucăți? Cine a ghicit aceasta? „Eu unul, neavînd darul profeției, vă mărturisesc ca n'am știut".

Dar în ce chip aceste fapte au putut înrîuri concepția d-lui Take Ionescu, așa cum fusese construită la 1891?

Au schimbat aceste fapte acea situație geografică a Rusiei, din cauza căreia rațiunea de stat, prin „degetul inexorabil al faptelor", indica drumul spre Mediterană, „*trecînd peste trupurile noastre*"? Au schimbat ele acea rivalitate ireductibilă, din cauza căreia între Rusia și Romînia, ca între „*două vieți care se exclud*", „nu poate fi vorba *de înțelegere, de compromis, de concesiuni*", așa

încît inimiciția sa în contra noastră nu poate înceta decît în ziua, în care „*imperiul țarilor ne-ar șterge din cartea neamurilor*", sau ar fi pus în neputință de a ne desființa?

Sau au schimbat aceste fapte toată istoria Rusiei, acea istorie, în privința căreia la 1891 d. Take Ionescu știa că „aproape de două veacuri imperiul țarilor a făcut tot ce i-a stat prin putință ca să ne cucerească"? S'a schimbat acea istorie, care prin pildele Poloniei, Finlandei, Basarabiei, îi arăta d-lui Take Ionescu la 1891 că în cazul cel mai bun, „o Rusie victorioasă pentru o Romînie smerită *ar da o moarte lentă și rușinoasă*, ne-ar lipsi *de tot ceia ce face pentru oamenii mîndri viața demnă de a fi trăită*", și încă vremelnic, până la momentul fatal, cînd „*statul romînesc, ca și neamul romînesc, n'ar rămînea decît ca un suvenir*"? Au schimbat aceste fapte acea fatalitate, pe care la 1891 nu o putea înlătura nici „înțelepciunea guvernelor", nici „mărinimia suveranilor", chiar dacă s'ar sui pe tronul țarilor mai mult decît un „visător"—„un filantrop sau chiar un filoromîn"?

Insfîrșit, au schimbat oare aceste împrejurări constatarea aceia pe care, acum douăzeci și cinci de ani, o făcea d. Take Ionescu, că „toți cugetătorii ca și toți patrioții și oamenii de stat ai Rusiei nu se sfiesc de a ne spune cum că împărăția moscovită, căreia providența i-a încredințat o așa de mare misiune *nu se poate opri în mersul ei ca să cruțe neamul romînesc*", precum „oamenii sănătoși nu se opresc în mersul lor, fiindcă au bătături"?...

Putut-au împrejurările invocate de d. Take Ionescu să provoace o așa revoluție în ceia ce a *fost* în timp și în ceia ce *este* și în spațiu? Putut-au face ele ca și cuvintele *spuse* de către toți cugetătorii, patrioții și oamenii de stat ai Rusiei, să nu mai fi fost spuse,— așa încît pentru oratorul din 1915 să nu mai existe, și pentru trecut și pentru prezent, nimic din ceia ce scriitorul din 1891 știa atît de bine că a fost și este?

Numai o așa revoluție mistică în timp și în spațiu ar fi putut îndreptăți pe d. Take Ionescu să ia, față de modesta reconstruire a argumentării sale, acea atitudine „cavalieră".

Situația geografică? Dar „nota de încasat la banca imperiului"!...

„Nouă invaziuni ale Rușilor în cursul celor două secole"? Dar „judecata d-lui Stere e tulburată de amintirea Siberiei".

Strîmtori, Porțile de Fier, cotropirea Bulgariei? Dar cum, „d. Stere vrea ca directiva noastră politică, conștiința națională să fie subordonate lui Ferdinand de Coburg"?

Apoi: „Cei doi moșieri"? „Fonton spune"? „Casso spune"? „Ei și"? Și d. Take Ionescu se strică de rîs...

Cu tot acest exces de ilaritate, ne permitem să-l rugăm de a preciza, *cum* „împrejurările" miraculoase pot justifica această schimbare la față.

Care împrejurări?

Alianța cu Anglia, Franța și Italia? Dar face această alianță Rusia *mai puțin* primejdioasă? O împiedică, sau o ajută la realizarea „visului său de aur", indicat de rațiunea de stat, de istorie, de situația geografică, de mărturiile cugetătorilor, patrioților și oamenilor de stat?

Eventuala desmembrare a Austriei? Dar iarăși, ridică această desmembrare un nou zid de apărare pentru noi, sau dimpotrivă, dărîmă acea stavilă, de care de atîtea ori s'au izbit valurile expansiunii moscovite înspre Balcani?

Evident, toate aceste împrejurări nu pot decît *întări* concepțiunea transcendentală din 1891. Ele nu pot întru nimic justifica elocvența ilariantă din 1915.

Mai mult, „Imprejurările" salvatoare au fost, cel puțin în parte, *prevăzute* de d. Take Ionescu și în 1891, *și i-au servit pentru argumentare.*

Nici că se putea altfel: alianța franco-rusă era doar încheiată. Iată ce scria d-sa în această privință în articolul „Mijloacele", apărut în „Rominul" din 16 Ianuarie 1891:

„Desigur nu putem ști pentru vecie cine vor fi aliații noștri, „dar un lucru îl putem ști: cine nu poate, cine nu trebue să fie „aliații noștri.

„Dacă ne cunoaștem cu siguranță primejdia, politica noastră „este lesne de formulat: *veșnic aliați* cu aceia care vor reprezenta în Europa *rezistența contra acelei primejdii.*

„Aceasta a și fost politica noastră în tot cursul veacului.

„Pe cîtă vreme *Franța și Anglia* au reprezentat în Europa „rezistența în contra cotropirii dela nord, către Franța au mers „toate aspirațiunile noastre, la umbra ei s'a ocrotit politica statului romîn...

„...Adevărul, crudul adevăr este că azi, în nădejdea revanșei, Franța a părăsit Orientul, că ea, din contra, curtenește „*o alianță, a căreia victorie ar însemna nimicirea noastră*"...

Și mai departe urmează pasajul citat și de d. P. P. Carp în Cameră:

„Politica romînească, zicea d. Take Ionescu în 1891, nu are și nu poate avea preferințe.

„Ea nu se poate înfeoda nici unei Puteri, ea totdeauna însă „*va urma pe acela care va desfășura în Europa steagul rezistenței în contra cotropirii Nordului.*

„Acest steag glorios se află în mînile *Puterilor Centrale.* „Este un fapt, pe care noi aici nu l-am creat, nici nu-l putem „schimba. Fideli *politicii noastre tradiționale*, odată ce am constatat faptul, nu avem decît să ne supunem la ale lui consecințe"...

Cum, dar, astăzi d. Take Ionescu poate preconiza nu politica de alipire la Puterile, care reprezintă „rezistența în contra cotroprii Nordului", ci la acelea care „*curtenesc o alianță, a căreia victorie ar însemna nimicirea noastră*"? Și, mai cu seamă, cum poate d-sa motiva această schimbare a „*politicii noastre tradiționale*", tocmai prin faptul că această alianță este astăzi mai puternică, și primejdia, deci, mai mare decît oricînd?

Pentru o fire statornică o astfel de evoluție rămîne neexplicabilă.

In adevăr, nici un talent nu poate justifica asemenea fluctuațiuni!...

Cu pietate iau în mînă broșura defunctului Dimitrie A. Sturdza, „Europa, Rusia și Romînia", a cărei primă ediție a apărut cam în același timp cu articolele citate ale d-lui Take Ionescu, și care este inspirată de aceiași concepție a politicii noastre internaționale. Cu puține săptămîni înainte de moarte, bătrînul om de stat,—care, mai bine de o jumătate de veac, dela Divanul ad-hoc, și-a dat prinosul de credință și de muncă la uriașa operă de zidire a acestui stat,—a scris, pentru noua ediție, următoarea prefață, ca un cuvînt rostit cu limbă de moarte, spre îndreptarea urmașilor:

„*Studiul de față a fost scris acum douăzeci și cinci de ani.*

„*El are acum un interes de actualitate. In zilele acestea de „grea cumpănă ne amenință aceiași primejdie ca atunci: invaziunea rusească. Numai astăzi primejdia este mai mare, pentrucă peste panslavism s'au înnădit veleități de stăpînire a Rușilor asupra tuturor țărilor și popoarelor slave din Europa.*

„*Se fac azi strașnice încercări pentru a ne ademeni și a „distrage ochii noștri dela acest pericol, întorcîndu-i în altă parte. „Caută unii să ne amăgească. Se răspîndesc cu dibăcie și cu „îndrăzneală ne mai pomenită știri mincinoase, pentru a minți „și a împinge pe cei neștiutori...*

„*Să nu ne lăsăm a fi amăgiți de făgăduelí fățarnice și „nerealizabile*"...*)

Un vechiu proverb romînesc zice: „dacă satul n'are un bătrîn, să și-l cumpere".

Niciodată n'am simțit mai viu adevărul adînc al acestor cuvinte...

V. Ultimele obiecțiuni

Așadar, victoria Quadruplei ar avea ca rezultat pentru întregul continent european egemonia moscovită. Pentru Orient această egemonie va lua fatal forma unei dominațiuni, întrucît el este lăsat pradă Rusiei de către Aliați ca „sfera ei de influență" recunoscută. Iar pentru statul și neamul romînesc, ajuns o simplă enclavă, această victorie va însemna, în cazul cel mai bun, începutul agoniei, „o moarte lentă și rușinoasă".

Cu toată intrepiditatea d-sale, în fața acestei primejdii atît de vădite, d. Take Ionescu a fost silit să caute și oarecare ar-

*) *Dimitrie A. Sturdza*: „Europa, Rusia și Romînia". Ed. II. Buc., 1914, p. 3.

gumente în afară de „ilaritatea" și „aplauzele prelungite" ale auditorului.

Pentru a nu lăsa nimic fără răspuns, voiu analiza și aceste argumente.

În primul rînd, d. Take Ionescu ne spune că, dacă Rusia va năzui la o împărăție universală, se va forma și împotriva ei o nouă coaliție, ca să împiedice realizarea acestei năzuinți.

Aici, cu multă abilitate, *egemoniei*—singura primejdie *pentru Apus*—se substitue „împărăția universală". Dar să trecem.

Desigur, dacă egemonia rusească va stînjeni libertatea de acțiune a Marilor Puteri apusene, ele vor căuta să-i pună stavilă. Nici nu voiu discuta perspectivele de reușită în ce privește această coalițiune, cu toate că ea va avea în față Rusia și mai mărită, întinsă până la Mediterana, stăpînă la Dardanele, cari vor închide „lacul rusesc" al Mării Negre, iar pe de altă parte Austria zdrobită și Germania redusă la situația unei Puteri de al doilea rang.

Dar, în urma acestui cataclism, pe cînd oare ne-am putea aștepta la un nou războiu a „coaliției europene" pentru dărîmarea egemoniei rusești? După războiul franco-german au trebuit să treacă 44 de ani, până ce a putut fi atacată egemonia germană izvorîtă din el. Dar ce a fost acel războiu în comparație cu măcelul de astăzi? După atîtea milioane de vieți stinse, după atîtea averi, acumulate de secole, risipite, după acea sleire de energie morală, ce fatal va rezulta din această supraomenească încordare,—cîte decenii, sau poate secole, vor trece, până ce omenirea va putea accepta din nou acest coșmar? Și, în orice caz, o astfel de acțiune nu va fi întreprinsă numai pentru ocrotirea unei populațiuni dela gurile Dunării, al cărei înnec în marea moscovită este, vădit, subînțeles de către toți aliații Quadruplei, și care, în orice caz, pentru nici una din Puterile apusene nu prezintă atîta interes, ca să justifice deslănțuirea furiilor unui războiu mondial.

Și până atunci ce se va alege din statul și neamul romînesc?

În al doilea rînd, d. Take Ionescu ne pune întrebarea:

Rușii vor lua Strîmtorile? „Dar de noi atîrnă cine va lua „Strîmtorile? Ce, problema este: Turcii sau Rușii? Se poate că „Rușii vor lua Strîmtorile. Se poate că Aliații vor lua Strîmto„rile. Se poate că Germanii vor lua Strîmtorile. Un lucru e si„gur însă: că Turcii nu vor rămînea la Strîmtori".

În caz de biruință a Quadruplei, Dardanelele vor fi luate numai de Ruși: au spus-o rītos ei, au spus-o și aliații lor. Iar în cazul victoriei Puterilor Centrale, pentru moment cel puțin vor rămînea Turcii, fie chiar și numai pentru motivul că, după încheerea păcii, Germania nu va putea porni imediat războiu împotriva aliaților ei de astăzi.

Viitorul mai îndepărtat?

Dar pentruce, în cazul înfrîngerii Rușilor, d. Take Ionescu nu întrevede și o altă ipoteză, pe care așa de frumos a formulat-o d-sa la 1891: confederația balcanică?

Cruț cetitorilor această citație, fiindcă asemenea speculațiuni asupra viitorului îndepărtat pentru politica reală sînt prea naive. Vor rezolvi generațiile viitoare această problemă. Pentru noi ajunge să le rezervăm lor putința de a da o soluție cît mai prielnică.

Și în orice caz: din toate soluțiile posibile, *cea mai rea* pentru noi este ca Dardanele să cadă în mîna Rușilor.

Voiu releva aici numai două considerațiuni:

Una e de ordine morală. Constantinopolul e metropola ortodoxiei. Presa rusă discută de pe acum consecințele instalării unui patriarh *rus* la Țarigrad: el va va trebui să fie în adevăr *oecumenic* și în jurul vor trebui să se grupeze *toate* bisericile naționale. Vă dați seamă de consecinți?...

Alta e de ordine materială. Noi sîntem principalii concurenți ai Rusiei, în Europa, în ce privește exportul cerealelor și al petrolului. E de ajuns ca o comisiune sanitară oare-care să întîrzie transportul și să-l scumpească astfel, pentruca să fim ruinați!

Și ce minunate arme de presiune *politică* pot constitui ambele aceste chestiuni în mînile Rusiei!... Ar mai putea fi vorba de vre-o „independență"?...

Pe cînd în ce privește Germania, ea este cel mai bun consumator al cerealelor și al petrolului nostru, prin urmare interesele noastre economice se pot lesne împăca: simțim în fiecare zi importanța Germaniei ca *furnisor* al nostru..

Dar putem noi împiedica pe Ruși? Acesta este refrenul, care revine de mai multe ori. Așa, de pildă, d. Take Ionescu ne întreabă:

„Dar poate d. Stere să mute Rusia din vecinătatea Romî„niei?"

Ukraina? „Uitați-vă pe hartă. Nu sînt fruntarii. Și, ori Mos„covia ar cuceri din nou Ukraina, ca să ajungă la mare, ori „Ukraina ar cuceri Moscovia, iar noi tot în fața unei Mari Puteri „ne-am găsi".

Dar între Germania și Rusia sînt fruntarii? Rezultă că sau Rusia să cucerească Germania, sau Germania să cucerească Rusia? Apoi d. Take Ionescu știe, sau cel puțin știa la 1891, că nici Romînia n'are fruntarii dinspre Rusia și, totuși, d-sa crede că pentru Romînia se vor deschide „porțile raiului", chiar dacă Rusia se va instala la Constantinopol. Iarăși speculațiuni asupra viitorului indefinit.

Și, dînd aceste dovezi de logică, d. Take Ionescu crede, în sfîrșit, că îmi poate imputa o neconsecvență: pe de o parte, aș crede Rusia prea puternică, încît văd în ea o primejdie pentru Romînia (desigur o formidabilă putere!); și, în același timp, aș nă-

dăjdui că este așa de slabă, încît poate fi învinsă, cu toată alianța a patru Mari Puteri ale lumii.

Dar mai întâiu, oricît de slabă ar fi Rusia față de Germania, ea, din nenorocire, e prea mult puternică față de noi.

In al doilea rînd, întrucît mă privește, eu nu m'am îndoit niciodată de înfrîngerea Rusiei. Dar politica preconizată de d. Take Ionescu n'are înțeles decît într'o singură ipoteză: biruința Quadruplei Ințelegeri, și o biruință „strivitoare"! Doar nu pentruca să fim învinși alături de Rusia, ne îndeamnă d-sa la războiu împotriva Puterilor Centrale. Am mai putea visa Ardealul noi în acest caz? Atunci, luînd de bună această ipoteză, a unei Rusii victorioase, e foarte consecvent să arăt că ea nu ne-ar promite realizarea idealului național, ci pieirea sigură.

Mai mult. Am convingerea că, pentru noi, chiar înfrîngerea alături de Puterile Centrale constitue o mai mică primejdie, decît alianța cu Rusia victorioasă. Fiindcă, chiar învinsă, Germania, în orice caz, nu va fi atît de zdrobită,—și, după optsprezece luni de războiu, lucrul e mai clar decît oricînd—ca să nu poată ridica glasul ei în favoarea noastră la congresul de pace. Dar împotriva Rusiei *aliate*, cine ne va apăra, în cazul triumfului ei?

Și mai mult. Am arătat, în cuvîntarea mea din Cameră, că, după experiența acestor optsprezece luni de războiu, e clar chiar pentru cel mai înfocat quadruplist, că nu se mai poate visa o *astfel* de desmembrare a Austriei, încît, fie chiar cu prețul vasalității noastre, să putem avea nădejdea de a cuceri Ardealul, — singura justificare a acțiunii noastre alături de Quadrupla Ințelegere.

E interesant că d. Take Ionescu mi-a făcut cinstea de a recunoaște, că această parte a cuvîntării mele este singura, care l-a impresionat. Dar, din nenorocire, îmi atribue ceia ce n'am spus: că noi am fi „*pierdut* întîrzierea" prin întîrzierea acțiunii noastre. Față de cine? Față de Rusia, Italia, Sîrbia? Dar n'am fi avut-o, această „întîrziere", oricînd am fi pornit la războiu. Și, deci, dacă astăzi e lămurit că desfacerea totală a Austriei e exclusă din sfera posibilităților, atunci dispare și orice motiv de războiu împotriva Puterilor Centrale.

Nu avem, prin urmare, nici o putință de alegere. Nu ne este deschisă spre mărire decît o singură cale,—și acesta este răspunsul cel mai bun la întrebările d-lui Take Ionescu: ce putem face împotriva Rusiei?

Toate aceste întrebări, care revin mereu în cuvîntarea d-lui Take Ionescu, ne dau a înțelege că eminentul om de stat crede că victoria Rusiei este atît de sigură, încît orice rezistență din partea noastră ar fi zădarnică.

Fie! Dar atunci nu trompetați triumful și „unirea tuturor țărilor romîne stăpînite de alții"! Nu ne vorbiți despre „porțile raiului", ce ni le va deschide gîrbaciul rusesc. Mărturisiți cinstit că faceți politică de „smerenie", de resemnare în fața unei fatalități ineluctabile!

Mărturisiți, în primul rînd, că renunțați pentru vecie la Basarabia martiră, dînd calăilor ei absoluțiune pentru crimele dela 1879 și 1812.

Mărturisiți apoi că, dacă pe calea, pe care ne-o impune fatalitatea, e problematică până și unirea cu Ardealul, ceia ce este însă sigur e „o moarte lentă și rușinoasă".

O altă serie de întrebări, însă, care se repetă cu aceiași regularitate, ne arată că d. Take Ionescu întrezărește și putința celeilalte ipoteze, a victoriei germane:

Să stăm veșnic de strajă? ne întreabă d-sa. Rusia veșnic va tinde la mare și la Constantinopol, și vom rămînea deci în aceiași situație. Chiar de s'ar emancipa Ukraina și ar fi recucerită Basarabia, ele vor fi condamnate să cadă din nou sub puterea moscovită.

Dar asemenea declarațiuni nu se pot justifica decît prin ignorarea desăvîrșită a situației reale.

Rusia învinsă nu va mai fi „colosul dela nord" de astăzi. Chiar de n'ar fi emancipată Ukraina, Polonia se va renaște. Vechiul regat polonez se coboară până în Podolia, învecinîndu-se la Nistru cu Moldova, și nu i se poate astăzi da Poloniei accesul necesar la mare, decît prin fâșia relativ neînsemnată a teritoriului ce se întinde între granițele de sud ale Podoliei și țărmul Mării Negre.

Prin urmare, în orice caz, e sigur că am putea să nu mai fim măcar vecini cu împărăția țarilor.

In al doilea rînd, Rusiei învinse i se va impune fatal,—toată experiența trecutului ne-o dovedește,—reconstruirea din temelie a întregului ei edificiu politic și social.

Va fi sau nu emancipată Ukraina, dar Rusia, după înfrîngere, nu se va mai putea răzima numai pe zugrumarea celor „optzeci de limbi", pe care astăzi le încătușează, și nici pe despotismul neînfrînat față de însuși marele popor rus. „Gîrbaciul" va trebui să fie atîrnat pentru veci în cuiul istoriei.

O operă gigantică, care pentru lungi decenii va forma singura preocupare pentru bărbații de stat ai Rusiei! Se vor strecura multe generații, până ce Rusia se va putea gîndi la o politică activă internațională. Iar cînd ea va putea intra din nou, după vindecarea relelor de care sufere, în rîndurile națiunilor europene active, nici împărăția țarilor nu va mai avea rostul ei istoric de astăzi, precum nici Europa întreagă, nici Balcanii, nici Romînia nu vor mai avea aspectul, pe care îl cunoaștem.

Pentruce, dar, să ne îngrijim de pe acuma de problemele, pe care nici nu le putem prevedea, pentru vremurile de atunci?

„Dar prețul, cu care vom plăti această politică, e desființarea definitivă a romînismului de peste Carpați", răspunde d. Take Ionescu în „aplauze furtunoase" și „strigăte de bravo". „Să strigăm: trăiască Tisza și ordonanța lui Aponyi?", adaogă d-sa.

Nu! Noi nu știrbim nici într'o direcție idealul național.

După recucerirea Basarabiei și reintegrarea Bucovinei (știți

că aceasta din urmă a atîrnat de un gest al nostru, pe care l-ați împiedecat), Romînia, la adăpost de primejdia dinspre nord, ajunsă la situația statului celui mai puternic și înaintat din Balcani, poate privi cu liniște în fața istoriei. Un mileniu de dominație ungurească n'a putut reduce pe Romînii de peste Carpați la robia, în care a căzut Basarabia numai după un veac de stăpînire rusească. Și dacă 6 milioane de Maghiari ar putea reuși să înăbușe aspirațiunile unui popor de 14 milioane de Romîni, chiar după rolul ce l-am juca în drama mondială, prin intervenția noastră alături de Germania, atunci am dovedi că sîntem un popor de nemernici pe care nimic nu l poate scăpa de pieire.

Dar întreabă d. Take Ionescu, în ultima resursă: „Dar Austria n'a voit să ne anexeze?" Și, în sprijinul afirmării că ne-ar putea amenința și cotropirea austriacă, ni se citează cuvintele lui Bismarck. N'am la îndămînă memoriile lui Bismarck și de aceia voiu reproduce în întregime pasagiul invocat de d. T. Ionescu:

„Este lesne de înțeles că *locuitorii din basinul Dunării* să „poată avea nevoi și vederi, care să treacă dincolo de hotarele „actuale ale monarhiei austro-ungare; constituirea imperiului „german arată Austriei drumul, pe care *ar putea să împace* in-„teresele politice și materiale, care există între frontiera orientală „a națiunii romîne și Cattaro".

Și atîta tot. Aceste cuvinte pot însemna și o simplă alianță, care s'a și încheiat, ca și orice ați voi. Și dacă d. Take Ionescu n'a putut găsi altă mărturie, putem trece mai departe în liniște.

Dar d. Take Ionescu știe foarte bine că, dacă altădată Austria putea visa cuceriri în țările romîne, astăzi asemenea năzuinți sînt excluse,—și pentru un motiv foarte simplu, că ar fi mai primejdioase pentru Austria decît pentru Romîni: Romînii, în această eventualitate, ar ajunge grupul etnic relativ cel mai numeros din imperiul habsburgic, de 14 milioane (cu Basarabia). Ei ar avea, deci, nu numai putința de luptă, dar și siguranța de succes, iar Austria și-ar zdruncina tot echilibrul și n'ar putea scăpa de disoluțiune decît dacă Romînii înșiși i-ar da sprijinul lor.

E zădarnic, în năzuinți de cotropire din partea Austriei nu poate crede nimeni. Acesta chiar este argumentul, pe care unii „federaliști", îl aduc ei înșiși, sub pretextul că „Austria nu ne poate face nimic" (ceia ce, în treacăt fie zis, nu e adevărat; dacă nu ne amenință anexarea, dușmănia noastră, în caz de înfrîngere, poate să fie greu răsplătită, fie numai prin pierderea Dobrogei).

Pe cînd pentru a ne asigura, în ce privește viitorul, împotriva Rusiei, d. Take Ionescu nu găsește decît argumentul lamentabil că Rusia nu ne-ar fi dușmănit în trecut decît ca „jandarm al reacțiunii", în vremea năzuințelor noastre de renaștere națională, și că astăzi „jandarmi ai reacțiunii s'au făcut alții"!...

În realitate însă acest ciudat propovăduitor al „idealului național" vrea să pună națiunea romînă, care are atîtea reven-

dicări naționale, în serviciul de „jandarm" al asupritorilor celor două mari națiuni vecine, Polonia și Ucraina, al căror trecut a fost atît de intim legat cu istoria noastră, și al căror viitor nu e mai puțin intim legat cu întreg viitorul nostru..

VI. Concluziune

Iată, dar, cele două politici:

Una, preconizată astăzi de d. Take Ionescu, e politica de „smerenie" față de „dușmanul nostru natural", politica de renunțare la Basarabia și de resemnare la jugul rusesc, în schimbul speranței șubrede de a purta acest jug împreună cu frații de peste Carpați. Și aceasta cîtă vreme ne va mai fi lăsată viața—„lipsită de tot ceia ce o face, pentru oamenii mîndri, demnă de „a fi trăită"!...

Și cît de bine caracteriza d. Take Ionescu la 1891 toată durerea renunțării la Basarabia!

Dacă ar fi, se întreba d-sa atunci, „ca statul romîn să țin-„tească la o irridentă, încotro ar trebui el să-și întoarcă privirile: „peste Prut sau peste Carpați?

„Totul ne dovedește, *până la evidență*, că peste Prut.

„Basarabia a fost parte din statul romîn, ea a fost însăși „jumătatea unuia din statele romîne...

„Dinspre Basarabia nu avem hotar. Nistrul singur poate „fi o frontieră serioasă între statul romîn și vecinii săi...

„Nimic decît capriciul cuceritorului nu ne desparte de Ro-„mînii de peste Prut, de acei Romîni a căror rupere de noi „este așa de recentă, încît, desigur, azi mai trăesc acolo oameni, „care s'au născut dinaintea robirii...

„Din Transilvania ne vin gemetele fraților noștri, din Ba-„sarabia nu se mai aude nimic. Cînd persecuțiunea ajunge să „te facă să suferi și să taci, ea este în paroxismul ei. Durerile „mute sînt și cele mai adînci"... („Irridenta", *Romînul* din 1—2 Ianuarie 1891).

Și cealaltă politică, *politica noastră tradițională*, politica de glorie, politica de mîndrie și de luptă, politica, care ne asigură astăzi mărire, reîntegrarea Basarabiei și Bucovinei, și care lasă intacte toate posibilitățile viitorului.

E politica *idealului național integral*.

Această politică au făcut-o toți conducătorii acestui neam, *de pretutindeni*, căci d. Take Ionescu știe foarte bine că ea a fost primită pe vremuri și la Conferința din Sibiu, care s'a încheiat cu hotărîrea: *„Să intre statul romîn în liga Puterilor Centrale, pentruca, cu puteri unite, să putem rezista cotropirii rusești"...*

Cînd va veni vremea, voiu arăta că și astăzi nu d-nii Octavian Goga și părintele V. Lucaci au dreptul să vorbească în numele Ardealului.

In clipa aceasta trebue să tac,—şi ar fi şi crud să vorbesc: Goga şi Lucaci au acum, înainte de toate, nevoe de reculegere, spre a-şi da seamă de tot răul, pe care l-au făcut şi pentru dreapta cauză a Romînilor de peste munţi, şi pentru cauza cea mare a tuturora...

Intre aceste două politici are Romînia de ales în ceasul acesta de cumpănă.

Nu! Nici alegere măcar nu avem.

Nu avem alegere, fiindcă de treizeci de ani nu ne-am pregătit decît pentru încordarea supremă într'o *singură* direcţie.

In ce priveşte pregătirea materială, recunoaşte şi d. Take Ionescu adevărul.

Dar ce cuget dau pe faţă cuvintele sale relativ la pregătirea noastră sufletească!

„In 24 de ore, exclamă d-sa, dupăce s'ar şti că s'a hotărît „acţiunea, aţi vedea cum ar dispare, ca în gaură de şarpe, toţi „acei care azi spun că sînt în contra ei (Aplauze prelungite şi „îndelung repetate, strigări de bravo)"...

Desigur Romînii, care au ceva sfînt în suflet, în ceasul hotărîrii, *oricare ar fi ea*, îşi vor face toată datoria. Cît priveşte pe ceilalţi...

Astăzi, în războiu, naţiunea întreagă se înfăţişează ca o armată şi chiar o hotărîre greşită a comandantului suprem e mai puţin dezastroasă decît luptele intestine.

Oricare ar fi hotărîrea, nu poate fi o crimă şi o nenorocire mai mare, decît ca pornirea la acţiune să dea semnalul unui războiu civil între noi.

In ce ne priveşte, ne-am spus făţiş tot cugetul în această privinţă. Dar d. Take Ionescu ne-a ameninţat prin ziarul său francez, cetit şi de străini, că chiar după hotărîrea luată, dacă nu va fi conformă dorinţelor sale, el şi cu prietenii săi politici vor căuta «prin toate mijloacele» să zădărnicească acţiunea statului romîn...

Nu avem nici o emoţiune...

In orice caz, aşa înţelege d. Take Ionescu pregătirea sufletească?

Şi ce cuvinte înţelepte au fost scrise în 1891:

„Pentruca o naţiune să arunce cu toată a ei greutate sabia „sa, în cumpăna războiului, trebue ceva mai mult decît un vot „al parlamentului. Trebue ca *de timpuriu* gîndul ei să fi fost în„dreptat către dureroasa necesitate, trebue ca în mintea ei să nu „fi rămas nici o îndoială nici despre *cine este vrăjmaşul*, nici „despre *mărimea primejdiei*. Şi o asemenea convingere *nu se „poate improviza într'o zi*".

Şi vreme de treizeci de ani toţi mai marii acestui stat şi ai neamului întreg,—şi d. Take Ionescu însuşi, care a şi fost, alături de d. Titu Maiorescu, în capul guvernului la ultima reînnoire a tratatului nostru de alianţă cu Puterile Centrale, un an

abia înainte de războiu,—cu toţii, într'un glas, ne-au spus *cine* este vrăjmaşul şi *care* este primejdia cea mai mare.

Şi acum d. Take Ionescu vrea „să improvizeze într'o zi" o altă orientare?

Cine, dar, e responsabil de criza morală, prin care trecem? Noi, care urmăm politica tradiţională,—singura, pentru care s'au făcut toate pregătirile,—sau „improvizatorii"?

Da, nu mai avem alegere: nu putem desvolta maximum de forţă materială şi de energie morală decît într'o singură direcţie,—în direcţia, pe care o face singură cu putinţă toată activitatea noastră de stat din ultimele trei decenii.

Şi la profeţia d-lui Take Ionescu, că nu se va găsi nici un om politic în Romînia, care să ia răspunderea „politicii d-lor Carp şi Stere", răspund, fără teamă de a fi desminţit de evenimente, că nimeni, nici chiar dacă d. Take Ionescu va fi în fruntea guvernului, nu va face alta, fiindcă altă politică nu este cu putinţă...

*

Am ajuns la sfîrşitul acestei prea lungi expuneri.

N'am urmărit o polemică personală cu d. Take Ionescu.

Dar optsprezece luni, în zădar am căutat alte argumente în sprijinul politicii «federaliste» decît înjurături triviale, calomnii josnice şi agitaţii desfrînate.

Mă resemnez şi acum de mai înainte la înjurăturile presei inspirate de d. Take Ionescu, la care de astădată se va asocia, probabil, şi cea inspirată de savantul nostru istoric.

Cetitorii însă vor recunoaşte că nici o violenţă de limbaj nu poate înlocui lipsa de argumente.

Şi dacă cuvîntarea d-lui Take Ionescu cuprinde, desigur, tot ce s'a putut spune mai bine în sprijinul politicii „federaliste", rog pe cei cari vor răsfoi aceste pagini să răspundă în conştiinţă: ce poate rămînea în picioare din toată argumentarea marelui nostru orator?...

Şi atunci, nădăjduesc, că ei vor recunoaşte cu mine că frumosul discurs al d-lui Take Ionescu în adevăr a adus cel mai mare serviciu cauzei romîneşti....

C. Stere

Sorana

ACTUL III *)

Acelaş decor. A doua zi, ora 6 după prinz.

Scena 1

(După ce s'a ridicat cortina intră Constanța, își scoate pălăria și strigă :)

Constanța.—Elizo ! unde ești ?
Eliza.— (eşind din camera ei) Singură ai venit ?
Constanța.—Ba nu, cu Iorgu, ce e ?
Eliza.—Unde e ?
Constanța.—A rămas cu Grigore jos, în livadă. Ce e ?
Eliza.—Atît mai bine (Merge spre fund și se uită afară pe terasă ; întorcîndu-se :) Atît mai bine. Mișu e la vînătoare ; Ana în odaia ei ; iar Olga nu s'a întors încă...
Constanța.—Dar unde e Olguța ?
Eliza.—E alături la Damianii,—au venit de au luat-o fetele la tennis... putem vorbi în liniște... Ce mă fac, Constanțo ?... ce mă fac ?
Constanța.—Ce e ? Ce s'a întîmplat ?
Eliza.— Ascultă Constanțo, mi-ai fost de mare ajutor, cînd, după scena ce ți-am spus că s'a întîmplat în seara întoarcerii lui Grigore dela București, ai făcut pe Iorgu să stărue și să obție mutarea lui Barbu. Ajută-mă și acum.
Constanța.—Ce e ? Ce s'a întîmplat iar ?
Eliza.—(Se duce iar spre fund spre a se asigura că nu vine nimeni, întorcîndu-se :) Mișu iubește pe Sorana.
Constanța.—Și ?
Eliza.—S'a destăinuit eri lui Grigore, c'ar vrea să se căsătorească cu ea.
Constanța.—Și pentru asta ?.. Nu înțeleg.
Eliza.—Grigore, care o crede vinovată, după ce a încercat toate mijloacele ca să-l facă să renunțe la gîndul acesta — i-a povestit cum a surprins-o...
Constanța.—Și ?

*) Vezi act. I în Nr. 4-5, 1914 și act. II în Nr. 6, 1914 din „Viața Romînească".

Eliza.—Și acum Mișu vrea să descopere cine a fost bărbatul care a intrat aici în seara aceia.
Constanța.—(nedumerită) Nu înțeleg...
Eliza.— (inciudată) Dragă, ce greu înțelegi tocmai cînd așì avea nevoe să înțelegi mai de grabă...
Constanța.—Bine, Elizo dragă, iartă-mă, dar nu înțeleg neliniștea ta. Mișu vrea să știe cine a fost bărbatul pe care l-a văzut Grigore ieșind de aici... Cum crezi c'ar putea să afle ? Barbu nu mai e aici. Cum ar putea să afle ?
Eliza.—Intrebînd-o pe Sorana.
Constanța.—Pe Sorana ? Se poate ! ? Cum îți vine să presupui așa ceva ? Cum o s'o întrebe ? cu ce drept ?
Eliza.—Parcă trebue vre-un drept ? parcă omul care iubește nu se simte îndreptățit la orice ? Cu ce drept a năvălit Barbu în odaia mea la otel ?... Și apoi dacă Mișu vorbise cu Sorana înainte de a vorbi cu tat-său ? Eri cînd m'am întors din oraș i-am găsit aici, pe el și pe Grigore, și la un moment dat Mișu a strigat, îi aud și acum amenințarea : „am să-i strig și să-i arunc în față toată fățărnicia"... Inţelegi o scenă între el și Sorana, în care i-ar spune c'a surprins-o Grigore cu un bărbat aici—și ar întreba-o cine a fost... Sînt pierdută...
Constanța.—Scena asta trebue evitată cu orice preț.
Eliza.—Cum ?
Constanța.—Știu eu ?
Eliza.— Și fără să mă gîndesc am lăsat și pe Olguța să plece, parcă înadins ca să le înlesnesc putința de a-și vorbi... Olguța era o piedică,—le-am înlăturat-o... De azi dimineață stau la pîndă... N'am închis ochii toată noaptea... Dacă s'ar întîmpla... mă ucid...
Constanța.—Elizo ! (Tăcere. Eliza se plimbă agitată, Constanța caută în minte.) La urma urmei, eu în locul tău i-aș spune ei : „fetiță dragă, te-ai oferit să mă scapi, scapă-mă complect", i-aș arăta cum stau lucrurile, aşi preveni-o că Mișu o s'o întrebe cine a fost omul căruia i-a dat drumul de aici și aşi jura-o să nu spue.
Eliza.—Crezi ?
Constanța.—Tot e mai bine, decît s'o întrebe Mișu, fără să fi fost prevenită. Ea e încredințată că te-a scăpat, fără să fi riscat nimic. Acum cînd o afla pe nepregătite c'a văzut-o Grigore și c'o socotește pe ea vinovată, e imposibil să nu se revolte, mai ales cînd o vedea că și Mișu o bănuește.
Eliza.—Sînt pierdută, pierdută ! (Tăcere. Eliza se plimbă agitată, Constanța pe gînduri).
Constanța.—Ascultă... ca să eviți o scenă de explicații între Mișu și Sorana, eu cred că cel mai bun lucru e să-i sugerați lui ideia să plece, să-și petreacă restul de vacanță altundeva, la București, la Constanța, într'altă parte... El de cuvintele lui Grigore nu se îndoește, crede c'a prins-o cu un om aici în casă,— ce explicații îi mai trebue ?... să plece ca s'o uite.

Eliza.—(înseninată) Aşa e, bună idee, foarte bună idee... dar cine să-i vorbească? cine să-l hotărască să plece?

Constanţa.—Grigore.

Eliza.—Minunată idee... aşa e... la asta nu mă gîndisem... cînd eşti în primejdie te gîndeşti la fel de fel de mijloace de scăpare complicate, absurde, extreme... şi tocmai cele mai simple nu-ţi trec prin minte... Bravo! Minunată idee... (merge spre fund şi se întoarce) A! uite că vin încoa Grigore şi Iorgu. Găseşte tu un pretext, ia-l pe Iorgu, că să pot rămîne singură cu Grigore... (schimbă vorba pe cînd ei intră) va să zică aţi petrecut bine.

Scena II

Aceiaşi, Grigore, Iorgu.

Constanţa.—Admirabil, dar ştii, admirabil. O abundenţă de bomboane, de prăjituri, torturi, sandwişuri, toate dela Riegler, cornete cu drageuri pentru fiecare copil... Natalia era foarte mîhnită că n'aţi venit şi voi... măcar Olguţa... şi adevărat, nu m'am gîndit, pe Olguţa puteam s'o luăm cu noi.

Iorgu.—Apoi cu graba ta: hai! hai! că e tîrziu...

Constanţa.—Şi închipuiţi-vă că Iorgu—lucru care nu i s'a întîmplat de cînd e—a cîştigat 400 de lei la poker.

Grigore.—Nu se poate!

Iorgu.—Ai dreptate să nu crezi; nici mie nu-mi venea să crez. De cînd sînt nu mi s'a întîmplat. Am avut o carte nebună. Cu ce mergeam, prindeam: fuluri, careuri, chinte persate... dacă am schimbat două şi am făcut culoare... Dar frişca de Olguţa unde e?

Grigore.—E alături la Damienii, la tennis.

Iorgu.—Păi să vie, că are şi ea dreptul la 25 la sută din cîştig... Trifoiul ei cu patru foi a făcut minunea asta... Nu mă mai despart de el cît oi fi... cică să nu crezi în cabule...am să-l fac breloc la lanţ... Se duce cineva s'o aducă?

Eliza.—Mai tîrziu, nu de acuma.

Iorgu.—(instalîndu-se în scaunul cu legănătoare) Eu nu mă mişc d'aci până n'o veni. Dar Mişu?

Grigore.— E pe de vale, prin mirişte cu puşca.

(Tăcere. Eliza şi Constanţa îşi fac semne).

Constanţa.—Eu aşi mînca un strugure.

Eliza.— Să sun să-ţi aducă (Vrea să sune).

Constanţa.—(îi face semn) Nu aşa. Aş vrea să mănînc din vie cules de mine. Hai Iorgule în vie.

Iorgu.—Hodoronc-tronc!

Constanţa.—Cum hodoronc-tronc? Vreau să mănînc un strugure cules de mine din vie. Ce, n'am voe?

Iorgu.—Cine zice că n'ai voe? dar ce trebue neapărat să fiu şi eu de faţă cînd îl culegi?

Constanţa.—Ai ajuns nesuferit, Iorgule. De cîte ori am şi eu cîte o plăcere...

Iorgu.— (lui Grigore) Iţi place?

Grigore.—Cine?

Iorgu.—Constanţa.

Grigore.—Negreşit că-mi place.

Iorgu—Nu, dar n'o auzi: de cîte ori are şi ea cîte-o plăcere... Tot ea... Şi eu atîta plăcere am, să mă legăn în scaunul ăsta şi n'apuc să mă aşez în el: „hai scoală-te". Nu mă scol să ştiu de bine că... Ce, te mănîncă cineva să te duci singură?

Constanţa.—(drăgălaş luîndu-l de ureche) Haide, şi tu mă băete.

Iorgu.—Grigore! Elizo! săriţi că-mi rupe urechea!

Grigore.—Nu sar de loc; bine-ţi face.

Iorgu.—Ei de ce vrei să merg şi eu?

Constanţa.—Pentrucă tu cunoşti mai bine care sînt copţi şi dulci.

Iorgu.—(sculîndu-se şi luînd-o în braţe) Dulce eşti tu, infamo; dar să luăm şi pe vier că el ştie şi mai bine.

Grigore.—Luaţi-o pe răzorul al treilea din stînga portiţii.

Eliza.—Acolo găsiţi şi tămiioasă. (Ies prin fund).

Scena III-a

Grigore—Eliza

Grigore.—Se duce cineva să aducă pe Olguţa, ori o aduc fetele?

Eliza.—Poate se duce Sorana. (Tăcere)

Grigore.—Ai dormit niţel după dejun, cînd am ieşit aţipiseşi.

Eliza.—Cum ai ieşit m'am trezit speriată.

Grigore.—De ce speriată?

Eliza.—In ale zece minute cît am apucat să aţipesc, am visat că mă goneau nişte animale ciudate, eram cu Sorana şi fugeam şi nu puteam să înaintăm... (tăcere) Grigore...

Grigore.—Ce e?

Eliza.—Ascultă...

Grigore.—Ce e dragă?

Eliza.—Mi-e teamă de ceva...

Grigore.—De ce?

Eliza.—Mi-e teamă de un scandal.

Grigore.—Ce scandal?

Eliza.—Uite. Ai auzit ieri pe Mişu cum zicea că o să strige Soranii în faţă toată făţărnicia...

Grigore.—Ei?

Eliza.—Ar trebui să evităm o astfel de scenă. Cum ţi-am mai spus, ar fi nedrept, ar fi inuman ca fata asta să iasă din casa noastră cu scandal... Mai sînt şase zile până la plecare... am putea să-l evităm.

Grigore.—Bine... e evitat... vorbele lui Mişu n'au nici o însemnătate... nu înţeleg îngrijorarea ta...

Eliza.—Nu ştiu de ce mi-e teamă... D'aia mă gîndeam dacă n'ar fi mai prudent şi mai în interesul tutulor ca Mişu... să-şi petreacă zilele de vacanţă ce i-au mai rămas într'altă parte... la Sinaia... ori la Constanţa... să nu mai fie aici lîngă Sorana... cel puţin zilele astea cît mai are ea de stat la noi...

Grigore.—A! ce bine era dacă-i vorbeai de atunci, din sara aceia, a doua zi ar fi plecat, se isprăvea...

Eliza.—Ei da, ar fi fost mai bine, dar de vreme ce s'a întîmplat aşa... Inţeleg că-ţi cer un sacrificiu dureros să-ţi ştirbeşti fericirea ăstor zile petrecute cu Mişu... (îl mîngîie) dar tu m'ai învăţat să fiu bună şi miloasă...

Grigore.—Draga mea...

Eliza.—Pe ea nu pot s'o gonesc, n'am cum s'o fac să plece, înainte de aste şase zile cît mai are de stat, dar tu ai putea să convingi pe Mişu, că e în interesul lui să plece undeva... ca s'o uite... (Grigore se plimbă cu capul în jos)... Nu e aşa? (Acelaş joc...) Ce zici?

Grigore.—Ai dreptate... am să-i vorbesc cum s'o întoarce.

Eliza.—E imposibil să nu înţeleagă că o datorie şi de gazdă şi de recunoştinţă...

Grigore.—(tot plimbîndu-se) Ai dreptate...

Eliza.—Ne împiedică să comitem o indiscreţie jicnitoare...

Grigore.—Am să-i vorbesc.

(Se îndreaptă spre terasă şi se uită din prag în zare. Tăcere lungă. Eliza aşează lucruri pe masă. Se aude în dreapta la intrare glasul lui Mişu: jos Diana! jos! n'auzi? Gheorghe vin' de ia căţeaua.)

Eliza.—Grigore! Grigore! Vine Mişu, vă las singuri. (Ese în camera ei, Grigore vine spre intrare; intră Mişu în costum de vînătoare, e abătut).

Scena IV

Grigore, Mişu.

Grigore.—A! p'aici ai venit? Eu credeam că vii din colo; mă uitam după tine.

Mişu.—(Işi scoate geanta şi o pune pe un scaun, reazimă puşca de perete) Am dat pe dincoa ca să las nişte prepeliţe la bucătărie.

Grigore.—Cîte ai ucis?

Mişu.—A!.. nimic... trei...

Grigore.—Nu prea sînt pe mirişte, sînt trase la porumburi...

Mişu.—Ştiu... dar nici nu m'am dus cu gîndul să fac vînat... aşa ca să umblu. (Tăcere)

Grigore.—Caută bine Diana?

Mişu.—Da...

Grigore.—Aportează?

Mişu.—Da.

Grigore.—Să vezi c'o să iasă o căţea admirabilă.

Mişu.—Poate... dar să-ţi spui drept parcă nu-mi mai place vînătoarea.

Grigore.—Cum nu-ţi mai place?

Mişu.—Nu ştiu... dar azi mi-a apărut deodată toată absurditatea acestei cruzimi de prisos, fără necesitate... (Tăcere)

Grigore.—Mişule, ascultă, m'am gîndit la ceva.

Mişu.—La ce?

Grigore.—Eu înţeleg foarte bine ce se petrece în sufletul tău. Tu ai absolută nevoe de o petrecere care să te distragă dela gîndul deziluziei pe care ai încercat-o... Ce zici de cîteva zile petrecute la Sinaia, ori la Constanţa?

Mişu.—Cînd?

Grigore.—Acum, îndată, de mîne bunioară.

Mişu.—Să plec!

Grigore.—Da, să pleci, să te depărtezi din locul ăsta unde ai primit lovitura, de lîngă aceia dela care-ţi vine durerea.

Mişu.—Nu.

Grigore.—De ce?

Mişu.—Pentrucă n'ar folosi la nimic... şi aşi suferi şi mai rău.

Grigore.—Ţi se pare... acolo, la Constanţa bunioară, în faţa mării...

Mişu.—Nu, nu... eu n'aveam nevoe de imensitatea mării ca să găsesc în mijlocul naturii un balsam de alinare... a dintăi pădurice, a dintăi mirişte mă mîngîia, mă vindeca de orice amărăciune; dar am putut constata acum, din aste două ceasuri de umblet, că parcă sînt orb... Nimic din toată frumuseţa naturii n'a putut pătrunde în sufletul meu pustiit de... (tace)

Grigore.—Pentrucă eşti aici, aproape...

Mişu.—Departe ar fi şi mai rău... Aici vă am pe voi... acolo aşi fi singur, numai cu mine... (cu hotărîre) Şi apoi vreau să mă vindec, să mă vindec radical şi complect...

Grigore.—Cum să te vindeci?

Mişu.—Vreau să-i smulg de pe faţă masca de hipocrizie şi de cucernicie la care m'am închinat ca un neghiob cu atîta evlavie...

Grigore.—Nu-ţi dau voe... (Se freacă la inimă).

Mişu.—Cum nu-mi dai voe?

Grigore.—Nu-ţi dau voe. N'ai nici un drept s'o faci. Fata asta s'a purtat cu noi nu se poate mai bine. Ce drept avem noi să pătrundem în sufletul ei şi să-i cerem socoteală de lucruri care nu ne privesc? Ce monştri am fi dacă am face-o?

(Tăcere. Mişu se plimbă agitat)

Mişu.—(cu sfăşiere) Dumneata n'ai iubit-o, dumneata nu înţelegi ce se petrece în sufletul meu...

Grigore.—(se apropie de el şi-l mîngîie) Ba ştiu, dragul meu, ştiu şi te compătimesc, dar tocmai d'aia îţi propui să pleci.

Mişu.—Nu... nu ştii... Acum îmi dau seama c'a fost o mare greşeală în educaţia mea... am fost prea cuminte... am rămas prea naiv. Trebuia să-mi cheltuesc inima, să mi-o risipesc pe toate potecile... la toate răspîntiile... să învăţ să judec femeile

aşa cum merită să fie judecate... A! acum înţeleg temeinicia batjocurii colegilor mei, cînd mă indignam de cinismul părerilor lor şi cînd protestam la afirmarea lor că toate femeile sînt la fel... Cu cîteva zile înainte de plecarea mea din Galaţi avusesem o discuţie... erau şase împotriva mea, care mă zeflemiseau şi care-mi strigau că nu există femee cinstită... că dacă pe ici pe colo e cîte una care n'a păcătuit, lucrul se datoreşte sau faptului că n'a meritat să fie dusă în ispită, sau unor împrejurări neprielnice, care fără voia ei au stînjinit-o... Şi mă revoltam şi mă întrebam în ce familii au trăit oamenii ăştia ca să ajungă să susţie o asemenea părere, atît de jicnitoare pentru mamele lor, pentru surorile lor?..

Grigore.—Dragul meu...

Mişu.—Şi la răcnetele lor că nu există femee frumoasă şi cinstită, mă gîndeam la femeile pe care le-am cunoscut eu în familia noastră: mama, Constanţa, maman Lisette... şi la ea la care mă închinam punînd-o alături de ele...

Grigore.—Ai să uiţi, Mişule... Să plecăm, iacă te însoţesc şi eu cîteva zile la Constanţa...

Mişu.—Nu... nu plec... Uite, am să caut să-ţi explic ce se petrece în mine... N'am dormit toată noaptea... n'am închis ochii o clipă... De cîteva ori m'am îndoit de cuvintele dumitale... îmi ziceam că poate ai recurs la o născocire ca să mă împiedici de a mă căsători cu o fată fără avere şi fără părinţi...

Grigore.—Cum ţi-ai putut închipui?

Mişu.—Ei da, iartă-mă... pe urmă iar îmi aduceam aminte de strigătul lui maman Lisette, că ai făcut rău că mi-ai spus şi de răspunsul dumitale, din care se vedea că în adevăr scena surprinderii a existat...

Grigore.—Iţi jur pe fericirea ta că nu te-am înşelat.

Mişu.—Cred... sînt convins..

Grigore.—Atunci ce mai vrei?

Mişu.—Nu ştiu cum să-ţi explic... Aşi vrea pe de-o parte, nu să mă răzbun... asta nu e răzbunare... dar am crezut atît de adînc în cinstea ei desăvîrşită, o socoteam atît de curată.... şi pentru sădirea în sufletul meu a acestei credinţe, atît a contribuit înfăţişarea şi toate apucăturile ei, încît simt o nevoe chinuitoare de a-i dovedi că ştiu cine e şi că nu sînt victima făţărniciei ei...

Grigore.—Mişule, asta e răutate.

Mişu.—Şi apoi mă chinueşte şi o curiozitate foarte firească... Mă mir că nu te chinueşte şi pe dumneata... Cine e bărbatul pe care l-a primit aici în casă? Cine? De aici din oraş? Din altă parte?... Dela Bucureşti, sosit înadins ca să se întîlnească cu ea?... Vreau să ştiu, vreau să ştiu cu orice preţ.

Grigore.—Dar bine, dragul meu, tu nu'nţelegi că dacă am ascultat de îndemnul Elizei şi am primit să ne facem că nu ştim nimic, am făcut-o din milă, din ruşine de ruşinea ei; căci altfel o vorbă să-i fi spus Eliza c'am văzut-o şi pleca imediat chiar de atunci, precum sînt sigur c'ar pleca, ar fugi şi azi dacă i-ar spune un cuvînt... Şi acum, cînd nu-i mai rămîn decît şase zile de stat aici, vrei s'o faci de rîs, arătîndu-i că ştii şi tu, N'ai nici un drept...

Mişu.—Nici un drept... nici un drept...

Grigore.—Nici unul.

Mişu.—Dumneata n'ai nici unul... eu am...

Grigore.—Ce drept?

Mişu.—Dreptul pe care mi-l dă întâia mea iubire purtată în taină atîta vreme,—dreptul pe care mi-l dă faptul de a mă fi închinat la ea cu atîta evlavie, şi de a fi împletit cu imaginea ei visurile mele de fericire... A! e lesne acum, în faţa prăbuşirii: pleacă la Constanţa, du-te de te plimbă ca s'o uiţi... Ei, bine, nu!... dacă e vorba să mă vindec, vreau să mă vindec complect şi radical... Vreau să-mi ard rana cu fierul roşu, să nu mai rămîie într'însa nici urmă de venin... Şi vreau să mă vindec nu numai de iubirea pentru dînsa, vreau să mă vindec şi de naivitate... Vreau să mă lămuresc, să mă lămuresc pe deplin (Tăcere, apoi jenat) Ţi-am ascuns ceva... Eri înainte de a vorbi cu dumneata, i-am mărturisit c'o iubesc...

Grigore.—Şi?

Mişu.—Tocmai în clipa aia a intrat Olguţa. Nu mi-a răspuns nimic. Vreau să mă lămuresc. Am să-i mărturisesc din nou c'o iubesc, că vreau să mă căsătoresc cu ea,—de-altminteri dumneata însuţi m'ai îndemnat s'o fac cînd ţi-am vorbit eri, adu-ţi aminte şi din două una: ori îmi mărturiseşte că are o legătură care o împiedică de a se căsători cu mine şi atunci plec... plec ca s'o uit, sau nu-mi mărturiseşte nimic şi atunci, îţi făgăduesc că fără nici o revoltă, fără nici o explicaţie, dar pe deplin lămurit de ce suflet se ascunde sub înfăţişarea ei, plec vindecat nu numai de iubirea mea pentru dînsa, dar şi de naiva mea încredere în sufletul femeilor... (Işi ia pălăria şi porneşte spre fund).

Grigore.—Unde te duci?

Mişu.—Incotro m'or duce picioarele... Să mă liniştesc... vreau să fiu calm.

(Ese)

Scena V

Grigore, apoi *Eliza*.

(Grigore se plimbă de colo până colo pe gînduri, se duce de se uită după el, se întoarce, deschide uşa dinspre camera Elizei şi o chiamă) Elizo!

Eliza.—(intrînd) I-ai vorbit!?

Grigore.—Da

Eliza.—Şi?

Grigore.— Nu vrea să plece.

Eliza.—Nu vrea?

Grigore.—Nu... şi poate are dreptate... poate că e mai bine aşa, cum zice el.

Eliza.—Cum?

Grigore.—Vrea să-i mărturisească c'o iubeşte şi că vrea s'o ia în căsătorie.

Eliza.—(speriată) Nu înţeleg.

Grigore.—Da, s'o cearâ în căsătorie şi are dreptate: sau dînsa o să-i mărturisească cu francheţă – după cum sînt sigur— că are o legătură şi atunci el pleacă s'o uite,—sau, ceia ce mi-e peste putinţă să presupui, ea duce făţărnicia până la capăt şi atunci, fără explicaţii, fără nici o explicaţie, dîndu-şi seama cu cine are aface, pleacă radical vindecat...

Eliza.—Fără explicaţii... dar dacă-i cere explicaţii?

Grigore.—Mi-a făgăduit că n'o să-i pomenească nimic.

Eliza.—Tu nu-mi făgăduiseşi mie?

Grigore.—Era altceva, nu eram nevoit să-i spui, era în joc cinstea şi fericirea lui...

Eliza.—Dar dacă nu se poate stăpîni? Cine iubeşte se socoteşte îndreptăţit la ori şi ce...

Grigore.—Dacă nu s'o putea stăpîni.... dacă ea duce perfidia pînă la capăt, sănătate... pierde dreptul la orice compătimire. (Tăcere)

Eliza.—Ce răi devin oamenii cei mai buni, cînd sînt in joc interesele lor...

Grigore.—(se freacă la inimă, jenat) Da, ai dreptate, draga mea, dar ce vrei să fac? ce putem face?

Eliza.—De cîteori te-am auzit zicînd că oamenii ar fi pe deplini fericiţi, dacă, fără a căuta să-şi facă bine unul altuia, ar evita de a-şi pricinui reciproc răul... Şi iată acum ce monstruozitate sîntem gata să săvîrşim... Pe cînd ne găseam duşi în străinătate, Olguţa, singura noastră fetiţă, se îmbolnăveşte... e în primejdie de moarte... Şi o fată străină o veghiază fără preget, fără odihnă cincisprezece nopţi dearîndu-l şi ne-o scapă... ea ne-a scăpat-o... adu-ţi aminte de cuvintele doctorului... şi acum fiindcă e în joc cinstea unuia dintre noi, sîntem gata s'o urîm şi găsim firesc s'o jignim, s'o facem de rîs, cînd ar fi atît de uşor să păstrăm încă şase zile o tăcere pe care am păstrat-o paisprezece.

Grigore.—(amărit) Dacă crezi că eu nu înţeleg şi nu simt toată ticăloşia acestei situaţii...

Eliza.—(îngrijată) Unde e Mişu?

Grigore.—A ieşit, trebue să fie p'aici, pe undeva...

Eliza.—Ascultă Grigore, caută-l şi sileşte-te de-i convinge să renunţe la gîndul de-a iscodi pe Sorana... e păcat... e păcat... e aşa de simplu să plece măcar aste şase zile... te rog... te conjur... n'ai stăruit în deajuns... e imposibil să nu înţeleagă...

Grigore.—Da, mă duc să mai încerc; dar nu cred să-l pot hotărî... Abia acum înţeleg cît o iubeşte... (Ese).

Scena VI

Eliza, apoi *Servitoarea*, apoi *Sorana*.

(Eliza se plimbă agitată şoptind: „Mişu n'o să vrea să plece... Mişu nu pleacă"... Se uită spre scara care duce la odaia Soranei, se uită la ceasornic, se duce în fund, trage uşile, apoi sună. Vine servitoarea.) Mariţo, domnişoara e sus?

Servitoarea.—Sus trebue să fie.

Eliza.—Du-te de-i spune c'o rog să poftească niţel încoa... şi mai tîrziu să te duci să aduci pe domnişoara Olguţa.

Servitoarea.—Prea bine, coniţă. (Servitoarea ese sus. Eliza se plimbă gesticulînd singură. Peste cîtăva vreme soseşte Sorana şi servitoarea care ese).

Sorana.—M'ai chemat?

Eliza.—Da.

Sorana.—Ca să mă duc după Olguţa?

Eliza.—Nu. (cu drag) Ce făceai sus?

Sorana.—Vream să isprăvesc bluza Olguţii.

Eliza.—Fetiţo dragă, stai închisă în casă pe vremea asta, lucrînd?

Sorana.—Să lucrez ceva pentru Olguţa sau pentru dumneata e ca şi cum aşi citi o carte frumoasă...

Eliza.—Draga mea.

Sorana.—Vreai să-mi spui ceva?

Eliza.—Da; şezi colea (o aşează pe canapea lîngă ea) (După lungă frămîntare) Sorana... ţi-a vorbit Mişu ceva? (Sorana nu răspunde) Ţi-a vorbit.

Sorana.—Da.

Eliza.—Şi ţi-a mărturisit că te iubeşte...

Sorana.—(pleacă ochii în jos jenată).

Eliza.—Cînd?

Sorana.—Eri.

Eliza.—Eri cînd?

Sorana.—Pe cînd erai dusă în oraş.

Eliza.—Eram sigură... (Tăcere) Sorana, stai mai bine aici... (o aşează jos pe covor ca în actul întăi) Aşa... îţi aduci aminte că am mai stat odată aşa? în seara sosirii lui Grigore...

Sorana.—(stringîndu-i mîna) Da...

Eliza.—Şi-ţi aduci aminte ce mi-ai spus atunci, Sorana mea?

Sorana.—Ce?

Eliza.—Că ai dori cîte o dată ca o grozavă primejdie să mă ameninţe şi dumneata s'o poţi abate dela mine...

Sorana—Da.

Eliza.—Dumnezeu ţi-a ascultat dorinţa şi în aceiaşi seară ţi-a dat prilejul să mă scapi (Sorana face semn din cap fără a răspunde). Şi ai fi gata să mă scapi şi azi deorice primejdie?....

Sorana.—Mai mult decît oricînd.

Eliza.—Cu orice preţ?
Sorana.—Cu orice preţ.
Eliza.—Sorana, aceiaşi primejdie a reînviat mai grozavă, mai ameninţătoare.
Sorana,—(se scoală şi se uită instinctiv de jur împrejur) Unde?
Eliza.—(foarte mişcată) Sorana, o să-ţi cer un sacrificiu de care mi se sfîşie inima.
Sorana.—Care?
Eliza.—(după ce o priveşte lung, cu sfîşiere) Să pleci.
Sorana.—Să plec! (Se uită de jur împrejur, apoi la Eliza) Inţeleg... înţeleg de altminteri din întâiul moment de trezire din turburarea, din ameţeala pe care mi-a adus-o mărturisirea lui, am bănuit că lucrul n'o să fie cu putinţă... că ar fi fost prea frumos... că domnul Cruceru n'o să poată primi ca fiul său să ia o fată săracă şi fără părinţi ca mine...
Eliza.—Nu, Sorana...
Sorana.—Ba da, ba da... înţeleg... pentru asta nu e nevoe să plec, să ne despărţim...
Eliza.—Sorana...
Sorana.—Eri cînd mi-a mărturisit că mă iubeşte, nu i-am răspuns nimic... chiar atunci a intrat Olguţa... dar dacă s'ar întîmpla să-mi mai vorbească, o să-i răspund liniştită că eu nu simt nimic pentru dînsul şi că sînt hotărîtă să nu mă mărit nici odată... E foarte simplu (se stăpîneşte să nu plîngă)... foarte simplu...
Eliza.—Văd cît e de simplu...
Sorana.—(ştergîndu-şi repede ochii şi silindu-se să pară nepăsătoare) Da, acum sînt mişcată, n'am toată tăria, dar eu ştiu să mă stăpînesc... peste cîteva minute am să fiu complect liniştită şi cu cea mai mare seninătate o să-i pot răspunde: „sînt foarte măgulită, dar îmi pare rău, eu nu simt pentru dumneata nimic... şi am făcut jurămînt să nu mă mărit niciodată."
Eliza.—Nu, Sorana, vorbele astea pe care nici mie nu mi le poţi spune fără ca glasul să-ţi fie înnecat în lacrămi n'ai să i le poţi spune lui...
Sorana.—Pentruce?
Eliza.—Pentrucă-l iubeşti şi dumneata.
Sorana.—(îşi acopere faţa şi şade jos plîngînd, apoi se scoală, îşi şterge ochii brusc) Da, îţi spui, acum sînt slabă, dar am să mă stăpînesc, îţi jur c'am să mă pot stăpîni, ţi-o jur...
Eliza.—Şi chiar dacă te-ai putea stăpîni şi dacă cu cea mai desăvîrşită linişte i-ai putea spune că eşti hotărîtă să nu te măriţi niciodată, n'ar sluji la nimic...
Sorana.—De ce?
Eliza.—Pentrucă un asemenea răspuns n'are nici o valoare în faţa unui om care iubeşte, dimpotrivă pare o aţîţare.
Sorana.—Cum? Nu veau să mă mărit... nu vreau... nu poate să mă ia cu sila...

Eliza.— Draga mea, dar îţi spui că acest răspuns n'are nici o valoare... nu există fată frumoasă şi de vîrsta dumitale care să nu vrea să se mărite din principiu... Şi omul care o iubeşte nu numai că nu e îndepărtat printr'un asemenea răspuns, dimpotrivă e atras şi mai mult... O să creadă că iubeşti pe altul şi o să vrea să ştie anume pe cine.
Sorana.—Asta nu poate s'o creadă.
Eliza.—Ba dimpotrivă e singurul lucru pe care-l va crede... şi pe baza iubirii lui o să se simtă îndreptăţit să te iscodească, să te jicnească. Ascultă-mă Sorana, mi se sfîşie inima, mi se sfîşie, dar trebue să pleci...
Sorana.—(se uită de jur împrejur) Şi cînd trebue să plec?
Eliza.—(plîngînd) Acum, cît mai de grabă. Sînt 7, ai un tren la opt şi jumătate... n'ai nevoe să-ţi iei lucrurile... ţi le trimet eu...
Sorana.—(cu lacrămi) Să ne despărţim pentru totdeauna, căci va fi pentru totdeauna... Ce ciudat lucru şi ce neaşteptat... Cum îţi spuneam, după ameţitoarea fericire pe care mi-o pricinuise destăinuirea lui... mi-am dat repede seama că e un vis frumos... care nu se va împlini, care nu se poate împlini... dar îmi rămînea ca o mîngîiere a durerii, ce-mi aducea această trezire, gîndul prieteniei care va rămîne între noi... şi acum, iată că se dărîmă şi prietenia... ce stranie e această dragoste care în loc de a împreuna sufletele le înstrăinează... le risipeşte...
Eliza.—(foarte mişcată) Sorana mea...
Sorana.—Mi se pare un lucru de o cruzime nelogică... absurdă... de neînţeles... Am aşa sentimentul că parcă trebue să fie altceva la mijloc, că parcă-mi ascunzi ceva...
Eliza.—Ce să-ţi ascund?
Sorana.—Ştiu eu?.. adineauri ziceai: „primejdia de care m'ai scăpat a reînviat mai grozavă, mai ameninţătoare".
Eliza.—N'am spus asta.
Sorana.—Ba da, am auzit foarte bine, colea, adineauri... şi faptul că acum tăgădueşti îmi dovedeşte şi mai mult că e altceva la mijloc, care cere să plec acum, îndată şi pentru totdeauna... Şi dacă e ceva spune-mi, de ce-mi ascunzi?
Eliza.—(cu sfîşiere) Sorana, nu ştii cît mi se rupe inima; nu ştii cît aşi vrea să rămîi, cît aşi vrea să nu te pierz... dar n'ai putea rămîne, decît înfruntînd şi îndurînd o nedreptate şi o suferinţă, cu atît mai sfîşietoare, cu cît n'ai meritat-o prin nimica...
Sorana.—Aveam dreptate, îmi ascunzi ceva.
Eliza.—(cu durere) Sorana, Mişu o să te întrebe cine e omul căruia i-ai dat drumul de aici în ajunul sosirii lui...
Sorana.—(speriată) Ce? cum? de unde? cum s'a aflat?
Eliza.—Te-a văzut Grigore şi te-a auzit zicîndu-i: „ieşi repede, ia seama să nu te vadă cineva".
Sorana.—(îngrozită) Domnul Cruceru? de unde?
Eliza.—De aici.
Sorana.—Şi.
Eliza.—E încredinţat că venise la dumneata.

Sorana.—La mine! A! domnul Cruceru mă crede vinovată?.. Crede că i-am necinstit casa?

Eliza.—(o ia în braţe) Sorana! Sorana!

Sorana.—(se sbate şi strigă) Asta nu se poate... asta nu se poate...

Eliza.—Sorana!

Sorana.—Asta nu se poate... domnule Cruceru! domnule Cruceru...

Eliza.—Sorana, îl omori, ne omori!...

(Sorana se uită la ea îngrozită, cade pe un scaun, acoperindu-şi faţa cu mînile şi plînge).

Eliza.—(îngenunche lîngă ea) Sorana mea, surioara mea... acum alege între fericirea ta şi a noastră... Un blestem a vrut ca după şaptesprezece ani de viaţă credincioasă şi cinstită să întîlnesc un om cu care am păcătuit odată, o singură dată... şi iată prăpastia pe marginea căreia m'a dus acest păcat... În mîna dumitale stă scăparea sau pieirea mea şi nu numai a mea, ci a noastră a tutulora... Alege Sorana, între spulberarea visului dumitale de fericire posibilă dar neîmplinită încă şi între ruinarea fericirii noastre reale.

Sorana.—(înfrigurată) Da, da.. înţeleg... înţeleg...

Eliza.—Socoteam că primejdia pe care acum paisprezece zile o abătuseşi dela mine pierise, dar iată că a înviat...

Sorana.—Acum înţeleg.

Eliza.—Cu două cuvinte poţi ucide pe Grigore, cu două cuvinte poţi abate jalea şi ruşinea peste casa noastră...

Sorana.—(plînge mîngîindu-i mîna) Dumnezeu nu e drept... nu e drept... nici cu dumneata... nici cu mine. Ce i-am făcut eu?... Pe cînd colege de-ale mele alegînd alt drum, trăesc în desfătări, eu mi-am ales drumul muncii, ca să-mi cîştig în mod cinstit pînea de toate zilele... Şi acum... cînd am găsit o familie în mijlocul căreia mă simţeam adăpostită ca într'un port.. (trezindu-se) A! dar eu nu mai pot rămîne o clipă în casa asta... domnul Cruceru mă crede vinovată... sînt paisprezece zile de cînd crede că.. nici o clipă.... trebue să plec numaidecît.... nici o clipă... (caută zăpăcită) vreau să plec numaidecît... acum înţeleg atitudinea dumnealui din zilele din urmă... Cum plec? cu ce plec?

Eliza.—E aici automobilul Constanţii.

Sorana.—(zăpăcită) Atît să-mi iau pălăria şi haina (le caută) a! sînt sus... acum înţeleg de ce mă ocolea... a remarcat-o şi Olguţa, (înduioşată) Olguţa mea... (se şterge repede la ochi).

Te rog spune dumneata să fie gata automobilul.. şi explică-le dumneata plecarea mea cum vei şti... nici o clipă... o telegramă prin care am fost chemată (urcă repede scara sus) nici o clipă.... nici o clipă... (ese).

Eliza.—(ese pe uşa de intrare, dreapta, şi strigă) Şofeur! Şofeur! Axente! Axente! Şofeur! Trage repede maşina la scară! Repede! Ai să duci pe domnişoara Ana la gară şi să te întorci... Da, da, la gară.. chiar acum, trage maşina.

(În vremea asta intră prin fund Constanţa, Iorgu, Grigore, Mişu apoi Olguţa).

Constanţa.—Cum zici că se chiamă strugurii ăia dulci, nene Grigore?

Grigore.—Risling, sînt ăi mai timpurii.

Iorgu.—(lui Mişu) Eu crez că eram peste patru-zeci... ce zici Constanţo?

Constanţa.—Nu ştiu cîte erau, dar ştiu că m'am speriat de zgomot.

Grigore.—Ce?

Mişu.—A dat peste stolul de potîrnichi din vie.

Iorgu.—(lui Grigore) Ce, nu ţi-am spus? chiar în locul unde e tămîioasa roşie; cînd să sar peste o coardă, odată mă pomenesc! bîrrrrrr!! parcă a făcut explozie, de jur împrejur, de lîngă mine, din picioarele mele, gojgogeamite găinile... mi-au căzut şi strugurii din mînă de spaimă... Vierul a început să rîdă, zice: „potârnichile, coane Iorgule". Pentru întâia dată văd sburînd potârnichile.

Grigore.—De cîte ori le-am saltat eu.

(Mişu îşi ia puşca şi geanta, le duce în odae şi se întoarce, Iorgu se căzneşte să-şi aprindă o ţigară, Grigore deschide uşile din fund zicînd:) Dar de ce aţi închis uşile?

Constanţa.—(văzînd că Eliza care s'a întors e foarte agitată) Ce e? de ce eşti aşa turburată?

Eliza.—Ce rău că n'aţi mai întîrziat cîteva minute.

Constanţa.—De ce?

Eliza.—Până cînd pleca Sorana.

Constanţa.—Ce, pleacă acum?

Eliza.—Da, cu automobilul vostru.

(Intră prin fund Olguţa).

Iorgu.—Buna ziua, maimuţico (o ia în braţe şi o sărută).

Olga.—(scoţîndu-şi pălăria) Bună ziua, tanti.

Iorgu.—(scoţîndu-şi portofelul) Stai, c'avem o socoteală noi amîndoi... ia stai niţel, trifoiul tău a făcut minuni.

Olga.—Zău? ai cîştigat? cît?

Iorgu.—Ia să văz ce matematică ai învăţat. Cît am cîştigat dacă partea ta de 25 % e de o sută de franci? (îi dă hîrtia)

Olga.—O sută! Merci, nene Iorgule, mamico ia te uită. (Ţine hîrtia de un colţ şi o flutură veselă. În clipa asta de tăcere Sorana deschide repede uşa şi fără să-şi dea seama că mai sînt şi alţii în scenă afară de Eliza, scoboară iute treptele scării:) Nici o clipă, nici o clipă... unde e automobilul? Dă cu ochii de ceilalţi şi se sprijină de scară gata să cază. Eliza o susţine şoptindu-i:)

Eliza.—Curaj, Sorana, curaj.

Olga.—Ce e? ce are Sorana?

Eliza.—(şoptit Constanţei care s'a apropiat) Ajută-mă. (Olghii)... Nimic... tocmai vream să vă spui... Sorana a primit o telegramă, trebue să plece imediat la Bucureşti..

Constanţa.—(repetă maşinal) A primit o telegramă, trebue să plece imediat la Bucureşti...

Sorana.—(stăpînindu-se) Da, o telegramă, am primit o telegramă... trebue să plec numaidecît... dar mă întorc.. cel mai

tirziu mîne seară sînt înapoi... sînt înapoi... (întinde mîna Constanței) La revedere... (E exagerat de degajată; întinde mîna lui Iorgu) La revedere domnule Nisipeanu. (Iorgu îi strînge mîna fără o vorbă).

Olga.—Ce telegramă? Spuneți-mi și mie... Mamico, ce telegramă?

Sorana.—(întorcîndu-se spre Olga) O telegramă, drăguță... am primit o telegramă prin care sînt chemată numaidecît la București... mîne seară sînt înapoi. La revedere... (O ia în brațe și o sărută: o îmbrățișare, care se sfîrșește cu un sughiț; apoi văzînd pe Mișu îi întinde mîna ca distrată, uitîndu-se în altă parte). La revedere.

Mișu.—Adio, Sorana (Pleacă repede în camera lui).

Grigore.—(încet Elizei) I-ai spus?

Eliza.—Da.

Grigore.—(jenat, se freacă la inimă) Saraca de ea... saraca de ea.

Sorana.—(apropiindu-se de el) Pe mîne domnule Cruceru.

Grigore.—Pe mîne, Sorana (o ia de mînă) pe mîine...

(Sorana pleacă spre ieșire cu Eliza. Lîngă ușă se îmbrățișează lung, pe cînd Eliza șoptește: Sorana mea, surioara mea. Sorana ese repede. Eliza închide ușa și rămîne cu spatele la ușă, parcă ar apăra eșirea. Iorgu a urmărit jocul tutulor ca unul care bănuește că e ceva la mijloc, dar nu vrea să se amestece. Olga, tot așa, după îmbrățișarea Soranei, stă pironită locului și-i urmărește jocul; iar la cîteva clipe după eșirea ei se repede în brațele Elizei strigînd:)

Olga.—Mamico, Sorana nu se mai întoarce! Sorana nu se mai întoarce!

(Sfîrșit)

Ioan Al. Brătescu-Voinești și A. de Herz

Strategie

Am fost chemat la concentrare pe la sfîrșitul lui Mai,—îmi scrie un amic.

După un ceas de drum cu trăsura am ajuns la forturi. Era foarte cald. Cupolele de 53 stăteau resemnate în soare, ca niște ciuperci vinete, toropite de căldură. Sub salcîmi cu frunza prăfuită, cîțiva rezerviști făceau teorie.

Un sergent trecu pe lîngă mine.

— Unde e domnul căpitan? l-am întrebat.

— Treci la cancelarie, mi-a răspuns el încet, privindu-mă printre gene; și mi-a arătat cu capul o clădire joasă, de bîrne, între doi cireși tineri.

Eram de curînd mutat în batalion și mărturisesc că-mi bătea inima cînd am intrat în cancelarie.

Domnul căpitan, descheiat la tunică pînă sus, făcea nu știu ce la o măsuță. Am răcnit din prag:

— Să trăiți domnule căpitan!

— Să trăim cu toții, mi-a răspuns el moale, întorcîndu-se. Cum te chiamă?

— Rudeanu Gheorghe, concentrat pe treizeci de zile și repartizat la compania dumnevoastră.

— E! îmi pare bine. Stai colea pe pat.

— Să trăiți! zic.

— N'ai pentru ce... Petrache, du-te de ne adă două cafele dulci... Mă bucur,—mai am și eu cu cine schimba o vorbă, că te ramolești singur, pe căldura asta.

Ordonanța, care stătuse pînă atunci lîngă ușă, cu mînecile cămășii suflecate, lăsînd să-i atîrne în jos două brațe noduroase,

umede și păroase ca două labe, pleacă în goană după cafele. Eu mă uit pe furiș la domnul căpitan: vreau să-mi dau seama cine va dispune de persoana mea timp de treizeci de zile. E blond, nu e slab și poartă barbișon. Are o figură inteligentă, deși cam plictisită de căldură, și pare un om foarte cum se cade.

— Ei, ce zici nenișorule, așa e c'o pățiră? Le-a rupt frontul... Ține minte dela mine c'o să mănînce bătae.

— Cine? întreb eu.

— Muscalii...

— Domnule căpitan, zic, îmi pare bine c'am nimerit tocmai un șef care e de aceiași părere cu mine.

— Da, da, ține minte asta: o să mănînce bătae rău de tot.

— De, zic eu mai înviorat, oricum—sînt mulți...

— Și ce dacă sînt mulți? Nu vezi d-ta că n'au nici arme, nici muniții? O să-i trimiți cu ciomagul la asalt? Nemții, domnule, au origanizație teribilă, au muniții, au tot ce le trebue... Nu-i vorbă că și ăștia sînt dați dracului, prea merg la sigur. Și toată lumea e contra lor! Bine, te bați cu unu, cu doi, cu trei.... dar cu toți? Cu toată Europa? Cu toată lumea?... Nu, asta e convingerea mea și ține minte de la mine că până la urmă tot au să mănînce papara....

— Cine? întreb eu.

— Nemții, care-a violat Belgia și la urma-urmei bine i-a făcut că nici ea n'a vrut să cedeze cu vorbă bună...

— Aveți șoarici pe-aici? întreb eu. Parcă mișcă ceva sub-pat...

— A, nu... e curca! zice domnul căpitan. Clocește. I-am pus un paner cu ouă sub-pat... Așa m'am gîndit eu, că până la urmă tot o să-i ia dracu...

— Și... de mult clocește? întreb eu.

— De trei săptămîni. Mai are una, și scoate pui. Curca clocește întotdeauna patru săptămîni, găina numai trei... Îmi mai trec vremea cu ele. Pentru mine e un fel de distracție cînd văz că și lighioanele astea au inteligență. Într'o zi, ce i s'o fi părut ei, am simțit-o că n'are astîmpăr c'un ou. L-a sucit, l-a 'nvîrtit... pe urmă și-a 'nfipt ciocu 'n ou ș'a plecat cu el în cioc, afară... Am lăsat-o să văz ce vrea să facă? L-a aruncat în șanț... Nu-i vorbă, îmi părea rău de ou... nu-ți faci idee cît îmi plac puii de curcă, așa impotenți cum sînt. Că te miri ce mănîncă, o nimica toată—și mor de constipație... Dar cum să nu-i bată, domnule, cînd administrația lor fură ca 'n codru? Păi așa se

duce un război modern? Cu nădejdea numai la Dardanele, să-ți vie munițiile tabla-bașa, de-a gata? O să le mai forțeze cînd le-oi forța eu... care trebue să mă forțeze ele pe mine!

— Domnule căpitan, zic,—mișcă... Parcă s'aude piuind sub-pat.

— Nu se poate, monșer. Ți-am spus că-i scoate peste o săptămînă.

Dar eu nu mă las. Auzisem foarte bine că piuie. M'aplec, dau să bag mîna în paner...

— Nu pune mîna că te ciupește! zice domnul căpitan. Nu-ți închipui ce a dracului s'a făcut. De pe-acum i s'a desvoltat simțul matern...

Dar până să sfîrșească, eu am scos de sub-pat un pui,—galben, călduț și umed. Domnul căpitan îl ia în palmă, se uită la el..

— E de găină! zice. Uite comedia dracului...

— O fi greșit Petrache ș'a pus un ou străin...

— Să știi c'o să mănînce bătae. Ține minte asta dela mine.

— Cine? întreb eu. Nemții ori muscalii?

— Petrache! mi-a răspuns cu hotărîre domnul căpitan.

G. Topîrceanu

Rusia în 1915.

I

Chestiunile poloneză, evreiască şi ucraineană. — Existenţa Ucrainei contestată de d-nii Take Ionescu şi Nic. Iorga.

Expunerea de mai jos a vieţii acestor trei naţiuni din Rusia e făcută exact în mare parte după două ziare mari ruseşti din Kiev şi Odesa*), fixînd astfel modul de a privi realitatea şi actualitatea din Rusia al intelectualilor Rusiei sud-vestice, vecina noastră nemijlocită. Acelaş punct de vedere domneşte şi în societatea cultă a Basarabiei noastre, care se află sub influenţa presei din Kiev şi Odesa.

Există un obiceiu foarte bun în presa din Rusia: la fiecare an nou se fac reviste generale, priviri retrospective destul de detaliate asupra vieţii mondiale, interne ruseşti şi a celei locale din anul trecut. E de datoria colaboratorilor să descrie fiecare cîte o latură caracteristică a vieţii comune; astfel timp de 4—5 zile (1—6 Ianuarie) toate ziarele ruseşti pe lîngă materia curentă, îşi măresc mult formatul cu reviste detaliate şi totdeauna foarte instructive ale trecutului recent. Viaţa internaţională, războiul cum se prezintă pe diferitele fronturi, politica internă, starea juridică, chestiunile naţionale, succesele în artă, literatură, muzică, viaţa economică, finanţele, comerţul din localitate, lucrările instituţiilor de autonomie locală şi ale primăriilor etc.,—totul se supune criticei şi aprecierii pe larg odată pe an.

Expunerea de mai jos redă acea limbă de fabulist de care se serveşte presa rusească cinstită şi conştientă, în aceste vremuri de cenzură militară; ne-am mărginit numai să subliniem

*) „Kievscaia Misli“ („Gîndul Kievului“) cu un tiraj de peste 50 mii de exemplare, şi „Odesschiia Novosti“ („Noutăţile Odesei“)—tiraj peste 35000, amîndouă organe mari ale presei radicale.

bucăţile care trebuesc cetite cam printre rînduri. Dar şi din această reproducere legată de limbagiul specific rusesc se va vedea clar curajul nemărginit cu care se cugetă în Rusia actuală asupra cauzelor poloneză, evreiască şi ucraineană; se va vedea că presa rusească cea asuprită de cenzură se exprimă în mod mult mai liber şi autorizat decît presa... romînească.

In Romînia au putut să aibă loc acele declaraţii uşuratice şi care nu pot fi îndestul condamnate, din discursurile unor parlamentari tăgăduind în primul rînd însăşi existenţa Ucrainei. Şi iată că ne vin ziare răspîndite ruseşti care ne vorbesc despre Ucraina şi despre drepturile naţionale ale ucrainenilor în auzul tuturora, *urbi et orbi*.

Viaţa Rusiei în 1915 a fost extrem de complicată şi interesantă. Neputînd-o trece în revistă odată în întregime în paginile „V. R.“, am ţinut să lămurim acele părţi din această viaţă, care ne ating întru cîtva sau mai adînc, politiceşte şi teritorialiceşte, Ucrainenii, Evreii ruşi şi Polonejii populînd cu 95%, toată Rusia vestică şi sud-vestică, vecina noastră. Ne rezervăm să reproducem altădată rezumatul „Rusiei în 1915“ în întregime.

Chestiunea poloneză.—Imediat după declararea războiului s'a simţit de către toţi că chestiunea poloneză devine o chestiune internaţională. Polonia trebuia să ocupe un loc central în acest conflict, în care iau parte Rusia, Austria şi Germania. Ea este mărul discordiei, şi tot ea este un factor important al luptei. Această latură a ciocnirii popoarelor a fost foarte bine apreciată de Sir Edward Grey, care a cetit la timp în Camera Comunelor „Apelul“ istoric către Poloneji lansat de Marele Duce Generalisim. Cam spre sfîrşitul ultimei sesiuni parlamentul italian (Decembrie 1915) a făcut acelaş lucru, şi a primit înaintea închiderii sale o moţiune în senzul „Apelului“.

Societatea poloneză din Rusia a făcut în ultimul an multe sforţări pentru a populariza în Europa şi America ideia despre caracterul pur internaţional al problemei poloneze. Preşedintele Wilson a dat deputaţiunei de Poloneji o promisiune formală să susţină cît îi este în putere, cerinţele poloneze la încheerea păcii. E neîndoios că aceleaşi promisiuni au fost făcute şi de mai mulţi barbaţi de stat din Europa, dar lucrul rămîne până acum aproape cu totul necunoscut. *Polonejii pricep perfect că le e mult mai uşor să obţină renaşterea politică tocmai dela un areopag internaţional, care va fi viitorul congres de pace, decît dela un stat separat.*

Societatea rusească din contra, în majoritatea ei este de părere că chestiunea poloneză nu e decît o chestiune internă pentru Rusia şi trebue rezolvată prin instituţiunile legislative ale imperiului rusesc. Aci este punctul cardinal al divergenţei dintre Poloneji şi opinia publică rusească.

In a doua jumătate a anului trecut, de altfel, *această dispută a şi pierdut interesul practic.**) Insă Polonejii au continuat

*) Adică Polonia a şi fost ocupată de Germani.

să urmărească ca societatea Rusiei să adopte programul lor. După cum a declarat deputatul polonez Dîmşa în plină Dumă, Nemţii au intrat în Varşovia, avînd în fruntea lor pe moştenitorul Saxoniei, care e rudă apropiată cu unul din foştii regi ai Poloniei, fapt care *ar putea mult impresiona populaţiunea locală.*

Deci ar trebui pe deoparte ca Rusia să se grăbească *cu publicarea unui program concret* asupra cauzei poloneze, iar pe de altă parte ca acest program să fie *destul de „larg"*. Tot în acest sens s'a pronunţat şi presa poloneză. Ca răspuns la aceasta „Reci" *) însă a declarat că *„nu s'a schimbat nimica"*.

Societatea poloneză s'a simţit în genere *foarte rău* în anul trecut. Ea se aştepta că toată structura politică a Poloniei va fi schimbată curînd în urma publicării (1 Aug. 1914) „Apelului" Marelui Duce; *aşteptările acestea nu s'au îndeplinit.* Mai departe Polonejii sperau că cel puţin pentru acei din ei care locuesc în Rusia de vest (adică la Răsărit de Polonia propriu-zisă care a şi fost ocupată de Germani) liberă încă de năvălirea duşmanului, se va face *totul ce era „necesar"; dar nici aceasta n'a avut loc.*

In August 1915 partidul polonez („colo") a prezentat în Dumă un proect de lege referitor la desfiinţarea tuturor restricţiunilor, care se practică în Rusia în ce priveşte pe Polonejii care stau în interiorul imperiului. *Dar Corpurile Legiuitoare au fost în curînd disolvate.*

In anul trecut a ţinut şedinţe şi o comisiune specială ruso-poloneză în Petrograd, *dar nici lucrările ei n'au avut vre-un rezultat practic.*

In ziua deschiderii Dumei (19 Iulie 1915) prim-ministrul Goremîchin în discursul lui a dat în numele guvernului o promisiune solemnă de a acorda Poloniei autonomia, dar pentru Poloneji toate acestea au fost *şi tîrzii şi „puţine"*, fiindcă Nemţii se găseau atunci deja sub zidurile Varşoviei...

O adevărată calamitate pentru Poloneji a devenit aşa numiţii „fugari" *sau mai bine zis „deportaţi"*. Societatea poloneză i-a numit pe aceşti nenorociţi „wygnancy" („alungaţi, expulzaţi"). Anul trecut a împovorat naţiunea poloneză cu cel puţin un milion din aceşti fugari!

Pentru întreţinerea unei asemenea mase uriaşe formate din aceşti lipsiţi de adăpost, era nevoe de mai multe milioane lunar. Guvernul şi diferitele comitete au venit în ajutorul Polonejilor, dar mai ales însăşi societatea poloneză a desfăşurat o energie nemaipomenită: s'au înfiinţat sute de comitete mici şi mari prin oraşe şi tîrguşoare, s'au ţinut congrese, consfătuiri, s'au creat nişte organe centrale, institutul de împuterniciţi ambulanţi, etc..

Cercurile poloneze se îngrijau să nu fie prea mare împrăştiere şi spulberare a maselor de fugari, pentruca aceştia să nu piardă „faţa" lor naţională. Deci paralel cu ajutorul material au fost pretutindeni deschise pentru fugari nişte şcoli, cursuri şi alte focare de cultură. Numai o conştiinţă naţională adînc desvoltată—şi ea este aşa la Poloneji—a putut să nască o asemenea energie colosală, atîta insistenţă şi fermitate *în urmărirea scopului!*

*) Ziarul oficial al partidului constituţional-democrat.

Dar ce se făcea în acelaş timp, peste graniţă? Aci s'a întîmplat un fapt de o importanţă istorică: *reuniunea tustrelelor „ţări răpite". Ca şi acum 120 de ani, Polonia a ajuns din nou unită, deşi sub anumiţi guvernatori generali străini* şi în condiţiunile unei ţări pe picior de războiu.

Incepînd cu August 1915 în Polonia veneau mereu oameni politici poloneji din Galiţia şi Poznania. Intîlniţi după o lungă despărţire fraţii buni s'au străduit *să-şi găsească o limbă comună de înţeles. Izbutit-au?* E greu să spunem de oarece ne lipsesc informaţiunile exacte în privinţa aceasta. In schimb ne e cunoscut altceva, mai grav: *cum anume au profitat Polonejii de situaţia lor economică şi culturală de astăzi.*

Şcoala poloneză, inclusiv cea superioară, justiţia poloneză, autonomia locală naţională—totul ce li s'a dat de Nemţi a fost primit de Poloneji ca ceva inevitabil, dat şi obligător. In toată ţara s'a şi început imediat o muncă intensă şi omnilaterală. Polonejii se silesc să-şi lecuiască rănile, cauzate ţării lor printr'un an de războiu.

Stăpînii noi nu-i satisfac pe Poloneji (*ei n'au nevoe în genere de stăpîni)*, dar ei procedează conform principiului vechi: *carpe diem.* Ei sînt conştienţi de *datoria lor înaintea patriei, Poloniei,* şi lucrează atît şi aşa cît e posibil, clădind, creînd.

Puţin de tot ştim despre ceia ce se petrece în Poznania. Pentru prima oară după mulţi ani a fost numit aci episcop un polonez, au fost reduse unele restricţiuni ale naţiunii poloneze. Dar aceste înlesniri sînt încă atît de departe de îndeplinirea tuturor pretenţiunilor poloneze!

După ziare, Polonejii au votat în Reichstag contra creditelor de războiu. Dacă aceasta e adevărat, atunci avem înaintea noastră cel mai serios indiciu asupra dispoziţiunilor poloneze din Prusia. „Polonezul şi prusacul nu vor fi fraţi niciodată"—spune o zicătoare poloneză. Ura contra Neamţului e în sîngele polonez,—şi cu toate acestea... *cu toate acestea Polonejii austrieci* (între ei şi profesorul Iavorschii, preşedintele comitetului suprem naţional) *propovăduesc de cîteva luni dearîndul, împacarea intereselor Poloniei şi Germaniei.* De altfel Polonejii din Poznania continuă să tacă.

„La haute politique" poloneză e acum în mînile Polonejilor galiţieni. Din Galiţia emană legiunile care se luptă pe frontul rusesc; în Galiţia socialiştii se unesc cu celelalte partide pentru *„opera naţională comună"*, Galiţia încearcă să lege *într'un întreg cele trei „ţări răpite"* şi duce toate tratativele externe *în numele naţiunii întregi.*

Trebue să recunoaştem Polonejilor galiţieni *un program bine stabilit*, pe care ei îl mărturisesc de cîţiva ani. Momentul actual e socotit de ei ca cel mai prielnic pentru realizarea acestui program, şi astfel ei fac acum tot posibilul în această direcţie.

Chestiunea evreiască.—Poporul evreesc poate spune împreună cu proorocul mîniei şi al jălii, Ieremia: „am încercat mîhnirea de sub toiagul mîniei Domnului". Din toate naţiunile Rusiei Evreii au suferit în 1915 cel mai mult. Poporul evreesc a dat armatelor Inţelegerii nu mai puţin ca 800 mii de soldaţi. Pe de altă parte Evreii iau parte şi în oştirile Austro-Ungariei şi Germaniei, şi deci soarta întregei naţiuni evreeşti apare şi mai tragică.

Războiul devastator a trecut precum se ştie în Rusia şi în Austria tocmai prin regiunile populate foarte mult de Evrei. Aparţinînd clasei comerciale *par excellence*, Evreii au căzut primele jertfe. Agricultorii mici şi mari au rezistat crizei şi ruinării până în momentul invaziei străine; iar Evreii, aceşti „oameni ai aerului", au fost absolut sărăciţi la primul tunet de artilerie.

Deportaţiunea ca un fel special de fugărire, adică fuga forţată, a început la Evrei încă în toamna lui 1914. Către Ianuarie 1915 numărul fugarilor evrei în Polonia a atins cifra de 100 de mii, iar numai în Varşovia s'au adunat peste 80,000 de fugari. Tot în Ianuarie a avut loc expulzarea Evreilor din gubernia Covno, în Aprilie şi Mai—din Curlanda şi Lituania; însfîrşit în Iunie au început deportările în masă din Podolia şi Basarabia de Nord.

Paralel cu îndepărtarea forţată a Evreilor, mergea şi fuga lor ca un fapt comun pentru întreaga populaţiune din regiunile ocupate de inamic. După calculul „Monitorului Oficial" (No. 272) Evreii fugari au fost adăpostiţi în următoarele gubernii: Minsc 26905 de suflete, Vitebsc 12855, Ecaterinoslav 10793, Herson 9620, Nijnii-Novgorod 8471, Tavrida (Crimeea) 8450, Tambov 6441, Penza 5997, Saratov 5424, Poltava 5468, Haricov 5337. In acest calcul au intrat numai acei din fugari, care au fost înregistraţi de către comitetele evreeşti de ajutor. In afară de aceştia mai multe grupuri şi convoiuri nesfîrşite s'au împrăştiat neînregistrate pe faţa Rusiei interioare încît cifra totală a acestor nenorociţi devine în tot cazul enormă.

Suferinţele lor prezintă ceva cu totul excepţional; unii de multe ori au fost nevoiţi să-şi schimbe sediul şi să rătăcească în căutarea adăpostului. Dintâiu au părăsit tîrguşoarele Poloniei şi s'au concentrat în Varşovia şi alte oraşe mari; cînd însă Varşovia a căzut, ei au fost nevoiţi să fugă pur şi simplu cît mai departe spre Est, spre interiorul imperiului.

Aci, în primul timp, autorităţile locale nu-i lăsau să se stabilească şi ei au fost siliţi să se mute pe jos în unele oraşe anume admise pentru locuirea Evreilor.

Şi astfel pe cînd fuga a fost ceva comun pentru toată populaţia Rusiei vestice, îndepărtarea de acolo a naţiunii evreeşti a fost tocmai un eveniment continuu forţat, excluziv evreesc. Alăturea cu aceste pătimiri s'a ivit şi aşa numită „ostatecie".

Notabilii şi bogataşii localnici din teritoriile războiului au fost luaţi sub pază şi trimişi pentru internarea în temniţele Poltavei, Cremenciugului, Ecaterinoslavului, etc. Către sfîrşitul lui Iulie fuga lor a fost în toiu. In diferite oraşe ale guberniilor unde Evreii sînt de mult admişi să locuiască, s'au îngrămădit zeci de mii din aceşti desmoşteniţi ai soartei, flămînzi şi bolnavi, încît autorităţile nu ştiau ce să facă cu ei şi unde să-i interneze.

La întrebările administraţiei locale, guvernul a răspuns că Evreii fugari sînt de acum înainte admişi să rămînă acolo unde au venit, pentru tot timpul războiului. In acelaş timp politica generală a Rusiei oficiale a înclinat spre mai multă toleranţă şi bunăvoinţă faţă de naţiunile subjugate; această idee a fost chiar declarată în Dumă de însuşi primul ministru Goremichin. Sub noul ministru de interne principele Şcerbatov (demisionat foarte în curînd) a fost editată la 4 August 1915 o circulară specială asupra Evreilor, care în tot cazul deschide o eră nouă în drepturile la viaţă ale evreimii ruseşti, drepturi rămase până atunci la nivelul evului mediu.

Conform acestei nuvele, Evreii au căpătat dreptul de a trăi pretutindeni în Rusia exceptînd capitalele şi oraşele aflate în competinţa miniştrilor de războiu şi de Curtea Imperială. Circulara a fost adusă la aprobarea Ţarului şi publicată de Senat, ceia ce i-a dat puterea juridică şi istorică.

E de notat că pe alocurea autorităţile prea reacţionare au refuzat să se supună noului act. Şi astăzi vedem circulara neaplicîndu-se la Kiev şi desfiinţată în Caucaz, de unde Marele Duce fost Generalism a izgonit până şi pe toţi fugarii stabiliţi acolo mai dinainte. Cu puţine excepţii însă, Evreilor li s'au deschis nu numai oraşele numeroase din toată Rusia, ci şi regiunile bogate ale Siberiei. Influenţa binefăcătoare a acestei măsuri se va evidenţia negreşit după sfîrşitul războiului nu numai pentru evreime, ci şi pentru întreaga ţară uriaşă a Rusiei—aşa este părerea tuturor cercurilor înaintate din Rusia.

A doua măsură de uşurare luată în privinţa Evreilor este desfiinţarea regulelor restrictive pentru înscrierea Evreilor în şcoli. Lărgirea dreptului egal la instrucţie pentru Evrei a fost iarăşi un produs al evenimentelor groaznice ale războiului, al înfrîngerii suferite de Ruşi.

Până la războiu mai multe mii de tinerii Evrei au fost siliţi să urmeze studiile în străinătate. Chemaţi acasă la desfăşurarea ostilităţilor, ei s'au adresat ministrului Casso (basarabean) cerînd admiterea lor în şcolile ruseşti.—Ce, oare s'a schimbat ceva în lume?—a răspuns întrebător adevăratul rus, coborîtor din Romîni, Casso.

Şi numai succesorul său contele Ignatiev a priceput că „da, s'au schimbat multe". Nevoia de a avea cît mai mulţi ingineri, medici, etc., a reclamat măsuri radicale şi a produs desfiinţarea limitărilor pentru Evrei în învăţămînt. Contele Ignatiev a procedat treptat: a admis pe studenţii stăini la universităţile ruseşti, cu toată opunerea ministrului de interne Maclacov, care interzicea Evreilor de a veni în oraşe mari pentru studii.

Tragerea la sorţi pentru înscrierea în şcoli (procentul la sută de elevi este în diferite localităţi de 5—15 pentru Evrei, şi de aci s'a introdus sub Casso tragerea la sorţi pentru ei, încît din 100 de aspiranţi intrau în şcoli 4—5-a parte) a fost deasemenea anulată. „Norma de procent" a devenit o nedreptate strigătoare faţă cu concentrarea în toată Rusia a miilor de foşti elevi Evrei fugari din liceele Rusiei vestice şi Poloniei, şi faţă cu mulţimea copiilor evrei de vîrsta şcolară aparţinînd familiilor celor mobilizaţi, răniţi, ucişi.

La 10 August a avut loc „părerea consiliului de miniştri" confirmată de împărat prin care s'a decis ca toţi copiii evrei care doresc a se înscrie în şcolile primare, secundare sau superioare, să fie primiţi, dacă se numără printre familiile luptătorilor foşti sau actuali, dacă au rude de aproape plecate pe cîmpul de luptă, —şi să li-se facă toate înlesnirile posibile, chiar cu preferinţă faţă de creştini, neaparţinînd familiilor de ostaşi. O excepţie a fost făcută în privinţa şcoalelor militare şi a unor şcoli privilegiate unde Evreii nu sînt admişi în general.

Astfel negăsindu-se aproape nici o familie evreiască care să nu fi dat un ostaş armatei, mii şi mii de studenţi şi elevi din tineretul evreesc au avut în 1915 posibilitatea să intre în şcolile ruseşti.

A rămas încă o restricţiune însemnată: pe cînd Evreul poate să locuiască aproape unde vrea, căpătarea permiselor pentru negustorie în localităţile deschise din nou Evreilor, li-se admite numai în mod provizoriu.

Realitatea în genere ne arată că Evreii tot mai sînt în Rusia „cetăţeni de rangul al treilea" şi că se află tot sub o suspectare specială. Numai aceste două uşurări importante în privinţa învăţămintului şi a traiului pe teritorii noi, prezintă singurele puncte frumoase din viaţa evreiască din Rusia la 1915.

Suspectarea continuă în privinţa Evreilor avînd ca urmare îndepărtarea acestei naţiuni spre Est şi aşa numita „ostatecie", a mai produs şi urmărirea, prigonirea presei evreeşti. Încă la începutul anului în Kiev au fost oprite ediţiile periodice în limbile evreiască şi ucraineană. După aceia în Petrograd s'au suspendat din ordinul guvernului două reviste-ziare „Voshod" („Răsăritul") şi „Razsvet" („Zorii zilei") care apăreau în limba rusească reprezentînd interesele naţiunei evreeşti.

Pe la sfîrşitul lui Iulie 1915 tocmai cînd Goremikin şi-a declarat „bunăvoinţa" sa pentru naţiunile „străine" din Rusia, a fost oprită apariţia tuturor organelor periodice evreeşti în limba veche, în jargon şi în ruseşte. Pentru moment sînt admise în Rusia orice ziare în orice limbă incluziv cea tătară, iar presa evreiască reprezentînd cugetarea unei naţiuni de peste 6 milioane este absolut suprimată împreună cu cea germană.

Chiar presa oficioasă recunoaşte că ziarele evreeşti nu contribuiau decît la răspîndirea informaţiilor exacte şi a simţirilor patriotice, totuşi interzicerea se menţine. Mai ales Senatul

rusesc continuă munca lui încordată pentru a inventa noile norme de limitare ale vieţii şi drepturilor evreeşti. Aceasta se face cu o deosebită îngrijire şi minuţiozitate, tocmai acuma cînd se schimbă toată faţa lumii, cînd strălucesc razele viitorului comun al omenirii deşteptate...

Evreul meseriaş poate înfiinţa numai ateliere mici în nouile teritorii unde a fost admis în 1915 şi nu fabrici sau uzine, dar i s'a permis să lucreze ca mecanic la fabricile altora! Soţiilor medicilor evrei şi urmaşilor soldaţilor evrei din vremurile lui Nicolae I (1824—1856), li s'a acordat dreptul de a-şi cumpăra imobile, însă numai în regiunile unde au drept de locuire permanentă. S'au anulat regulele după care meseriaşul evreu putea să fie recunoscut ca maistru numai după un stagiu de 6 ani; acuma el în urma unui simplu examen capătă diploma, calitatea de meseriaş şi dreptul de a locui unde vrea.

Ministerul de justiţie a elaborat un proect după care Evreii „ajutori de advocaţi" care au mai mulţi ani de practică ireproşabilă, vor fi trecuţi advocaţi definitivi.

Însfîrşit dacă biurocraţia rusească a schimbat prea puţin raporturile dintre ea şi Evrei, apoi societatea cultă din Rusia a făcut în această direcţie mulţi paşi înainte. Numeroasele organizaţiuni sociale, ştiinţifice, industriale şi comerciale, au discutat starea evreimii fără drepturi egale, făcînd moţiuni în care blamau politica guvernului antisemită.

Cei mai înaintaţi scriitori ruşi Gorki, Andreiev, Merejkovschii, primarul Petrogradului contele Tolstoi şi alţii protestează prin toate mijloacele posibile contra prigonirii Evreilor, declarînd că chestiunea evreiască nu e decît chestiunea rusească, chestiunea culturii şi conştiinţei ruseşti şi că o cît mai grabnică rezolvire a ei e absolut indispensabilă pentru însănătoşirea însăşi a Rusiei.

Spre sfîrşitul anului suspomeniţii oameni politici au format o societate mare rusească pentru studiarea evreimii şi pentru lupta contra antisemitismului. Logica lucrurilor a deschis ochii chiar la cei mai indiferenţi sau răuvoitori în privinţa emancipării Evreilor. Majoritatea Dumei care a format faimosul „bloc progresiv" (din această cauză lucrările Dumei au fost suspendate) a cerut desfiinţarea măsurilor restrictive pentru Evrei, libertatea profesiunilor, a locuirii, a învăţămîntului şi restabilirea presei evreeşti.

E de notat aci că blocul cuprindea unele personalităţi din „dreapta" Dumei, pe conservatorii aproape reacţionari. Nu e nevoe să mai amintim că restul blocului compus din progresişti, cadeţi (constituţionalişti-democraţi), octombrişti înaintaţi, naţional-liberali, naţionalişti ruşi moderaţi, laborişti, socialişti şi revoluţionari,—era de partea unor reforme şi mai largi pentru Evrei. În special social-democraţii au prezintat proectul de lege după care trebuia să se desfiinţeze orice limitare în drepturile tuturor naţiunilor şi confesiunilor din Rusia.

In contra dezrobirii Evreilor s'a pronunțat numai „Suta Neagră" și „Zimbrii" la congresele reacționarilor, aruncînd toată vina ivirii războiului asupra Evreilor, acuzîndu-i de trădare și cerînd pentru această națiune asuprită, aplicarea nouilor restricțiuni speciale și a legilor lui Dracon. Trebue însă să recunoaștem că și în această citadelă a întunericului s'a făcut o spărtură și un grup însemnat de reacționari extremi cere totuși revizuirea și reformarea legislației asupra „națiunilor străine"...

„Fie ca cioarele să mai croncănească. Nu mai au multe zile. Rusia inevitabil se îndreaptă spre drumul dreptului și al progresului. In Rusia renovată Evreul va avea locul lui la masa comună". (Astfel închee ziarul „Odesschiia Novosti" revista vieții evreești din 1915)...

Chestiunea ucraineană.—*Poporul ucrainean trăește aceiaşi tragedie ca și cel polonez și evreesc.* Fiii lui se luptă în diferitele armate dușmane. Și tot în acelaş fel politica ucraineană e ruptă în mai multe părți. Ucrainenii din Rusia sînt incontestabil loiali și patrioți *în masă*, iar cei din Austria manifestă la rîndul lor cea mai serioasă atașare pentru așa numita *„orientare austriacă"*. Liga lor, „Liberarea Ucrainei", duce dela începutul războiului o propagandă energică peste toate hotarele monarhiei dualiste, *atrăgînd interesul și compătimirea tuturora pentru cauza ucraineană.*

Deputații ucraineni din Austria *fac paza intereselor poporului natal*, și guvernul central din Viena se socotește mult și serios cu ei. Așa de curînd primul-ministru, contele Stürgk, a reînceput tratative cu conducătorii ucrainenilor pentru înființarea universității speciale ucrainene în Galiția Orientală *). După ce au ocupat guberniile rusești Lublin, Holm și Volîni, Austriacii au permis întrebuințarea *limbii ucrainene ca limbă de predare în școlile locale* și în general pretutindeni, în toate instituțiunile, *în rînd cu limbile poloneză și germană.* Noul mareșal al Galiției a declarat că de acuma înainte toți funcționarii statului trebuesc să știe toate limbile locale.

Dar... masele principale ale poporului ucrainean trăesc în Rusia, și tocmai aci.. chestiunea ucraineană n'a avut noroc în 1915. Incă la 27 Ianuarie ministrul Sazonov în discursul său din Dumă a insistat asupra mișcării ucrainene ca produs al intrigilor străine **). Presa reacționară tot timpul hărțuia pe „mazepiști". La ea a aderat și o parte din liberalii ruşi. Publicistul radical P. Struwe scria: *„în anumite împrejurări*, mișcarea ucraineană s'ar putea desvolta și fiindcă eu nu o simpatizez, socotesc necesar ca însăși societatea rusească să se opună și să reacționeze contra a-

*). Vezi mai jos o citație din „Viața Nouă" in chestia Universității noui ucrainene.

**) După ce s'a consfătuit cu dd. Tache Ionescu și Nic. Iorga?

cestei mișcări". Cei din „suta neagră" *), firește cereau aplicarea forții și *cerințele lor au fost satisfăcute.*

La începutul anului au fost oprite toate revistele și ziarele (circa 30) în limba ucraineană. A început urmărirea și suprimarea tuturor societăților, cercurilor și organizațiunilor culturale [desființarea lui „Prosvita" („Luminarea") din Camenet-Podolsc], s'au luat măsuri represive contra unor persoane separate—oameni de acțiune ucraineni (deportarea profesorului M. Grușevschii, etc.).

In special turbau *„vulturii negri"* în Galiția. Deoarece începînd cu toamna 1914 galițienii au intrat în contact cu populațiunea Ucrainei rusești, s'au luat și alte măsuri ca odată cu ei *să nu pătrundă în sudul Rusiei duhul de „trădare"*. La timp a fost nimicit totul ce era ucrainean *în regiunile ocupate de Ruși*, din care cauze Galițienii n'au dus cu ei în Rusia nici o carte, nici un ziar liber ucrainean. Capul religios al ucrainimii galițiene, mitropolitul Șeptițchii, *a fost instalat* să locuiască în centrul Rusiei în orașul Cursc.

In a doua jumătate a anului cînd în toată Rusia s'a observat o mișcare intensă socială, s'a produs și in chestiunea ucraineană o oarecare întorsătură spre mai bine. *Congresul progresiștilor a enunțat o moțiune condamnînd toate represiunile contra mișcării ucrainene.* Cîteva adunări de „zemstve" (consiliile județene și guberniale) și congrese cooperative au insistat asupra stării nenormale a ucrainimii și mai ales arătau starea tristă a presei ucrainene. *Insfîrșit în Dumă a avut loc șirul întreg de interpelări în favoarea ucrainenilor. Miliucov, Dziubinschii și Alexandrov au biciuit politica represivă în privința Ucrainei.*

Fracțiunile din stînga au interpelat despre suprimarea ziarelor și revistelor ucrainene, *care interpelare a fost primită în unanimitate de Dumă în ședința din 28 August.***) Programul blocului progresiv cuprindea (§ 7) *„necesitatea restabilirii drepturilor presei malo-ruse (ucrainene)"*. Toate acestea au influențat politica guvernului rus ***) și spre toamnă *interzicerea a fost ridicată în ce privește presa ucraineană.* Din nou au apărut organele periodice în limba ucraineană: în Odesa—revista „Osnova" („Temeiul"), în Haricov—ziarul „Gaslo" etc...

Insăși societatea ucraineană n'a dormit în acest timp. Vara trecută reprezentanții Ucraineni au înaintat miniștrilor două memorii: *unul „despre problemele politicii interne în privința populațiunii ucrainene" și altul „despre școala ucraineană".* Oameni de acțiune, ucrainenii au vizitat mai mulți deputați, leaderi de partide și îi informau despre starea actuală a chestiunii ucrainene.

*) Nu cumva dd. Take Ionescu și N. Iorga (autorul „Ucrainei Romînești") au fost inspirați și de această „elită" a Rusiei, cînd în parlamentul romîn negau existența Ucrainei?

**) Adoratorii lui Chopin din parlamentul romîn și savanții istorici romîni habar n'au de toate acestea.

***) Dar n'au influențat pe „Europenii" din Romînia.

Societatea rusească a fost în acelaș timp bine informată asupra ucrainimii de o revistă ce apare la Moscova „Viața Ucraineană" („Ucrainiskaia Jizni"), în rusește. Colaboratorii ei publicau și broșuri separate (despre Galiția, etc...), scriau articole *în mai multe ziare și reviste bine răspîndite rusești.* Toată această literatură sau mai bine zis „contra-literatură" a fost absolut indispensabilă ca o contrapondere a acelui potop de literatură reacționară în chestiunea ucraineană, care a năvălit *după ocupațiunea Galiției de către armatele rusești.*

Cu toate loviturile grele primite, *mișcarea ucraineană continuă să se desvolte* în adînc dacă nu în lat. Conștiința de sine națională prin intelectualii ucraineni *a crescut mult în 1915.* Ecourile multe călduroase și dureroase la moartea profesorului Rusov (rus de origină, care toată viața lui a consacrat-o *revendicărilor ucrainene)* în Octombrie trecut, au arătat și orbilor *că chiar în această vreme întunecată ucrainimea e vie,* că ea se simte și se cunoaște ca o întreagă colectivitate națională.

Și mai mult decît oricînd ucrainimea e gata astăzi să lucreze fără sfîrșit și să se lupte pentru viitorul strălucit.

Existența Ucrainei contestată de dd. Take Ionescu și Nic. Iorga. – Capitolul „Chestiunea Ucraineană" l-am reprodus traducîndu-l *în întregime și literă după literă* din „Odesschiia Novosti", din 4 Ianuarie 1916. Acest număr de ziar, ca și celelalte din care am extras chestiunile poloneză și evreiască îl țin la dispoziția oricui ar vrea să se convingă că contrar oamenilor autorizați din România modernă, cum sînt dd. Take Ionescu și Nic. Iorga, Ucraina prezintă un întreg etnic mare și viu. Cine cunoaște Polonia după un singur Chopin—nu poate firește să cunoască Ucraina care n'a avut și ea pe Chopin-ul ei...

La Biblioteca centrală a Universității din Iași se primește regulat acea revistă pomenită în Capitolul „Chestiunea ucraineană", adică „Viața Ucraineană", ce apare la Moscva și *luminează de 5 ani crierii Rușilor* asupra ucrainismului. Sîntem siguri că nici un alt No. al acestei reviste mari (la fel cu „V. R.") nu le vine Romînilor dela un popor vecin de 25—30 milioane de suflete. Habar neavînd de toate manifestările vieții naționale ucrainene, am ajuns să contestăm însăși existența Ucrainei. Dar oare cunoaștem mai bine Rusia, Bulgaria, Serbia, Austro-Ungaria, Turcia — țări de care sîntem înconjurați și al căror complex ne determină politica și viitorul?... Rătăcim *d'aia* mereu între trei brazi, crezînd că e pădure deasă...

Din această „Viață Ucraineană" aflăm mai multe lucruri noui și absolut surprinzătoare. 23 deputați ucraineni în Dumă, circa 30 organe de presă ucraineană (înaintea lui 1915), trupe dramatice și de operetă, ucrainene—peste 40!, consiliile județene și guberniale din Poltava, Cernigov, Kiev, Harcov, Ecaterinoslav, Volini, Podolia, etc., compuse în majoritate covîrșitoare din ucraineni, „Casele poporului" ucrainene din Kiev, Poltava etc., profesori, cercuri culturale, societăți studențești...

Firește că armata și funcționarii statului sînt neucraineni în sud-vestul Rusiei! Dar de aci e o distanță mare până la „neexistența Ucrainei". Vom căuta să mai lămurim în „V. R." problema ucraineană *) atît de strîns legată de interesele romînești, legată—nu în mintea d-lor Ionescu și Iorga, din nefericire. Ne vom folosi cît de curînd și de revista „Viața Ucraineană". Aci nu ne rămîne locul decît să reproducem punctul romînesc de vedere sunînd cu atîta demnitate națională, asupra problemei romîno-ucrainene din Bucovina.

„Viața Nouă", organul național al Romînilor bucovineni publică următoarele:

„Gazetele din Cernăuți, întemeindu-se pe izvoare ucrainene, au răspîndit vestea senzațională că chestiunea unei universități ucrainene în estul monarhiei noastre a devenit iarăși actuală și că sediul acestei universități ar fi proectat la Cernăuți. Recunoaștem pe deplin îndreptățirea Ucrainenilor de a înainta cultura lor națională prin dobîndirea celei mai înalte instituțiuni culturale precum este universitatea; recunoaștem în urmă dreptul ca ținuta lor patriotică să fie recompensată în această măsură largă, însă crearea unei universități ucrainene cu sediul în Cernăuți o credem deadreptul catastrofală pentru liniștea țării. Centrul cultural al Ucrainenilor este partea din sud-est a Galiției și acolo se cuvine să fie reședința universității. In Bucovina cel dintăiu drept pentru o universitate națională îl are poporul romîn a cărui cultură este mai veche și ale cărui instituțiuni culturale sînt mai numeroase și cu mult mai desvoltate. Iar dacă este vorba ca universitatea ucraineană din Cernăuți să fie centrul cultural al tuturor Ucrainenilor de sub stăpînirea glorioasei case a Habsburgilor, atunci revendicăm și din acest punct de vedere dreptul întîietății, căci o Universitate romînească în Cernăuți ar fi chemată să satisfacă trebuințele culturale nu numai ale poporului romîn din Bucovina, ci și ale celor patru milioane de Romîni din Transilvania și Ungaria pe care soarta nici până astăzi nu i-a învrednicit să aibă parte de o asemenea instituțiune culturală.

Rămînînd să tragem învățătură din asemenea împerechiare nefirească de universități, precum s'a încercat la Viena și la Insbruck, nu putem crede în seriozitatea și temeinicia științelor tendențioase despre înființarea unei universități ucrainene la Cernăuți".

Această citație ne poate vorbi și ea cît de bine sînt informați unii politiciani romîni cu toate gurile lor de aur și zahar, asupra vecinilor cu care are a face mai mult neamul nostru.

Alexis Nour

---

*) Vezi și articolul nostru „Problema romîno-ruteană" în „V. R". 1914 No. 10—11—12.

DOCUMENTE OMENEŞTI

UN MECENA

Cine a trecut prin München şi n'a vizitat galeria Schack? După pinacoteci, gliptotecă şi muzeu, e colecţia recomandată cu două steluţe de Bedecker şi chiar de stai în oraş numai cîteva zile trebue să treci s'o vezi. In plus vrei să cunoşti şi cîţiva artişti pe care n'ai unde-i vedea mai bine reprezintaţi, aşa că rupi din timp şi pentru galeria Schack. Deziluzie. In afară de copiile lui Lenbach şi cele 30—40 de tablouri de Böcklin, înaintea cărora nemţii se extaziază, nu găseşti nimic, dar absolut nimic interesant, deşi ai vre-o 20 de săli mari pline cu pictură de sus până jos. Pleci necăjit că ţi-ai pierdut timpul care ţi-ar fi fost atît de bine întrebuinţat la pinacotecă ori în *Englischer Garten* şi nu-ţi iese din minte întrebarea cum a putut fi un om atît de mărginit să cheltuească o avere pentru a aduna noianul acesta de prostii şi, culmea, să treacă în istoria artelor drept marele Mecena german. Intîmplarea m'a făcut să aflu cheia enigmei.

Acum vre-o 17 ani cînd a murit Graf Schack eram la München. El lăsase vila sa cu toată colecţia de tablouri împăratului Wilhelm şi acesta într'o bună dimineaţă, fără să se anunţe, soseşte să-şi ia galeria în primire. Nu-mi aduc aminte de a mai vizitat şi pe bătrînul prinţ regent Luitpold, dar ceia ce-mi amintesc este că bavarezii erau jigniţi de felul împăratului de a-i vizita. Poliţia nu avusese timp să pavoazeze, iar poporul abia seara din gazete a aflat că a avut în oraş un aşa oaspe distins. S'au mîngîiat ei uşor nu-i vorbă, căci în patria berei nu se ia nimic în tragic şi cu atît mai uşor cu cît a doua zi a apărut în jurnale scrisoarea împăratului prin care colecţia Schack era dăruită oraşului. Noi prin ateliere am şi căpătat o idee excelentă de gustul împăratului, de vreme ce refuza s'o ducă la Berlin!

Pe timpul acela Lenbach făcea portretul unei compatriote pe care o conduceam eu la atelierul lui. Vorbind de evenimentul zilei,—vizita împăratului şi fericirea de a păstra în oraş colecţia Schack,—Lenbach mi-a povestit cum a ajuns Schack să colecţioneze tablouri şi pentrucă e un document omenesc interesant, îl redau aici întocmai cum mi-a fost povestit de Lenbach:

— „Graf Schack nu numai că nu visa să ajungă Mecenă, dar niciodată ochii lui nu se opriseră cu atenţie la vre-un tablou şi chiar de s'ar fi oprit n'ar fi priceput nimic. In casă avea zidurile goale sau cel mult gătite ca ale celui din urmă cîrnăţar. Pe vremea aceia eu şi Böcklin, la începutul carierei noastre, trăgeam pe dracul de coadă rău de tot la Roma, abia dacă aveam ce mînca şi încă...—Paul Heyse, care cunoştea mizeria noastră şi care era prieten cu Schack, ne-a făcut serviciul să-l convingă că un om ca el nu trebue să aibă zidurile goale şi că e bine să-şi lege numele lui de cele destinate să ajungă celebre. Aşa că ne pomenim din chiar senin cu cîte o comandă de 1000 mărci, mie o copie după Tizian şi lui Böcklin un peisaj. Eu m'am achitat de comanda mea şi am primit paralele. Bietul Böcklin însă a păţit-o bine. Ştii că în galeria Schack are Böcklin două tablouri cu acelaşi subiect, o femee la malul mării, lîngă o vilă italiană cu chiparoşi înalţi. Böcklin a făcut întâiu tabloul cel mai închis, mai profund în culoare şi tratat mai larg, cu un mai mare efect decorativ. Cum l-a terminat, aproape ud, căci avea nevoe de bani, l-a expediat în aceiaşi ladă cu al meu. In loc de parale primeşte însă o scrisoare unde i se spune fără ceremonie că e un şarlatan, că tabloul trimes e o bătae de joc şi n'are decît să restitue banii şi să-şi primească tabloul înapoi. Bietul Böcklin amărît şi jignit ar fi întors cele 500 mărci primite, dar nu le mai avea. A înghiţit ocara, s'a pus pe muncă, a făcut acelaşi tablou încă odată, dar totul foarte amănunţit lucrat,—distingi şi frunzele copacilor,—şi l-a expediat întovărăşit de o scrisoare extrem de politicoasă. Graf Schack i-a trimes de data asta paralele şi... a reţinut amîndouă tablourile!

„Important însă e că Paul Heyse, care ştia cu cine are aface, a pus imediat la gazete o informaţie «...aflăm că marele nostru Mecena, Excelenţa Sa contele Schack, a comandat distinşilor pictori Lenbach şi Böcklin care se află acum la Roma .. etc. Felicităm pe ilustrul nostru Mecena şi nădăjduim... etc.»,—formulă obişnuită a gazetelor de azi, dar care desigur pe vremea aceia era ceva mai nouă. Impresia produsă asupra lui Schack a fost ca o lovitură de măciucă, s'a deşteptat! Noi ne-am pomenit cu alte comenzi,—Böcklin şi cu o scrisoare de scuze în plus,—şi de unde Paul Heyse trebuise să lupte din greu pentru prima comandă, articolaşul de gazetă făcuse minuni. Şi-a luat omul rolul în serios, a început să facă cunoştinţă cu pictorii, să viziteze ateliere, să comande şi să cumpere dela toţi care-i eşeau înainte. Şi după fiecare vizită la atelier urma nelipsita notiţă la gazetă: „aflăm că Excelenţa Sa contele Schack a vizitat atelie-

rul"...—„Eri Excelenţa Sa a comandat pictorului..."—„Ar fi de dorit ca exemplul ilustrului Mecena să fie o pildă..." Şi Graf Schack, plin de importanţa misiunii sale, adună la pînză zugrăvită care-i invadează casa, nu mai încape pe ziduri, năpădeşte pe spetezele patului şi pe tăbliile uşilor şi ale scaunelor, îl face să-şi construiască un nou corp de clădire ca să aibă unde o agăţa,—se întinde pictura la el în casă ca o plantă agăţătoare şi obraznică... Aşa a ajuns Schack Mecenă!"

— „Ei bine, îl întreb eu pe Lenbach, dar fiind în contact cu artiştii nu s'a mai subţiat la gust, n'a ajuns să simtă, să discearnă ce e bun şi ce nu?"

— „Cum e posibil ca un om fără nici un fel de sensibilitate vizuală să ajungă cunoscător? De n'ai sensibilitatea asta, facultatea de a fi emoţionat prin culori şi forme, poţi vizita toate pinacotecile din lume, studia zeci de ani arta, poţi fi în contact viaţa întreagă cu oameni de gust şi toate sînt în zadar; rămîi tot hotentot. Ca să vezi cît de orb era Graf Schack n'am decît să-ţi spun o întîmplare a mea. Îmi comandase el odată portretul unei actriţe de care era foarte amorezat. Dupăce isprăvisem portretul vine la mine în atelier. Pe şevaletă tocmai aveam portretul lui Döllinger *). Graf Schack se uită la portret:

— „Foarte reuşit, foarte reuşit, dar... hm... o pauză... hm... parcă Fräulein X. are părul roşu, *oranş*... Luase portretul lui Döllinger drept al amantei lui!"

Şt. P.

*) Döllinger se purta ras.

CRONICA TEATRALĂ

— BUCUREŞTI —

TEATRUL NAŢIONAL:

Lacrimi luminoase, *piesă în 3 acte, de Emil Nicolau.*

Acei care au citit, sau au avut prilejul să asiste la reprezentarea vreunia din piesele nipone, vor fi rămas surprinşi de succesia neaşteptată a scenelor bizare, care abundă în producţia teatrului japonez modern. Ochiul scrutător al spectatorului n'a trebuit să arunce priviri prea inteliginte, ca să zărească limpede stîngăcia şi docilitatea, cu care autorii japonezi moderni imită ceia ce e mai grosolan formal şi mai susceptibil de a provoca impresii violente din teatrul apusan al Europei.

Aceiaşi constatare se desprinde din considerarea piesei d-lui Emil Nicolau. Se pare că ea ar fi produs infint mai mult efect, dacă în loc să se reprezinte pe scena Teatrului Naţional din Bucureşti, ar fi avut cinstea exhibiţiei pe vreuna din scenele nipone. Căci nu trebue să ne înşelăm asupra aptitudinilor autorului: d. Emil Nicolau priveşte teatrul cu ochii unui extrem oriental. In piesa d-sale nu lipsesc nici încercările de sinucidere, nici scene palpitante, nici ameninţări, nici blesteme şi nici... miracole de melodramă. Şi toate acestea sînt sudate laolaltă cu o artă atît de puţin abilă, încît tot ce e baroc şi învechit în ele transpare cu o putere, pe care n'o poate micşura nici cea mai binevoitoare indulgenţă.

Dar poate că mă 'nşel şi sînt nedrept: în piesa d-lui Em. Nicolau se agită chestii însemnate, care pot fi punctul de plecare al unor descoperiri interesante în terapeutica medicală. D-sa repetă acolo cunoscuta constatare, că ochii suferinzilor pot fi vindecaţi de cataractă, dar strecoară în acelaşi timp, cu descreţie, o reţetă nouă, pentru reuşita mai neîndoioasă a operaţiei.

E bine, prescrie d-sa, ca pacientul să aibă de ginere un medic şi să-şi procure o emoţie violentă, descoperind de pildă, că fiica lui, pe care o credea plecată departe, se află lîngă dînsul. Condiţiile acestea nu sînt tocmai dificile, de vreme ce însuşi autorul ne arată, în mod scenic, posibilitatea realizării lor.

Dacă în timpul cît numita fiică lipseşte dela căminul părintesc, se va găsi o soră vitregă,—eventual cu o inimă foarte duioasă,—care să-i ţie locul, mîngîind pe tatăl nefericit şi... orb, atunci succesul vindecării va fi cu atît mai grabnic şi mai incontestabil.

Acesta e subiectul piesei și probabil că învățămîntul practic, pe care e menit să-l suggereze, a fost singurul mobil urmărit de autor în compunerea ei. Căci ce a vrut în definitiv să ne dovedească d-sa? Că un orb suferă cumplit și face și pe cei din jurul său să pătimească? Dar de aceasta cine s'a mai îndoit vreodată, ca să îndreptățească din partea autorului reiterarea unor evenimente penibile, capabile să zgudue mai mult nervii decît să deschidă un izvor de afecțiune. Sau vrea d. Emil Nicolau să samene cu acel anatomist care, profitînd de cunoștința inervațiilor corpului uman, și-ar face o plăcere, înțepînd cu rîvnă părțile cele mai sensibile ale organismului, numai din plăcerea de a-și auzi semenii urlînd? E și acesta un mod de a-ți crea o reputație, care are, pe lîngă toate, și avantajul de a nu bate la ochi ca prea original.

Spectacolul s'a început cu o comedie într'un act de H. Lands, *2 ore și 46 minute*. Umorul ei greoiu, pedant și calculat, etalat într'un monolog de o lungime obositoare, nu indica piesei o valoare, care să-i permită reprezentarea în afara frontierelor țării unde a fost scrisă.

Jocul cald și nuanțat al d-nei Elvira Popescu, în interpretarea eroinei din piesa d-lui Nicolau, merită să fie menționat. Glasul d-sale limpede și frumos a putut fi ușor mlădiat, așa că tînăra interpretă nu va întîmpina, în mersul ascendent al carierii, dificultățile de care se lovesc celelalte artiste de seamă ale scenii noastre.

In strada Sentier *(La rue du Sentier), comedie în 4 acte de Pierre Decourcelle și André Maurel.*

Teatrul Național ne-a oferit două premiere succesive, care se pot preta unei comparații interesante. După *Lacrimi luminoase* a d-lui Em. Nicolau, *In strada Sentier* a lui Decourcelle și Maurel; după gestul disperat al unei preotese a artei, care se smulge atracției succesului, spre a-și închina viața penaților familiari, o altă mare artistă, care renunță cu plăcere la nimbul strălucitor al gloriei, în schimbul inițierii ei în misterele sublime ale... comtabilității; un sfîrșit de farsă, care se petrece totuși în mijlocul emoției generale.

Cît de puțin a contribuit colaborarea d-lui André Maurel la netezirea piesei de întorsăturile senzaționale și naive ale faptelor, atît de frecvente în melodramele autorului favorit al *Ambigu*-ului! Decourcelle a început se scrie teatru, cînd se părea că-l obosește compoziția lungilor romane, cu care umplea foiletoanele ziarelor și bibliotecele populare de senzație. Nu vorbim de teatrul popular al *Ambigu*-ului, pe scena căruia se perindaseră o mulțime de lucrări melodramatice ale scriitorului francez. Ne preocupă numai operele de adevărată artă, pe care Decourcelle s'a gîndit că e în drept să le creeze și pe care le-a reprezentat pe scena Odéonului sau la Porte-Saint-Martin *(Le roy sans royaume)*.

In strada Sentier e plină de reminiscențe balzaciene, fărămițate

de imaginația autorului și din nou dozate în proporții abia recunoștibile. Un mediu de probitate și de rigoare comercială ca în *César Birotteau*, în care însă figurile nu mai sînt aceleași și conflictele nu se mai asemuesc.

Se pare că, la început, gîndirea autorilor fusese preocupată de antagonismul care trebue să izbucnească, din ciocnirea unui temperament dedat preocupărilor artistice, cu ostilitatea celor care formează mediul burghez înconjurător. Dac'ar fi să ne luăm după oarecare indicații, subiectul piesei fusese conceput dar nedesvoltat în 1885, și reluat abia mai tîrziu în anul 1913. In prima sa concepție, fabula comediei prezenta o oarecare originalitate, și desvoltată la timp, ar fi creat o atmosferă neprielnică reprezentării ulterioare a *Magdei* lui Sudermann, care trata aceiași temă.

Dar, pe lîngă faptul că piesa apare într'o vreme cînd subiectul fusese uzat în parte, mai prezintă și inconvenientul unei lipse, cu greu explicabilă, de divinație psihologică. Decourcelle conduce cu oarecare pricepere primele două acte și le motivează psihologicește, dar tocmai acest fapt mărește mirarea spectatorului, care e nedumerit în actul al treilea, spre a nu mai pricepe nimic în cel din urmă.

E, într'adevăr, curios cum o femee cu pretenții de artistă, care turnase în tirade fulgerătoare întreg disprețul ei pentru virtuțile simple și burgheze, găsește într'o satisfacție familiară realizarea aspirațiilor ei anterioare. O artistă mare care, angajată într'o dragoste burgheză și căsătorită cu un negustor, nu regretă atît perspectiva gloriei nimicite, cît zilele amare, pe care i le face mama soacră! Indată însă ce orizontul conjugal se schimbă, prin încetarea ostilităților amintite, viața soției amărîte se înseninează ca prin farmec.

Oare falșitatea acestor situații e datorită unei lipse reale de pătrundere psihologică a autorului, sau trebue atribuită unor împrejurări de natură specială? Dac'ar fi fost vorba de un scriitor, altul decît Decourcelle, răspunsul nostru ar fi fost afirmativ în prima ipoteză. La romancierul popular francez, trebue să observăm însă un caracter simptomatic, care ne va da și cheia interpretării piesei.

Am spus că, în momentul scrierii piesei, Decourcelle poseda o lungă practică a scenei, ca autor al unor melodrame de succes, dar se distinsese mai ales ca romancier popular. Lucrările sale de o valoare literară discutabilă, datoreau succesul lor mai mult întortochierilor de fapte, din care se desprindea într'o lumină vie sforțarea de a da întregului un aer misterios. Clarificarea situațiilor, învăluite într'o negură de nepătruns, presupunea aproape invariabil strecurarea unei „note neașteptate", menită să provoace în chip subit desnodămîntul și să mulțumească morala curentă prin triumful final al virtuții glorioase.

Făcînd un pas înainte spre exhibiția, pe alte scene, a unor asemenea talente, Decourcelle a înțeles că trebuia să mai strunească pornirea spre senzațional, pe care o manifestase mai înainte... Trei au fost

însă defectele, care au rămas şi în această piesă din obişnuinţa temperamentului său: Decourcelle, autor eminamente popular, a introdus în scenă personaje de o concepţie cam simplistă, a căutat în mod voit situaţii de efect şi a strecurat „nota neaşteptată", schimbînd cu seninătate, dela un act la altul, întreaga concepţie a piesei.

Aşa cum se punea chestiunea dintr'un 'nceput, se anunţa a fi interesantă. O nouă *Magda* părea că se iveşte în îmbrăcămintea simplă a artistei Caterine Herbelin. Conflicte de o nuanţă superioară se profilau la orizont şi aşteptam cu nerăbdare precizarea lor definitivă. Prin modul desfăşurării acţiunii însă, chestiunea problemelor de artă a trecut pe un plan neînsemnat, dispărînd la un moment dat cu totul, spre a lăsa locul unei simple neînţelegeri familiare, privitoare la disputa dintre „marea patroană" a unei prăvălii şi o noră a ei, Catherine.

Ce coborîre! În locul frămîntării unor concepţii înalte, menite să glorifice mersul triumfător al artei, spre destinele ei invulnerabile o simplă ceartă de familie, agrementată de oarecare manefestaţii de „noblețe sufletească!" Din privirea acestor două perspective se poate deduce cu uşurinţă cîtă lipsă de preocupare pentru arta adevărată a prezidat la imaginarea situaţiilor din piesă.

Interpretînd pe Catherine Herbelin, d-şoara Tina Barbu a dovedit încă odată că posedă un talent real, capabil să impresioneze profund pe spectator şi să interpreteze un rol în nota justă. Debitul d-sale e însă uneori prea rapid, gesturile prea brusce şi jocul prea puţin ondulat. Acestea sînt defecte pe care o muncă mai stăruitoare le-ar putea înlătura.

In rolul cam convenţional al lui Julien Morisset, soţul Catherinei, d. Radovici a întrebuinţat aceleaşi mijloace sobre, care la d-sa trădează izbucnirile contenite. Judecînd, în genere, după interpretarea piesei şi după impresia pe care a produs-o în public, comedia lui Decourcelle şi André Maurel, se deseneazā ca un succes de reţete pentru teatrul Naţional.

TEATRUL REGINA MARIA:

Căminul *(Le bercail), piesă în 3 acte de Henry Bernstein.*

Deşi s'au scurs numai unsprezece ani dela prima reprezentare a *Căminului*, revenirea la opera din tinereţe a lui Bernstein, apare azi ca un anacronism. Subiectul piesei n'a fost nou nici la întâia alegere a autorului. Melodrama brodase mai 'nainte, fără întrerupere şi cu mult succes, pe tema reîntoarcerii femeii pocăite la căminul părăsit, ornamentînd-o cu scene palpitante, pentru provocarea lacrimaţiei obişnuite.

Dar o scurtă practică a scenei, ajunsese să încredinţeze pe autor, că punctul cel mai tragic al efectelor emotive, putea fi atins numai prin introducerea unor noui complicaţii sentimentale. Şi astfel, problema simplă a părăsirii soţului de către femee, s'a îmbogăţit cu un element nou, care privea soarta copiilor născuţi din căsătoria desfăcută.

Terenul fusese ales cu abilitate. Sentimentul matern, în izbucnirile-i pline de duioşie, de abnegaţie şi de jertfă, putea fi exploatat cu uşurinţă, ca materie dătătoare de succes. Intriga clară şi comună, convenea de minune sufletului simplu şi înclinat spre compasiune al spectatorilor, şi succesul genului crease chiar o oarecare specializare în sînul producţiei teatrale.

A trebuit să intervie sobrietatea stilului lui Bernstein şi cumpănirea sa meşteşugită a izbucnirilor sentimentale, pentruca să se înlăture o parte din caracterul melodramatic al lucrării. Cu toate acestea, nici arta iscusită a dramaturgului francez n'a putut îndepărta impresia precisă, că mijloacele fuseseră uzate şi că în consecinţă puterea lor de suggestiune trebuia să fie atenuată.

S'ar fi aşteptat cel puţin ca, odată trecut prin sita concepţiei personale a autorului *Vijeliei*, subiectul *Căminului* să fi păstrat un caracter mai original. Dar aşa cum se desvoltă faptele în piesă ele n'au nimic nou, nimic deosebit. Aceiaşi soţie, care-şi părăseşte bărbatul şi copilul, pentru un amant convenţional şi se 'ntoarce în urmă pocăită acasă, plină de o dragoste nouă pentru căminul oropsit.

Exploatînd o temă veche, Bernstein ar fi putut trezi din nou interesul spectatorului, stăruind asupra prefacerii sufleteşti, petrecută în femee, dela gestul originar al plecării, până la pornirea irezistibilă spre pocăinţă. Dar chestiunile de psihologie complicată, nu sînt de resortul temperamentului activ al scriitorului francez. De aceia nu trebue să ne mire faptul că o mamă, care,—după înseşi spusele autorului,—nu-şi iubea decît prea puţin copilul, e cuprinsă de o dragoste subită pentru el, cu atît mai surprinzătoare, cu cît e prezentată ca extrem de furtunoasă.

Arătarea mobilelor psihologice, care au determinat o schimbare aşa de radicală în manifestările afecţionale ale eroinei, e neglijată cu desăvîrşire şi explicarea e lasată pe seama spectatorului... dacă acesta vrea să fie indiscret.

De puterea atrăgătoare a „leagănului", care apropie pe soţii despărţiţi, s'a servit şi Brieux in *le Berceau*, dar într'un chip mult mai interesant decît cel întîlnit la Bernstein. Iar deşertăciunea traiului căutat de femee în afara vieţii conjugale, e demonstrată cu mult spirit şi cu vervă atrăgătoare în *Le bonheur, mesdames!* a lui Francis de Croisset.

Fiecă situaţiile uzate din *Căminul* erau menite a fi primite dintru început de public cu răceală, fiecă jocul corect şi manierat al d-nei Lucia S.-Bulandra (interpreta eroinei), n'a izbutit să comunice rolului expresia unor intense frămîntări sufleteşti, impresia generală a reprezentării a fost mediocră. De altfel, alegerea uneia din cele mai slabe lucrări ale lui Bernstein, numai pentru a da d-nei Bulandra prilejul interpretării unui rol patetic, era o întreprindere de mai 'nainte condamnată.

Să divorțăm, *comedie în 3 acte, de Victorien Sardou.*

Cînd mohorîtul autor al *Floriei Tosca* și al *Fedorii* se înduplica să risipească negura amărăciunii cu un surîs voios, fantaziile cele mai neverosimile începeau să-și facă apariția pe scenă. Tot ce o imaginație laborioasă și bogată putea scorni în legătură cu subiectul, țîșnea ușor în comediile sale, ca dintr'un izvor adînc, necunoscut. *Rabagasz, Divorçons* și *Spiritisme*, sînt modelele de seamă ale acestui gen. Peripețiile vesele se succed acolo cu repeziciune, cuvintele de spirit abundă și, în amalgamul acesta amețitor, figurile personajelor își precizează tot mai mult conturul. Dar, cu toate că finețea și malițiozitatea spiritului, nu lipsesc în piesele acestea succesia cam neveridică a evenimentelor strecoară un element, care forțează mai mult rîsul, decît îl fac să izbucnească în mod spontan.

Talentul, puțin obișnuit, al lui Sardou, i-a dat însă putința să nuanțeze pe o scară întinsă aptitudinile sale. De aceia, dela genul nu tocmai superior al pieselor de un comic cam forțat, dramaturgul francez a trecut la comedii, care printr'un umor de natură mai mult psihologică, decît circumstanțială, izbuteau să suscite un surîs discret la spectatori. *M-me Sans-gêne* și *Afacerea Otrăvurilor*, sînt nu numai modele de o abilitate tehnică desăvîrșită, ci și exemplarele de seamă ale unei observa ii psihologice pătrunzătoare, presărată cu o eronie indulgentă.

Dar dacă *Rabagas* își are marea sa însemnătate prin satira socială pe care o desvoltă, *Divorçons* se prezintă cu mult mai multă modestie. În fața peripețiilor neașteptate, care concură să învedereze priceperea unui soț tomnatic în manevre psihologice savante, față de soția sa cam ușuratică, ce rigoare critică ar îndrăzni să nu dezarmeze cu desăvîrșire?

Verva comică are totdeauna în ea ceva subtil, care scapă aprecierilor serioase ale criticii. Așa fiind, ce importă faptul că un menaj, care începe să-și facă apariția într'o odae plină de semnale infernale, se ivește, odată cu ultimul act, în „separeul" unui restaurant-hotel? Ce importă sosirea unui comisar care turbură siesta, a unui imbecil, care speră să tot cucerească inima și averea femeii măritate, a trei chelneri care servesc o cină copioasă? Destul că soțul înțelept a putut convinge fără șovăire, fără gesturi sacramentale și furioase, pe soția-i tînără și zburdalnică să nu mai divorțeze. Comicul situațiilor te prinde, rîsul e gata să te umfle și, în fine, renunți să mai reziști atracției covîrșitoare a veseliei.

D-ra Ventura a făurit o creație strălucită în rolul femeii ușuratece. Inconștiența și nevinovăția ingenuei, alternează de minune în jocul d-sale, cu rafineria femeii mature și conștientă de farmecele ei. Atît în accesele de veselie, cît și în izbucnirile de gelozie, a păstrat un aer de gajat și natural. Dar scena finală a fost unul din cele mai fericite momente scenice ale carierii d-sale. Turburarea beției unită cu dorința fizică a posesiunii soțului, pe care începe din nou să-l iubească, au fost arătate de eminenta noastră artistă, cu o artă în care insinuarea își dubla forța de persuaziune.

D. Manolescu, în rolul soțului vrîstnic, a desfășurat un joc plin de naturalețe și de bonomie. De altfel toate rolurile s'au bucurat de o interpretare justă.

Aureliu Weiss

TEATRUL NAȚIONAL: IAȘI

La douloureuse, Invierea, Akim

În teatrul francez de astăzi, Maurice Donnay e poate cel mai reprezentativ din pictorii societății pariziene, cu viața ei exterioară și frivolă, cu plăcerile ei rafinate, cu flirturile ei mondene, cu atmosfera ei de cinism spiritual și ironic.

Îndărătul acestui decor scriitorul ne dezvălue însă cîte odată conflicte sufletești și prob'eme care se ridică deasupra actualității și au un interes etern omenesc.

„La Douloureuse" nu e desigur o piesă bine construită. Actul I nu are multă legătură cu subiectul. Actul al II-lea e prea lung. Actul al IV-lea nu cuprinde un desnodămînt care să ne satisfacă.

Piesa pare scrisă pentru actul al III-lea în care se concentrează tot conflictul dramatic. Caracterele sînt însă vii, psihologia lor dovedește un spirit fin de analiză și dialogul e mai totdeauna scînteetor.

Primul act e un tablou de moravuri zugrăvit cu mult realism. Asistăm la krachul și sinuciderea financiarului Ardan în salonul căruia mișună exemplarele cele mai variate ale Parisului, artiști alături de cavaleri de industrie. Însuflețită de setea de plăceri și de bani, această lume e minată de egoismul fioros al animalului de pradă... Moralistul André Fréville, un fel de raisonneur gen Dumas fils, o judecă cu severitate...

Nevasta lui Ardan, Hélène care nu iubea pe soțul ei brutal și corupt, răspunde la dragostea sculptorului Philippe Lauberthie, care după moartea lui Ardan vrea s'o ia în căsătorie.

Prietena Helenei, Gotte de Trembles, e confidenta celor doi îndrăgostiți. Soțul ei, totdeauna în căutarea unei amante, o neglijează și rolul de confidentă e primejdios în asemenea împrejurări. Într'o seară pe cînd era singură cu sculptorul, îi mărturisește dragostea ei. El luptă, vrea s'o îndepărteze, dar senzual și slab, artistul nu poate rezista ispitei... Remușcările îl cuprind însă repede, căci iubea pe Hélène. Vrea să rupă cu Gotte, dar lucrul e greu.

Gotte e dintre acelea care se cramponează cu desperare. Nu are şi ea dreptul să fie iubită? E o femee mai cinstită decît Hélène, care a mai avut un amant. Şi tatăl copilului ei n'a fost Ardan, ci acesta. Sculptorul e zdrobit de mărturisire. E un chin grozav pentru unii bărbaţi gelozia retrospectivă.

Niciodată partea raţională din noi nu apare mai dezarmată în faţa instinctelor atavice care dorm în regiunea nocturnă a sufletului... In Lys Rouge, Anatole France a analizat c'o minunată pătrundere acest sentiment; şi asupra lui Donnay influenţa romanului e vizibilă...

Sculptorul reproşează Helenei că i-a ascuns acest detaliu din viaţa ei trecută. Ea înţelege că l-a aflat dela Gotte, după cum ghiceşte ce s'a întîmplat între dînşii: Egoismul lui o revoltă şi amorul ei propriu e dureros jignit. Amîndoi sufăr. Femeia de lume ştie însă să tranşeze o situaţie. Se vor despărţi. Vor lăsa ca timpul să-i lămurească asupra iubirii lor. După cîteva luni se revăd şi se împacă. Furtuna a trecut. Se va şterge însă urma pe care ea a lasat-o în suflete? Imi imaginez, fără voe, un al V-lea act.

In rolul Helenei Ardan, d-na Pruteanu a avut momente puternice mai cu samă în actul al III-lea. D-ra Cîrjă a jucat cu multă inteligenţă şi fineţă. D. Popovici nu era desigur la locul lui în această piesă.

* * *

A adapta un roman pentru teatru e o operă ingrată care reuşeşte rar, mai ales cînd romanul e scris de Tolstoi.

Am avut acum cîţiva ani o impresie penibilă văzînd reprezentată Ana Karenin, prelucrată de nu ştiu ce scriitor francez. Cele mai multe din personaje erau deformate şi conflictul psihologic redus la proporţii meschine. „Invierea" ca piesă, nu e desigur la înălţimea romanului, totuşi Bataille a ales momentele dramatice c'o incontestabilă artă şi în unele scene ceva din suflul genial al lui Tolstoi străbate până la noi.

Primul act evoacă împrejurările în care Nataşa a fost sedusă de tînărul prinţ Nekludov, noaptea de Paşti cu atmosfera ei de poezie patriarhală şi rustică.

Actul al doilea care reprezintă deliberarea curţii cu juri în procesul Maslovei e plin de viaţă şi e o muşcătoare satiră socială. Fiecare din cei doisprezece juraţi din care cei mai mulţi se pronunţă fără a analiza cazul, conduşi numai de înclinaţii personale sau de prejudecăţi de clasă, are ceva individual şi caracteristic.

Cu acelaş realism intens e zugrăvită în actul III-lea închisoarea, cu sărmanele condamnate, fiinţi viţioase şi decăzute, cu mediul ei de mizerie morală care n'a ucis însă în toate sufletele orice rază de ideal.

E de o mare forţă dramatică scena în care Maslova recunoaşte pe iubitul ei de altădată.

Actul al IV-lea în care vedem începînd regenerarea sufletească a Maslovei, e mai monoton.

Actul ultim care se petrece în gheţurile Siberiei e profund mişcător şi de o neîntrecută înălţime etică.

E însă cam lung şi piesa s'ar fi putut sfîrşi acolo unde Nekludov se desparte de Maslova în sunetul clopotelor Invierii. Procesiunea mulţimii nu măreşte solemnitatea unică a momentului.

Piesa a fost în general bine interpretată deşi atmosfera de misticism slav din romanele unui Dostoiewsky sau Tolstoi cere pentru înţălegerea ei o pregătire specială pe care cei mai mulţi din artiştii noştri n'o au.

In rolul atît de deficil al Maslovei care, deşi robită de viciu, a pastrat în adîncul firii acea puritate a sufletului care a făcut posibilă renaşterea ei morală, d-na Pruteanu a pus multă viaţă. A avut totuşi cîteva note falşe mai cu samă în actul al III-lea.

D. Popovici a fost un Nekludov suportabil, începînd dela al II-lea act. In primul însă, a avut o alură de amorez care nu mai prinde.

Intr'un rol secundar, d. Vernescu-Vîlcea a avut acea notă personală prin care se remarcă întotdeauna acest artist de talent.

* * *

D. Victor Eftimiu stărueşte c'o admirabilă tenacitate în întreprinderile sale dramatice industriale.

După senzaţionalul film cinematografic Ave Maria, d-sa se produce cu tragi-comedia Akim, montată de o trupă specială cu care a făcut un turneu în întreaga ţară.

Anunţuri alcătuite cu multă artă şi ilustrate cu figura seducătoare şi banală a poetului vesteau de mult laşului acest eveniment artistic.

In actul I sîntem la cimitir. E noapte. Ţarani şi ţarance se bocesc după ordin pe mormîntul proaspăt al Anei Vladimirovna. Vatalul Naum, din cînd în cînd îi mîngîe cu nagaika, introducînd o notă de umor în acest decor sumbru. Tînărul Daniel Vladimirof, fiul moartei, sosit din străinatate, intră în cimitir însoţit de preotul Nicolae. Rămînînd singur zăreşte un bătrîn cerşetor rugîndu-se pe mormîntul mamei sale.

Intrigat, îl ameninţă şi află cu groază că cerşetorul Akim e tatăl său.

Un fiu care-şi recunoaşte tatăl pe mormîntul mamei. „C'est une véritable trouvaille". Nu-i aşa?

In actul al II-lea, după cîteva glume mai mult sau mai puţin reuşite între Naum şi alţi servitori, apare Daniel care s'a hotărît să-şi părăsească pentru cîţiva ani moşia. Spre mirarea tuturor, el lasă pe Akim ca stăpîn în lipsa lui. Acesta îşi arată îndată arama faţă cu ţaranii şi cu serviiorii care-l umiliseră.

În actul ultim, asistăm la agonia lui Akim. Intins pe pat, cînd se vaetă, cînd ameninţă. Simţind nevoia să se spovăduiască, istoriseşte jafurile şi crimele pe care le-a săvîrşit în viaţă şi cînd vine stăpînul Daniel îi mărturiseşte că nu e adevărat că e tatăl lui, ci l-a înşalat, ca să poată duce la bătrîneţă un traiu mai bun.

Cum vedeţi după numele personajelor, acţiunea se desfăşoară în Rusia. Ar fi putut avea loc ori unde,—mediocritatea desăvîrşită a piesei rămîne desigur aceiaşi.

Elemente melodramatice şi spectaculoase care impresionează doar pe cetitorii romanelor de senzaţie a cinci bani fascicula, comic vulgar gustat cel mult în suburbii, o lipsă totală de fond sufletesc şi de viaţă adevarată şi acea quintesenţă de artificiu, de banalitate şi de cabotinaj care sînt specialitatea firmei literare Victor Eftimiu.

Am auzit că în provincie ca şi pe scenele Capitalei Akim a avut succes. Se poate, provincia e uşor încîntată de orice spectacol. Iaşul însă e prin tradiţie mai exigent, publicul se entuziasmează greu şi piesa a fost primită c'o semnificativă răceală.

Ca artist d. Eftimiu promite. Pe Akim l-a interpretat cu multă agerime şi, deşi gesturile sale aminteau uneori pe d. Notara, a reuşit,—nu odată,—să fie amuzant.

O.

CRONICA RIMATĂ

Războiul meu

În sobă-i foc. Şi sorb din ceaiul blond,
Cetind un *lied*... Sînt pacifist, în fond!
Zăresc războiul în miniatură
Ca pe-un antic tablou cu pînza sură,
Din magazinele de bric-à-brac.
Şi n'aş putea acuma să-l refac
Chiar de-aş lua carmin c'o baionetă
De pe bogata cerului paletă.
Nu-s vizual: nu văd (Virgil, *confer*)
Pe cîmp, zburlite, holdele de fer...

Instinctul îmi prezice un dezastru:
Salvaţi-mă Crist, Buda, Zoroastru!...
Lacata-mi dela cufăr o închid
Pe porţile lui Ianus, şi solid
C'o piatră bat zăvoarele enorme.
Nu vreau să văd nici puşti, nici uniforme!
M'am ponegrit prea mult: eu sînt viteaz,
Dar nu oricînd, ci într'un singur caz,—
Ş'atunci lupta-voi ca soldat integru:
Să facem un războiu, ca 'n Muntenegru!

*

—Katiuşa, la războiu vei merge după
Armata mea, ca un copil de trupă?
Vei încălţa ciubote cu carîmb ?
Pe cap chipiul ţi-l vei pune strîmb ?
Acolo, nu vei mai avea migrene...
Ci ca femeile muntenegrene
C'un spin vei prinde bluza 'n loc de bold :
Purta-vei gloanţe 'n geanta dela şold.

...Stau bateriile pe-o esplanadă
Şi eu comand intensa canonadă,
Impetuos şi brav ca Charles XII.
Tu duci cu greu în braţe un obuz
Şi-l strîngi ca pe-un copil la sîn... Iar sara
Privi-vom sub ceaun cum joacă para :
Cu chip de bronz, sub un reflex fugar,
Vei semăna c'o fată de fierar...
Avar nu-i inamicul, ca Geronte :
Trimite gloanţe multe, şi un glonte,
Probabil rătăcit din drumul drept,
Mă va străpunge ca un junghi prin piept.
Şi voi cădea 'n genunchi, în cot, pe spate...
Mă vei pansa cu gesturi delicate
Şi ochi în ochi te voi privi nebun :
Murind,—„Mehr Licht" ca Goethe n'o să spun.

*

Deodată se deschide 'n lături uşa
Şi intră ca un vînt de nord Katiuşa :
„O, iarăşi versuri... Ce urîte mi-s!",
Şi pune mîna peste manuscris,—
O mînă albă cum e crizantema.

De-aceia mi-am sfîrşit aici poema !

M. Sevastos

CRONICA ECONOMICĂ

Contractul de vînzare a celor 50,000 vagoane cereale.

După multe tratative urmate între Comisiunea Centrală pentru Vînzarea şi Exportul cerealelor şi delegaţii guvernelor Austro-Ungare şi Germane s'a căzut de acord asupra contractului tip de vînzare-cumpărare, contract pe care-l reproducem după cum urmează :

CONTRACT

Intre Comisiunea Centrală instituită pentru vînzarea şi exportul cerealelor şi derivatelor la Bucureşti, funcţionînd pe baza regulamentului publicat în Monitorul Oficial No. 158 din 13 Octombre 1915, şi sancţionat prin Decretul Regal No. 2270 din 12 Octombrie 1915 reprezentată prin subsemnaţii Al C Constantinescu, Ministru secretar de Stat la departamentul Agriculturii şi Domeniilor, Preşedinte al Comisiunei, d. Seceleanu şi Fotin Enescu membri, în virtutea deciziei Comisiunei constatată prin procesul verbal No. 17 din 22 Noembre 1915 şi denumită în acest contract „Vînzătorul" deoparte, şi Zentral-Einkaufgesellschaft mit beschränkter Haftung Berlin, reprezintată prin subsemnatul Dr. Carl Melchior, în virtutea mandatului constatat prin actul confirmativ al Ministrului Imperial German la Bucureşti, cu data de 8/21 Noembrie 1915; Kriegsgetreide-Werkersanstalt Wien reprezintată prin subsemnatul Wilhelm Ritter von Offenheim, în virtutea mandatului constatat prin actul confirmativ al Ministrului Imperial şi Regal al Austro-Ungariei la Bucureşti cu data de 9/22 Noembrie 1915; şi Kriegsprodukten-Aktiengesellschaft Budapesta, reprezentată prin subsemnatul Director Iulius Klein în virtutea mandatului constatat prin actul confirmativ al Ministrului Imperial şi Regal al Austro-Ungariei la Bucureşti cu data de 9/22 Noembrie 1915, toate aceste trei comisiuni ca cumpărătoare solidare şi denumite în acest contract „Cumpărătorul" pe de altă parte, a intervenit următorul contract pentru vînzare de cereale şi leguminoase cu clauzele şi stipulaţiile de mai la vale :

Felul și prețul cerealelor.

Art. 1. Vînzătorul vinde și cumpărătorul cumpără în mod solidar 500.000 (cinci sute mii) tone sau cinci zeci mii vagoane a zece mii (10.000) kgr. fiecare, de cereale și leguminoase în proporțiile următoare:

40 % grîu și secară după alegerea vînzătorului,
15 % orz,
20 % porumb,
10 % ovăz,
5 % mazăre,
10 % fasole,

aceste proporții fiind numai enunciative, vînzătorul are facultatea să reducă sau să mărească proporțiile de mai sus cu o toleranță de 20 %, întru cît va preda cantitatea totală de 500.000 tone de cereale și leguminoase vîndute.

Art. 2. Prețurile convenite sînt următoarele:

Lei 32.—pentru suta kgr. grîu și secară
„ 30.— „ „ „ porumb roș, cinquantin sau pignoletto,
„ 28.— „ „ „ porumb de orice altfel,
„ 27.— „ „ „ orz,
„ 26.— „ „ „ ovăz,
„ 40.— „ „ „ fasole și mazăre.

Prețul de mai sus se înțelege pe suta de kgr. net, încărcate pe vagoane sau în șlep la oricare din gările sau porturile dunubiene romîne, unde vînzătorul înțelege să dea marfa.

Aceste prețuri sînt susceptibile de a fi urcate sau scăzute, după condițiile enumerate în anexa semnată de părțile contractante și care face parte integrantă din prezentul contract.

Predarea și transporturile.

Art. 3. Cerealele și leguminoasele vîndute se vor preda la oricare din gările sau porturile dunărene romîne, încărcate pe contul vînzătorului în vagoane sau șlepuri în condițiile următoare:

a) Pentru un minimum de trei sute mii tone (300.000) cumpărătorii se obligă a trimite în Romînia și la dispoziția exclusivă a vînzătorului, un număr de vagoane închise de o capacitate totală de trei sute de mii tone (300 000 tone) destinate încărcării a trei sute mii tone (300.000) din cerealele cumpărate.

Prin excepție se poate tolera ca 1/8 din vagoanele ce cumpărătorii vor trimite, să fie deschise, dar nici într'un caz cu pereți de fier.

Aceste vagoane deschise se vor acoperi după cererea cumpărătorilor și pe a lor spese, de direcția C.F.R., care ia sarcina acestei operații pe prețul de 100 lei pentru vagonul de zece tone.

Intrarea vagoanelor în Romînia va începe cel mai tîrziu la 1/14 Ianuarie 1916 și va continua în partide lunare pe cît posibil egale și consecutive, adică fără întrerupere până la 15/28 Aprilie 1916, cînd întregul stoc de vagoane cu capacitatea totală de trei sute mii tone (300.000 tone) trebue să fie intrate în Romînia.

Vînzătorul garantează că vagoanele, trimise lui de cumpărător, vor fi întrebuințate exclusiv la încărcarea mărfei vîndute prin prezentul contract și că ele vor fi încărcate și pornite din gările de frontarie în termen de 15 zile dela sosirea lor în Romînia, dirijîndu-se spre punctele de destinație hotărîte de cumpărător. Aceste vagoane vor părăsi dar teritoriul romîn cel mult în termen de 15 zile dela intrarea lor în Romînia.

Acest termen de 15 zile va curge, pentru vagoanele deschise, din ziua cînd ele vor fi acoperite și se vor pune la dispoziția vînzătorului.

Dacă în interesul accelerării expediției, vînzătorul ar crede de cuviință că în locul vagoanelor trimise de cumpărător și intrate în Romînia, să încarce o parte din marfa vîndută în alte vagoane romîne sau străine, aflate în Romînia, de aceiași capacitate și categorie, el este liber de a o face.

In asemenea caz eșirea acestor vagoane din Romînia, se va face tot în termen de 15 zile dela sosirea în Romînia a vagoanelor cumpărătorilor. Această înlocuire de vagoane nu alterează întru nimic dreptul de proprietate al drumurilor de fier cărora ele ar aparține.

Vagoanele pe care vînzătorul le-ar substitui pe baza facultății ce i se acordă mai sus, vor trebui să se întoarcă în Romînia, trimise de cumpărător în termen de 15 zile cel mult dela eșirea lor din Romînia; „dar cumpărătorii vor fi în drept de a substitui aceste vagoane cu altele de aceiași capacitate și categorie.

Până la restituirea sau substituirea lor, vînzătorul este în drept a reține din vagoanele trimise de cumpărători, un număr de vagoane de o capacitate egală cu cel nerestituit în termenul de 15 zile prevăzut mai sus.

Este bine înțeles că această facultate nu micșorează cîtuși de puțin obligația cumpărătorilor de a trimite regulat numărul integral de vagoane convenite.

In ce privește termenul de înapoere a vagoanelor stipulat mai sus, se va putea aplica o toleranță de 5 zile, la 6 % din vagoanele neînapoiate de vînzător, luînd de bază capacitatea lor.

In caz cînd stocul de vagoane trimise de cumpărători, care se vor găsi în Romînia — scăzîndu-se numărul de vagoane reținute conform dispozițiilor aliniatului 11 al prezentului articol— ar depăși patruzeci de mii tone (40.000 tone) cumpărătorii vor fi în drept:

1) De a înceta trimiterea vagoanelor următoare, până cînd stocul aflător în Romînia, va fi redus la 40.000 tone.

2) A prelungi termenul de predare cu atîtea zile cît timp ar dura întreruperea trimiterilor.

3) La daune-interese afară de cazul de forță-majoră alimentară, care se vor stabili ținînd seamă de valoarea actuală a vagoanelor.

Transportul pe apă.—

b. Cumpărătorii se obligă de a expedia restul de două sute mii (200.000 tone) cu care se complectează stocul de cinci sute mii tone (500.000 tone) cereale vîndute în următoarele condiții:

Cumpărătorii pot trimite șlepurile și remorcherele lor, fie la orice port dunărean romîn de încărcare, pentru a încărca direct în ele, fie numai până la porturile de transbordare.

In primul caz, vînzătorul se obligă a le încărca până la 15 zile dela sosirea lor în port; în al doilea caz vînzătorul va transporta cu șlepurile și remorcherele sale marfa vîndută dela porturile de încărcare și până la T.-Severin sau orice alt port dunărean romîn, unde se va face transbordarea în șlepurile cumpărătorilor. Pentru aceasta trebue ca cumpărătorii să înștiințeze pe vînzător cu 15 zile înainte.

Cu alte cuvinte, principiul este că cumpărătorii trebue să trimită în porturile dunărene romîne desemnate de către vînzător cu 15 zile mai înainte șlepurile și remorcherele necesare. Cu toate acestea după cererea cumpărătorilor și în scopul de a se efectua transportul, vînzătorul va pune la dispoziția cumpărătorilor, șlepurile și remorcherele de care ar dispune dela portul de încărcare și până la porturile de transbordare.

Fiindcă prețul vînzării fixat mai sus este pe suta de kgr. încărcate pe vagon sau șlep, în caz cînd cumpărătorii ar cere ca transportul dela portul de încărcare și până la portul de transbordare, să se facă cu șlepurile și remorcherele puse la dispoziția lor de către vînzător, spesele de transport și transbordare rămîn exclusiv în sarcina cumpărătorilor.

Cum vor circula șlepurile și remorcherele.

Transportul pe Dunărea se va face in ordinea următoare: 1). Mai întâiu toată marfa aflată actualmente în șlepuri. 2) După terminarea expediției acestor mărfuri, transportul mărfurilor vîndute prin acest contract ca și mărfurile vechi încă neîncărcate, se va face în mod simultaneu, în proporțiunea de 2/3 din marfa nouă și 1/3 din marfa veche.

Art. 4. Vînzătorul garantează că transportul pe Dunărea se va face în modul următor:

Treizeci șlepuri din acele nerechiziționate de statul romîn și aparținînd lui Erste K. K. Donau-Dampfschiffahrts Gesellschaft, ale Ungarische Fluss und Seeschiffarts-Actiengesellschaft, ale Süddeutsche Schiffahrtsgesellschaft și ale Bayerischer Lloyd, sau altor societăți sau particulari germani ori austro-ungari, care se găsesc acum în apele teritoriale romîne, vor putea eși fără de nici o restricțiune. Alte șase zeci șlepuri din acele rechiziționate ale sus ziselor societăți sau ale particularilor, care se găsesc acum în apele romîne, pline sau goale, vor putea asemenea eși încărcate, pe măsura ce alte șlepuri încărcate sau goale vor intra și vor fi puse la dispoziția cumpărătorilor. Aceste din urmă șlepuri nu vor putea eși decît în măsura ce vor intra cele dintâi sau alte de aceiași capacitate.

Vînzătorul garantează libera circulație a remorcherelor, chiar rechiziționate, în apele romîne.

Remorcherele și convoiurile nu vor putea să depășească în mersul lor liniile extreme ale apelor teritoriale romînești, decît atît cît este cerut de trebuințele navigației—fără însă a atinge vreun port străin.

Șlepurile și remorcherele aparținînd sus ziselor societăți și particularilor, care vor intra de acum înainte în apele romîne, sau pentru a face transbordări, sau pentru a fi încărcate direct nu vor fi nici rechiziționate nici sechestrate, nici confiscate, nici împiedecate în orice mod de a eși liber din apele teritoriale romîne. Se vor excepta însă șlepurile reținute în schimbul șlepurilor care ar eși conform aliniatului 2 al acestui articol.

Vînzătorul garantează aseminea că șlepurile încărcate acum în apele romîne cu mărfuri destinate exportului în Germania, Austria și Ungaria vor putea eși din porturi în ordinea stabilită de cumpărători, transportul lor nefiind împiedecat de nici o măsură de rechiziție sau alta. Cu toate aceste a treia parte din aceste șlepuri (goale sau pline) luînd ca bază capacitatea lor, vor putea fi în drum către un port romîn de transbordare, în timp ce cel puțin 2/3 vor rămîne în porturile romîne.

Totuși îndată ce un număr oarecare din treimea de șlepuri ce ar eși spre a merge la porturile romîne de transbordare, s'ar înapoia sau s'ar găsi descărcate într'un port romîn oarecare, o parte corespunzătoare din cele 2/3 care rămîn actualmente încărcate în porturi, vor putea după alegerea cumpărătorilor, să iasă din aceste porturi și să se dirijeze către oricare alt port romîn, unde cumpărătorii ar înțelege să facă transbordarea.

Art. 5. Toate mărfurile (din cele vechi) notificate Comisiunei Centrale până la 13/26 Octombrie 1915, ca fiind vîndute pentru a fi exportate în Germania, Austria și Ungaria, și a căror vînzare ar fi recunoscută de Comisiunea Centrală, precum și mărfurile vechi, care în loc de a fi recunoscute s'ar vinde prin intermediul Comisiunei, vor putea fi exportate, după achitarea în aur efectiv a taxelor de transport astăzi în vigoare.

Transportul acestor mărfuri pe apă se va face conform art. precedent și cu drumul de fier în ordinea stabilită actualminte în tablourile publicate de C. F. R. în Monitorul Oficial. Cumpărătorii vor avea cu toate acestea dreptul de a cere expedierea mărfei vechi, în afară de această ordine, dar numai după ce vor fi introdus în Romînia numărul de vagoane necesare transportului mărfei vîndute prin acest contract și într'atît încît ei vor trimite

alte vagoane ulterior, a căror reexpediere va fi supusă stipulațiilor art. 3.

Aceste stipulații nu ating întru nimic dreptul ce cumpărătorii ar putea să aibă de a exporta mărfuri cu vagoane acordate în virtutea convențiilor de compensație sau cu vagoanele autorizate în mod special de Comisiunea Centrală.

Prelungiri de termene și înmagazinarea.

Art. 6. Dacă cumpărătorii din motive de ordin tehnic sau din alte cauze de forță majoră ordinară sau extraordinară prevăzute și neprevăzute, ar fi împiedecați de a trimite vagoanele sau șlepurile necesare a transporta întreaga cantitate vîndută de 500.000 tone până la 15/28 Aprilie 1916, vînzatorul le va acorda un termen de prelungire de o lună, dar odată acest termen trecut, cumpărărorii sînt datori de a primi fără somație, punerea în întîrziere sau judecată, restul mărfei neexpediată la gările sau porturile unde s'ar afla și a plăti imediat contravaloarea.

Pentru acest sfîrșit vînzătorul este obligat să pună la dispoziția cumpărătorului, magaziile din gări și porturi pentru depozitarea ei.

Plata locației acestor magazii și riscurile din momentul înmagazinării mărfurilor, sînt în sarcina cumpărătorului. Această plată va fi de lei 0.15 pe lună de fiecare sută de kgr. pentru cerealele ce s'ar depozita în magaziile C. F. R., iar în magaziile porturilor chiria după regulamentul porturilor.

Dacă cumpărătorii refuză sau nu se prezintă pentru a lua în primire marfa, vînzătorul este în drept a o înmagazina pe contul, rizicul și pericolul cumpărătorului.

Art. 7. Vînzătorul garantează că transbordarea fie la T.-Severin, fie la alt port romîn precum și expediția mărfei transbordabile se va face fără nici o piedică de nici un fel din partea autorităților romîne.

Vînzătorul mai garantează că mărfurile ce vinde prin acest contract sau cele prevăzute la art. 5, precum și magaziile în care ar fi depozitate, nu vor fi supuse la rechiziție, sechestre sau confiscări.

Cantitatea, calitatea și greutatea cerealelor.

Art. 8. Cantitatea și calitatea mărfurilor vîndute, vor fi constatate la gările de expediere sau în porturile de îmbarcare. În acest scop vînzatorul va informa de predare pe cumpărător cu un avis prealabil făcut cu 8 zile înainte.

Cîntarul va fi acel oficial al gărilor de predare. Cumpărătorul are drept a face să se cîntărească vagoanele înainte de încărcare.

În porturile de îmbarcare, greutatea se va stabili cu decimalul. Greutatea va fi indicată în scrisoarea de trăsură și duplicat.

Procesul-verbal semnat de reprezentantul cumpărătorilor și

de vizător constitue proba desăvîrșită a cantității și calității mărfei predate.

El este opozabil ambelor părți.

Art. 9. Transportul dela gări sau porturi până la frontieră ori punctul de transbordare, taxele de export în aur, azi în vigoare, cheltuelile de fract și declarațiile vamale, și în fine toate spesele de transport sau alte, din momentul punerii mărfei în vagon sau șlep și până la sosirea mărfei la destinație, sînt în sarcina exclusivă a cumpărătorului și nu se scad din prețul de cumpărare.

Taxele de export sînt:

4 lei pentru 100 kgr. porumb.
5 „ „ „ „ ovăs, orz.
6 „ „ „ „ grîu și secară.
9 „ „ „ „ mazere și fasole.

Cumpărătorii vor achita în momentul încărcării cerealelor în vagoane sau șlepuri aceste taxe.

În caz eventual cînd cheltuelile de transport și celelalte taxe ale C. F. R., cheltuelile de port, taxele de export, precum și alte taxe percepute de autoritățile romîne s'ar spori, sau că alte taxe, drepturi și cheltueli s'ar înființa de C. F. R., sau de autoritățile romîne, diferența în plus peste cele actuale, va fi pusă în sarcina vînzătorului.

Dacă aceste taxe, drepturi și cheltueli s'ar micșora sau suprima, diferența în minus a acestor cheltueli, față de cheltuelile astăzi în vigoare, rămîn în favoarea vînzătorului.

Plata.

Art. 10. Plata prețului se va face în lei noi și contra documentelor următoare:

1). A proceselor-verbale iscălite de reprezentanții vînzătorului și ai cumpărătorilor, constatînd calitatea și cantitatea vîndută.

2). A duplicatelor scrisorilor de trăsură emise și adresate după indicațiile cumpărătorilor: *)

a) dela gările expeditoare în ce privește expediția pe C. F. R.

b) dela agențiile porturilor de îmbarcare în ce privește expedițiile cu șlepurile cumpărătorilor.

*) Aliniatele ce urmează nu sînt destul de clare. Din ele ar rezulta că pentru încărcările în șlepuri, fie îmbarcare sau transbord, pe lîngă procesele-verbale vînzătorul ar trebui să anexeze la factură și duplicatele scrisorilor de trăsură. Ori știm că actele care însoțesc șlepul în ceiace privește povara, sînt manifestul și chitanța pentru plata taxei de cheiaj, și aceste acte trebuind să le posedă căpitanul în timpul voiajului, ar urma ca în cazul îmbarcării, plata mărfei să se facă după transbord. Ori din dispozițiile contractului reese în mod clar că marfa trebue să se plătească la punerea ei în șlep sau în vagon. Aceasta în cazul cînd marfa încarcată în șlepurile romîne s'ar transborda, care ar fi cazul cînd marfa s'ar încărca direct în șlepurile societăților străine.

c) dela agenţiile porturilor de transbordare în ceia ce priveşte expediţia cu şlepurile vînzătorului.

3). Atestările eşirii mărfurilor:

a) semnate de şeful gării sau al vămii de eşire romîne în ceia ce priveşte expediţia pe C. F. R.,

b) iscălite de căpitănia portului de îmbarcare în ce priveşte expediţia cu şlepurile cumpărătorului,

c) iscălite de căpitănia portului de transbordare în ceia ce priveşte expediţia cu şlepurile vînzătorului.

Art. 11. Pentru a se asigura plata preţului cumpărătorii vor da vînzătorului în termen de 8 zile dela intrarea în vigoare a prezentului contract scrisori de credit irevocabile pentru suma de treizeci milioane lei noui, la bănci cu reşedinţa în Bucureşti care vor confirma vînzătorului obligaţia lor de plată conform stipulaţiilor de mai sus.*)

Imediat şi ori de cîte ori acest credit se va epuiza pe jumătate, el se va reîntregi pe deplin drept în mod automatic până ce ultima predare va fi achitată.

Art 12. Cumpărătorii se obligă a cumpăra pe timpul duratei acestui contract mărfurile denumite la art. 1, expediate în vagoane şi căruţe în gările de frontieră sau aproape de frontieră, în condiţiile următoare:

1) Preţurile vor fi acele prevăzute la art. 2 al acestui contract şi plătibile în lei noi.

2) Taxele de export plătibile în aur efectiv sînt în sarcina cumpărătorilor. Şi de oarece vînzătorul urmează să avanseze aceste taxe, pentruca marfa să poată trece frontiera romînească, cumpărătorii vor trebui să i le restitue tot în aur efectiv odată cu plata preţului mărfei.

Cumpărătorii vor putea substitui această plată în aur efectiv, prin certificate ale Băncii Naţionale a Romîniei echivalînd plata în aur.

3 Cheltuelile de transport sînt de asemenea în sarcina cumpărătorilor şi ele vor fi calculate după cum urmează:

Pentru expediţiile pe drumul de fier, după taxele percepute de C. F. R., iar pentru celelalte expediţii (căruţe) cheltuelile totale ale transportului sînt stabilite în mod global la suma de 200 lei noi pentru vagonul de 10.000 kgr.

Din lună în lună cumpărătorii vor trebui să informeze pe vînzător despre cantitatea şi felul mărfei ce are intenţia să cumpere şi transporta pe aceste căi. Prima informaţie va fi dată vînzătorului la 1/14 Ianuarie 1916.

Cantitatea de cereale şi leguminoase pe care cumpărătorii se obligă a le cumpăra conform acestui articol, nu va fi socotită în cantitatea de cinci sute mii tone prevăzute la art. 1.

Ele constituesc un plus peste cantitatea vîndută, al cărui transport se va face prin mijloacele vînzătorului, pe cît timp cele 500.000 tone prevăzute la art. 1 vor fi transportate exclusiv cu mijloacele cumpărătorilor.

*) Ar fi fost mai bine zis acreditive, întrucît scrisoarea de credit este un ordin de plată necondiţionat, cum ar fi în cazul acesta de depunerea mărfei.

Dispoziţiunile acestui articol se vor aplica la orice marfă care ar trece frontiera romînă cu incepere dela 1/14 Ianuarie 1916, independent de data cînd acea marfă a fost cumpărată.

Reînoirea Contractului.

Art 13. Părţile contractante sînt de acord în principiu de a reînoi acest contract pentru o cantitate ulterioară de încă 500.000 tone, îndată ce el va fi lichidat, adoptînd pentru noul contract bazele esenţiale din contractul de faţă şi în special obligaţia cumpărătorilor de a trimite ei mijloacele de transport.

Preţurile mărfurilor vor fi stabilite atunci de comun acord.

Mandatarii, competinţa.

Art. 14. Cumpărătorii desemnează ca mandatar al lor în Romînia cu privire la executarea acestui contract pe d. E. Behles, secţia cereale Bucureşti, care obligă pe cumpărători cu tot ce ar face cu privire la executarea acestui contract.

El singur va putea indica destinaţia mărfurilor, va putea lua orice dispoziţii şi obligaţii. Notificările şi acţiunile se vor face de vînzător numai mandatarului la domiciliul ales prin prezentul contract. Orice împuternicire ce s'ar da de acest mandatar altor persoane, sînt valabile şi obligă pe cumpărători.

Mandatul de mai sus este irevocabil atît timp, cît prin notificare în regulă nu s'ar comunica vînzătorului de către cumpărători, numirea unui nou mandatar, căruia cumpărătorii, însă nu-i vor putea deferi puteri mai restrînse decît puterile date astăzi mandatarului desemnat prin acest contract.

Toate diferendele privind cantitatea şi calitatea mărfei se vor judeca în mod definitiv ori irevocabil de Camera Arbitrală a Bursei din Bucureşti.

Orice alte litigii vor fi judecate de instanţele judiciare romîne din Bucureşti.

Art. 16. In ceia ce priveşte executarea acestui contract, cumpărătorii, aleg ca domiciliu în Bucureşti la casa E. Behles, secţia cereale, Str. Bursei, palatul Generala, şi vînzătorul în Bucureşti palatul Camerei de Comerţ.

Art. 17. Cumpărătorii vor plăti vînzătorului, conform art. 12 din regulamentul său, un provizion de 50 bani la suta de lei, calculată asupra valorei întregi a preţului datorit pe baza acestui contract.

Plata se va face în cinci rate anticipate, fiecare calculată asupra unei valori de aproximativ de 30.000.000 lei şi cu specificare că ultima rată de comision, va fi în raport cu suma care ar rămîne de plătit ca preţ, ţinînd cont de totalitatea provizionului plătit în cele patru rate anterioare.

Art. 18. Pentru orice diferenţă de text în acest contract textul francez va servi ca bază de interpretare.

Art. 19. Acest contract făcut în opt exemplare, două pentru fiecare din părţi, a fost semnat astăzi 9/22 Decembrie 1915.

(Urmează semnăturile).

Anexa I.—Marfa livrată trebue să fie bună, leală şi mercantilă, sănătoasă, uscată, fără gărgăriţe şi nemăluratâ.

Calitatea: Se va constata prin media fiecărui vagon sau prin media fiecărui şlep.

Greutatea naturală. Se va constata la samovar.

Corpuri străine. Vor fi constatate prin cîntărire. Cele care vor fi sub bază nu vor fi bonificate. Cumpărătorii vor avea facultatea de a refuza marfa care ar conţine un procent de corpuri străine, întrecînd maximul, sau de a o primi cu o bonificaţie care va fi calculată ulterior conform stipulaţiilor referitoare la excedentul întrecînd baza.

La constatarea greutăţii naturale şi percentagiul pe corpuri străine, fracţiunile sub o zecime la sută nu vor intra în calculaţiune.

Toate chestiunile referitoare la calitatea nelămurită prin prezentul contract, vor fi regulate conform uzului bursei din Brăila.

Griu.—*Greutatea naturală:* 74 kgr. la hectolitru, plus sau minus se va bonifica reciproc calculînd 1% pentru fiecare kgr.

Corpuri străine: Pentru grinele a căror greutate naturală va fi sub 17 kgr, baza este de 5% cu un maximum de 8%, pentru grînele a căror greutate va fi de 77 kgr. sau va depăşi greutatea de 77 kgr., baza este de 3% cu un maximum de 6%. Orice excedent depăşind baza va fi bonificat pe baza de ½% pentru fiecare 1% de secară şi integral adică 1% pentru fiecare 1% alte corpuri străine.

Secară.—*Faq. Corpuri străine:* Baza 4% cu un maximum de 7%. Tot ce va depăşi aceşti 4% va fi bonificat integral adică 1% pentru fiecare 1%. Griul nu va fi considerat ca corp străin.

Ovăz.—*Faq. Corpuri străine:* baza 5% cu un maximum de 8%. Orice excedent depăşind aceşti 5% va fi bonificat pe baza de ½% pentru fiecare 1% de ovăz integral, adică 1% pentru fiecare 1% alte corpuri străine.

Orz.—*Faq. Corpuri străine:* baza 4% cu un maximum de 8%. Orice excedent depăşind aceşti 5% va fi bonificat pe baza de ½% pentru fiecare 1% de orz integral adică 1% pentru fiecare 1% alte corpuri străine.

Porumb roş, cinquantino veritabil nedegenerat şi pignoletto.—Faq. marfa din recolta 1915 este exclusă.

Corpuri străine: Baza 2% cu maximum 3% porumburi de alte calităţi. Boabe, defecte şi pătate închise. Tot ce va întrece aceşti 2%, va fi bonificat integral adică 1% pentru fiecare 1%.

Porumb de orice altă specie. — Faq. *) marfa din recolta 1915 exclusă.

Corpuri străine: Baza 5% cu maximum 8% boabe pătate şi stricate închise. Tot ce va depăşi aceşti 5% va fi bonificat integral adică 1% pentru fiecare 1%.

Fasole.— Faq. Marfa provenind din recoltele anterioare celei din 1914 este exclusă.

Corpuri străine: Baza 4% boabe pătate şi 2% corpuri străine cu un maximum de 6% boabe pătate şi 3% corpuri străine. Boabele colorate nu vor fi considerate ca corpuri străine.

Tot ce va întrece baza va fi bonificat pe baza de ½% pentru fiecare 1% de boabe pătate şi integral, adică 1% pentru fiecare 1% alte corpuri străine.

Mazăre.—Mărfurile care în mod esenţial nu îndeplinesc normele de calitate şi condiţie a prezentului contract, pot fi refuzate, însă în acest act vînzătorul nu este obligat a livra o altă marfă în substituire.

II

Sacii necesari pentru transportul la gara de expediţie sau portul de încărcare, cum şi dulapii pentru uşile la vagoanele acoperite vor fi furnizate de vînzător pe comptul său propriu.

Vînzătorul prin pre-aviz de 8 zile va notifica cumpărătorilor staţiunile la care vagoanele goale vor fi dirijate. Este bine înţeles că o cantitate minimală de 100 vagoane goale va fi dirijate deodată la una, sau două, sau trei, sau patru, sau eventual cinci staţiuni limitrofe.

Până în momentul cînd scriu aceste rînduri nu s'a stabilit în mod definitiv forma contractului ce va interveni între agricultori şi Comisiunea Centrală, până atunci pentru a se putea stabili quantumul recoltei disponibile, toţi agricultorii care vor să vîndă consorţiului Austro-Ungaro-German, trebue să complecteze o declaraţie cu conţinutul pe care-l dăm mai jos:

---

*) Faq. abreviaţiune a cuvintelor: *fair, averrage, quality*, însamnă calitatea mijlocie a recoltei bune şi sănătoase, după timp şi portul de încărcare. Vezi I. Enăchescu, Comerţul de cereale, pag. 158.

Comisia Centrală

PENTRU

Vînzarea şi exportul cerealelor şi derivatelor

DECLARAŢIE

Subsemnatul.................... proprietar [1]).................... din Comuna.................... Jud............ luind cunoştinţă de contractul de vînzare intervenit între Comisiunea Centrală pentru vînzarea şi exportul cerealelor şi derivatelor din Romînia şi Soc. din Germania, Austria şi Ungaria, contract publicat în „Monitorul Oficial" No. 208 din 13 Decembrie 1915, declar prin aceasta, pe răspunderea mea [2]), că am recoltat pe moşia .... [3]) .... următoarele cantităţi de cereale constatate cu Certificatul Administraţiei Financiare a Jud.................... No....................

	Cantitatea constatată de Ad-ţia financiară. Vagoane de 10.000 kgr.	Cantitatea vîndută sau întrebuinţată. Vagoane de 10.000 kgr.	Cantitatea disponibilă. Vagoane de 10.000 kgr.
Griu			
Porumb recolta 914			
Orz			
Ovăz			
Fasole			
Mazăre			

Din aceste cantităţi declar că ofer spre vînzare Comisiunei Centrale pe preţurile şi în condiţiunile stabilite în sus numitul contract:

Grâu .... vagoane
Porumb din recolta 1914 .... vagoane
Orz .... vagoane
Ovăz .... vagoane
Fasole .... vagoane
Mazăre .... vagoane

Această ofertă este obligatorie pentru mine timp de 30 zile, cu incepere dela 24 Decembrie 1915, în care timp Comisiunea Centrală îmi va arăta în scris cantitatea acceptată pentru vînzare şi la care am dreptul după tablourile de repartiţie.

Mă mai oblig ca la cererea Comisiunei sau a reprezentanţilor ei să subscriu cuvenitul contract, şi în cel mult 5 zile dela înştiinţarea ce mi se va face, să predau în gara.................... în vagoane străine sau romîne cantitatea de producte ce mi se va cuveni după normele stabilite de Comisiunea Centrală şi în ordinea tablourilor întocmite.

Dacă din vina mea nu voiu semna contractul, sau nu voiu preda marfa la timp, sau voiu înstrăina-o, sau nu va corespunde condiţiilor de calitate pentru a fi vîndută, pe lîngă pierderea ce voiu avea la ordinea încărcării, voiu suporta orice pagube ce se va stabili că am pricinuit prin fapta mea.

Mai declar că mă voiu conforma tuturor dispoziţiunilor luate de Comisiunea Centrală. că voiu plăti un comision de ½ % asupra valorei mărfei vîndute şi că-mi aleg domiciliul la....................

Data SEMNĂTURA
....Decembrie 1915

1) Arendaş, comerciant, etc.
2) Pentru comercianţi se va arăta unde este depozitată marfa.
3) Proprietate sau ţinută în arendă.

Pentru vînzările destinate exportului, în afară de cele cuprinse în contract, comisiunea a stabilit următoarele preţuri:

1) Pentru griu cu greutate de 74 kgr. la hectolitru samovar şi cu 5% corpuri străine, se va plăti minimum 3500 lei pentru 10.000 kgr. Fiecare kgr la hl., în plus sau în minus, modifică preţul cu 50 lei la vagon. Fiecare corp străin, în plus sau în minus, modifică preţul cu 25 lei de vagon. Secara se socoteşte două boabe drept un corp străin.

2) Porumbul obişnuit, varietatea dinte de cal cu 3—5% boabe stricate, recolta veche 1914, 3500 lei vagonul.

3) Ovăzul cu greutatea 38 kgr. la hectolitru şi 5% corpuri străine 3500 lei vagonul.

4) Orzul până la 5% corpuri străine, 3500 lei vagonul.

5) Orzoaica până la 5% corpuri străine 4000 lei vagonul.

6) Secara cu greutatea 70 kgr. la hl. şi cu 3% corpuri străine, 3500 lei vagonul. Fiecare kgr. la hl., în plus sau în minus, modifică preţul cu 50 lei la vagon.

7) Meiul bun cu 4000 lei vagonul.

8) Fasole tip obişnuit, cu cel mult 5% boabe stricate, 5000 lei vagonul.

9) Mazerea comestibilă tip obişnuit, se va vinde cu minimum 4000 lei vagonul.

Toate preţurile de mai sus se socotesc pentru vagonul de 10.000 kgr., marfă predată franco vagon în gara de încărcare, în vrac sau în sacii cumpărătorului.

Taxa de export precum şi toate cheltuelile de transport din momentul încărcării sînt în sarcina cumpărătorilor.

Pentru consumaţia interioară s'au stabilit următoarele preţuri:

1) Griul greutatea de 76 kgr. la hl. cu 5% corpuri străine, 1900 lei vagonul. Fiecare kgr. la hectolitru, în plus sau în minus, schimbă preţul cu 20 lei. Fiecare corp străin în plus sau în minus cu 10 lei de vagon. Secara se socoteşte 2 boabe drept un corp străin.

2) Porumb recolta veche, varietatea dinte de cal, cu 4% boabe pătate, 1400 lei vagonul; recolta 1915 până la 1200 lei vagonul.

3) Ovăzul cu greutatea 38 kgr. la hectolitru, cu 1500 lei vagonul; fiecare hectolitru în plus sau în minus schimbă prețul cu 16 lei la vagon.

4) Orzul greutate 57 kgr. la hectolitru cu 5⁰/₀ corpuri străine, cu 1600 lei vagonul.

In condițiile art. 1 din contract s'a stabilit că din totalul de 50.000 vagoane vîndute vor fi:

20.000	vagoane	grîu
10.000	„	porumb
7.500	„	orz
5.000	„	ovăz
5.000	„	fasole
2.500	„	mazere.

Transportul se va face în condițiile art. 3 pe uscat și pe apă în proporție de 30.000 vagoane pe apă și restul pe uscat.

Predările vor începe la 1 Ianuarie și se vor termina la 1 Aprilie 1916. Ele se vor face în gări în ordinea stabilită de tabelele formate prin tragerile la sorți efectuate de Comisiunea care a funcționat la Ministerul Lucrărilor Publice. Aceasta în ceia ce privește recolta nouă, pentru cea veche se va urma ordinea înscrierii dela C. F. R.

Asupra cantității se va cumpăra dela fiecare proprietar 5 vagoane, plus o zecime din restul ce posedă peste aceste 5 vagoane.

La cele 50.000 vagoane producătorii vor participa în proporția următoare:

38⁰/₀ proprietarii, 28⁰/₀ băncile populare, obștiile, cooperativele și micii cultivatori; 28⁰/₀ comercianții de cereale și asociațiile de comercianți; 6⁰/₀ morarii.

Nu găsim în această proporție Casa Rurală și nici nu vedem la care din categoriile de producători trebue clasată.

Chestiunea exportului cerealelor noastre, în aceste timpuri anormale, se evidențiază mai mult ca oricînd. Pentru a eși din țară prin mijloacele căilor ferate trebuesc 3 luni și aceasta cu toate garanțiile date de către cumpărători și vînzători, în virtutea puterilor ce dețin dela statele pe care le reprezintă. Ce ar fi dacă comerțul ar fi liber și s'ar face numai între comercianți?

Rămîn dar tot căile pe apă care ne pot duce cerealele pe piețele cumpărătoare. Chestiunea Dardanelelor ne apare de o importanță capitală și de soluția ce va primi-o după războiul mondial va depinde foarte mult situația noastră economică.

Vînzarea a 80.000 vagoane grîu pentru Anglia.

In ultimul moment între Comisiunea Centrală și delegații guvernului Britanic a intervenit un acord pentru vînzare a 80.000 vagoane grîu.

Se zice că contractul respectiv e făcut și chiar semnat.

Prețul vagonului s'a fixat la lei 3200 pentru grîu de 74 kgr. la hectolitru, fiecare kgr. în plus sau minus modificînd prețul cu 50 lei de vagon. Vom avea dar:

Lei 3250	pentru grîu de 75	kgr. la hectolitru.
„ 3300	„ „ „ 76	„ „ „
„ 3350	„ „ „ 77	„ „ „
„ 3400	„ „ „ 78	„ „ „
„ 3450	„ „ „ 79	„ „ „
„ 3500	„ „ „ 80	„ „ „

Și această ultimă sumă fiind susceptibilă de urcare, știind că mulți producători moldoveni au grîne care trec de 80 kgr. la hectolitru.

Conform acestor convențiuni *Biroul Britanic* este obligat ca până la 1 Iulie a. c., să termine toate formalitățile de cumpărare cu diferiții producători în ordinea stabilită de către Comisiunea Centrală de vînzare, dîndu-se întâitate contractului de 50.000 vagoane.

Plata se va face în lei, fixîndu se cursul la 26 l. lira sterlină.

Căile de transport pentru Anglia fiind deocamdată închise, marfa va fi plătită în momentul predării în magaziile gării sau docuri și în magaziile particulare, unde va rămîne până ce va putea fi exportată.

O comisiune compusă din delegații *Biroului Britanic* și din delegații Comisiunii Centrale va lua succesiv în primire cantitățile vîndute care vor fi plătite imediat.

Taxele de export credem că se vor plăti la eșirea mărfei din țară. Ca și în contractul Austro-Ungaro-German, aceste taxe sînt datorate după tariful actual Comisiunei Centrale, chiar dacă sînt majorate sau reduse,—presupunem că și în acest contract s'a prevăzut o clauză identică. In acest caz plata lor nefăcîndu-se imediat, nu vom avea o urcare a aurului pe piața noastră și ca atare nici o nouă resursă de emisiune pentru Banca Națională *)

Acest contract care a avut de scop să oprească de a se vinde Puterilor Centrale 80.000 vagoane grîu, ceia ce echivalează aproape cu cantitatea ce țara noastră mai poate exporta, va aduce agricultorilor, respectiv economiei noastre naționale, circa 272.000.000 lei.

Așteptăm perfectarea contractului de unde vom putea lua notă de toate detaliile, care interesează, comerțul și agricultura noastră.

București 2/15 Ianuarie 1916

I. Enăchescu

---

*) Banca Națională își va forma stocul metalic din lirele sterline, aur, care i-se vor da în prețul cerealelor vîndute și pe baza cărora va face emisiunea necesară plății de circa lei 270.000.000.

CRONICA VESELĂ

Strofe vechi

Imi ceri adresa, domnul meu ?
Sînt trist din cale-afară...
Cum să ţi-o dau, cînd însu-mi eu
O caut de-astă vară!

Să nu mă 'ntrebi cum s'a făcut, —
Cine-ar putea să spue ?
Adresa mea a dispărut.
M'am pomenit că nu e!

A rătăcit de azi pe mîni
Pribeagă prin Moldova,
Iar peste două săptămîni
Am prins-o 'n Vîrciorova

Şi cum am dat ochi amîndoi
Mi-a spus, acolo 'n gară,
Că dacă nu era război
Ar fi eşit din ţară...

Induioşat, i-am amintit
Atunci, cu vorbă bună,
Ce trai frumos şi liniştit
Am dus noi împreună.

I-am explicat apoi c'aş vrea
Menaj indivizibil,—
I-am spus că nu pot fără ea,
Că-mi este imposibil!

Dar ea s'a dus şi m'a lăsat
Din nou, în toamna sumbră,
Să rătăcesc neconsolat
Ca „omul fără umbră".

*

De-atunci, urmînd adresa mea
Necontenit fugară,
Cu geamantanul după ea
Alerg din gară 'n gară.

Am întrebat pe la amici,
Cu jumătate-gură:
— N'a fost adresa mea p'aici ?...
— „E 'n vilegiatură!

„Chiar adineaori a plecat.
„Venise dela munte...
„Purta un plic decolorat
„Şi-o marcă strîmbă 'n frunte...

„Şi-am mai zărit-o, dacă vrei,
„Acum vre-o zece zile,—
„Urîtă, vai de capul ei,
„Şi plină de stampile !

„Ce-o fi păţit adresa ta ?
„Ori poate, sărăcuţa,—
„Să ştii c'a prins-o cineva
„Ş'a dus-o la Mărcuţa..."

*

O, doamne, cum m'am săturat
De-atîtea ipoteze !...
Decît să stau aşa 'ncurcat,
Voi pune s'o sculpteze

Cu caractere de granit
Pe-o piatră funerară,
Să dorm încalte liniştit
Că n'o să mai dispară...

Octombrie, 1914. G. T.

CRONICA MUZICALĂ

George Enescu.

Răsărirea lui G. Enescu in arta muzicală romînească sfarmă toate teoriile de evoluţie artistică. Romînia n'are decît un început de artă muzicală care nu depăşeşte 30 ani de existenţă şi acest început încă, nu se poate numi naţional; încît, apariţia unui titan muzical pare nelogică. Germaniei, Franţei, Italiei le-au trebuit cîte 5 şi 6 secole de dezvoltare până să-şi aibă primii lor genii: Bach, Rameau şi Palestrina. Apoi armonioasa desvoltare a continuării lanţului de genialitate germană cu Bach, Haydn, Mozart, Beethowen, Wagner,—continuitate şi apogeu logic fără curbe şi ezitări,—s'a înfăptuit în curs de 3 secole.

Dar Romînia nu poate invoca nici dezvoltare, nici continuitate, căci e abia la început, şi de aceia, dacă putem explica dezvoltarea lui G. Enescu prin cultura germană şi franceză, pe care a primit-o de copil, naşterea sa cu aptitudini atavice muzicale, rămîne o enigmă. De altfel o norocoasă şi mîndră enigmă pentru Romînia.

*

G. Enescu s'a născut într'un sat din judeţul Dorohoi; imediat şi-a arătat vădit firea, aplecată către muzică.

Tatăl d-sale d. C. Enescu, moldovan întreg la minte, cu vederi largi şi sănătoase, s'a hotărît fără multă ezitare să-şi lese fiul să urmeze violina. Decizie grea de luat acum 30 de ani, cînd muzica nu era văzută la noi, ca o artă, ci numai ca o distracţie; iar cei care o urmau, nu aveau nici o consideraţie. Plecă la Viena, unde stătu mai mulţi ani, urmînd la conservator violina şi întreg cursul de cultură muzicală; de aci trecu la Paris unde fu primit prin concurs la Conservator, absolvind violina, compoziţia şi pianul. La vrîsta de 14 ani G. Enescu dădea lecţii şi concerte de violină în Paris cîştigîndu-şi subsistenţa, evitînd cu o vădită mîndrie să ceară bani din ţară. Dela acea vrîstă, până în anul trecut, a rămas tot timpul în Franţa, muncind fără preget să-şi cîştige şi să-şi menţie locul, între cei dintîi executanţi şi compozişti ai Franţei.

*

Educaţia muzicală a lui G. Enescu e exemplul cel mai minunat de un altoi făcut unui vlăstar plin de promisiuni reale, cu o mlădiţă din arta germano-francă. La d-sa se inveder ează trei manifestări artistice

distincte, care-l deosebesc și-l ridică de-asupra tuturor artiștilor. Acestea sînt: virtuosul violonist, compozitorul și maestrul de orchestră. Inainte de a arăta aceste manifestări, voiu începe prin a descrie *omul*, căci el mi se pare partea cea mai de seamă pentru societate. Se poate spune fără nici o ezitare, că G. Enescu e un om ales; și dacă n'ar fi talentatul muzicant, ce e, numai cu calitățile ce le are ca om, ar fi suficient să fie stimat și iubit. Inteligent, cu o minte largă și sănătoasă, muncitor, modest și econom. Toate aceste calități le deține prin ereditate dela tatăl și mama d-sale, calități pe care d-sa le-a menținut și dezvoltat. Vecinătatea d-sale îți dă o dorință de muncă cinstită și o fermă convingere în realizarea ei. O putere morală, firească omului superior, se degajează din d-sa, stăpînindu-te și lăsîndu-ți o înaltă impresie sufletească, asemănătoare cu acea produsă de un altar, credincioșilor. Vrăjmaș a oricărei exteriorizări, îl vezi modest, simplu, cu o dorință neînfrîntă de a asimila și a progresa, care-l face să muncească zilnic 7—8 ceasuri la violină, compoziție, cetire de partituri sau literatură. Și veșnic, cu aceiaș zîmbet bun de om plin de modestie, îți spune: „sînt încă multe de învățat". Din economiile făcute în timp de 20 ani, economii strînse dela concerte și vînderi de compoziții, și-a cumpărat o mică moșioară în jud. Dorohoi alături de satul unde s'a născut. E cel mai frumos exemplu care arată ce fel de om e G. Enescu. După 30 de ani trăiți în străinătate revine acelaș bun moldovan, care-și iubește cu duioșie pămîntul unde s'a născut și a copilărit preferind o mică căsuță și drumuri glodoase, unei vile de pe boulevardul Saint-Germain, sau unei proprietăți cu drumuri pietruite, în Franța.

*

Intre cei dintîi virtuoși violoniști, francezul I. Tibaut și germanul Kreisler, G. Enescu își ocupă locul cu toată cinstea. Iubit în Franța, stimat la Berlin ca cel mai bun interpret al lui Bach, chemat la Londra, e adorat de Romîni. Execuția lui se distinge prin ton, muzicalitate, expresie și siguranță. Tonul său e expresia firei sale blînde; nu obține nimic prin violență; tonul său e captivant și convingător prin blîndeța lui. Dușman ireductibil a oricărei jonglerii pe violină. Muzicalitatea sa arată profunzimea savantului care studiază continuu. Expresia e deducția acestei muzicalități; iar siguranța o deține prin munca zilnică, ce o face la violină. Ii plac și-i convin bucățile expresive și finețele clasicilor. La tradiția execuției bucăților, aduce personalitatea sa, dînd o nuanță nouă, aceia a delicateței și analiticei muzicale. Două nuanțe care-l fac deosebit de ceilalți executanți.

*

G. Enescu ca compozitor (in contrazicere cu mulți am această opiniune) e manifestarea cea mai de seamă. Virtuosismul dispare cu virtuosul și numai cărțile de Istoria artei ne mai spun despre dînsul; pe cînd compozitorul trăește etern, prin suflul său de gîndire, prin pietricica mai mică sau mai mare pe care o pune la monumentul artei. In Romînia G. Enescu e primul compozitor, care poate primi serios acest nume și e primul care s'a gîndit să pună bază unei arte romîne. Până la dînsul, arta muzicală romînă sub înrîurirea decadenței muzicale italiene se manifesta prin prea bine cunoscutele romanțe, care au avut darul de a banaliza—poate—pentru totdeauna, cele mai frumoase simțiminte, ale dragostei. Acei cîțiva compozitori care au încercat să evolueze, n'au avut suficientă tărie de rezistență și au căzut luați de curent, sau poate de propriile lor nevoi, asigurîndu-și astfel un cîștig și o glorie mai eftină. G. Enescu încă de pe cînd era în străinătate, văzînd starea rea, dela noi, care avea tendința să se eternizeze, a instituit un premiu național, prin care nu se încurajază decît lucrările simfonice orchestrale, exluzînd orice altă muzică eftină de glorie. Pentru acest premiu a donat o sumă de peste 20.000 lei, sub controlul Casei Școalelor. Rezultatul acestui premiu e că: de cîțiva ani o sumă de tineri talentați muncesc serios, producînd lucrări de seamă și care au încurajarea atît bănească, cît și a execuției sub direcția bunului Maestru. Și iată cum, din inițiativa unui singur om inimos, s'a creat o școală de compoziție romînească cu cele mai nobile tendinți de artă curată.

Ca compozitor G. Enescu aparține școalei impresioniste cu o bază solidă de clasicism. Impresionismul său s'a manifestat sub înrîurirea școalei franceze, care la rîndul ei e influențată de puternicul curent rus Mussorgsky. Dela clasicism i-a rămas dragostea pentru formă și corectitudinea scrisului armonic, asemenea siguranța și fineța de a scrie o fugă muzicală. Pot da ca exemplu tratatul d-lui Gedalge, unul din manualele cele mai moderne și mai bune de fugă, ilustrat numai cu exemple din Bach, și unde figurează o fugă de G. Enescu, dată ca exemplu de tot ce se poate scoate muzical dintr'o idee. E o fugă, de care s'ar putea spune, în sens figurat literar, că nu e rușinosă, și care-i va face totdeauna cinste.—Intre primele lucrări apărute la editorul Enoch, acum vre-o 18 ani, și ultimile, se observă o tendință de aetherizare și o debarasare aproape complectă de influențele neo-romanticilor, rămînîndu-i o ușoară cromatizare—cred—de origină vagneriană. Fraza sa melodică e clară, incisivă, adesea scurtă; însă scoate din ea maximul de combinații.

Armonia e variată, cu acorduri pe care le-ași putea numi întrebătoare—în special alterate cu apogiaturi simultane contrare, așezate totdeauna în poziții largi, ca să dea sonoritate mare. In înlănțuirile sa-

le armonice circulă totdeauna mult aer: poate de aceia au impresia mistică de aetherizare.

Cunoscător profund al timbrelor instrumentelor, are un colorit orchestral admirabil, fără abuzuri de sonorităţi de o calitate dubioasă, cum găsim adesea chiar la R. Straus. In orchestraţie, ca şi la execuţia din violină, pare că-l îngrijeşte în deosebi fineţa şi delicateţa de expresie. De cîţiva ani e numit adesea în comisiunea de examinare a absolvenţilor Conservatorului din Paris, pentru care a scris, să fie cetite la prima vedere, bucăţi şi frînturi de concerte pentru flaut, trombă, harpă, clarinet, etc.. La editorul său Enoch are tipărite o sumă de *Lieduri* pentru voce şi piano; în special în op. 15 sînt lucruri de o fineţă şi o simţire admirabile. Mai multe *Suite şi bucăţi diverse pentru piano*. Două *poeme simfonice cunoscute* în ţară, un *concert de violină* şi o *simfonie orchestrală*. Ultima *simfonie* a terminat-o anul trecut, cînd s'a şi executat, iar acum are isprăvită o Suită de orchestră, şi un număr de melodii pentru canto şi piano pe poemele lui Ferd. Gregh. Din toate aceste lucrări se exală o dorinţă de a face şi a da arta cea mai pură muzicală. Nici o concesie, nici o slăbire nu se vede dela această sfîntă aspiraţie; din contra, o tendinţă de urcare spre o sursă de inspiraţii şi expresii mai azurii, mai celeste.

*

Ultima manifestare sub care e mai puţin cunoscut G. Enescu, e acea a maestrului de orchestră. Dacă am întreba pe unul din membrii orchestrei Ministerului Cultelor, fără ezitare îţi va răspunde el şi toţi ca el că, sub conducerea lui G. Enescu, se simţesc în stare să execute lucruri pe care ei înşişi se îndoiau, de a le fi putut vreodată executa. Acest fapt se explică prin stima şi dragostea de care e încunjurat G. Enescu, în lumea executantă muzicală, şi marele daruri şi cunoştinţi ce d-sa le aduce la îndeplinirea acestei sarcini.

Compozitor, violonist, cunoscător profund al tradiţiei interpretării, o fineţă auditivă fenomenală şi în fine acea muzicalitate admirabilă, cu o memorie dezvoltată minunat. Bun executant din piano, ceteşte cu precizie orice partitură, descifrind fără ezitare orice combinaţii orchestrale. Toate aceste calităţi fac că o partitură, în mîna sa, capătă o nouă valoare, şi lucruri care trec neobservate sau obscure pentru mulţi maeştri sînt văzute, înţelese şi scoase în relief de d-sa. Din întreaga sa fiinţă se degajează o atît de puternică forţă muzicală, c'un ascendent atît de puternic, că muzicanţii de sub conducerea sa se electrizează, îi ghicesc intenţiile; şi se stabileşte un acord de simţire, de gîndire muzicală. Astfel ne putem explica cum în anul trecut, am putut auzi Simfonia a IX-a cu cor şi actul al III-a din Parsifal de Wagner. Graţie memoriei sale, dirijază mai totdeauna concertele fără partitură, cunoscînd aproape toate

Simfoniile lui Beethowen şi aproape toate bucăţile lui Wagner obişnuite a se cînta în concertele simfonice, ale lui Claude Debussy, Paul Dukas, şi cîţi alţi din şcoala rusă, franceză şi germană.

*

Acesta e G. Enescu pe care, cu o mînă destul de stîngace, am încercat să-l descriu.—El e mîndria cea mai nobilă a întregii arte şi e cel mai iubit şi venerat dintre toţi artiştii.

A. Z.

SCRISORI DIN BUCUREŞTI

O ştiu dela un bătrîn şi s'a petrecut pe vremea ministerului conservator din anii 93—94, a marelui minister conservator: In goana după o sinecură, un prigonit de soartă ajunge până 'n cabinetul primului ministru. Mişcat de pompoasa tiradă—abnegaţie, sacrificiu, soldat devotat, tată de familie şi însfîrşit copilaşi, care mor de foame—bătrînul conu Lascar vrea neaparat „iasta, să-ţi găsim matale... ceia... foncţie". Dar ce „foncţie"? Lucrul nu era aşa de uşor, dat fiind pretenţiile mari şi infimele cunoştinţe ale postulantului: un biet alegător de colegiul I, care mai nu izbutea să se iscălească citeţ. In sfîrşit faţa i se lumină: găsise!

— Domnule Prim-Ministru, Excelenţă... ar fi ceva... foarte potrivit... muncă uşoară şi la priceperea orişicui. Dacă ai vrea matale, coane Lascare, să mă numeşti în locul celuia, care la teatru dă din baston la muzicanţi!

A rîs cu poftă conu Lascar şi au rîs şi cei care mai erau de faţă, spre marea uimire a devotatului cu bîta electorală. Partidul conservator însă a pierdut un credincios, căci în zadar fost-au toate vorbele şi explicaţiile: că e lucru „şugubăţ" a fi Capelmaistru; că trebue ştiinţă multă în cele ale muzicei; că „iasta nu este ceia cum crezi matale". Paraponisitul a plecat în convingerea că nimic nu-i mai ingrat decît „ciocoiul": „odată ajuns te uită pe d-tale înălbitul într'ale abnegaţiei şi ale sacrificiului"; şi s'a dus ţintă să se înscrie la „roşii".

Aşa o fi fost sau poate altfel, am povestit şi eu ce mi s'a spus; dar orişicum această istorioară ca toate istorioarele conţine o parte de adevăr şi are o morală. Omul acesta, care „habar n'are" şi vine şi cere, şi strigă, şi se supără,—îl cunoaştem toţi şi toţi l-am întîlnit sub diferitele forme dela postulantul modest a lui conu Lascar până hăt sus la politicianul, care le ştie pe toate şi le împarte şi îi arată fiştecăruia locul ce i se cuvine: e Făt-Frumos cel care nu cunoaşte frica; gata oricînd să încalece o mîrţoagă şi să pornească spre cucerire de idealuri; gata să primească greutatea îndeletnicirilor de tot felul, fără

grijă de răspundere. Ce-i pasă lui de răspundere, puternic cum este de toată voinicia ignoranţei! Γνῶτι σε αὐτὸν—învăţătură molatecă iscodită de un bătrîn slăbănog, întru premărirea farnientului şi a laşităţii. Viaţa e un cîmp de luptă; locul cel mai bun, va fi al acelui mai tare. Ori cel mai tare, o ştiu doar astăzi, e cel armat cu mai multă inconştienţă. Trăim vremi eroice şi se pare că eroii nu-s înţelepţi din fire!

Era la Capşa, acum cîteva luni, pe vremea cînd „Goeben" şi „Breslau" vînau flota rusească în Marea Neagră. Dela mesele din faţă, de acolo de unde fragedele odrasle îşi fac „debutul" în carieră şi până la cele din fund, aparate de curent şi rezervate din această cauză proprietarilor de dureri reumatice, vorba clocotea, bine înţeles asupra aceluiaş subiect: care e mai bună dintre flota turcească şi rusească. La o masă din mijloc, înconjurat de un cerc de tăcuţi, un domn explica într'o peroraţie presărată cu belşug de termeni tehnici, superioritatea armamentului vaselor turceşti. La o pauză—timpul de a sorbi dintr'un pahar de „menthe à l'eau"—se desluşeşte sfioasă o voce dela masa vecină.

— Iartaţi-mă, Domnule; dar cred că vă înşelaţi. Materialul de pe Breslau nu este atît de bun pecît credeţi.

Izbucneşte violenţa din partea oratorului şi invocarea în treacăt a diferite autorităţi nediscutate, iar la urmă într'un elan de generositate „bon enfant", sigur că-şi sdrobise adversarul, „şi mă rog cu cine am onoarea"?

Modest, sfiosul dela masa vecină se scoală şi se prezintă: „X..., Comandor inspector al flotei romîne; am făcut practică timp de şase luni pe Breslau şi pe Goeben". Ori se pare că în erarhia admiralităţii noastre un comandor inspector este un personaj de primă importanţă, în tot cazul un om priceput într'ale meseriei. Tablou! Noroc că oratorul nostru pe lîngă măestria unei retorici distinse mai avea şi darul de a fi un om de spirit, căci după primul moment de şovăire, întîmpină cît se poate de natural pe acesta adoua oară:

— Numele meu e Y. şi sînt de meserie funcţionar la Domenii. Iartă-mă şi d-ta, domnule Comandor, dar ce vrei, cînd i-am auzit pe toţi vorbind, am vrut să vorbesc şi eu, şi cum partea aceasta a marinei era mai neglijată, am ales-o. Am avut nenorocul să caz pe d-ta, căci pe ceştialalţi toţi îi înfundasem!

Răspunsul cinstit a d-lui Y, dovedea două lucruri: uşurinţa cu care în general se discută şi se afirmă la noi de oameni cu totul nepregătiţi şi pe urmă insuficienţa d-sale personală de a fi la înălţimea unei astfel de mentalităţi. D. Y poate fi un perfect slujbaş, un iscusit mînuitor al cuvîntului, un om de spirit, cu dragoste pentru „humour", îmi este frică însă că va continua să rămînă mult timp modest funcţionar la ministerul de Domenii. D-lui Y îi lipseşte prima mare calitate a învingătorului: inconştienţa. D-sa nu trăeşte ci joacă un rol, ori roluri se joacă la teatru şi nu în viaţă; în viaţă trebueşte con-

vingere. Invăţămintului molatec al Grecului leneş, îi opunem astăzi preceptul din sfînta Scriptură: „voeşte şi vei putea" sau mai pe romîneşte—„fii tu convins că tot ce spui e drept, că tot ce faci e bun, că înţelepciunea lucrurilor ţi-a căzut pară mălăeaţă în minte"; şi curaj: „bate şi ţi se va deschide". Dacă autorul cultului Incompetenţii, limbutul Faguet, ar fi fost romîn, am fi avut desigur cîteva sute de pagini închinate „Cultului Inconştienţei". Aşa ne mai rămîne doar speranţa în mila d-lui Nicolae Iorga.

„Incompetenţa", „inconştienţa" asemănătoare la chip, şi cu toate acestea cît de diferite? Prima nu este decît un simplu negativ al unui pozitiv obişnuit, pe cînd a doua, de sine stătătoare, este forţa elementară, ca şi prostia şi bunătatea şi eroismul. O forţă izvorită din sinceritate. Incompetent, înseamnă un om aruncat de împrejurări într'un loc vitreg; încredinţează-i altă treabă şi va fi spre mulţumirea tuturora, pe cînd *„inconştientul"* este întotdeauna la locul său. Un conducător de armate bombardat director de gazetă este un incompetent, cum incompetent ar fi un director de jurnal însărcinat cu conducerea armatelor. Trebue să ai seninătatea de cuget a postulantului, care cerea dela conu Lascar să-l numească în locul aceluia „care la teatru dă din baston la muzicanţi" pentru a fi un ales.

Da, inconştienţa este o forţă de prima ordine, nu ai decît să te uiţi la dreapta şi la stînga. A ajuns cutare şi te întrebi mirat dece: Iată-l deputat, prefect, ca mîne va fi ministru,—tot secretul este aici. Pe calea Victoriei în faţa Teatrului-Naţional străluceşte o sală de cinematograf şi la intrare un domn cu barbişon într'o uniformă roşie, acoperită de brandeburguri şi de galoane, repetă cu acelaş aer demn, de dimineaţă până seara şi cu aceiaşi voce scandată: „Este foarte interesant şi foarte frumos. E mişcător..." şi lumea merge mai mult ca la oricare alt cinematograf sub suggestiunea convingerii adînci ce străbate din glasul imperios. Un prieten mă opreşte într'o seară şi mi-l arată: „Vezi omul ăsta... Unde ar fi putut ajunge cu puţin noroc; glumă e să fii atît de demn într'o haină atît de ridicolă?!" Dar pentru un învins cîţi norocoşi, cîţi care izbutesc duşi numai de curajul de a înfrunta lumea; căci lumea e timidă şi înclinată a da gălăgiosului dreptate. La teatru „nasul lui Tănăsică băet frumos", în politică opiniile d-lui A. Honigmann. Dar pentrucă fără să vreau mi-a scăpat numele d-lui A. Honnigmann, nu mă pot împiedeca să insist asupra unui caz tipic: cazul unui domn ce scrie la jurnale; modest încă, dar a cărui înalţare repede şi sigură o urmăresc cu o bucurie curioasă.

Proprietar al unui prea modest certificat de studii, vr'o cîteva clase primare, şi victimă a unei nenorocite stări de lucruri, căci ca ovrei, s'a apucat,—de ce altceva era să se apuce? pentru comerţ nesimţind vocaţie—să scrie; şi a scris astfel din frageda copilărie, cum se scrie atît de des în jurnalele dela noi:- înjurînd pe cel care nu te plăteşte. De o sensualitate bolnăvicioasă probabil, ori simplă criză de adolescenţă, fragedul jurnalist se hotărî într'o bună zi, cu alţi cîţiva, să scoată în romîneşte o publicaţiune de felul revistelor decoltate franţuzeşti, atît de cetite, acum cîţiva ani mai ales, la noi în ţară. Zis şi făcut. Foaia apare, dar într'o redacţiune atît de violent obscenă încît îngăduitorul guvern fu silit să fulgere, şi pentru liniştea moralităţii publice să expulzeze pe tovarăşii de tristă figură. Un lung martir de nevoi, de viaţă ticăloasă trăită din mici escrocherii şi din pomana celor mai cu dare de mînă, începu pentru cunoscutul nostru la Paris, oraş în care îşi alesese surghiunul. Au rămas astfel celebre în colonia romînă cîteva vînzări de paltoane şi bijuterii făcute fără încunoştiinţarea prealabilă a proprietarilor; dar ce era să facă bietul om: să se apuce să taie lemne, un „intelectual" ca dînsul? Şi cam în felul acesta, ciupind în dreapta, ploconindu-se în stînga, îngropînd din trei în trei luni aceiaşi rudă cu ajutorul a noi liste de subscripţie, gata pentru o piesă de cinci lei, nu să-şi vînză conştiinţa, căci nu avea, dar să îmbrace orice fel de mentalitate, a trăit ani lungi la Paris, până cînd din bunătatea nu mai ştiu a cărui fiu de ministru i se îngădui întoarcerea în ţară. Era cu puţin înaintea războiului european, şi de un an jumătate scrie, scrie neîntrerupt şi cere şi acuză şi înfierează; scrie despre cinste neprihănită, omul acesta care a furat, despre degradarea moravurilor expulzat pentru obscenităţi, despre cultură proprietarul celor nenorocite patru clase primare, despre muncă pomanagiul din cafenelele Parisului, scrie şi nimic nu e destul de mare şi destul de sfînt pentru catonele presei romîne. Oameni, care l-au cunoscut, care au pătimit după ticăloasa-i activitate, miraţi se uită şi nu pricep: este el sau este un altul? Ce energie în lipsă de elementară pudoare? E de necrezut şi cu toate acestea este aşa, şi greu ar putea fi altfel; cauza e simplă, cum simplu e şi individul: inconştienţa dumnezeească, inconştienţa tuturor îndrăsnelilor; căci de-asupra binelui şi de-asupra răului obscurul gazetaraş de astăzi va ajunge—sănatate să-i dea Dumnezeu—şi va veni şi pentru dînsul ziua cînd va putea fără ruşine să facă paralel comerţ de idei sfinte şi comerţ de untură şi de săn; va veni şi pentru dînsul ziua—un indigenat strecurat nu-i lucru mare—cînd dela tribuna Camerei va putea învăţa pe un Petrache Carp oarecare cinstea civică şi severitatea legilor.

„Inconştienţa":—cîte din neînţelesele manifestări de astăzi cerşetorul de mai tîrziu nu va putea explica cu ajutorul acestui singur cuvînt: duşmanii violenţi, simpatiile pasionate, neglijarea realităţilor pentru idei anapoda venite din senin, adevărate inspiraţiuni divine, curajul războinic a celor care rămîn la vetre, „cei doisprezece copii ai d-lui Take Ionescu" şi „Garda Demnităţii Naţionale", sarmană „Gardă" spulberată astăzi spre cele patru vînturi şi oblojită în bună parte de balsamul mărcilor şi a coroanelor! Sîntem un popor tînăr şi în fierberea pasiunilor

de toate zilele nu deosebim încă adevăratul înţeles al noţiunilor, şi amestecăm sinceritatea cu cinstea şi inconştienţa cu buna credinţă: de aici situaţiuni de operetă făcute să fie cu haz în orişicare alte timpuri decît în acestea actuale. „Dacă d. Brătianu e de rea credinţă, aş propune să ne întrunim în secret între noi ca un divan adhoc", fraza a fost spusă de un parlamentar la o faimoasă întrunire dela un cunoscut hotel din capitală. Nu ştiu de ce, dar îmi sună în urechi vesele arii din „La fille de madame Angot": conspiratori cu „perruque blonde et collet noir".

*

Nota duşmăniilor politice, scăzută pe timpul lunilor de vară, a reînceput mai arţăgoasă ca oricînd. Ameninţări de moarte, iscălite de „flăcăi întru pribegie" şi publicate fără sfială într'unul din ziarele cele mai răspîndite; articole duşmănoase la adresa regelui; o întreagă campanie contra ministrului de războiu; geamuri sparte la legaţiunile „barbarilor" şi capete sparte prin cafenele şi pe la colţuri de stradă—nu am avut până şi o polemică între două oficiale de partid pentru a se hotărî „bătutul", fie chiar cu ajutorul unei expertize medicale?—invinuiri de vîndut, trădător, laş; zbierete în mişcătoare tremolo-uri de partizanii „singurului ideal naţional", într'un cuvînt: o atmosferă grea de pasiuni meschine şi în care interesele obşteşti sînt întunecate de interesele de toate zilele şi de duşmăniile de persoane. Şi cu toate acestea niciodată nu s'a vorbit mai mult decît astăzi de cinste, de curat patriotism, de înălţare sufletească; niciodată mai mult decît astăzi n'au colindat ţara şi n'au vorbit la răspînteni apostolii şi inspiraţii, niciodată n'a bîntuit cu mai multă furie sufletul Rominului setea de mistică puritate. Prin scris şi prin viu graiu, de pe scena prăfuită a Teatrului Dacia şi din înălţimea balcoanelor celor două cluburi federate, dela tribuna legiuitoarelor Adunări chiar, s'au cerut guvernului riguroase măsuri contra uneltirilor, aşa zise „criminale", menite să îndrumeze pe cale greşită buna credinţă a opiniei publice, feciorelnica naivitate a opiniei publice. Degeaba bătrînul Petrache Carp a voit să protesteze în numele unor principii de libertate a gîndirii, scrise în Constituţie; glasul lui singuratec a fost înăbuşit de accentele calde ale d-lor Take Ionescu şi Delavrancea, şi un trecut de 70 de ani de cinste şi de corneliană severitate s'a prăvălit după scrisele „Epocei" în ridicol şi ruşine. Pedeapsă grea pentru omul, care numai cu un an mai înainte personifica pentru stăpînul aceleiaşi gazete integritatea virtuţilor pămînteşti —nimic nu lipseşte gloriei tale, tu ne lipseşti nouă—, pedeapsă grea, dar cît de dreaptă în asprimea ei!

Măsuri severe contra uneltirilor vrăjmaşe şi a agenţilor străini care, prin bani şi afirmări mincinoase, caută să paralizeze pornirile curate ale elanului naţional. Iată ce vor acum cu im-

petuozitate cerberii diferitelor „acţiuni" romîneşti. Care învăţat a îndrăznit pe vremuri să ne conteste latinitatea şi care ar mai îndrăzni astăzi, în faţa acestei pilde demnă de cele mai glorioase vremi ale republicei romane? Răul trebueşte distrus dela rădăcină; gangrena operată fără frică de dureri; să-i dăm „la mir" după cum, într'un judicios prim-articol, se exprimă cu eleganţă un fost rector al universităţii din Bucureşti; ticăloşii n'au ce căuta pe pămîntul nostru şi curînd-curînd o cetate a drepţilor se va înălţa falnică dealungul celor două maluri ale Dîmboviţei. „Dîmboviţă apă dulce!..."

„Să expulzăm străinii şi să interzicem apariţia ziarelor vîndute"... Ziare vîndute: „Moldova" d-lui Carp, „Libertatea" d-lui Arghezi, „Ziua" d-lui Slavici şi întregul şir de publicaţiuni ale partidului conservator de sub şefia d-lui Marghiloman. Curate şi candide se înalţă alături „Acţiunea" d-lui Victor Ionescu, „Epoca" d-lui Timoleon Pizanne, „Adevărul" d-lui Mille şi acum în urmă de tot „Naţionalul" d-lui Toma Stelian. Mai e şi „Universul"; dar cazul „Universului" pare a fi un caz special: cînd bun, cînd rău, după cum la directivă veghiază d. general Crăiniceanu sau d. Demetrescu-Cîmpina. Tot în această categorie a cazurilor speciale intră şi foiţa „Dreptatea". In afară de aceste clasificaţii rămîn bine înţeles ziarele oficiale ale guvernului, senine în impasibilitatea lor şi clare în felul paharelor de cleştar.

Campania întreprinsă cu tot numărul considerabil a „drepţilor" şi cu toată curata însufleţire prezintă greutăţi serioase: înăbuşită aici, iarba rea îşi făcea loc şi apărea dincolo mai veninoasă. Dela vorba blîndă se trecu dar la fapte: adepţi însufleţiţi de focul sacru, flăcăi „de dincolo", veniţi în căutarea vreunui prilej de voinicie—„voluntari", cu atîta măestrie descrişi de maestrul Goga—sumedenie de oameni de bine dădură mînă cu mînă şi, unindu-şi puterile, hotărîră distrugerea de fapt a tuturor acelor publicaţii vinovate de înaltă trădare. „Garda Demnităţii Naţionale" se născu astfel într'o bună zi din adînca indignare a cinstei nesocotite, spre pildă generaţiilor viitoare de bărbăţia şi însufleţirea timpurilor acestora. In luptă fără odihnă, de seara până dimineaţa şi de dimineaţă până seara, legiunea năzuinţilor sfinte se acoperi în puţine zile de lauri şi de glorie: chioşcuri devastate, jurnale arse în mijlocul străzii, ţigănuşi bătuţi, îndărătnici cetitori aduşi prin cîteva largi gesturi la sentimente mai bune, d. V. Drumaru şi pretorianii săi puteau să privească mîndri la opera lor de purificare naţională. Hercule din grajdurile lui Augias nu scosese mai multă putreziciune şi murdărie. „Opinia publică" recunoscătoare, le aducea prinos de laudă prin pana d-lor Goga şi Toma Ionescu; d. Filipescu era pe punctul să-i sfinţească „martiri" şi d. Mille să lanseze o listă de subscripţie întru ridicarea unei statui, cînd... aşa din senin legiunea se împrăştie, „flăcăii" apucară care încotro, d. Drumaru se declară filo-german şi primi să colaboreze la unul din ziarele

cele mai învinuite; iar cîţiva din falnicii „voluntari"—teribil sacrilegiu—atacară într'o după masă persoana sacră a d-lui Goga. *„Ardealul vorbea"*, dar nu mai vorbea de astădată pe placul acelora care-i dăduseră glasul!

„Ţineţi cu orice preţ ca duşmanii noştri să fie acei votaţi de dv.. Romîni adevăraţi nu mai sînt decît cei ce vor să meargă cu Ruşii şi cu amicii lor. Cei ce vor să se mai gîndească ori gîndesc dimpotrivă sînt, fără doar şi poate, vînzătorii de neam. De ce este o crimă simpatia pentru Germani? De ce o virtute naţională dragostea pentru Ruşi? Ce bine ne-au făcut Ruşii mai mult decît Germanii? Ce bine am văzut noi până astăzi dela Ruşi?", vorbele sînt scrise de d. Galaction, răspuns cuviincios la grelele învinuiri aruncate asupră-i de d. Delavrancea în plină Cameră. D. Galaction este pasă-mi-te un „vîndut", pentrucă nu gîndeşte în materie de politică externă cum gîndeşte d. Mille, sau d. Fermo, sau d. Delavrancea chiar; d. Galaction este un trădător pentrucă nu şi-a comandat haine cernite spre bocirea unei eventuale intrări în Chişinău; d. Galaction este un vîndut şi un trădător, cum vînduţi şi trădători sînt d-nii Petrache Carp, Titu Maiorescu, Alex. Marghiloman, C. Stere, Neniţescu, Virgil Arion, R. Rosetti şi atîţia alţii. Patriotismul „singurul şi adevăratul patriotism" se găseşte numai la taraba Take Ionescu et C-nie şi—feriţi-vă de contrafaceri—poartă marca fabricii „Usque ad finem". Vino lume şi cumpără! Remediul este suveran contra boalelor fel de fel,—întrece Pilulele Pink,—experimentat cu sute de cazuri: dă poftă de mîncare, veselie şi cîteodată chiar „cele de prisos", atît de necesare ca viaţa să fie într'adevăr plăcută. Priviţi numai! „Bunul patriot" este pretutindeni şi pretutindeni este înconjurat de stima şi simpatia generală: la Capşa, la restaurantele scumpe cu nume franţuzesc, la premiere, în fotoliuri rezervate la reprezentaţiile de binefacere, prin hotelurile „hors prix", la malul mării sau la Sinaia, şi la mesele de bacara prin casinouri şi cluburi. In zilele acestea cînd toate s'au scumpit de trei sau patru ori, cînd circulaţia de bani este aproape inexistentă, cînd lipsesc cărbuni şi zahar şi obiecte de primă necesitate, „bunul patriot" nu duce lipsă, căci „virtutea e recompensată". Cît de uricios apare pe lîngă dînsul „trădătorul" şi „vîndutul" înglodat în datorii până 'n gît, cu multa-puţintica recoltă nevîndută din interese superioare, ameninţat să fie dat afară de proprietar şi tîrînd de azi pe mîne o viaţă nesuferită în mijlocul dispreţului general. Cunosc oameni cu dare de mînă până la începutul războiului, ajunşi săraci lipiţi pămîntului şi am văzut pe alţii plîngînd de desnădejde. Nu! „Trădarea" o fi fost meserie bună pe vremea lui Alexandru Dumas tatăl şi a lui Victor Hugo: cinci lungi acte de belşug pentru o minusculă scenă desagreabilă la sfîrşit! Astăzi lucrurile sînt schimbate şi „trădătorul" moare de foame dela prima ridicare a cortinii. Ce vreţi? A sunat şi pentru Ruy-Blas ceasul să poruncească lui Don Salluste şi vai de Don Salluste cînd o porunci Ruy-Blas!

„Aţi afirmat că sînt ziare romîneşti, scoase de străini sau cumpărate de străini. Dovezi însă nu aţi adus şi deci demonstrarea susţinerii dv. n'aţi făcut-o", citat din acelaşi răspuns cuviincios al d-lui Galaction. „Dovezi"? La ce bune dovezile, cînd simplele afirmări ajung în chestiuni mult mai importante. „Afirm că dacă intram... —urmează „momentul" felurit după felul autorului—războiul era terminat şi pămîntul Ardealului alipit de ţara mumă", „afirm că la Ministerul de Războiu s'au făcut afaceri", „afirm că există o convenţie semnată", „afirm că în şase săptămîni vor cădea Dardanelele", „afirm că Germania va fi înfometată", afirm...." dar ce nu afirmă energia patriotică odată pornită pe această cale? Dovezile şi argumentele, armele celor slabi, bune pentru trădători—„trădători cu argumente". Inspiraţia divină,—adevărata mană cerească,—ajunge cu prisosinţă conducătorilor noştri: au revenit timpurile de biblică memorie!

Naivitatea d-lui Galaction vrea cu încăpăţinare dovezi. Dar dovada cea mai bună nu este oare afirmaţia însăşi a unui om ca d. Barbu Delavrancea? Sînt oameni care trebuesc crezuţi pe cuvînt şi cum am îndrăzni să bănuim cuvîntul unui fost ministru, membru al Academiei Romîne, una din gloriile strălucite ale neamului nostru? D. Barbu Delavrancea a afirmat că sînt jurnale ticăloase şi a afirmat că d-ta, d-le Galaction, eşti un trădător şi un vîndut şi îndrăzneşti să mai ceri alte dovezi? Intre cuvîntul „Trubadurului", „marelui nostru Trubadur naţional" şi sfioasa d-tale întîmpinare vrei să te credem pe d-ta? Haida de! Nu vezi că ai stîrnit până şi indignarea d-lui Corneliu Moldoveanu? S'a hotărît de acuma! Eşti un vîndut: trage-ţi şi d-ta păcatul. Gîndeşte-te că erai bolnav! Nu era să fie mai rău? Şi pe urmă de ce vrei ca înaltul „Tribunal al cinstei naţionale" să fie mai indulgent cu d-ta, om în puterea vieţii, cînd nu s'a sfiit să fie atît de sever cu memoria unui ofiţer mort la îndeplinirea datoriei?

D. Barbu Delavrancea afirmă, şi după cum afirmă d. Barbu Delavrancea aşa este: jurnale vîndute sînt toate acelea care scriu altfel de cum scriu „Adevărul", „Epoca" şi „Acţiunea"; trădători, Petrache Carp, Constantin Stere şi d-ta, d-le Galaction; patrioţi, d. Constantin Mille, acela care vrea să ne înregească sub sceptrul muscălesc şi d. Toma Ionescu, care hotărîse acum cîţiva ani în urmă să se facă cetăţean francez şi patriot încă d. Delavrancea care se înfundă mai bine în fotoliu cînd se cîntă „Trăiască Regele" şi sare ca împins de un resort la primele accente ale „Marseillezei"; răzvrătitori ai opiniei publice, d. Marghiloman şi ai săi şi strajă neclintită a disciplinii naţionale Părintele Lucaci şi poetul Octavian Goga—citeşte spre edificare înălţătorul articol „Păzeşte-ţi capul Sire!" D. Barbu Delavrancea afirmă. Cînd afirma-va oare d. Barbu Delavrancea şi cinstea fostului director al „Fulgerului", studentul Popescu-Berca? La Cameră însă se pare că în urma celor cîteva cuvinte rostite de bătrînul Carp, drept răspuns interpelării din 17 puncte, un miros greu de carne arsă se răspîndi până în depărtările senine ale bufetului....

N. L. Kostaki

MISCELLANEA

Panrusism

In „Carnetul unui solitar" din acest număr al „V. R." d. Stere se pune, *silit*, în situația tragi-comică, cum zice d-sa însuși, de a dovedi existența poporului ucrainean, care există, lîngă noi, întrupat în 30 de milioane de indivizi, ce vorbesc o limbă așa de a lor, încît operele scrise în această limbă sînt *traduse* în rusește. Și cu toate că d. Stere aduce un așa aparat științific și un așa lux de argumente, că parc'ar fi vorba de vreunul din acele așa numite „mistere ale istoriei", ca Masca de fier ori Gaspard Hauser, ori de vreun popor ante-istoric, despre care până acuma nu s'a știut nimic și care abia începe a fi descoperit după vagi indicații din Biblie, coroborate de încîlcite inscripții asiriene și egiptene,—totuși nu sîntem deloc siguri că patrioții „ce-au venit de-atunci încolo" se vor convinge de existența acestui popor. „Cazul" Ucrainei, așa cum s'a produs el în Parlamentul din București, ar putea forma un subiect admirabil pentru o nuvelă umoristică de Gogol...

Și, totuși, d. Stere nu este complect în articolul său.

Mai înnainte de a dovedi existența poporului ucrainean, d-sa era dator să dovedească, cu un lux poate și mai mare de argumente și de citații, existența poporului romînesc din Basarabia. Căci pentru „patrioții" noștri, Basarabenii sînt încă și mai Ruși decît Ucrainenii. Din cele peste 2 milioane de locuitori ai provinciei dintre Prut și Nistru, ei nu recunosc ca Romîni decît 2—300 de mii, ceia ce d. N. Filipescu a exprimat atît de pitoresc, cînd a spus că un războiu pentru cucerirea Basarabiei n'ar fi unul național ci *colonial*, cu alte cuvinte un războiu pentru acapararea unui pămînt străin și roditor, locuit de străini.

Așa dar, încă odată, d. Stere trebuia să înceapă cu Basa-

rabia și apoi să trateze și chestia Ucrainei,—cămașa fiind mai aproape decît cojocul.

Nevoia aceasta de a dovedi romanitatea unei jumătăți din Moldova poate fi simțită ca un lucru dureros de către Romînul cinstit, dar incult, care n'ar ști că situația aceasta dovedește un progres.

Ascultați ce scria un „patriot" din București la 1850 într'un ziar francez:

„De quoi se compose la population moldo-valaque?—Des „Slaves qui sont les autochtones et des boyars grecs amenés „et fixés parmi *nous* par le régime des Phanariotes.

„En Allemagne, en Italie, on trouve naturel que toutes les „populations réclament le droit de se confondre dans la même „nationalité. Pourquoi cela n'est-il pas de même pour les Sla„ves? Vénitiens, Siciliens, Toscans, veulent se constituer en une „seule nation italienne. Rien de mieux. Mais si les Slaves, les „Serbes, *les Valaques, les Moldaves*, veulent se rallier à la grande „famille russe ou slave, cela n'est plus approuvé par vos démo„crates". (*L'Assemblée nationale*. 1850, 12 Martie).

Impotriva tratării Romînilor ca un trib slav, bun de înglobat într'o Mare Rusie (ca „Venețienii" într'o Italie mare) au luptat două generații de cărturari și politici romîni,—ajutați și de mari învățați din barbara Germanie, ca de pildă Diez, care, cel dintâiu, a fixat științificește și pentru totdeauna, în știința europeană, locul limbii romîne printre limbile neoromanice.—Și să mulțumim lui Dumnezeu că azi această necesitate nu ni se mai impune decît numai în privința Romînilor din jumătatea Moldovei de peste Prut și că ea nu ne mai este impusă de străini, —Franceji sau chiar Ruși,—care recunosc romanitatea Basarabiei, ci numai de „patrioții" noștri.

Timpurile s'au schimbat mult în bine...

Quadrupliștii recunosc...

Quadrupliștii, care *nu pot nega* că o Rusie victorioasă ar fi după războiu o primjdie de moarte pentru noi, se consolează cu o viitoare „coaliție europeană" împotriva Rusiei.

Așa dar, mai întâiu, recunosc și acești quadrupliști că o Rusie victorioasă va fi atît de primejdioasă, încît nu va fi nevoe de nimic mai puțin decît de o coaliție a Europei.

In al doilea rînd, dacă Rusia va ajunge o primejdie așa de

mare pentru Europa toată, încît va fi nevoe de o coaliţie europeană, atunci pentru ce Franţa, Anglia şi Italia fac tot ce pot pentru a pregăti nevoia acelei „coaliţii“? Nu rezultă oare din aceasta că au dreptate cei ce spun că ţările apusene ale Quadruplei pregătesc Europei un dezastru?

In al treilea rînd, această mărturisire că Rusia va fi aşa de tare după războiu, încît va trebui o „coaliţie europeană“ împotriva ei, nu însamnă că după războiu o Rusie victorioasă va avea *heghemonia Europei?*

Ne pare bine că quadrupliştii inteligenţi recunosc acest lucru, pe care noi l'am spus de atîtea ori şi pe care quadrupliştii nătîngi l'au negat cu o inconştientă candoare.

Aşa dar, heghemonia Rusiei în caz de victorie a Quadruplei — e un adevăr cîştigat.

In „coaliţia europeană“ contra Rusiei credem şi noi. Numai cît noi sîntem convinşi că — după un războiu istovitor ca cel de azi, — „coaliţia“ se va întîmpla foarte tîrziu, şi până atunci vom fi fost de mult înghiţiţi de Rusia, — „vom fi murit de mult“.

Că din realizarea planurilor acelei „coaliţii“, dacă ea va fi victorioasă, ar putea rezulta, din întîmplare, şi eliberarea noastră — întregi ori ciuntiţi — consoleze-se cine poate, cine are inima să se consoleze!

Dar dacă „coaliţia“ ne va lăsa Rusiei, luîndu-i alte pămînturi? Dar dacă coaliţia ne va lua de la Rusia şi ne va da altora? Dar dacă coaliţia nici nu se va întîmpla?...

Ş'apoi un lucru: Cînd era mai posibil să se facă o atare coaliţie: După 1891 cînd d. Take Ionescu era partizanul Germaniei, ori după 1916 cînd d. Take Ionescu e cu Rusia? Parcă mai degrabă atunci, căci atunci *Anglia* nu era aliata Rusiei, era neutră, în *splendid isolation* şi, după războiul care ar fi fost atunci, ar fi putut lua ea iniţiativa unei coaliţii. Şi, totuşi, pe atunci, cînd cu mai mult cuvînt coaliţia putea fi sperată ca mai realizabilă şi mai grabnică, d. Take Ionescu nu o aştepta, nu se consola cu ea, iar azi, cînd eventualitatea coaliţiei e mai improbabilă, tocmai azi ea îl asigură.

Impudoare primejdioasă

Exultăm de fericire, nu-i aşa? că neutralitatea Greciei este violată. Sîntem, ni se pare, singurul popor neutral din lume care dăm spectacolul acesta ruşinos.

Dar dacă am fi un popor mare, de cîteva zeci de milioane, consecinţele n'ar putea să ne fie primejdioase. Am rămînea odioşi şi atîta tot.

Dar noi sîntem un popor mic, aşa dar sîntem unul din acele popoare care oricînd pot fi violate de cine ar avea nevoe să treacă peste trupul lor. Iar prin bucuria sălbatică ce manifestăm pentru violarea Greciei, recunoaştem că un popor are dreptul de a viola neutralitatea altuia, ne creăm imposibilitatea morală de a protesta împotriva unei eventuale violări a teritoriului nostru, fie acuma în acest războiu, fie în viitor, cînd s'ar ivi alte conflicte europene.

Un popor mare nu poate fi niciodată violat, căci nimene nu-i nebun să-şi stîrnească un nou duşman primejdios. Dacă, de pildă, Franţa n'ar fi acuma în războiu, e clar că nimene nu s'ar purta cu ea, ca cu Grecia. De aceia, dacă o lasă obrazul, o *mare* ţară neutrală îşi poate permite să se bucure de călcarea neutralităţii unei ţări mici. (Dar, de fapt, nici o ţară din lume, mare sau mică, nu manifestează azi asemenea sentimente sălbatice).

Noi socotim că şi buna cuviinţă, şi interesul nostru din acest moment, şi prudenţa calculatoare pentru viitor, ar trebui să ne oprească de a aplauda la martiriul unui popor mic ca şi noi şi cu atîta mai mult cu cît, ca şi Grecia, facem parte din acele mici ţări din Orient, pe care Marile Puteri le despreţuesc şi pe care încă le consideră ca un domeniu de cuceriri coloniale şi ca obiecte de compensaţii.

Von Stürmer & Co.

Cetitorul de gazete are în memorie o sumedenie de nume nemţeşti, purtate de miniştri ruşi, de ambasadori ruşi, de generali ruşi, de profesori ruşi, de învăţaţi ruşi, însfîrşit de o bună parte din elita conducătoare a poporului rusesc. Iar în zilele din urmă acelaş cetitor a aflat că pe primul ministru al Rusiei îl chiamă Stürmer...

Spectacolul e unic! Rusia civilizată şi umanitaristă, condusă de un teuton barbar! Lupta Rusiei împotriva barbariei teutone, condusă de un teuton crud şi kultur! Lupta Rusiei pentru civilizaţia europeană şi libertatea popoarelor mici, condusă de o bestie sanguinară şi hunică! Asquith, Briand, Salandra alăturea de... von Stürmer!

Ori, poate, un teuton născut în Rusia încetează a fi hun? Dar

atunci nu mai e vorba de o rasă inferioară, de o „race maudite"! Atunci şi un teuton poate ajunge om, dacă e pus într'un mediu cult şi civilizat ca cel rusesc! Atunci Goethe şi Kant au avut nenorocul să nu se nască în Rusia! Dacă se năşteau în Rusia poate era ceva de capul lor! Norocul lui von Stürmer că nu s'a născut în Germania, căci era cancelar la Berlin şi era barbar şi băutor de sînge! Şi nenorocul lui Bethmann Hollweg că nu s'a născut în Rusia, căci era prim-ministru la Petersburg şi era civilizat şi luptă pentru cultură şi democraţie.

Un lucru însă va încurca toată afacerea. Cum rămîne teoria raselor din „naţionalitatea în artă"? „Naţionalitatea în artă" dovedeşte negru pe alb, că un om politic dacă are în el o picătură de sînge străin, este un steril, nu pricepe aspiraţiile neamului, este un nepatriot. Şi atunci se pune întrebarea dacă nu cumva von Stürmer va vinde Germaniei interesele ruseşti şi odată cu ele pe ale civilizaţiei şi umanităţii.

Noi unia dorind fierbinte înfrîngerea Rusiei, am fi fericiţi ca „teoriile" din „naţionalitatea în artă" să fie adevărate.

Dar, vai, se pare că nu-s adevărate. Se pare că contrariul e adevărat. Cu teoria raselor îşi bat ei capul şi la Petersburg. Şi dacă şi-au pus Ruşii în frunte un teuton să-i salveze, ştiu ei ce fac. Şi or fi avînd dreptate, căci şi la noi în cine zvîcneşte oare mai cu putere „instinctul naţional", cine-l cîntă mai triumfal ori mai duios, după împrejurări, cine decît acei mari ziarişti, adevăraţi *vates* ai neamului, care sînt mult mai puţin romîni decît von Stürmer rus? Dar miniştrii evrei din ţările apusene ale Quadruplei?

Şi în faţa elocvenţii faptelor, ne întrebăm cu poetul: Din „naţionalitatea'n artă" ce, vai, a mai rămas?

Ura.

Noi nu sîntem încă în războiu, dar *urîm* tot aşa de mult caşi popoarele beligerante cele mai impresionabile şi mai pasionate.

Pe cine urîm noi mai tare? Nu poate fi nici o îndoială asupra răspunsului. Răspunsul ni-l dau discursurile oratorilor şi articolele gazetarilor. Noi urîm întăiu şi 'ntăiu pe Germani, şi numai în al doilea rînd, şi mai puţin, pe Unguri, pentru care mulţi nutresc mai mult o ură teoretică, simţită ca o datorie de conştiinţă naţională, „par acquit de conscience".

Pentru ce urîm aşa de grozav pe Germani, c'o ură *personală*, ireconciliabilă?

S'ar părea că ei sînt unicul popor, unica rasă care ne-a făcut rău. S'ar părea că în lupta de a petrece o clipă şi de a ocupa un loc sub soare, ne-am lovit şi ne lovim mereu de Germani, numai de Germani.

De fapt însă, Germanii sînt *ultimul* popor din Europa, de care ne putem plînge noi. Las' că ne-au făcut mult bine. Dar, şi aceasta ne interesează aici, ei nu ne-au făcut nici un rău, nici măcar răul *deja* teoretic de a fi voit să ne dea cîndva, ca compensaţie, Ruşilor sau Austriacilor, cum au gîndit în unele momente cei doi Napoleoni, şi nici măcar răul, inofensiv, dar ofensator, de a utiliza în romanul şi teatrul lor pe Romîni ca tipuri de escroci, cum au făcut unii scriitori francezi.

Pămînturile locuite de fraţi de-ai noştri şi supuse străinilor, sînt sub stăpînirea Ruşilor şi a Ungurilor, nu a Germanilor. Lupta surdă, crudă şi dureroasă de la rasă la rasă, se dă, în Ardeal şi Basarabia, între rasa romînă şi rasele maghiară şi slavă, şi nu cea teutonă.

Atunci pentru ce nici o ură împotriva Ruşilor? Pentru ce o ură mai mică împotriva Ungurilor decît a Germanilor, cu toate că ura împotriva Ungurilor a fost hrănită decenii întregi de către o propagandă neobosită?

Pentru ce ura înspăimîntătoare împotriva Germanilor, cu care rasa romînă n'a dus lupta aceia zilnică de-alungul vremii, care, singură, poate da naştere la uri organice nestinse?

Dar răspunsul e foarte simplu! Noi sîntem atît de mult o colonie franceză, gîndim şi simţim atît de mult ca Francezii, uităm aşa de complect durerile noastre (fie şi seculare) pentru a ne însuşi durerile cît de mici ale Francezilor, sîntem atît de „franţizaţi" şi deci desnaţionalizaţi, încît iubim pe Ruşi, pentrucă Francezii îi iubesc fiindu-le aliaţi; urîm într'un grad oarecare pe Austriaci, pentrucă şi Francezii îi urăsc numai într'un grad oarecare, pe aceşti aliaţi ai Germaniei; urîm pe Unguri mai puţin decît pe Germani, pentrucă Francezii îi urăsc mult mai puţin decît pe Germani.

Dar urîm îngrozitor pe Germani, fiindcă Francezii urăsc (şi cu drept cuvînt!) îngrozitor pe Germani, duşmanii lor adevăraţi.

Nici urmă de îndoială nu poate fi că explicaţia e aceasta. Sînt fapte ruşinos de doveditoare ca, de pildă, entuziasmul cu

care s'a contribuit în Romînia pentru spitalul din Paris şi indiferenţa ofensatoare şi dureroasă pentru spitalul din Sibiu, pentru care nu s'a contribuit nimic, deşi era destinat „fraţilor".

Acum, dacă am fi şi *noi* oameni în toată firea ca Francezii, ar trebui să urîm (dacă e vorba să urîm pe cineva) mai întâiu pe Unguri şi pe Ruşi, tot atîta de duşmani *rasei* noastre, dînd preferinţa Ruşilor, ca fiind primejdioşi şi pentru existenţa statului romînesc. Apoi ar trebui să urîm puţin şi pe Austriaci,—şi atîta tot.

Imaginaţi-vă că Ungurii ar fi aliaţi cu Franţa în lupta ei pentru Alsacia şi Lorena! Nu-i aşa, nu vă e clar că francofilii noştri ar avea pentru unguri sentimentele, pe care le au acum pentru Ruşi? Poate ar fi ceva mai jenate aceste sentimente, din cauza lungii propagande anti-maghiare din trecut, dar atîta tot! Gîndiţi-vă, *in concreto*, la atîţia francofili de ai noştri, gîndiţi-vă bine la „parizienii" noştri.

Şi ne'ntrebăm cu seriozitate şi cu durere, dacă mai este o ţară în lume, care să se despreţuiască în aşa grad pe sine însăşi!

Şi ce forme ia ura încontra Germaniei!... Un mare poet francez, Sully Prudhomme, evoacă impresionant durerea omenească în poema sa *Bonheur*, cînd ne arată cum eroul său Faustus, din lumile astrale,—unde, caşi Dionis al lui Eminescu, s'a dus să guste fericirea suprapămîntească,—aude ridicîndu-se în spaţiile mute dintre stele rumoarea durerii umane, venită de pe îndepărtatul punct de lumină care e pămîntul.

In orice moment, de cînd e omenirea, o durere infinită se ridică spre cerul gol. Dar *niciodată* de cînd a apărut omul pe planetă n'a fost atîta durere! Popoarele de azi în luptă, sînt imense laboratorii de durere fără nume. Şi de sigur poporul german care luptă pentru existenţa lui, este unul din cele mai încercate. „Parizienii" noştri se întrec care de care *să dovedească* mizeria acestui popor. Ei singuri spun că Germanii au pierdut milioane de oameni şi că nu au ce mînca. Traduceţi puţin aceste lucruri: Milioane de morţi, înseamnă mai întîi milioane de morţi şi însamnă apoi alte mai multe milioane de mame, de surori, de neveste şi de copii, cari *mor* după cei morţi pe cîmpul de luptă. Iar toate aceste milioane, zic „Parizienii", nu mai au ce mînca! Milioane de morţi şi de pierduţi de durere după cei morţi, milioane şi milioane de flămînzi! Acest popor aşa zugrăvit, par'că n'ar merita tocmai *ură*. Şi-l urîţi totuşi, îl insultaţi, danţaţi pe

durerile şi pe mormintele lui... şi faceţi încă şi cuvinte de duh! Nu e aceasta o sinistră necrofagie?

Iar ura aceasta vrea să treacă drept o manifestare a „instinctului naţional". Dar ţăranul romîn, dar ţăranca romînă, singurii cari ar putea justifica cuvîntul *instinct* naţional, dacă ar afla de atîta durere, n'ar urî, fiţi siguri: Romînul nu e fiară.

In ura asta pe atît de nemotivată pe cît de nestăpînită, nu vorbeşte sufletul poporului romîn, ci sentimentul de *revanşă* al Franţei, cultivat acolo patru-zeci de ani. Un străin care n'ar şti, că ura e de provenienţă franceză şi că e hrănită numai în piepturile tîrgoveţilor,—şi-ar face o idee oribilă de poporul romîn, căci ce poate fi mai odios şi mai ridicol, decît o ură atroce nu împotriva duşmanului tău firesc, ci împotriva unui popor X, cu care nu ai de împărţit nimic.

Şi ce imprudenţă! Noi suntem un popor mic. Să nu copleşim cu ura pe alţii, —pe nimene! Noi, mai mult decît ori cine, avem nevoe de cultivarea sentimentelor bune în omenire. Căci cu cît aceste sentimente se fortifică, cu atîta soarta celor mici e mai asigurată. Dacă un *individ* îşi poate permite *des crâneries*, şi poate îi şade bine să-şi permită, căci pielea lui de fiinţă trecătoare, de incident în univers, nu prezintă cine ştie ce interes; dacă un popor mare îşi poate îngădui şi el să propage ura, fiind sigur că în concurenţa vitală nu va putea fi şters de pe faţa pămîntului, apoi un popor mic trebue să fie prudent, să se ferească de a contribui *el* la acele lucruri cari l'ar primejdui, căci un popor nu e un simplu individ, un popor are o menire pe lume, de el are nevoe însuşi Dumnezeu.

Pe placul amîndurora.

Interesul Ruşilor e să nu ne aliăm cu Germania. Lucrul n'are nevoe de explicaţie.

Interesul Ungurilor e iarăşi să *nu* ne aliăm cu Germania. Lucrul e ştiut de toată lumea, şi de federalişti. Lucrul n'are nevoe de explicaţie multă, pentrucă explicaţia e simplă şi pentrucă au dat'o alţii. Dacă Ungurii, aliaţi şi ei cu Germanii, ar beneficia în *războiu* de ajutorul nostru, în schimb, ei ştiu bine că după războiu o Romînie aliată cu Germania, o Romînie cu nimbul biruinţii pe frunte, o Romînie mărită cu Basarabia şi Bucovina,

ar fi o teribilă primejdie pentru „ideia de stat unitar maghiar"!

In cazul alianţei noastre cu Puterile Centrale, Ungurii nu numai că ar trebui să facă *de pe acuma* concesii mari în Ardeal, dar, ceia ce e şi mai rău pentru ei, *după războiu* o Romînie mai mare ca cea de azi şi cu prestigiul ce l'ar avea atunci, ar fi, aici în coasta Ungariei şi lîngă Ardeal, o eternă spaimă pentru Unguri şi un veşnic sprijin pentru Romînii de peste munţi.

Ş'apoi cît de siguri trebue să fie Ungurii de victoria Puterilor Centrale, dacă se feresc cu atîta grijă de ajutorul nostru... Căci dacă s'ar teme să nu-i „desfiinţeze" războiul, nu s'ar mai uita ei la viitoarea primejdie romînească. Ar căuta să salveze ce mai este de salvat. E o dovadă atît de elocventă despre sinceritatea siguranţei în victoria Puterilor centrale, această pază a Ungurilor de ajutorul nostru!

Dar noi nu ne aliăm cu Germania. Şi astfel noi facem şi plăcerea Ruşilor şi pe a Ungurilor, adică *a singurelor* popoare care robesc fraţi de-ai noştri, a *singurelor* ţări unde avem revendicări naţionale, a *singurelor* rase care primejduesc fiinţa noastră organică.

Faţă de aceşti doi duşmani fireşti, noi trebue să ne gîndim cum să-i înlăturăm pe amîndoi din calea liberei noastre desvoltări naţionale. Dar cum nu e cu putinţă să-i înlăturăm pe amîndoi deodată şi cum aceşti doi duşmani se găsesc în luptă, *singura cale* deschisă pentru noi este să *deservim măcar pe unul*, ajutînd pe celalt,—pe acela care nu ne ameninţă deocamdată însăşi *existenţa* statului nostru, fără de care nu putem realiza nici o aspiraţie.

Noi însă facem exact ceiace nu trebue să facem: alăturîndu-ne de Ruşii bătuţi, sau rămînînd neutri, *noi servim în acelaş timp pe amîndoi duşmanii noştri ireductibili*,—din prostie sau de dragul Franţei...

Am scris aceste rînduri, ca să rămînă scrise aici şi istoricii viitorului să ştie că s'au ridicat cu desnădejde, răsunătoare în pustiu, şi *alte* glasuri, de „trădători" şi de „vînduţi", în mijlocul rumoarei „patriotice" asurzitoare de astăzi.

Impertinenţa Kaiserului

Cetim într'un ziar următoarea telegramă:

Ziarul „Deni" din Petrograd scrie:

— Wilhelm II e contra anexărilor în Occident. In Orient el s'ar fi mulţumit cu rectificarea graniţelor şi în special ar fi dorit anexarea portului militar Reval. Fiindu-i însă frică de Rusia cu populaţia ei imensă, el urmăreşte slăbirea ei prin crearea unui al 7-lea mare stat european, compus din teritoriile cari aparţin actualmente Rusiei: Polonia, Lituania şi Ukraina.

Statul pe care-l proectează împăratul Wilhelm ar trebui să fie o *„confederaţie a slavilor din Occident"*. Polonezii ar forma o treime din această confederaţie. Pentru a nu da loc la certuri între trei naţionalităţi, Kaizerul proectează formarea a trei diete aparte: poloneză, ukrainiană şi lituaniană. Capitala noului stat ar trebui să fie într'un oraş care este situat în apropiere de linia care desparte acum Polonia, Lituania şi Ukraina.

Noul stat ar avea o populaţie de 40—50 milioane locuitori şi ar cuprinde şi oraşele: Lodz, Warşovia, Bielostok, Wilna, Ecaterinoslav şi Odessa. El ar fi despărţit de Rusia prin Nipru şi Dwina. Statul Polono-Ukraino-Lituanian va avea strînse legături cu Germania şi Austria.

Acestea sînt planurile Kaizerului, termină ziarul „Deni".

Kaizerul, aşa dar, nu mai are nimica sfînt. El vrea să ripească, să fure Rusiei pe Polonezi, pe Litvani şi pe Ucraineni (inventaţi de d. Stere). Va să zică el vrea ca aceste popoare să fie libere, să-şi trăiască viaţa lor naţională, cu obiceiurile lor, cu năzuinţile lor, cu limba lor. Ziarul rusesc „Deni" face cunoscut aceste lucruri, ca să trezească vigilenţa Ruşilor, să le arate scopurile infernale ale Kaizerului. Sîntem siguri că federaliştii noştri vor fi cuprinşi de o legitimă indignare, aflînd de aceste planuri criminale, a căror realizare ar avea de rezultat scăparea celor trei popoare de sub jugul rusesc.

„Cercetări critice şi filozofice"

Este titlul unui foarte interesant volum al d-lui H. Sanielevici, apărut de curînd în editura librăriei H. Steinberg din Bucureşti. Dăm aici „cuprinsul" volumului, rămînînd ca în numărul viitor al Vieţii Romîneşti să analizăm lucrarea distinsului nostru colaborator:—Sărmanul Dionis.—Cetind „scrisoarea" d-lui Brătescu-Voineşti.—Romantism liric şi romantism epic.—Pe paginile „Primelor Principii de Spencer".— „La Horda" (roman de V. Blasco Ibanez; Documente sociale şi psihologice asupra Spaniei).—Un geniu nefericit.—D. Duiliu Zamfirescu şi „poporanismul".—„Heidelbergul de altădată".—„Schiţe şi amintiri" de D. Patraşcanu.—„Stane de piatră" de Hermann Sudermann.—Asupra clasicismului şi romantismului. — Literatura epică medievală. — Epopeea este o creaţiune a rasei Germanice.—Dela critica literară la Biologia mamiferelor.

Dela Redacție

Din articolul *C. Hogaș*, al colaboratorului nostru Octav Botez, publicat în numărul acesta, s'a omis din eroare fraza care încheie pasajul final, pe care-l reproducem în întregime:

„Un povestitor plin de vervă și de umor naiv, un descriptiv „și un poet al naturii în aspectele ei maestoase, un suflet pri-„mitiv și păgîn, un artist strălucit al stilului, astfel îmi apare „d. Hogaș în cele mai bune din paginile sale. Ele-ți lasă im-„presia spontaneității și a forței și aduc în proza noastră ceva „din aerul munților și parfumul pădurii".

P. Nicanor & Co.

RECENZII

Maria Cunțan. *Din caerul vremii.* Poezii. 2 vol. Minerva. Buc. 1916.

In aceste două volume de versuri ale d-rei Maria Cunțan e cuprins și volumul *Poezii*, tipărit în 1905, despre care s'a vorbit în această revistă. Mă voiu ocupa deci numai de acele poezii, care nu se întîlnesc în volumul tipărit acum unsprezece ani.

D-ra Cunțan cîntă, în primul rînd, iubirea. Fire impresionabilă, mergînd uneori până la o senzibilitate excesivă, d-sa va cînta iubirea timidă, închisă în sine însăși. Nu vom întîlni la d-sa iubirea, care se revarsă ca un val, îmbrățișînd universul întreg, mărturisindu-se tuturor, oamenilor, cași naturii, aruncînd o punte sfidătoare între trecut și viitor, simțindu-se solidară cu întreaga pulsațiune de viață din juru-i, ci o iubire, care se răsfrînge înnăuntru, provocînd un vălmășag dureros, o iubire, care se izolează de viața înconjurătoare.

Un critic, vorbind de volumul din 1905 al d-rei Cunțan, clasifica pe scriitoare în școala lui Coșbuc. Că marele nostru poet a exercitat o influență vădită asupra autoarei, se poate vedea în multe din poeziile d-rei Cunțan. Dar iubirea din Coșbuc, nota aceia de sănătate, de energie primitivă, soarele care rîde peste lanul plin de „flăcăi și fete", această iubire n'o vom întîlni aci.

In cîntarea iubirii, d-ra Cunțan se apropie de un alt poet, care, desigur, n'a exercitat vre-o înrîurire directă asupra d-sale. Cetind mai cu samă ultimele versuri din strofa:

Nu simți ce mamă mașteră e firea,
Cum risipește dragoste și dor,
Ce rău împarte ura și iubirea;
Nu simți ce mamă mașteră e firea
Pentru copilul ei prea simțitor?
La ce te 'ntreb, *cînd primăvara vine,*
Poate c'o simți mai dureros ca mine!

(Cîntece)

ne vine în minte senzibilitatea dureroasă, accentuată de contrastul învierii naturii, a talentatului poet I. Păun, mort așa de tînăr:

Văzduhu-i plin de miros și răcoare,
Iar ochii noștri umezi parcă mor
De farmecul iubirii, *ce ne doare...*

(De te cunoști)

E, desigur, o înrudire de temperamente artistice între cei doi poeți și nu o influență literară a lui I. Păun. La d-ra Cunțan suprasenzibilitatea merge până la acuitatea din versurile:

Stai așa, dar nu-mi vorbi!
Vai, cuvintele-s cuțite,
Taci și nu mă mai răni!

(Cîntece)

In poeziile d-rei Cunțan intîlnim o notă feminină de atingere discretă a lucrurilor, un sentiment delicat de demnitate, care, in fața „dragostei fără nădejde", reține pe poetă de a-și striga durerea tuturor:

Așî vrea să lupt și să mă 'nving,
Să nu vă spun ce rău mă doare..

(Doine)

Și, desigur, tot o delicată notă feminină intîlnim și în versurile, care mărturisesc slăbiciunea inerentă și nevoia de sprijin a femeii:

Mă prind cu minile-amindouă,
Mă razim de scrisoarea ta.

(Scrisori)

Talentul d-rei Cunțan, așî putea zice, are într'însul ceva din această slăbiciune inerentă feminină. E ca o pasăre, care se poate avînta în innălțimile albastre, dar care, de cele mai multe ori, străfulgerată de limpezimea și nemărginirea zărilor, cade istovită de puteri. Dacă în multe *versuri* d-ra Cunțan a izbutit să ne facă să simțim la fel emoțiunile sale sufletești, nu vom intîlni, totuși, vre-o poezie *de longue haleine*, în care puterea de exprimare să se mențină dela început până la sfîrșit. Așa se face că cele mai reușite poezii ale d-sale sînt cele intitulate *Icoane, Cîntece, Adieri, Triole, Foi în vînt*, scurte bucăți, unele de cîte o strofă, urmînd independent una după alta. Iată, de pildă, un „triolet":

Bat la fereastră zorile-aurii.
S'au stins de mult cele din urmă stele;
S'aude ciripit de rîndunele.

Copil plăpînd al chinurilor mele,
Iubire crudă, pleacă 'n zbor cu ele,
Sau dormi de-acum și nu te mai trezi.

(Triole)

De cele mai multe ori insă d-ra Cunțan nu izbutește să-și lămurească cuprinsul de sentimente. Mărturisesc că, uneori, n'am putut să prind înțelesul adevărat al unora din poeziile d-sale.

Așî putea spune că defectul principal al d-rei Cunțan e că d-sa scrie prea mult. Știu, acestea sînt noțiuni relative. Pentru un scriitor de mare talent aceasta n'ar fi un defect. Nu se poate spune același lucru însă despre *poetae minores*.

Ceia ce ne izbește la cetirea poeziilor d-rei Cunțan e, fără îndoială, sinceritatea, care se degajează din ele. Ce departe sîntem de fabricanții de produse beletristice, pe care, în deosebi, capitala țării, centrul necontestat al comerțului și industriei romînești, îi lansează cu atîta prodigalitate!

Poeziile d-rei Cunțan constituesc, din punctul acesta de vedere, o autobiografie destul de amănunțită. Dar, evident, de aici rezultă un pericol destul de mare: cînd te hotărăști să narezi aproape *tot* ceia ce simți și cugeți, elementul ocazional, atît de supărător în poezie, ese prea dese ori la iveală. Autoarea n'a avut răbdarea să lase timp indestulător, pentru ca întîmplările diferite ale vieții sale să poată fi privite „sub raza gîndului etern".

Cînd acest element ocazional își face apariția prea insolent în versurile unui scriitor, poezia, timidă, se furișează pe ușa cealaltă. Dacă d-ra Cunțan s'ar fi ferit mai mult de această notare promptă și sumară a impresiilor sale, atunci n'am fi intîlnit, desigur, în poeziile sale prozaisme ca acestea:

Dar mai văzut-ai vre-un om să zboare,
Fără să-și dea viața pentru zbor?

(Vlaicu)

sau

A fost învingător Marienescu?

(Impresii)

Dacă insuficiența mijloacelor de exprimare se simte și în multe din poeziile de iubire—gen în care autoarea ne-a dat cele mai reușite bucăți ale sale—, apoi acest lucru se resimte mai cu samă în șirul de poezii ocazionale *La Dunăre, Loc de pace (La statua Doamnei Bălașa), Ioana d'Arc, Vlaicu, Carmen Sylva, Principelui Carol al Romîniei, Carol I*, etc., gen mult mai ingrat, unde se cere un talent mult mai puternic.

Tendința poetei în a nu prelucra materialul destinat publicității se vădește și în numeroase și supărătoare greșeli de ritm, care puteau fi ușor evitate.

O selecție a bucăților publicate în cele două volume de poezii ale d-rei Cunțan ne-ar fi dat un volum, în care talentul real al acestei cîntărețe a Ardealului ne-ar fi apărut într'o lumină mult mai clară.

C. A.

***

Mircea Rădulescu, *Poeme eroice*.—București, 1915.—Prețul 2 lei.

Dintre toate imnurile și odele patriotice care au alimentat idealul nostru cotidian de doi ani încoace, ale d-lui Mircea Rădulescu sînt cele mai citețe. Au cel puțin o formă adeseori frumoasă, cu sonorități plăcute, cu nu știu ce timbru franc și juvenil, de trompetă.

Dar conținutul e federalist. În atmosfera specială a vremii, poemele d-lui Mircea Rădulescu au din nefericire o mireazmă efemeră de politică curentă: ele se ocupă numai cu Ardealul și cu Bucovina. Poetul uită Basarabia. El cîntă chiar nefericirile depărtatei Belgii, dar pe Basarabia noastră o uită complect!

Asta nu mai e imparțialitate generoasă de „poet național", asta e dizidență conservatoare!

Și de oarece d. Mircea Rădulescu dovedește astfel că face politică în versuri, criticul are tot dreptul să facă politică în recenzie, și să-i vorbească mai mult de politică, decît de literatură.

Un poet adevărat, cînd vrea să fie interpretul speranțelor și durerilor obștești, cîntă idealul întreg al neamului său, nu două treimi de ideal cu dedicație, nu un ideal ciuntit și fasonat după necesități politice vremelnice.

Ne-ar fi plăcut un bard național care nu vrea să știe de nimic, care invectivează de o potrivă și pe Muscali și pe Unguri,—acela ar fi fost și romîn și poet. Pe un cîntăreț independent și sincer nu-l pot cenzura în avîntul său considerații prozaice de diplomație trecătoare. Dacă *acestea* l'au făcut pe d. Mircea Rădulescu să uite Basarabia, atunci îi recomandăm să citească cu atenție și altceva decît articole de ziar rusofil, ca să vadă care ar fi acum adevărata prudență diplomatică. Și e oare prudent să tipărești un volum de poeme, care înjură pe „boși" de-i trece Dunărea, tocmai acum cînd sîntem înconjurați din toate părțile de ei?

D. Mircea Rădulescu ne duce țara la dezastru! Au mai pățit-o și Italienii, cu D'Annunzio al lor, deci nu e lucru de glumă.

Și dacă ne asvîrle în fața unui dușman atît de primejdios, cel puțin merge și d. Rădulescu la cot cu noi? Ori se conservă la Terasă ca să ne cînte victoriile? Nu-i cerem să-și verse prețiosul sînge pentru idealul pe care-l fredonează cu atîta eroizm,—ci numai cîteva picături din parfumata-i sudoare. Să facă numai zece kilometri cu ranița 'n spate și cu picioarele 'n bocanci,—și apoi să ne declame un poem eroic... Îi garantăm că nu va mai cînta toată viața lui decît iatacuri călduțe, cu bibelouri, cu plapomă de mătasă și cu blăni de urși albi.

Ceia ce e sigur, e că războiul trece și literatura rămîne.

Peste zece-douăzeci de ani, cînd războiul nu va mai preocupa de multă

vreme spiritele, cine va mai citi literatura războinică de acum? Volumul d-lui Mircea Rădulescu, gustat cu plăcere astăzi, nu prea are șanse să ajungă cindva „cartea de căpătii" a vreunui amator de poezii oarecare.

*

Mihail V. Vasilescu. *Povestea vorbei*,— comedie în versuri.—București, 1915.—Prețul 1 leu.

Printre multele opuri literare care ne vin la redacție, era să trecem cu vederea această cărțulie,—aproape broșură. Dar pentru cel ce scrie aceste rînduri, ea a fost o mică revelație.

Un nou talent, pe cît de modest pe atît de original, ese la iveală. „Povestea vorbei" e un poem dramatic, al cărui erou e Anton Pan.

L'am cetit cu o vie plăcere. Vers uneori greoi, de cele mai multe ori curgător, culoare locală, vocabular potrivit, sentiment al trecutului și poezie, poezie autentică, mai ales în paginile în care Anton Pan își plînge tinerețea dusă.

Chiar numai subiectul pe care și l-a ales autorul, presupune un gust literar cultivat, un simț artistic fin și sigur.

Cronicar conștiincios, îmi fac datoria să atrag atenția asupra acestui nou poet dramatic,—care e original fără să alerge după originalitate și care va da cu siguranță, mai ales literaturii noastre teatrale, lucrări cel puțin tot atît de valoroase cît ale celebrităților de astăzi.

*

Locot. G. Garoescu. *Războaele balcanice 1912—1913 și campania romînă din Bulgaria.*—București, 1915. Prețul 3.50.

E un volum de 200 de pagini, cu 3 planșe și numeroase crochiuri explicative. Autorul arată cauzele celor două războae balcanice, dă informații complecte despre armata fiecărui beligerant (efectivul, armamentul, cadrele, echipamentul, etc.), explică planurile de operațiuni, tactice și strategice, face în sfîrșit descrierea technică a fiecărei lupte și observații critice judicioase.

Lucrarea d-lui Garoescu, care presupune multă muncă, a fost alcătuită după un plan bine chibzuit și, cu toate părțile ei de specialitate pură, poate interesa și pe profani,—mai ales pe acei cari au făcut campania din Bulgaria și n'au fost în măsură atunci să-și dea seama de rostul tuturor mișcărilor unității din care făceau parte, în angrenajul acțiunii generale.

G. T.

***

Lt. Colonel Marcel Olteanu. *Huzarul negru.*

Aceste observații, schițe, nuvele din viața militară sînt o carte ostășească scrisă de autor pentru ostașii romîni. Totuși oricine o va citi cu plăcere.

In ea găsim zugrăvite cu mult relief unele tipuri reprezentative ale oștirii noastre: ofițerul de birou care stă toată noaptea cufundat în studii și a douazi palid și descompus își îndeplinește fără vlagă serviciul de cîmp; ofițerul de salon „artificial și sarbăd, pe care-l tulbură fiecare fir de păr ce cade sau albește, pe care-l preocupă numai vitrinele, articolele de tualetă, chefurile și amorul"; generalul erudit și autor de cărți militare de educație care la inspecție cere soldaților definiția curajului.

Cu o reală vervă satirică și cu mult curaj autorul denunță unele lipsuri de care sufere oștirea noastră și pe care „un strat subțire de poleială" nu le poate masca în deajuns; legile și dispozițiile care se schimbă după sezon, abuzul de teorie, conferințele la care nimeni nu este liber a-și spune părerea cînd e în contrazicere cu șeful, goana ofițerilor după galoane, înaintările în care joacă un rol atît de mare servilismul, prefăcătoria, lingușirea și intriga. Unele nuvele, cum e „Noi vrem galoane" în care e vorba de un biet căpitan, fire cavalerească și nobilă pe care mediul îl distruge încetul cu încetul sau „Om și om" în care e dramatizată în chip sobru ideia onoarei militare au, cu toată neîndemînarea lor o, adevărată valoare literară.

Mai prețios însă ca talentul autorului, îmi pare spiritul de care e însuflețit.

Avem aface cu un ofițer pasionat de profesia lui care însă, ca și neuitatul căpitan Șuer, își iubește soldații și consideră misiunea lui ca un apostolat, cu un suflet pur, ca un credincios al idealului.

O. B.

***

Gh. Gr. Gheorghiu. *Contribuțiuni la Climatologia Iașilor. Temperatura iernii la Iași.* Analele Academiei Romîne, Tom. 37. Mem. secț. științifice.

De mai mulți ani d. Gh. Gr. Gheorghiu se ocupă cu cestiuni de Meteorologie, silindu-se să aducă oarecare lumină în domeniul atît de complicat al acestei științi; d-sa a căutat în special să caracterizeze clima Iașilor. Trebue să recunoaștem că munca e grea: variațiile de temperatură și umiditate care par că nu se supun nici unei legi, numeroasele date numerice, care se referă la aceste variații precum și modul cum ele au fost până acum interpretate contribue să facă sarcina unui meteorolog nespus de grea. De importanță fundamentală sînt observațiile meteorologice, care trebuesc făcute conștiincios, căci numai cu această condiție concluziile scoase pot fi luate în samă. Tocmai, dîndu-și samă de toate aceste împrejurări, d. Gheorghiu n'a stat mult pe gînduri și a luat inițiativa ca să se strămute la liceul internat din localitate vechiul observator dela școala militară, care nu mai funcționa, aceasta cu scopul de a putea controla mai bine modul cum se fac observațiile.

In publicația de față au fost utilizate pe deoparte observațiile d-lui *P. Poni* din anii 1879—1880, pe de alta acele obținute la stațiunea dela liceul militar din localitate între anii 1894—1914. De aceleași date, însă numai pentru primii 10 ani s'a folosit și d. *St. C. Hepites* întemeetorul și fostul director al Institutului Meteorologic al Romîniei, în studiul d-sale *Climatologia Iașilor* (1902). D. Gheorghiu utilizînd acum un material mai bogat, referitor la 23 ani, a putut studia mai de aproape *temperatura iernii la Iași*. Servindu-se de temperaturile medii lunare și de cele extreme, d-sa reușește să caracterizeze și să clasifice iernile.

Din numeroasele tablouri, de care se servește autorul, reținem cîteva date, care ar putea interesa pe cetitor.

Din observațiile făcute între anii 1879 — 1880 și 1894—1914 reiese că temperatura medie a iernii la Iași este —1°,7; au fost 12 erni cu temperaturi medii mai mari și 11 cu temperaturi medii mai mici de —1°,7. Cea mai coborîtă temperatură minimă a fost —29° (1911); cea mai ridicată temperatură în cursul ernii a fost 26°,4 (1902); se vede deci că la Iași temperatura iernii a variat de 55°,9 între aceste două extreme.

Cea mai timpurie zi de îngheț a fost la 11 Septembrie 1895, iar cea mai tîrzie la 4 Mai 1914. Cel mai timpuriu început de iarnă (cînd temperatura nu s'a coborît sub 0°) a fost la 6 Noembrie 1908, iar cel mai tîrziu sfîrșit de iarnă a fost la 23 Martie 1900.

In mijlociu iarna ține la Iași 94 de zile; iarna cea mai scurtă a fost în 1902, cînd ea a ținut 59 de zile, iar cea mai lungă în 1898 cînd a ținut 129 de zile.

Partea interesantă și originală a studiului d-lui Gheorghiu este stabilirea unor criterii termice, după care se pot clasifica ernile. D-sa prezintă cinci criterii, pe care le grupează în: *criterii de asprime* (3) și criterii de durată (2), după care face clasificarea celor 23 de erni, expusă la paginile 16—17. Studiul

se termină cu descrierea *caracterelor termice ale fiecărei erni în parte* și cu o stampă care arată lămurit distribuția zilelor de îngheț și a zilelor de iarnă.

Tabelele prezentate de d. Gheorghiu permit să scoatem și alte încheeri.

Așa tabela dela pag. 9 dă sumele medii lunare pe 21 ani și suma temperaturilor minime inferioare lui 0° pentru acelaș interval de timp (1878—1888) și 1893—1914. Se vede din tabela amintită că mediile se așază simetric față de luna Ianuar,

Octombre	6,5	Aprilie	6,4
Noembre	64,7	Martie	62,2
Dec. 138,3	Ianuar 230.1	Feb	197,4.

Cum se vede avem aceleași valori pentru Octombre și Aprilie, egal departate de Ianuar; tot așa pentru Noembre și Martie și din acest punct de vedere Decembre și Februar prezintă aceiași simetrie. Acelaș rezultat îl observăm, dacă considerăm sumele temperaturilor minime inferioare lui 0° date de tabela III pag. 9. Și aici Ianuar ocupă o poziție centrală, față de care se așază celelalte în mod simetric. Aceiași observație se poate face relativ la numărul zilelor de îngheț pag. 11 Tabela V. Simetria aceasta amintește pe acea care caracterizează *erorile accidentale* și dovedește că variațiile temperaturilor ernii nu se datoresc unor cauze continue, ci unor cauze foarte numeroase, care dau variațiilor aspectul de variații întîmplătoare. Din momentul ce am stabilit acest caracter al variațiilor, putem să le aplicăm și legea erorilor accidentale. Pentru suma temperaturilor minime inferioare lui 0° formula

$$y = 4833\, e^{-0{,}36\, x^2}$$

permite să controlăm mai exact cele arătate mai sus. In această formulă
x=1 pentru lunile Decembre ori Febr.
=2 „ „ Noembre ori Martie
=3 „ „ Octombre ori April
=0 pentru Ianuar.

In tabelă dăm la I valorile calculate cu ajutorul formulei de mai sus și la II cele obținute de d. Gheorghiu, pag. 9.

	I	II
x=0	4833	4833,4
=1	3690	3095,1
=2	1133	1305,7
=3	186	135,0

Concordanța între numerele din col. I și II e *relativ* bună; calculul probabilităților cere ca numărul de observații să fie mare, pentruca această concordanță să fie complectă. De fapt aici se utilizează numai un period relativ restrins de 21 ani.

Observațiile de mai sus arată, că lucrarea conștiincioasă a d-lui Gheorghiu permite și oarecare generalizări și că deci d-sa se găsește pe calea cea bună, cînd interpretează rezultatele observațiunii în felul în care a făcut-o d-sa. Urmărind problemele meteorologice pe această cale se vede că probabil se vor putea stabili și oarecare legi generale din materialul numeric atît de bogat și complicat al datelor meteorologice.

P. B.

***

Dr. G. N. Leon. *Politica minieră mondială și raporturile ei cu politica minieră din Romînia.*

Institutul nostru geologic a dat de curînd la lumină o interesantă lucrare asupra politicii miniere mondiale, al cărui autor este d. dr. G. N. Leon, cunoscut și prin alte lucrări economice.

Această lucrare ne interesează pentrucă și țara noastră posedă bogății minerale în subsolul ei, în special petrol, sare și lignit. Asupra sării există însă monopol de stat; rămîn deci numai petrolul și lignitul, cel din urmă de o mică importanță, care preocupă politica noastră minieră.

Petrolul brut (țițeiul) se găsește în cantități însemnate la noi, iar întrebuințarea lui multiplă în ultimul timp, sub diferite forme, a dovedit cu prisosință marea lui însemnătate. In războiul actual, petrolul și metalele joacă împreună cel mai mare rol.

O țară care posedă din belșug astfel de bogății ale subsolului, trebue să ducă o politică minieră de așa natură, încît la un moment dat să poată dispune de toată această producție, care ar servi apărarea națională.

Din acest punct de vedere lucrarea d-lui dr. Leon prezintă o importanță cu totul deosebită pentru țara noastră.

Intreaga lucrare de care ne ocupăm cuprinde două părți. In prima parte autorul tratează regimul proprietății miniere în diferite state, iar în a doua parte se ocupă de organizarea întreprinderilor miniere.

Importanța politicii miniere, zice autorul, poate fi de natură economico-politico-socială, financiară și de apărare națională.

Minele ca proprietate pot aparține: proprietarului de suprafață, statului sau descoperitorului. Ca istoric al dreptului minier, autorul ne arată în decursul veacurilor trecute evoluția prin care a trecut proprietatea minieră în diferitele state. Astfel în mai toate statele zăcămintele miniere au aparținut suveranilor. Cu timpul însă aceștia au trebuit să cedeze națiunii dreptul lor asupra minelor. La noi, regulamentul organic recunoaște proprietarului de suprafață dreptul de proprietate pentru zăcămintele din subsol, iar la 1915 cu ocazia votării legii minelor se desființează acest sistem introducîndu-se acela al concesiunii.

O desvoltare plină de învățăminte utile dă autorul regimului proprietății miniere în diferite țări.

In general sînt trei sisteme după care se exploatează minele.

1) *Sistemul accesiunii*, după care proprietarul de suprafață este și proprietarul subsolului.

2) *Sistemul concesiunii*, după care minele sînt scoase de sub libera folosință a proprietarului de suprafață; ele pot fi cedate oricui, dovedind însă capacitate și mijloace de exploatare.

3) *Sistemul libertății miniere*, după care minele sînt scoase de sub libera folosință a proprietarului, însă descoperitorul este pretutindeni preferat.

Atît sistemul concesiunii cît și acela al libertății miniere, prezintă superioritate față de sistemul de accesiune prin aceia că, cele dintăi despart proprietatea solului de a subsolului, făcînd din ea un drept—sui generis—numit proprietate minieră.

Sistemul libertății miniere constitue un impuls pentru o desvoltare rapidă a industriei miniere, mai ales la începutul acestei activități, pe cînd sistemul concesiunii din cauza autorizărilor speciale, împiedică puțin o desvoltare rapidă a industriei miniere.

O atențiune deosebită dă d. dr. Leon studiului *generatorilor de energie* și regimului lor de proprietate. Generatorii de energie sînt: cărbunii, petrolul și căderile de apă. Ei sînt indispensabili oricărei industrii; de ei se folosește prin urmare întreaga economie. Dintre aceștia pe noi ne interesează în primul rînd petrolul. Acest generator de energie capătă o importanță covîrșitoare mai ales în țările lipsite de cărbuni.

Trecînd la proprietatea minieră în Romînia, autorul discută legea minelor actualmente în vigoare.

Această lege nu este decît un compromis între cele două sisteme: libertatea minieră și concesiunea. La noi concesiunea se acordă exploratorului, însă preferința de explorare se dă proprietarului suprafeții, așa că în ultima analiză tot proprietarul este privilegiat la acordarea dreptului de exploatare.

Petrolul de pe proprietățile private aparține proprietarului suprafeței. Această stare de lucruri nu trebue să mai dureze mult, și cel dintâiu lucru ce trebue făcut, zice autorul, este acela

ca petrolul, considerat ca generator de energie, să fie scos de sub libera folosință a proprietarului solului, făcînd astfel din zăcămintele de petrol o proprietate sui generis.

In partea a doua a lucrării sale, autorul se ocupă de organizarea intreprinderilor miniere, dînd date foarte instructive asupra exploatărilor miniere din Germania mai ales. Aci, pe lîngă forma de societate anonimă, proprie intreprinderilor miniere uriașe, mai există și forma de „Gewerkschaft" care este o reunire de persoane ale căror părți de capital se numesc Kuxe.

Tot printre diversele forme de intreprinderi miniere numără autorul cartelurile și trusturile, care reprezintă forma cea mai desăvîrșită a unei organizări de producție în stil mare.

Cartelurile sînt o unire a mai multor intreprinderi, care limitează activitatea economică a membrilor numai asupra unui punct oarecare, cum ar fi de exemplu: condiții de vînzare, prețuri, capacitate de producție, etc. pe cînd trustul este o contopire de interese financiare, a mai multor intreprinderi intr'una singură. In cartel societățile cartelate își păstrează fiecare independența, în trust dimpotrivă prin contopire și-o pierd cu totul. Cartelurile iau naștere în scopul de a înlătura ruina intreprinzătorilor, care se concurează cu produse similare, pe cînd trustul se naște din puterea de expansiune a intreprinderilor. Din momentul însă ce cartelurile sau trusturile și-au asigurat fie înlăturarea concurenței, fie acapararea unei întregi ramuri de producție, atunci încep prin a specula situația lor de monopol, ridicînd prețurile și lovind astfel în interesele consumatorilor. Atît trusturile cît și cartelurile, zice autorul, trebuesc combătute din punct de vedere politico-social, căci ele caută și parvin întotdeauna să nimicească o întreagă clasă de producători, întrebuințînd chiar mijloace nepermise. Din această cauză în America, țara trusturilor, s'au luat diferite măsuri legislative pentru combaterea acestor puternice intreprinderi capitaliste.

Autorul închee această importantă lucrare prin studiul problemei monopolului asupra minelor. Dă date extrem de interesante pentru noi asupra proectului de introducerea monopolului vînzării petrolului în Germania, după introducerea căruia industria noastră de petrol ar fi chemată să joace un rol însemnat.

La noi, mai ales, monopolul petrolului ar prezinta și multe dificultăți. O colaborare însă între stat și particulari, o sindicalizare a industriei petrolifere romînești în viitor, în care statul să aibă precădere, ar fi cea mai bună politică minieră.

Considerată din toate punctele de vedere, lucrarea d-lui dr. Leon prezintă mult interes nu numai pentru specialiști, dar și pentru toți aceia care se ocupă de chestiuni ce stau în legătură cu principalele noastre mijloace de bogăție națională.

Dr. I. T.

***

Biblioteca Cosinzeana. Această „publicație pentru popularizarea științii" apare la Craiova prin îngrijirea profesorilor secundari de acolo, în condiții care merită toată lauda. Gîndul inițiatorilor este ca știința să se răspîndească celor „ce doresc să stăpînească o cultură întreagă".

A populariza știința este operă destul de grea oriunde, căci se cere a expune pe înțălesul tuturor o sumă de cunoștințe izvorite din cercetări, observații, experiențe și sintetizări a unor personalități care ies, cele mai adeseori, din cadrul comunilor muritori, fie prin puterea lor de asimilare și generalizare, fie prin invenția unor mijloace cu totul noi de observare și experimentare. In particular în științele

fizice și naturale, unde progresele sînt gigantice și unde concepțiile de acum cîteva decenii au suferit așa primeniri încît din vechiul edificiu n-au rămas decît bazele, principiile,—vulgarizarea e tare anevoioasă, cînd scriitorul dorește să răspundă la cele două cerințe obligatorii: 1) să nu altereze fondul științific al subiectului ce tratează; 2) să-l facă interesant și înțăles pentru un cerc cît mai larg de cetitori, fie punînd în lumină importanța lui deosebită; fie îmbrăcînd problema în vestminte cît mai elegante, care să deștepte și imaginația artistică.

Și poate nu e ramură de activitate omenească în care să nu se simtă legătura cu aceste științe, care atrag atenția, prin aplicațiile lor, a tuturor oamenilor cu ceva cultură generală.

Dar a răspunde la a doua condițiune e cu atît mai greu cu cît e mai variat publicul cărui ne adresăm. La noi greutatea aceasta e și mai mare; căci, cu pseudo-cultura ce ne caracterizează, ni se pare că știm de toate și cu oarecare ironie filuim lucrări care se ocupă de... „lucruri așa de cunoscute". Pentru „a gusta" o operă literară trebue oarecare înțălegere a frumosului, o obișnuință cu analiza unor fenomene sufletești, ș. a.; pentru una științifică trebue o orientare serioasă în cîteva probleme fundamentale cel puțin, ceia ce nu se poate cere dela un cerc prea mare de cetitori. De aceia în vulgarizarea unei chestii, intrată în domeniul public prin unele din elementele ei, e adeseori nevoie de pornit dela fapte concrete și fenomene în deobște cunoscute. Nu e timp pierdut cu o asemenea introducere pentru cetitorul care n'are răgazul să mediteze prea mult la cele cetite, ori să recurgă la lumina cărților de școală pentru cele uitate. Aici stă, după mine, greutatea în alegerea subiectelor și în căutarea formei.

Viața modernă, cu industria ei, cu mijloacele-i de comunicație, cu problemele sociale și morale, atrage atenția unei pături cît mai largi, asupra mișcării științifice, dar nu lasă oricui putința să se țină în curent cu multiplele ei fețe și de aceia între specialiști și marele public se deschide tot mai larg un șanț, o prăpastie, iar rolul vulgarizării e să păstreze oarecare legătură. Rare ori vulgarizatorii se recrutează chiar dintre descoperitorii de adevăruri științifice; cele mai dese ori circulația științei, ca și a avuțiilor, se face prin intermediari. Intermediarii în știință sînt slujitori zeloși ai unui cult ce va da o nouă înfățișare vieții sociale cînd va prinde rădăcini adînci, adînci de tot; și între acești slujitori la altarul științei trebue socotiți și harnicii profesori craioveni, care cu sacrificii, fără îndoială, fac să apară „Biblioteca Cosinzeana".

Traduceri bune, ca cele din *Fabre (din moravurile și pornirile insectelor)*, *Humboldt (Aspectele naturii)* și diverși alți autori *(Lecturi geologice, Culegeri științifice, Pămîntul și omul)*; lucrări de compilație cu o pecetie personală în expunere *(Inceputurile omenirii, Istoria științei)*; scrieri originale prin forma în care sînt redate descrierile de fenomene naturale, manifestările de viață etc. *(Tuberculoza, Viața plantelor)*, îmbogățesc treptat-treptat săraca literatură științifică.

Autorii se gîndesc mai ales la publicul școlăresc și cam pentru nevoile lui aleg subiectele; nu trebue uitat și celalt public, care există și el, dar știe prea puțin de existența acestei instructive publicații.

Netăgăduit s'ar putea imputa cîteceva colecției de până acum; dar eu aș exprima numai dorința ca autorii să lămurească cît mai bine poziția unor localități și importanța lor sub raportul istoric, geografic, geologic etc. și cuvintele tehnice, pentru care s'ar strica la sfîrșitul unor volume cîte un mic glossar; căci, cu toată tendința

generală de a traduce unii termini cu vorbe comune, o oarecare terminologie consacrată nu se poate lepăda fără pagubă. Apoi, unde traducătorul are bănuiala, că cetitorul poate să nu fie în curent cu chestiunea tratată de extrasul din cutare autor ori că parte din problemă va rămîne vagă, să se dea explicaţii. Mai de preferat este, cred, să se sintetizeze fiecare ciclu de fenomene spre a se lămuri legătura lor genetică (de ex. in: lecturile geologice, extrasele despre vulcani, izvoare fierbinţi, geiseri, etc.).

T. A. B.

***

Paul Bourget, *Le sens de la Mort.* Edit. Plon—Nourrit & C-nie Paris.

Ultimul roman al lui Bourget, e scris sub forma de memorii ale doctorului Marsal. „N'am început să redijez memoriul acesta", scrie el, „decît spre a vedea într'insul clar gîndirea mea, grupînd cu metodă o întreagă serie de scene, al căror martor m'a făcut întîmplarea". Apoi adaugă: „Faptele pe care am intenţia să le consemnez aici, aparţin ordinului psihologiei religioase".

Bourget n'ar mai fi avut nevoe să introducă şi această din urmă lămurire, căci întreaga sa atitudine spirituală din ultimul timp, dă un indiciu clar al manifestărilor sale prezente şi viitoare. Constatăm cu sinceră părere de rău calea pe care o urmează scriitorul francez. Cu pătrunderea superioară a inteligenţii sale, cu stilul său energic şi precis, cu simţirea sa, pe care cele mai mici atingeri o trezesc într'un freamăt dureros, Bourget ar fi putut crea opere de o valoare mai necontestată şi mai durabilă, decît cea pe care o dă astăzi la iveală. Obiectivitatea lucidă şi seninătatea tratării, par a fi dispărut din personalitatea literară a romancierului francez. Chestiunile etico-religioase preocupă în special atenţia sa şi inteligenţa autorului se epuizează în consideraţiuni subtile, menite să demonstreze realitatea viziunii religioase. Iată şi evenimentele povestite în memoriu:

Doctorul Marsal e elevul şi ajutorul marelui chirurg Michel Ortègue, în a cărui clinică sînt îngrijiţi bolnavii trimişi de pe cîmpul de operaţii al armatei. Maestrul s'a însurat la o vrîstă înaintată cu o femee tînără, Catherine, care-şi iubeşte soţul cu admiraţie şi pasiune. Dar Ortègue se îmbolnăveşte pe neaşteptate de un cancer al pancreasului, care-i minează viaţa. El destăinueşte boala soţiei sale. Nebună de disperare la gîndul că l-ar putea pierde, Catherine îi făgădueşte solemn, că destinul tragic îi va uni pe ambii în mormînt. Ortègue, crezînd că gestul soţiei sale e mai mult decît un act de milă şi de desnădejde, primeşte jertfa vieţii celei de care simte că nu se poate despărţi.

Intre timp, boala lui Ortègue progresează. Ne mai putînd suferi chinurile îngrozitoare ale maladiei, el se hotărăşte să se otrăvească şi cere soţiei sale să-i imite gestul. Catherine e cuprinsă de spaimă. O frică de moarte indicibilă pune stăpînire pe întreaga-i fiinţă şi începe să se scuture cu groază de ideia sacrificiului promis. Ortègue află dintr'o scrisoare a soţiei sale că ea nu-l mai iubeşte cu puterea de jertfă de altădată şi îşi pune cu disperare capăt zilelor, injectîndu-şi o doză puternică de morfină.

Intîmplările acestea nu servesc însă decît ca pretext autorului, ca să desbată chestiunile ce-l interesează şi să tragă concluziile care-i convin. Ortègue e un ateu. Vă veţi întreba, poate, ce rost are acest amănunt în desfăşurarea tristelor evenimente povestite? Unul foarte simplu: Bourget vrea să arăte că „moartea n'are sens, dacă nu e decît un sfîrşit; ea are un sens dacă e un sacrificiu". Deci moartea savantului ateu, Ortègue, nefiind decît o trecere fulgerătoare spre neant, e lip-

sită de acel sens al sacrificiului, care singur imprimă morţii o valoare.

Ca să demonstreze şi cealaltă faţetă a problemei, Bourget găseşte necesar să introducă în clinica ateului Ortègue, pe un văr al Catherinei, catolic înfocat, de profesie militar, şi care poartă verei sale o dragoste puternică şi nemărturisită. Ofiţerul, le Gallic, e adus grav rănit în clinica ateului, cu care are cîteva lungi discuţiuni contradictorii. Furiei şi derutării savantului, Bourget opune seninătatea credinţii şi nobleţa atitudinei lui le Gallic. Pe cînd Ortègue moare, fără ca gestul său fatal să poată avea vre-un sens, le Gallic, muribund, spune verei sale: Ceia ce sufăr în această clipă, ceia ce voiu suferi, nu e pierdut, fiindcă ofer suferinţa mea. Ofer moartea mea pentru tine, pentru ca să fii luminată şi purificată, pentru ca să trăeşti"...

Iată sensul morţii, aşa cum îl înţelege Paul Bourget. Că e uşor să „oferi" ceia ce nu mai poţi ţine, nu pare a observa ilustrul romancier francez: Şi atunci, unde mai este „sacrificiul"?... Bourget crede în viaţa viitoare, tot aşa de natural cum alţii nu cred. La ce bun dar să mai ia alure de apostol, debitînd raţiuni, puerile în aparenta lor majestate, căutînd să convingă pe ceilalţi?

„Sensul morţii" e scris cu abilitate şi cu multă artă. Psihologia personajelor e amănunţit redată şi, în genere, cartea merită să fie citită. Independent de cadrul războinic în care se înfăţişează, tragedia eroilor romanului se petrece în împrejurări foarte asemănătoare cu acea din lunga nuvelă *Sterben* a scriitorului vienez Arthur Schnitzler. Ultima operă a lui Bourget ar mai putea suscita multe discuţii, dar cadrul restrîns al recenziei, ne impune să ne oprim aici.

A. W.

***

Emile Faguet. *En lisant Molière.* Paris, Hachette, 1914.

Iată un autor neobosit, care e totdeauna interesant şi e extrem de interesant, cînd scrie studii literare. Adînc cunoscător al literaturii franceze şi a tot ce s'a scris asupra ei, în studiile sale e un adevărat profesor savant, de mare autoritate, dela care întotdeauna ai nespus de multe de învăţat, în chip plăcut şi lesnicios. Rari autori îţi vor mai da impresia că istoria şi critica literară sînt dintre ocupaţiile cele mai captivante şi mai dificile.

In volumul de faţă, Emile Faguet ne arată opera lui Molière, omul şi scriitorul, epoca în care a trăit. Molière a fost Parizian, un adevărat burghez dela 1660, un om din timpul tinereţii lui Ludovic al 14-lea. Bunul simţ popular şi burghez dau lui Molière toate ideile sale generale, care domină tot teatrul său, care însufleţesc şi întreţin continuu verva lui comică. Cu asemenea idei generale, morala sa nu putea fi decît o morală mijlocie, morala experienţii, care nu-i complect de dispreţuit, dar care n'are nimic eroic, nobil, nici chiar nimic respectabil. Acest om excelent şi foarte simpatic, acest gînditor cu idei impersonale şi acest moralist de o morală destul de inferioară, a fost un geniu extraordinar. Lui i se datoreşte revoluţia dramatică de a fi înlocuit extraordinarul prin real şi imaginaţia prin gustul picturilor morale: el a fost şeful şi maestrul şcoalei dela 1660. Trăsăturile esenţiale ale poeticei lui Molière sînt: întoarcerea la natură, fără a interzice imaginaţia amplificătoare, ci o întoarcere la natură ca la baza însăşi a artei, ce nu trebue pierdută din vedere niciodată; proscrierea extraordinarului şi a neverosimilului; indiferenţă faţă de regulele stabilite; a-şi propune ca scop să placi celor ce cunosc viaţa şi prin urmare a creia lucruri asemănătoare vieţii.

Inainte de toate, geniul unui poet epic sau dramatic este de a creia personage reprezentative ale umanităţii:

acesta este scopul lui esenţial şi cel mai mare titlu la glorie, dacă reuşeşte. Molière a fost unul din cele trei sau patru genii din întreaga istorie a omenirii, care a reuşit in modul cel mai deplin „à dresser en pleine vie des types humains". Aceste tipuri sint: Arnolphe, Don Juan, Mizantropul, Tartuffe, Avarul, Burghezul gentilom, Bolnavul închipuit, Cocheta şi Femeia savantă.

In ce priveşte felul său de a lucra, Molière vrea ca teatrul său să dea spectatorului senzaţia lucrului văzut şi a lucrului văzut de spectator. De aceia, comediile sale sint un amestec de tragic şi comic, care a făcut din comedie un gen nou, ce a uimit şi derutat pe contimporanii săi. De aceia Molière este comicul social prin excelenţă; este chiar inventatorul, in Franţa, al comediei sociale. Teatrul lui Molière se mai deosebeşte de teatrul ce l-a precedat şi prin suprimarea intrigii complicate şi chiar, la dreptul vorbind, prin suprimarea intrigii „adevărate, logice, amuzante".

Versificaţia sa in piesele scrise in alexandrini e solidă, puternică, masivă. A reuşit insă complect in versificaţia neregulată, care e mai dificilă. De aceia Fénelon a spus: J'aime bien mieux sa prose que ses vers.

In „Concluzie", autorul arată că Molière a fost de o morală inferioară. Ar fi deplorabil ca naţia ce-l admiră să-l ia ca ghid şi director de conştiinţă. E un creator de tipuri admirabile, un portretist, bine informat şi foarte dibaciu, un caricaturist uimitor, un psiholog puţin rafinat, dar cu vederi repezi şi juste, un om înzestrat cu instinctul teatrului intr'un grad de necrezut, un scriitor care scrie prea repede, dar care-şi cunoaşte limba in fond şi care are un stil in dialog fără păreche şi un stil oratoric foarte distins.

P. R.

Revista Revistelor

Convorbiri Literare. *Ianuarie, 1916.*

Găsim o spirituală scrisoare despre „literatura viitorului", adresată d-lui director al revistei „Flacăra" şi iscălită „D. Z.". E vorba de producţiile, din ce in ce mai disperate, ale unor poetaştri cari au ajuns cu evoluţia la „primitivism" şi cari işi plasează literatura troglodită, uneori in „Flacăra", de cele mai multe ori in „Noua Rev. Romină".

Ne asociem la interpelarea d-lui D. Z., ca să rugăm şi noi pe d. Rădulescu-Motru sau pe redactorul însărcinat cu rubrica literaturii la N. R. R., să ne iniţieze şi pe noi in tainele ultimei emisiuni de principii estetice.

Versul şchiop, rima văduvă şi imbecilitatea anume etalată, par a fi de rigoare in noul cenaclu. Sint condiţii esenţiale, pe care cei şapte-opt „iniţiaţi" le indeplinesc cu prisosinţă şi in practică şi in teorie. Unii dintre ei sint doar şi „critici" autorizaţi ai organelor in care 'şi depun mierea cerebrală... Şi ţi-e mai mare dragul să-i vezi cum se infoiază şi stupesc pe cei rămaşi in urmă cu estetica!

Ai impresia că s'au aşezat in virful „literaturii viitorului" şi de acolo fac urit la oameni, ca maimuţele.

Iată până unde poate duce, pe nişte tipuri banale din născare, goana după sfirliac şi originalitate.

Cuvintul, *Revistă politică săptămînală No. 1, din 4 Februarie 1916.—Apare in Iaşi.*

Cităm din articolul-program: „Această revistă nu şi-ar avea rostul ei, dacă ar fi o nouă publicaţie in sprijinul unuia sau celuilalt din partidele in luptă. Ea vine, dimpotrivă, pentru a face un apel stăruitor,—aproape desnădăjduit,—la împăcare şi la unire..."

„Avem provincii răpite şi peste Carpaţi şi peste Prut. Pe amindouă nu le putem lua. Nu putem lua nici pe *oricare* din ele, după alegerea noastră. Astăzi nu putem lua decit pe una,—pe aceia pe care Istoria astăzi ne-a hărăzit-o. *Dar pe aceia datori sintem s'o luăm.*

„...Mai presus de luptele de partid, mai presus de duşmăniile dintre noi, mai presus de dragostea pentru Franţa ori de admiraţia pentru Germania, mai presus de orice interes de popularitate, ca şi de orice dorinţă de a avea dreptate cu orice preţ,—unire, unire şi iarăşi unire!..."

Cu toate rezervele, uşor de înţeles, pe care le facem asupra unora din părerile celor strinşi in jurul acestei tinere reviste (de pildă, părerea că dacă

Quadrupla ar fi victorioasă, noi ar trebui să ne alăturăm de Ruși—ceia ce ar insemna să ne pierdem definitiv independența economică și politică, numai ca să luăm un Ardeal atît de prea scump plătit),—nu se poate să nu prețuim sinceritatea aproape dureroasă cu care redactorii „Cuvintului" spun niște adevăruri atît de evidente, dar atît de ne luate in seamă tocmai astăzi.

„Să fii țara *cu cele mai mari revendicări din toată Europa* ...și totuși să stai în neutralitate definitivă, iată ceia ce nu 'și putea imagina nici cea mai perversă imaginație".

„...Pe cînd Germania vede cu plăcere o cooperare a noastră alături de ea, Ungaria și Bulgaria preferă ca noi să stăm deoparte. Explicația e ușoară: Germania ar voi să limiteze prin noi, pretențiunile nemăsurate ale Ungurilor și simte că n'ar putea-o face decît dacă ar putea invoca serviciile noastre. Pentru acelaș motiv Ungurii, și lingă ei Bulgarii, nu văd cu ochi buni cooperarea noastră (alături de Germani, N. R.), căci prin asta ar avea un concurent serios la valorificarea pretențiunilor și la stabilirea avantagiilor finale."

„...Partizanii neutralității definitive *sint cei mai buni aliați ai contelui Tisza*". De asemenea și toți germanofobii,—adăogăm noi,—toți cei cari stau acum de-a curmezișul cooperării noastre alături de Germania, aduc cel mai bun serviciu Ungurilor,—după cum spunem și in alt loc, in această revistă.

Articolele primului număr al „Cuvintului" sînt semnate de dd. I. Petrovici și C. G. Sturdza.

Vieața Nouă. *No. 11.*

D. N. Șerban, cel cu broșura recenzată in Nr. trecut, e foarte supărat că directorul nostru nu vrea să „polemisese" cu d-sa.

Prins, in chip rușinos pentru un publicist, că rezumă greșit părerile d-lui Stere și apoi iși combate propriul rezumat, că nici nu are cunoștință măcar de cele ce a scris in chestia externă d. Stere, cu care vrea totuși să discute,—d. Șerban in loc să se resemneze și să tacă, recidivează cu un alt articol, „De ce sint francofil", și face mărturisiri superflue.

In acest articol, d. Șerban uită ceia ce susținuse in broșură și iși combate singur chiar primul argument cu care iși incepuse broșura. Da, sint un francofil, „un exemplar tipic de romîn franțuzit", m'am identificat cu francezii și 'mi fac o fală din asta,—ne declară d. Șerban... Credem. Franța e depopulată, are nevoe de oameni și se poate resemna cu ce i-se dă; nu știm totuși dacă francezii, la rindul lor, se simt măguliți de această achiziție importantă...

Intrebăm însă pe d. Șerban: așa dar d. Stere n'a „exagerat" cind a spus că avem mulți romîni cari privesc interesele romînismului numai prin prisma intereselor franțuzești, pe care le pun mai pre-sus de cele dintăi?

Lăsind la o parte celelalte motive, intrebăm: cum ar putea d. Stere să stea de vorbă cu un domn care uită dela mînă pănă la gură și iși combate singur propriile-i „argumente"?

Mai comică însă e candoarea cu care d. Șerban ne face, nouă, apologia culturii franceze! Tocmai nouă, cari ne-am văzut siliți acum cițiva ani să-i apărăm prestigiul impotriva altor șerbani, după cum astăzi incercăm să temperăm disprețul acelorași eroi, față de cultura germană. D. Șerban se mai plinge că noi schimbăm polemica de „idei" (!), in „chestiuni personale". L'am ruga să precizeze: ce chestii personale? Vrea poate să facă aluzie la chestia cu teza d-sale de doctorat? Dar, după cît știm, acea teză a fost tipărită, dată publicității. Iar noi am citat-o *numai* pentrucă a aducea lumină in discuție, dovedind instrăinarea autorului ei... Și dacă e vorba de „chestiuni personale", apoi d. Șerban, care vorbește in broșură de inchisorile rusești, de Siberia și de trecutul d-lui Stere, nu mai are dreptul să protesteze, chiar cind ar avea dreptate.

Altă supărare a d-lui Șerban e că recenzia din No. trecut, in care i-se combătea opusculul, n'a fost iscălită. Acest domn pare'a picat din lună! De una zi, imputa d-lui Stere c'a scris *numai un singur articol* (!) in chestia externă, acum se supără că nu iscălim fiecare recenzie cu nume intreg,—ca și cum de dragul d-sale revista trebuia să-și schimbe obiceiul, adoptat încă de la primul ei număr. Dar recenzia broșurii d-lui Șerban, impreună cu alta, erau iscălite cu inițialele „G. T.". Oricine și-ar fi aruncat ochii pe sumarul unui număr, ar fi înțeles că acele inițiale sint ale d-lui G. Topirceanu.

Acest talentat colaborator al nostru publică și iscălește de cițiva ani in „Viața Romînească", astfel că astăzi poate iscăli *aici* numai cu inițialele fără să fie un anonim pentru cetitori. Pe cînd d. N. Șerban, iscălind cu toate literele numelui său... ce zic? iscălind chiar cu intregul său arbore genealogic, tot anonim rămine.

P.S.—Aflăm in ultimul moment că d. N. Șerban și-a scos in broșură articolul „De ce sint francofil". Cetitorii însă nu se întreabă de ce e francofil d. N. Șerban (treaba dumnealui!), ci se intreabă: *Cine* e domnul N. Șerban? Cine e acest domn, care se simte obligat să 'și dea cu părerea in broșură?.... Căci, până una alta, in publicistică, d. N. Șerban nu e altăceva decît un Nimic cu trei dimensiuni.

Revista științifică „V. Adamachi" încheie, cu numărul din Noembrie a. c. al 6-lea an de existență. Apariția și susținerea acestei publicații dovedește cită dragoste de știință și dorință de împrăștierea ei in cercuri cit mai largi stăpinește majoritatea profesorilor de științi pozitive dela Universitatea ieșană. Prin articole datorite specialiștilor revista ține locul între publicații speciale și intre revistele de vulgarizare; dar, cu suma de cunoștinți ce dă liceul, se pot ceti cu profit articolele de orice natură. Informațiunea totdeauna bogată și aleasă ține in curent cu mișcarea științifică din toată lumea, pe toți acei care n'au putința să se adape la izvoarele publicațiilor speciale.

In ultimul număr *d. profesor Dr. Babeș* inchină citeva pagini, descoperitorului Salvarsanului, *Paul Ehrlich*, de curind decedat, care a fost pe cît de mare savant, pe atît de bun și afabil prieten și profesor. D. *Dr. N. Leon* arată „primejdia insectelor in timp de războiu și mijloacele de a le combate". D. *Stef. Procopiu*, care a expus in alte numere cu multă competință diferite chestiuni de fizică moleculară, dă o largă descriere *electronilor*, elementele energetice ce alcătuesc materia. Nu mă impac cu „prăbușirea" electronilor precum și cu alte expresiuni, care fiind romînești neaoșe nu au și calitatea să exprime deloc realitatea, ba chiar pot evoca imagini false. Dorința de a fi foarte popular in expresii și a evita cu totul terminologia adequată se generalizează la noi și găsește tot mai mulți partizani, dar „vulgarizarea" cunoștinților nu insamnă și vulgarizarea formei de expunere. Știința cere in primul loc preciziune și in fapte și in vorbe ori expresiuni. Și dacă e recomandabil ca in „Albina" ori alte publicații pentru popor să se inlăture vorbele „radicale", intr'o revistă pentru cetitori cu o bună cultură generală nu e nici o necesitate. Altceva e a evita un limbaj impestrițat cu franțuzisme, nemțisme ori cu vocabularul filosofiei... adinci. Dar... să trecem. D. *Dr. N. Ionescu*, rezumă problemele de geografie botanică, ilustrindu-le și cu exemple din țara noastră; iar d. *C. G.*

Bedreag, continuind studiile din alte numere, descrie „instalaţiunile electrice din ţară".

Prin felul cum e redactată, această revistă va păstra locul de frunte in impră ştierea cuceririlor ştiinţifice şi salutăm, cu bucurie, păşirea ei in al 7-lea an de existenţă.

Natura. Cunoscuta revistă ştiinţifică de popularizare a intrat, din Octombre, in anul al unsprezecilea. Condusă cu atita pricepere de profesorii Ţiţeica şi Longinescu această publicaţie a umplut repede un gol simţit şi programul schiţat la inceput se implineşte tot mai bine.

In numerele 1, 2, 3 sint de remarcat: articolul d-lui *G. Ţiţeica*, despre mişcarea perpetuă, in care fondul ştiinţific e aşa de bine imbinat cu forma literară şi cu observaţii din viaţa de toate zilele, incit se ceteşte cu o plăcere nespusă. Minunată injghebare dă inginerul *D. Leonida* descrierii „telegrafiei fără fir intrebuinţată in armată". „Un soldat" povesteşte ce-a văzut şi cum i s'a explicat funcţionarea aparatelor; iar cine a cetit articolul a inţeles de sigur mai mult din această povestire decit din o savantă şi amănunţită descriere a curenţilor de inaltă frecvenţă, a coherorilor, etc. E aşa de plastică descrierea *antenei* ce vibrează electric „ca un pom suflat de vint" şi de captivantă introducerea cu cele două căruţe cu aparate, incit toată descrierea lasă cele mai neşterse impresii.

Numărul din Decembre are prelucrări după autori străini. Rodnica viaţă de muncă a lui *Henry Bessemer*, regele oţelului, care poate fi pusă alături de a lui Bernard Palissy, creatorul Ceramicei, a lui Edison, Faraday etc., e redată de d. *Longinescu* cu un sentiment de admiraţie comunicativă.

Bine tilcuit şi articolul *Mărgeanul*, dar impresionează cam urit: delfinii care inghit oameni (probabil in original era vorba de rechini), steaua de mare „care suge singe", stridia care „căsca gura lăsind apa cea sarată să intre in lăuntrul ei", balenele care inghit meduze „in mările tropicale". Traducătorul şi-a dat osteneala să pună intr'o frumoasă romînească un episod din viaţa animalelor de mare, dat sub forma unei poveşti şi e păcat că n'a dat mai multă atenţie unei condiţii capitale in vulgarizarea ştiinţifică: să nu lase loc noţiunilor greşite. E poetic, dacă vrei, căscatul stridiei, decit nu e căscatul gurii ci a clapelor scoicii; că sute de mii de meduze cad prada unor răpitori de mare e neindoelnic, decit balenele trăesc mult mai departe de locurile pe unde e apa caldă „ca in bae" şi nu meduzele sint victimele nesăţiosului lor stomah.

In No. 2, din Noembre, d. inginer *I. Ionescu*, face o instructivă şi atrăgătoare introducere *calculului probabilităţilor*, de care făgădueşte a se ocupa in unul din numerele viitoare.

Kosmos. Revista aceasta de vulgarizare a ştiinţelor fizice, naturale şi a aplicaţiilor lor practice, a continuat să apară cu aceiaşi regularitate şi dela inceperea măcelului european până acum, luind numai un caracter de actualitate. In numărul din Ianuarie 1916 frontul de pe Isonzo dă prilej unui autor, Max Nentwich, să descrie fenomenele carstice din munţii Istriei şi Dalmaţiei cu numeroasele şi minunatele lor peşteri, cu prăbuşirile unora din ele, (prăbuşiri ce se recunosc la suprafaţa terenului prin coifuri sau doline) şi cu apele ce se pierd sub munte spre a apărea cine ştie unde. Apa *Trebinciţa*, ce curge sus pe munte, pela 300—400 m. inălţime, lingă cetatea Trebinje unde s'a dat o luptă intre Austriaci şi Muntenegreni, dispare sub muntele de calcar spre a se vărsa in mare, după ce a parcurs un drum subteran de 30 km. in linie aeriană. Autorul povesteşte şi imprejurările in care a inceput şi continuat sub romani şi Veneţieni despădurirea acestor munţi, a căror goliciune dezolantă de astăzi e opera caprelor, care rod şi iarba şi micii copăcei pe care capriciile vintului i-a făcut să apară din sămînţele căzute in cine ştie ce adăpost. Astăzi vintul de nord-est, Bora, răscoleşte praful calcaros lăsind stinca şi mai goală şi mai neprietenoasă. Cu multă muncă şi sacrificii se reincepe inpădurirea, care va reda frumuseţa peisagelor de altădată, va impiedica torentele şi opera răscolitoare a vintului. In „căi nouă pentru dobindirea grăsimei" şi in „problema azotului" se expun preocupările invăţaţilor pentru rezolvirea acestor chestiuni in folosul omenirii. Problema Azotului devine chiar tot mai palpitantă şi utilizarea azotului din aer e episodul dureros al „tragediei omenirii" din aceşti ani ai durerii şi foametei.

In suplimentul „Ştiinţă şi războiu" se descriu diferite aparate, cum e măsurătorul de distanţă (Telemetrul); depărtarea la care se aude bubuitul tunului, cu explicaţia fizică a propagării undelor sonore ş. a.

Preussische Iahrbuecher. (Noembre). In numărul său din Noembrie, revista berlineză, *Preussische Iahrbücher*, publică un studiu desvoltat al profesorului Martin Havenstein, intitulat: **„Lupta secolului al XIX-lea cu spiritul romantic"**. Studiul se raportează la opera recentă a lui Iulius Bab, care poartă acelaş titlu.

„Rareori", spune Havenstein „o noţiune literară a fost concepută in termeni mai diferiţi, ca cea a romantismului". După ce arată că romantismul poate fi inţeles intr'un sens istoric restrins, tot aşa de bine cum poate fi intrebuinţat spre a caracteriza, in genere, o atitudine sufletească, aminteşte spusele lui Goethe, in conversaţiile acestuia cu Eckermann: „Clasic numesc ceia ce-i sănătos, şi romantic: ceia ce-i bolnav... Producţia cea mai nouă nu e romantică pentrucă e nouă, ci pentrucă e slabă, bolnăvicioasă şi bolnavă, şi cea veche nu e clasică fiindcă-i veche, ci fiindcă-i solidă, fragedă, vioae şi sănătoasă".

Havenstein declară că nu impărtăşeşte pe deplin părerea lui Goethe şi face psihologia scriitorului romantic, pe care il numeşte cu Nietzsche „un războiu lăuntric". In sufletul romanticului se zbat cele mai diverse inclinări, „de aceia el e lipsit de voinţă"... „De aici se poate deduce cu dreptate, că la omul clasic au precădere inteligenţa şi voinţa, iar la omul romantic simţirea". Pe autor il cuprinde totuşi indoiala: „E oare in *Hermann şi Dorothea* mai multă gindire şi mai puţină simţire decit in *Heinrich von Osterdingen* a lui Novalis?"

In cartea sa, Bab aseamănă sufletul romanticului cu a lui Hamlet şi dă pe Fortinbras ca exemplu de om sănătos şi puternic sufleteşte. Bab e de părere că renaşterea creştină, ulterioară reacţiei lui Goethe şi Kant, se chiamă in literatură „romantism". Havenstein găseşte această definiţie mai bună decit credinţa că romantismul ar fi „o renaştere a sufletului german". Ca cei mai de seamă reprezentanţi ai romantismului in diversele lui faze de desvoltare, Bab socoteşte, după Novalis, pe Clemens Brentano, pe Byron şi pe Richard Wagner.

In continuarea studiului său, Havenstein spune că pe lingă caracterele perfect distinse ale scriitorilor romantici şi clasici, sint tipuri intermediare, care mai mult suferă suggestia romantismului, decit il fac să emane dela ei. „Chiar dacă viaţa lor cade jertfă demonului romantismului, ei inving insă pe duşman in operele lor.. Cele mai frumoase exemple despre aceasta sint Heinrich von Kleist şi Friedrich Nietzche".

Cu toate că naturalismul a fost o reacţie impotriva romantismului, nici Hauptmann, nici Ibsen, nu s'au lepă-

dat pe deplin de influența lui. „Ibsen păstrează influența romantică nu numai în primele sale opere, ci și în cele mai tîrzii, formal realiste". Strindberg de asemeni are un suflet romantic. Apariția literaturii rusești în sec. XIX-lea a determinat din nou triumful romantismului și renașterea sufletului creștin.

Ca exemple de oameni sănătoși sufletește, care apar după amurgul creștino-romantic Bab dă pe Björnson, pe Flaubert și pe Zolla. Dintre scriitorii germani pune în această categorie numai pe Friedrich Hebbel. Havenstein crede însă că pot fi puși alături de acesta Gottfried Keller și Liliencron. Atît Bab, cît și Havenstein, cred că trebue dusă o luptă aprigă împotriva romantismului, care, prin caracterul său bolnăvicios, slăbește forța morală a națiunii.

La Revue (Ianuar, 1916). D. *Jean Finot*,—directorul acestei reviste,—care cu cîteva luni înainte a arătat admirabilele legături dintre Franța și Anglia, hereditare și de cultură, astăzi semnează un articol: **„John Bull réveille-toi!"**, mutilat cumplit de cenzură, tocmai din pricina tonului sever întrebuințat de-un francez față de tovarășul său de arme de peste Canal.

Atacurile d-lui Finot sînt îndreptate mai ales împotriva lui Sir Edward Grey, lumea politică engleză fiind numai în treacăt atinsă: „Națiunea luată în întregul ei este cu mult superioară acelora care o guvernează".

Tergiversări fără sfîrșit și acțiuni pripite formează activitatea lui Sir Grey.

Șovăelile i-au exasperat chiar pe Englezi: „Guvernul englez, după cum a spus lordul Edward Curzon într'un memorabil discurs, a acceptat în sfîrșit cu trei săptămîni în urmă ceia ce era oportun să facă cu trei săptămîni înainte".

D. Finot regretă acțiunea aliaților „atît de rău angajată în Balcani". Intrarea Italiei în războiu, scrie d-sa, trebuia să aibă următoarele urmări: Romînia și Grecia să fi intrat în războiu alături de Quadruplă, iar Bulgaria să fi fost silită a rămînea neutră. Italia a cerut ca Parisul și Londra să intervină la Petrograd, pentruca Rusia să „cedeze" Romîniei... ce?—aici un spațiu gol, făcut de cenzură. D. Delcassé a intervenit la Sir Grey rugîndu-l pe dînsul să insiste pe lîngă cabinetul din Petrograd. Dar Sir Grey i-a răspuns cu fermitate că se dezinteresează de această chestiune. Romînia deci n'a intrat în războiu. Iar peste trei luni cînd Rusia dela sine a oferit Romîniei, ceia ce Sir Grey dici n'a cutezat să ceară dela Petrograd,—era prea tîrziu, și propunerea rusească a rămas fără efect.

Credem că printre rîndurile suprimate de cenzură am reconstituit adevăratul înțeles al pasajului din articolul d-lui Finot, care se raportă la Romînia.

Mai tîrziu cînd soarta Serbiei a fost în joc, singurul ajutor eficace și prompt ar fi putut veni dela Italieni; și ei, înțelegîndu-și interesele din Balcani, ar fi fost gata să trimită trupe la Salonic: dar Grecia s'a opus, cu îndîrjire, unei debarcări italiene. D. Finot crede că „cu puțină energie s'ar fi putut pune capăt tergiversărilor regelui Constantin, et modifier ses tendresses familiales". Dar această energie a lipsit la timpul oportun. Italia n'a intervenit în Balcani și vinovate sînt „tendințele disparate ale cancelariilor aliate".

In momentul cînd Austro-Germanii, călcînd peste cadavrul Serbiei, au dat mîna cu Bulgarii și apoi cu Turcii, „blocusul de care Anglia se arata atît de mîndră *a pris virtuellement fin*. Turcia din Europa și cea din Asia constitue pentru Germani un rezervoriu de oameni și mijloace de subsistență, care ne fac să credem că războiul se va prelungi încă mult timp".

Și după toate aceste greșeli, care în mod fatal au determinat înfrîngeri; ținînd seamă că Anglia n'a dat puternice ajutoare aliaților, și la timp;—d. Finot conchide că victoria Quadruplei este asigurată.

La Revue hebdomadaire (Octombre, Noembre, Decembre, Ianuar). La rubrica „Les faits et les idées au jour le jour" găsim în nr. 42 o descriere a iernii din Rusia, după observațiile făcute dela 1870 la 1880: datele sînt extrase din „le Journal des Débats".

Reproducem numai limitele până la care se poate scobori frigul. In general, în Rusia septentrională și centrală temperaturile nu depind de latitudine, ci de longitudine. Temperaturile descresc nu spre nord, ci spre est. Actualul cîmp de luptă este cuprins într'o bandă unde temperaturile în Ianuar variază între —4° și —6°. La Vilna Ianuar are —5,5 și Noembre +1,1. La Mitau Ianuar are —5 și Noembre +9.9. Pe Dnipru Noembre are —1.2 iar Ianuar —8.4.

Din acest număr de Octombrie ochii cronicarului extern, Jean Delacroix, încep a fi ațintiți asupra Balcanilor: interesele pe care le au Italia, Rusia, Grecia, Romînia în peninsula balcanică sînt mari. Italia și-a făurit planuri pentru Răsărit și vrea preponderența în Adriatica. Dacă Austro-Germanii vor fi învingători, aceste posibilități—bine înțeles—dispar. Organele mai autorizare din Italia cereau deci în Octombrie o cooperare activă, imediată și de reală amploare cu Franța și Anglia.

Prosperitatea Rusiei e 'n funcție de Constantinopol; Rusia nu poate renunța nici la planurile-i de influență în Balcani.

Grecia deasemeni este în primejdie să piardă Salonicul, Cavala, Drama și Seres; nu va mai putea nădăjdui cîștigarea Albaniei de sud unde sînt mulți Greci, cu Guevgheli, Doiran; și va trebui să se închine Turciei, în chestiunea insulelor din Egeia.

Iar Romînia într'un viitor apropiat va putea fi atăcată cu succes de Bulgaria, pentru revendicarea Dobrogei vechi și nouă.

Campania din Balcani va avea o repercusiune pe toate fronturile. Dacă Austro-Germanii ajung la Constantinopol știm ce ne așteaptă, spune Hervé în „La Guerre Sociale". Turcia va avea muniții și material de războiu, cu care va ține piept aliaților până la sfîrșit la Dardanele și, poate, va amenința serios canalul de Suez. Vor fi înarmați un milion de Turci, și 3 sau 4 milioane de Ruși vor aștepta zădarnic să se deschidă strîmtorile și să le sosească material și muniții.

In nr. 45 d. Delacroix reproduce un articol al d-lui Hervé: datoria aliaților, în care arată că Quadrupla ar trebui să ridice trupe de pe frontul occidental și să le ducă în Balcani, pentru salvarea Serbiei, pentru oprirea Austro-Germanilor de a intra în Constantinopol și de a-i galvaniza pe Turci, atrăgînd astfel în orbita-lor „pe Romîni și pe Greci, care vor trece cu siguranță de partea celui mai tare".

Nr. 49 cuprinde un articol semnat de d. *Gabriel Hanotaux*: **„Le Gouvernement et l'Opinion"**. D. Hanotaux protestează împotriva sistemului adoptat de guvern: degetul pe buze. Miniștrii s'au urcat în turnul de ivoriu al diplomației și tac; nu vor să răspundă nici întrebărilor.

In această atmosferă de mister, toate zvonurile capătă consistență; îndoiala se furișează în suflete și prinde rădăcini, și îndoiala este mai primejdioasă decît siguranța, chiar a unui dezastru.

Opinia publică franceză e matură; știe să suporte orice: a dat dovezi în această privință.

D. Hanotaux trece apoi la zvonurile de pace care au fost puse în circulație în ultimul timp: ele au, într'adevăr, spune d-sa, o bază reală. Germania are tot interesul să sondeze acum terenul diplomatic, căutînd pacea.

Unele ziare germane văd posibilitatea unei înțelegeri între Germania de-oparte, și Franța și Anglia de alta; Germaniei îi stă în cale Rusia, care se reface mereu și cu promptitudine. O pace înainte de refacerea rusească, întrevede Germania cu nădejde.

Germanii lansează astfel de zvonuri, spune d. Hanotaux, ca să-i separe pe aliați, și în al doilea rînd ca să satisfacă opinia publică din țară. Dar aliații trec pe lîngă ademenirile germane.

D. Hanotaux cercetează în urmă situația fronturilor de luptă.

Războiul nu se va hotărî nici la Constantinopol, nici la Belgrad, nici la Sofia, nici la Salonic; războiul se va hotărî pe frontul occidental sau pe cel oriental.

In Franța, spune d-sa, s'a stabilit războiul de tranșee, de uzură: clasicul sistem al lui Montecucuili și Turenne. Acolo Francejii stau bine; totuși nu trebue să ne facem mari iluzii despre o spargere a frontului german, urmată de mișcări pe cîmpii și de învăluiri.

Războiul actual seamănă cu campania dela Sebastopol. Corpul expediționar franco-anglo-turco-sardinian a operat într'un punct depărtat de centrul Rusiei. Armatele aliate luni întregi au stat imobile în jurul cetății; și dintr'odată, la un asalt, cucerind turnul Malakoff, au văzut toată cetatea la picioarele lor. Printr'o vină tăiată s'a scurs sîngele imensului imperiu de nord. Și Rusia a fost învinsă fără ca armatele inamice să-i fi străpuns frontul, fără ca ele să fi ocupat Moscova sau Petersburgul, Kievul ori măcar Kharkowul.

Pe frontul oriental d. Hanotaux, deși nu descopere strălucite succese rusești, totuși speră în vremuri mai bune: Germanii nu sînt la Moscova ca Napoleon; și nici n'au putut lua Riga, care ar fi fost de mare folos în aprovizionarea frontului oriental german. Riga are în Răsărit, aceiași importanță de care se bucură în Apus Dunkerqee.

Germanii de-ocamdată se vor lupta c'o iarnă aspră, iar în primăvară vor fi atacați de trupele rusești, refăcute, care vor începe o nouă ofensivă.

Peste frontul italian, d. Hanotaux trece repede și cu jenă; în Balcani găsește prilej să regrete ceia ce s'ar fi putut face și nu s'a făcut. Dacă Quadrupla ar fi avut acolo o armată mare România ar fi intrat în războiu și Bulgaria nu s'ar fi mișcat!

Dar măcar acum trebue să se ia hotăriri energice și neîntîrziate: E vorba de salvat Orientul mediteranian, Balcanii și Marea Neagră, poate Siria, poate Egiptul și canalul de Suez.

Quadrupla să trimită în Balcani o armată de 300.000 (y compris Italieni) a cărei țintă nu poate fi decît: Sofia. Această armată îi va atrage fără îndoială pe Greci și, poate, și pe Romîni, spune cu fineță d. Hanotaux.

In Nr. 51 d. *Louis Leger* vorbește despre **„Organizarea lumii slave"**, în număr de 156.500.000, care are un formidabil rol istoric: să stăvilească valul german. „Odinioară Rusia a jucat un rol frumos: a protejat Europa împotriva invaziunilor mongole; astăzi Tatarii nu mai sînt la Răsărit; sînt chiar în centrul Europei și noul Gengis Khan își are capitala la Berlin". Iată deci Rusia, în fruntea popoarelor slave, organizate, — slujindu-se de-o armată enormă și bravă (prin urmare, chiar după sfărmarea militarismului german, vom asista mai departe la înarmările lumii slave), — cum luptă în numele culturii, contra barbarilor dela Berlin!

Această perspectivă trebue să-i farmece pe toți: pe balcanici în primul rînd, care — în treacăt, fie zis — azi se luptă „pentru niște zdrențe de teritorii, ce la urma urmii poate nu vor reveni nici unora nici altora".

Dar mai ales România se cade să exulte de bucurie, cînd Rusia va fi atotstăpînitoare în Răsărit. Altfel ar fi într'adevăr grav. Reproduc aici în aceiași ordine de idei, cîteva rînduri din articolul d-lui Leger, și nu le traduc —pentru a nu le altera savoarea: „Et si la Russie, protectrice naturelle de l'orthodoxie, est tenue en échec par la brutalité allemande, s'imagine-t-on qu' elle pourra porter un concours efficace à l'intégralité de la nationalité roumaine ?"

Un nou argument pentru politica rusofilă!...

No. 3 din 1916 cuprinde un articol al d-lui *Gaston Bonnier*: **„Le mouvement scientifique pendant la guerre"**. Avem înainte un șir de recenzii a operelor de știință franceze, apărute în ultimul timp. Imediat după declararea războiului, publicațiile științifice din Franța și-au micșorat formatul; încet-încet însă au revenit la starea lor dinainte. Răsfoindu-le cineva, se miră că savanții franceji stau deasupra microscopului sau măsoară spațiile interplanetare, căutînd cu aceiași rîvnă, ca și în trecut adevărul, în vreme ce doliul familiar le umbrește viața de toate zilele. Din cînd în cînd, se întrevede și preocuparea războinică: d. Koehler, de pildă, a descoperit o echinodermă botezînd-o *Astrophiura Cavellae*, —și a însoțit de următoarea notă studiul asupra ei: „Dedic această specie memoriei lui miss Edith Cavell, al cărui odios asasinat a provocat indignare și oroare în lumea civilizată".

Această dedicație ni se pare cel puțin ciudată.

BIBLIOGRAFIE

St. Antim. *Concepţia economică a dreptului.* 1915, Bucureşti, Preţ 5 lei.

Hyperion. *Ion I. C. Brăteanu.* (O încercare critică) 1916, Bucureşti, Tip. „Gutenberg". Preţ. 50 bani.

N. Iorga. *Histoire des Roumains de Transylvanie et de Hongrie.* I. Bucarest. 1915. Imprimerie „Gutenberg". Prix 5 fr.

Hurmuz Aznavorian. *Două probleme juridice.* Bucureşti, Ionescu, 1915, 22 pag., preţul 1 leu.

Corneliu Antonescu. *Interesele noastre economice în Orient.* Bucureşti, Flacăra, 1915, 81 pag., 80 b.

Const. Nutzescu. *Addio del Passato.* Bucureşti, Alcalay, 1915, 135 pag., preţul lei 1.50.

Vladimir Ghidionescu. *Introducere în Pedologie şi Pedagogie experimentală.* Bucureşti, 1915, 328 pag., preţul 3.50.

I. G.-Milcov. *Poezii.* 1916, Focşani, Tip. Al. N. Leon et. Co. Preţ 1.50.

Marcel Olteanu. *Huzarul Negru.* Carte ostăşească, ostaşilor romîni. Bucureşti, Sfetea, 1915, 224 pag., lei 2.50.

N. Iorga. *Sîrbi, Bulgari şi Romîni în Peninsula Balcanică în Evul Mediu.* Bucureşti, Academia Romînă. 1915, 4°, 20 pag., preţul 30 bani.

G. N. Tinţescu. *Fluturaşul Carpocapsa Pomonella L. în Iaşi.* Bucureşti, Academia Romînă, 1915, 4°, 27 pag., preţul 80 b.

G. N. Tinţescu. *Fluturele Aporia Crataegi L. în Iaşi.* Bucureşti, Academia Romînă, 1915, 4°, 26 pag., preţul 80 b.

N. Iorga. *Notes et Extraits pour servir à l'histoire des Croisades au XV-e siècle.* Série V. Bucureşti, Academia Romînă, 1915, 8° mare, 350 pag., prix 4.50 francs.

Zah. C. Panţu. *Orchidaceele din România.* Studiu monografic cu 50 de tabele. Bucureşti, Academia Romînă, 8° mare, 230 pag., preţul 10 lei.

Ioan Spiridon. *Din Trecutul de iubire.* Versuri. Iaşi, Tipografia Naţională, 1915, 8°, 127 pag., fără preţ.

Recueil de Témoignages *concernant les Actes de Violation du Droit des Gens commis par les États en Guerre avec l'Autriche Hongrie.* Premier Supplément comprenant l'époque jusqu'au 30 Avril 1915. Vienne, 1915, Imprimerie de la cour et de l'état, 8°, 121 pag., fără preţ.

Dr. I. N. Angelescu. *Puterea Economică şi Puterea Politică.* Bucureşti, 1916, 1 broş. 8°, 38 pag., fără preţ

Pentru tot ceia ce priveşte administraţia: cereri de abonament, mandate, înserare de anunciuri, etc., a se adresa **Administraţiei revistei „Viaţa Romînească" strada Lăpuşneanu, Iaşi**

D. **I. Botez**, va continua să reprezinte „Viaţa Romînească", avînd dreptul să primească sumele ce se cuvin revistei.

Pentru tot ceia ce priveşte redacţia: manuscrise, reviste, ziare, cărţi, etc., a se adresa la **Redacţia Revistei „Viaţa Romînească" strada Lăpuşneanu, Iaşi.**

Numai articolele ştiinţifice (ştiinţi naturale, fizice, chimice, medicale, etc.) se vor trimite d-lui **Dr. A. Slătineanu, str. Ştirbey-Vodă, 111 bis, Bucureşti.**

Persoanele, care doresc să se aboneze la *„Viaţa Romînească"* sînt rugate să se adreseze administraţiei prin mandat poştal.

PREŢUL 4 LEI

TIPOGRAFIA „DACIA" P. & D. ILIESCU,—IAŞI